Fordította: Bihari György

X 213.114

SINCLAIR McKAY

A Bletchley Park titkos élete

A második világháború kódfejtő központja, ahol az Enigmát megfejtették

GABO

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001110829
SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 1.

A fordítás Sinclair McKay: *The Secret Life of Bletchley Park. The WWII Codebreaking Centre and the Men and Women Who Worked There* (Aurum, 2010) alapján készült

Szerkesztő: Rózsa Judit
Szakértő lektor: Dénes Tamás

A könyvet és a borítót tervezte, tördelte: Kozári Imre

Copyright © Sinclair McKay, 2010
Hungarian translation © Bihari György, 2013

Copyright © Gabo Kiadó
Felelős kiadó: Földes Tamás

ISBN 978 963 689 636 2

X 213714

Tartalom

1.	Szolgálatra jelentkezés	7
2.	1938–39: a kódok iskolája	14
3.	1939: mindenből a legjobbat	25
4.	A kastély és környéke	32
5.	1939: hogyan törjük fel a feltörhetetlent?	38
6.	1939–40: beavatás az Enigmába	49
7.	Jéghideg szállás, vécé a szabadban	58
8.	1940: az első felcsillanó fények	67
9.	1940: ihlet és megfeszített munka	75
10.	1940: a Bombák	57
11.	1940: az Enigma és a légi háború	99
12.	Bletchley és a társadalmi osztályok kérdése	111
13.	1941: az atlanti csata	119
14.	Evés, ivás, és túl hosszú teázás	128
15.	1941: a segédszolgálatos nők esetei	135
16.	1941: Bletchley és Churchill	142
17.	Katona vagy polgár?	149
18.	1942: súlyos kudarcok és belső viszály	158
19.	A vonzalom szabályai	176
20.	1943: nagyon különös kapcsolat	183
21.	1943: az óvatlan beszéd kockázata	196
22.	Bletchley és az oroszok	207
23.	A Bletchley Park kulturális élete	221
24.	1943–44: a Colossus feltűnése	231
25.	1944–45: a D-nap és a háború vége	245
26.	1945 és azután: a közvetlen következmények	256
27.	Bletchley intellektuális öröksége	269
28.	Bletchley után: leszáll a csend	276
29.	A Park megmentése	283
	Jegyzetek	*290*
	Köszönetnyilvánítás	*298*
	Név- és tárgymutató	*299*

1.

Szolgálatra jelentkezés

Sarah Baring és barátnője, Osla Henniker-Major szűkszavú táviratban kapott behívót. Sarah emlékezete szerint a szöveg így szólt: „Négy napon belül jelentkezzen az X állomáshelyen, Bletchley Park, Buckinghamshire. Postafiókszáma 111, a külügyminisztérium címén. Ennyit szükséges tudnia."

A két ifjú arisztokrata hölgy 1941 egyik tavaszi estéjén érkezett vonattal Eustonból. Utazásukat kissé kellemetlenné tette egy férfi, aki velük szemben foglalt helyet a fülkében, és gátlástalan otrombasággal maszturbált a nadrágzsebén át. Némi halk tanácskozás után a megbotránkozott lányok úgy döntöttek, hogy Osla majd elintézi a bárdolatlan utast. Osla fel is nyúlt a poggyásztartóba, azután „véletlenül" az illető ölébe pottyantotta „a gramofonlemezekkel tömött dobozt". A férfi vette az üzenetet, és „kimenekült a folyosóra".

Az út nagyjából egy óráig tartott.

– Bletchley állomásnál szálltunk le a vonatról – emlékszik Sarah Baring –, majd a bőröndjeink súlyától imbolyogva elindultunk fölfelé egy keskeny, kátyús ösvényen. Az utat két és fél méter magas drótkerítés szegélyezte, tetején csigavonalban föltekert szögesdróttal.

A Bletchley Park-i birtok a vasútállomás mellett terül el. Nem volt könnyű dolga a két lánynak, amíg a súlyos bőröndökkel felvergődtek a szürkületi csöndben a kerítés melletti hosszú, lankás ösvényen a fák között a rövid felhajtóig és a RAF* beton őrbódéjáig, amely a kastélyhoz vezető úton állt. Az őr gyorsan tisztázta, hogy a helyhez képest feltűnő eleganciával öltözött kisasszonyokat valóban várják Bletchley-ben.

Csak ezek után pillanthatták meg a kastélyt, az előtte elterülő tavat és a mamutfenyőt, amelynek olyan vastag ágai voltak, hogy néhány

* *Royal Air Force,* azaz Brit Királyi Légierő. *(A szerk.)*

ablakon szinte ki sem lehetett látni tőlük. Nem tetszett nekik. Jóval pompásabb palotákhoz szoktak, az első benyomás távolról sem volt kedvező.

– Enyhén szólva sokkolt minket – mondja ma már derűsen Sarah Baring. – Abszolúte borzalmasnak találtuk!

A kastély pázsitján fából készült, sivár barakkok sorakoztak, amelyeknek apró kéményei sűrű, koromfekete füstöt köhögtek, és az ablakaikat beragasztották az elsötétítés miatt. A kastély mellett volt a régi istálló és egy vaskos, vörös téglaépület, a „Kalyiba". A kastély tövében a kikövezett ösvényre ráfért volna a javítás, a felhajtón gödrök tátongtak.

Ezen túl nem sok látszott a birtokból, amely a kastély mögött is folytatódott, és a mezőkön még több volt a fabarakk meg a beton kockaház.

– És minden barakkból csak úgy rajzottak elő a férfiak meg a nők – mondja Sarah Baring. – Az embernek az volt a benyomása, hogy ez egy olyan útvesztő, amelynek nincsen kijárata. – Azonnal szemet szúrt neki az is, hogy érthetetlen módon „hiányoztak az egyenruhások".

A kastély homlokzata a völgyben elterülő, homályba burkolt városkára nézett a szép, mesterséges tó fölött, de a fák eltakarták Bletchleyt. Csak a tavaszi levegőben süvítő vonatfütty emlékeztetett a külvilágra.

Ahogy a lányok beléptek a kastélyba, ahol nyüzsögtek a gondterhelt arcú civil ruhás fiatal férfiak és nők, felkalauzolták őket a lépcsőn, hogy jelentkezhessenek az első emeleten Travis parancsnoknál, a Bletchley Park igazgatóhelyettesénél.

Travis mindenekelőtt felszólította a meghökkent lányokat, hogy írják alá a titoktartási nyilatkozatot. Ezután közölte velük, hogy ideiglenesen a városka egyik szállodájában fognak lakni, és hozzátette, hogy szolgálatuk másnap reggel kezdődik.

– Azt mondta nekem: „Hallom, maga perfekt német" – meséli Sarah Baring –, amiről én akkor azt hittem, hogy a származásomon humorizál.* – Travis parancsnok egyelőre nagyon keveset árult el a munkaköri kötelezettségeikről, csak arra figyelmeztette őket, hogy a titoktartás mindennél fontosabb.

* A Baring család őse a XVIII. század elején, Brémából települt át Angliába. *(A ford.)*

Ezzel a kissé szürreális ismerkedéssel kezdődtek Sarah és Osla évei a Bletchley Parkban.

Más munkatársak gyakran érkeztek éjszaka. Az elsötétítés miatt vaksötétbe burkolózott a régimódi buckinghamshire-i városka, úgyhogy az idegenek semmit sem láttak a vörös téglás épületekből, a hosszú szalagházakból vagy a kocsmákból.

– Hajnalban léptem ki a peronra, ahol egy százados fogadott – mondta az egyik veterán. – Akár Külső-Mongóliában is lehettem volna.

– Éjféltájban érkeztem Bletchleybe – emlékezett egy másik. – Szuroksötét volt. Valami vaslépcső vezetett a hídra. Sehol egy lélek.

Éppen olyan ez a kép, mintha Graham Greene valamelyik thrilleréből vágták volna ki: Elhúz a gőzmozdony, a vörös hátsó lámpák elenyésznek a fekete távolban; utána nyomasztó csönd, melyet csak a sötét peronon kopogó, magányos léptek törnek meg. Valaki járkál, míg várja a rejtélyes kapcsolatot. „Jelszórendszert dolgoztak ki, hogy az erre felhatalmazott személyek a kijárási tilalom idején is közlekedhessenek", olvashatjuk egy 1939 októberében kelt korai feljegyzésben. „[Ez] lehetővé tette, hogy szükség esetén igazolhassák magukat a katonai rendőröknek."[1]

A Bletchley Park sok hajdani munkatársa emlegeti a feszült izgalmat, amellyel várták, hogy végre megtudják, mi lesz a dolguk. Azok számára, akik téli estéken vagy hajnalokon érkeztek, dermesztően jelképes felhangot nyert a vaksötétbe merült állomás.

Még azokat is meghökkentette az ismerkedés a Bletchley Parkkal, akik prózaibb körülmények között, fényes nappal jelentkeztek szolgálattételre, mint például egy másik veterán, az akkor tizenkilenc éves Sheila Lawn (született MacKenzie).

Sheila tizenkilenc éves koráig ki sem tette a lábát skót szülőföldjéről. Némileg értetlenül vette át a behívót, nem értette, egyáltalán honnan tudnak a létezéséről, vagy ki ajánlhatta. Borzasztóan kényelmetlen, tizenegy órás vonatozás árán jutott le Invernessből Bletchleybe (a háború alatt a szerelvények gyakran elakadtak, az embereknek sokszor a folyosókon kellett gubbasztaniuk a bőröndjeiken, lehetőség szerint tartózkodva a rémregénybe illő mosdóktól), végigdrukkolva a tizenegy órát, mert fogalma sem volt arról, hogy mi következik.

Sheila ma így emlékezik:

– Az volt az utasítás, hogy amint megérkezem a bletchleyi állomásra, keressek egy telefont, amit meg is tettem. A hang a vonal másik végén azt mondta: „Ó, igen, Miss MacKenzie, várjuk önt." És egy autó jött értem, hogy felvigyen. Honnan sejthettem volna, mibe keveredem? Borzasztóan titokzatos volt. Titokzatosabb már nem is lehetett volna.

A külügyminisztérium egyik osztálya már évekkel a második világháború kitörése előtt tisztában volt azzal, milyen iszonyú kihívásnak kell megfelelnie; olyan kihívásnak, amelyhez nem elegendő a lángész, de fiatalok is kellenek hozzá, akiknek van elég energiájuk és erejük a türelem kimerítő próbáihoz, akik nem roppannak össze attól, hogy nap mint nap nyomasztóan bonyolult feladatokra kell összpontosítaniuk.

Érkezés után a legtöbb fiatal gyorsan rájött, hogy elképzelhetetlenül fontos hírszerző tevékenységben kell részt vennie. Először is nyomatékosan, szigorúan figyelmeztették őket a teljes titoktartásra; láthatták korábbi egyetemi oktatóikat civilben; ennyiből simán adódott a meghökkentő következtetés, hogy a brit kémipar idegközpontjába kerültek.

Ezen a birtokon, nyolcvan kilométernyire Londontól északra avatták be őket a háború legnagyobb titkába. Az angliai tengerpart lehallgatóállomásai ide továbbították az összes elfogott, első látásra zagyvaságnak tűnő, négyes-ötös betűcsoportokba kódolt ellenséges rádióüzenetet: kapitányokét, parancsnokokét, hadosztályokét, csatahajókét, tengeralattjárókét. Ezekben a jellegtelen barakkokban viaskodtak nemzedékük legkiválóbb koponyái a feladvánnyal, amelyet a német hadvezetés megoldhatatlannak képzelt. Fel kellett törniük és el kellett sajátítaniuk a zseniális Enigma-kódot.

A masszív, gyönyörűen megtervezett Enigma kódológépeket, amelyek kissé emlékeztettek egy lámpákkal kiegészített írógépre, a német katonai egységek használták; a hordozható gépek állították elő azoknak a betűkombinációknak a millióit, amelyekkel a titkos német üzeneteket továbbították.

A háború elején, amikor a nácik meghódították majdnem egész Nyugat-Európát, Nagy-Britannia ijesztően sebezhető volt. Viszonylag rosszul készült fel, nem volt elég fegyvere, ezért az első perctől létkérdés volt számára az Enigma-kódok feltörése. Ez több volt egyszerű taktikai hírszerzésnél, itt az életben maradásról volt szó.

Ha ugyanis megfejtik az Enigma titkait, már be is jutottak az ellenség agyába, mert attól kezdve a britek elolvashatják a tengeralattjárók, páncélos hadosztályok és a Gestapo rejtjelezett üzeneteit. Megtudhatják, mit akar lebombázni a Luftwaffe, sőt a német főparancsnokság üzeneteit is megismerhetik. A Bletchley Park kódfejtői el is akartak olvasni minden ellenséges üzenetet, hogy felkészülten várhassák a hadmozdulatokat.

Miközben keresték azt a hihetetlenül körmönfont matematikai módszert, amellyel feltörhetik a minden éjfélkor megváltoztatott kódokat, néhányan, akik megértették a titkot, rájöttek, hogy itt nemcsak az ellenség megelőzéséről van szó: ez olyasfajta felderítés, amely meghatározza a háború menetét.

Manapság általában annyit tudnak Bletchley-ről, hogy az Ultra kódnevet viselő ottani tevékenység legalább két évvel segített megrövidíteni a háborút, ahogy Eisenhower elnök mondta. A kiváló történész, Sir Harry Hinsley professzor – a Bletchley Park veteránja – szerint inkább három év lenne ez az idő. George Steiner, a jeles kritikus és esszéista tovább megy: azt állítja, hogy a bletchley-i munka a „huszadik század legnagyobb teljesítménye volt".

Bletchley ott volt az angliai csatától a légitámadásokig, a Matapan-foktól el-Alameinig, Kurszktól a V–1 rakétáig, a D-napig és Japánig a háború minden viharában, mégis teljesen rejtve maradt. Olyan csatár volt, akit feltétlenül el kellett rejteni az ellenség elől, mert ha a német főparancsnokságnak akár csak a leghalványabb sejtelme támad arról, hogy mi folyhat Bletchley-ben, összeomlik az egész kódfejtés, ami végzetes hatással lesz a háború kimenetelére.

– Ha belegondolunk, hogy kilenc-tízezer ember dolgozott a Bletchley Park különböző részlegeiben – mondja a veterán Mavis Batey –, szinte hihetetlen, hogy a titok sosem derült ki. Képzelje csak el, milyen lenne ma ekkora tömegre bízni egy titkot! – De nem csak erről volt szó. A pázsiton és a mezőkön álló spártai deszkabarakkokban annak a nemzedéknek a néhány legtehetségesebb – és legbogarasabb – képviselője lakott: a kódfejtés lángeszű nagy öregjei és olyan ragyogó ifjú zsenik,

mint Alan Turing, akinek a munkássága megalapozta az eljövendő számítógépes kort, és meghatározta az informatika jövőjét.

A Bletchley Parkban ugyanakkor több ezer elhivatott ember is dolgozott, főleg fiatalok, akik közül sokan egyenesen az egyetemről érkeztek, sőt akadt, aki érettségi után került oda.

Minél tovább tartott a háború, annál többen lettek. A tudósok mellett egy légió női fordító dolgozott, és lelkes segédszolgálatosok százai kezelték a félelmetesen bonyolult számítógép-prototípusokat; ugyancsak jelentős számban képviseltették magukat a társasági pletyka alapján felkutatott jó házból való ifjú hölgyek, akik hasonló elszántsággal akartak bizonyítani.

Meglepően sok volt a Bletchley Parkban a híresség vagy a leendő híresség, Dorothy Hyson színésznőtől (akit időnként meglátogatott a szívszerelme, Anthony Quayle színész), az idegrohamairól, eltúlzott affektálásáról, hisztériázásáról és rikító csokornyakkendőiről közismert Angus Wilsonon, a leendő regényírón át a („félelmetes kódfejtő") Roy Jenkinsig, a majdani belügyminiszterig. Rendszeres látogató volt Ian Fleming, James Bond megteremtője, aki akkor Londonban, a tengerészeti hírszerzésnél dolgozott.

A Bletchley Park hangulatában fontos szerepet játszott a munkatársak többségének viszonylagos fiatalsága. Hihetetlenül keményen és komolyan dolgoztak, szabadidejükben viszont valósággal pezsgett bennük az energia. Ezek a fiatalok, akik közül sokan az emelkedőben lévő, erősödő középosztályból származtak, nem „iskolai szünetnek", hanem különleges egyetemi tapasztalatnak tekintették a Bletchley Parkot.

A hely kedvezett a romantikának, ami talán nem meglepő, ha azt vesszük, hogy az egyik veterán „üvegháznak" nevezi a Bletchley Parkot. A Park szerelmesei közül sokan kötöttek hosszú, boldog házasságot, sőt vannak, akik még ma is házasok.

Ám az „üvegház" ugyanakkor súlyos terhet jelentett. A munkatársak még több évtizeddel a háború befejezése után sem szegték meg a titoktartási esküt. A házastársaknak tilos volt beszélniük az ott végzett munkájukról, és akkor sem árulhatták el azt a szüleiknek, ha azok már a halál küszöbén álltak. A gyerekeiknek is tilos volt beszélniük róla.

Ezért van az, hogy amikor az 1970-es évek végén feloldották a titkosítást, sajátosan elevennek, élesnek és tisztának tűntek a Bletchley Park veteránjainak emlékei, mert nem lakkozták be, alakították át vagy maszatolták szét őket a vég nélküli ismétlések. A Parkban töltött idő olyan feszült és intenzív volt, hogy valósággal beleégett az emlékezetükbe.

Jane Fawcett építészettörténész, aki 1940-ben fiatal lányként került a Parkba, máig nem felejtette el a rájuk nehezedő, elképzelhetetlen nyomást.

– Tudtuk, hogy nagyon fontos dolgot csinálunk – mondja. – Tudtuk, hogy tényleg minden rajtunk múlik.

– Egyeseknek túl sok volt ez – mondja egy másik veterán. – Kézzelfogható volt a feszültség – szögezte le S. Gorley Putt veterán. – Különböző okokból, de sorra begolyóztunk tőle.[2]

Gorley Putt azért kissé túloz. Nem mindenki golyózott be. Igazából Bletchley Park sok veteránja úgy tekint vissza élményeire – a csalódásokra, a kimerítő éjszakai műszakokra, a megérzés és a zsenialitás felvillanó pillanataira, még a fiatalság szertelen hahotázására is – mint emberformáló tapasztalatra, amelyben csak a kiváltságos keveseknek van része.

2.

1938–39: a kódok iskolája

A háború kitöréséig (valójában még utána is sok éven át), Bletchley városa Észak-Buckinghamshire-ben, nagyjából félúton London és Birmingham között, főként arról volt nevezetes, hogy hiányzott belőle minden nevezetesség.

Még a köztiszteletben álló építész szakíró, Nikolaus Pevsner sem javasolja olvasóinak, hogy látogassák meg ezt a helyet. Úgy érezte, hogy Bletchley semmit sem kínálhat: sem érdekes épületeket, sem kies tájat. Kisváros volt egy forgalmas vasúti csomópontban. Másik fő iparágát a téglaégetés jelentette. A gyár jellegzetes szagot árasztott, amely meleg nyári napokon ráült a városra.

És az ötvenöt hektáros telken álló, tizenkilencedik századi extravagáns kastélyt, amelyet a vasúti sín választott el a bletchley-i utcáktól, a kormány nem esztétikai, hanem biztonsági megfontolásból szemelte ki a Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskola (Government Code and Cypher School, GC&CS) székhelyéül.

1919 óta minden külföldről – elsősorban a frissen létrejött Szovjetunióból – érkező, kódolt üzenettel egy kicsi, obskúrus kormányszerv, a Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskola foglalkozott, amely lényegében a Külügyminisztérium kódtörőit jelentette. Az iroda az 1930-as évek óta a Whitehall közelében, az elegáns St. James's Park melletti Broadway Buildingsben működött, az MI6-tal egy fedél alatt.*

1939 előtt jó másfél évvel döntötték el, hogy a GC&CS-t vidékre költöztetik, mert London közepe nagyon veszélyes hely volt a lehetséges német bombázások miatt. A spanyolországi rettenetes légitámadás megmutatta, milyen félelmetesen pusztító tud lenni egy bombázás.

* *MI6: Military Intelligence, Section 6,* azaz Brit Katonai Hírszerzés 6. szekció. *(A szerk.)*

Korábban a Bletchley Park a gazdag Leon családé volt, de 1937-ben Sir George, az örökös megunta a vidéki élet szépségeit, és úgy döntött, hogy eladja a birtokot. Ruth Sebag-Montefiore, az egyik rokon – akit történetesen ugyancsak berendeltek kódfejtőnek a Bletchley Parkba – azt mondta a kastélyról:

– Csak a képzeletemet a végsőkig megfeszítve tudom leírni azt a helyet... fénykorában, amikor vadászlovak álltak az istállóban, estélyeket adtak a legtöbb hétvégén, és tele voltak gyerekekkel a legfelső emeleten a gyerekszobák.[1]

1937-ben lezárult a pompás estélyek kora. 1938-ban egy bizonyos Faulkner százados kis ingatlanfejlesztő vállalkozása tette a legjobb ajánlatot a birtokra. Azt mondják, hogy az MI6, más néven Secret Intelligence Service (SIS) vezetője, Sir Hugh Sinclair tengernagy olyan biztosra vette a költözés szükségszerűségét, és annyira kétségbe ejtette a Whitehall aktatologatása, hogy a saját zsebéből vásárolta meg a birtokot.

Azonnal elkezdődött a munka. Az európai gyászos események hosszú árnyékot vetettek. Sinclair tengernagy sok kormánytagnál is jobban tudta, hogy a birtokra, rajta a patinás épülettel, sürgősen szükség lesz.

Májusban a posta technikusai lefektették a kábeleket, amelyek összekötötték a kastélyt a Whitehall telefonos idegvégződéseivel. 1938-ban, a müncheni paktum idegtépő nyarán, amikor Chamberlain elkövette azt a hibát, hogy nem tiltakozott Hitlernél Csehszlovákia német megszállása ellen, a „Ridley százados vadásztársasága" kódnévre keresztelt csoport behurcolkodott a Bletchley Parkba.

Valójában Ridley százados az MI6-nál szolgáló egyik tengerésztiszt volt. Neki kellett megszerveznie a tréfából „Golf Club and Chess Society"* néven is emlegetett GC&CS költözését Londonból Bletchleybe. „Nekünk azt mondták, hogy ez csak »főpróba« – írta korabeli naplójában Josh Cooper vezető kódfejtő. – De mindnyájan rájöttünk, hogy ez a »főpróba« egy valódi háború végéig eltarthat."

Az 1938-as főpróba azt is megmutatta, milyen nehézségekkel lehet számolni. A kíváncsi helybelieknek a mindenre ráhúzható „Ridley százados vadásztársasága" kifejezéssel magyarázták meg a számtalan lá-

* Golfklub és Sakkegyesület. *(A szerk.)*

togatót a birtokon. Ez a wodehouse-i ízű – és már akkor is némileg anakronisztikus – fordulat sokszor elhangzott az elkövetkező években.

Rengeteg munka volt a megvalósításig. Az rögtön kiderült, hogy a kastély nem elég tágas a várható kódfejtő tevékenységhez, ezért a birtokon azbeszttel szigetelt barakkokat építettek deszkából.

– Az elején, amikor még csak maroknyian voltunk, a kastélyban dolgoztunk – emlékezett vissza Ruth Sebag-Montefiore. – Utána átköltöztünk az egyik fabarakkba, amelyek úgy nőttek ki a földből, akár a gomba.

Noha a feljegyzések nem teljesen egyértelműek, úgy tűnik, nem sokkal a müncheni válság után épült meg az első barakk, amelyet még sok másik követett, a brit lelemény tartós, ám sebtében létrehozott jelképei, a bletchley-i tevékenység leendő „kaptárai". Az 1-es barakkot eredetileg arra szánták, hogy a Park rádióállomása legyen. A később felhúzott barakkok – némelyik máig megvan – annyira silányak mai szemmel nézve, mint a gyenge minőségű panelházak.

Bletchley ideális hely volt, kellően eldugott, ugyanakkor könnyen elérhető. A város és a környező falvak elegendő helyet biztosítottak a kódfejtők és fordítók elszállásolásához. Bletchley Park közel volt (és van) a modern nyugati parti vasútvonalhoz. Az előtt, hogy dr. Beeching* felszámolta a vonalak nagy részét, a bletchley-i állomás pezsgett az élettől. Nyugat felé el lehetett jutni Oxfordba, kelet felé Cambridge-be. Aki Londonból Birminghambe, Lancashire-be vagy Glasgow-ba utazott, simán elérhette a várost.

– Illetve viszonylag simán – mondja Sheila Lawn, aki hozzászokott a hosszú utakhoz. – A vonatok mindig tömve voltak katonákkal. – Mindenesetre Bletchley földrajzi helye nagy előnyt jelentett azoknak a fiataloknak, akik országszerte megkapták a behívójukat.

1938-ban gyorsan haladt a birtok átalakítása. A kastély egyik szárnyát lebontották; a melléképületekből irodák lettek.

A legfelső szinten, egy vacak kis padlásszobában, egy nagy víztartály mellett volt az „X. állomás", igazából egy SIS-lehallgató. Az apró ablak előtt hatalmas mamutfenyő tornyosult, amelyre fölszerelték a szükséges rombusz alakú antennát. Az „X. állomás" elnevezés remekül illik

* Egy időben a British Railways vezérigazgatója. *(A ford.)*

Ian Fleming regényeibe, de egyszerűen azért hívták így, mert a tizedik volt a lehallgatóállomások sorában. Nem sokáig volt Bletchley-ben, mert később kilenc kilométerrel arrébb költöztették, Waddon Hallba.

A diplomáciai feszültség átmenetileg enyhült München után. Neville Chamberlain miniszterelnök meglobogtatta a híres papírlapot, amely békét ígért korunknak. Néhány akkori közvélemény-kutatás szerint kevés közembert sikerült meggyőznie. A hírszerzésnél még lázasabban készültek titokban és néma csendben az eljövendő, elkerülhetetlen konfliktusra.

A Bletchley Park parancsnokává kinevezték Alistair Dennistont. Eredetileg Sir Hugh Sinclairt szánták a posztra, de ő súlyosan megbetegedett, és Dennistonnak azonnal be kellett állnia helyette a mindennapos tevékenység irányításába. A Bletchley Park szokatlanságának, olykor kiszámíthatatlanságának okát többek között ebben a szerepcserében kereshetjük, mert az MI6 parancsnoka nem a részleteket ellenőrzi, hanem utasításokat ad. A Park ezzel bizonyos fokú rejtett önállóságra tett szert, amelyet a Whitehall egyes vezetői nem igazán méltányoltak.

1919-ben, ahogy véget ért az első világháború, Alistair Dennistont kinevezték a Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskola élére, amelyet a második világháború kitöréséig irányított. Amikor 1939-ben átvezényelték a Bletchley Parkba, gondja volt rá, hogy megszerezze az új iskolának a kezdeti idők néhány kódfejtőjét, köztük a csapongó, de ragyogó eszű Alfred Dillwyn Knoxot és Frank Birchet.

Birchnek elég szokatlan volt az előélete: hihetetlenül jó kódfejtő volt, ugyanakkor szórakoztatóan szertelen színész és igazgató. 1930-ban emlékezetesen alakította özvegy Twankeynét az *Aladdin* pompás West End-i előadásában. Birch és Knox egyszerre járt Cambridge-be.

„Dilly"* Knox, mint vezető kódfejtő, érkezése után a „Kalyibában" kapott munkahelyet. A „Kalyibát" több zömök épületből alakították ki az istálló mellett. Egy kolléga az ötvenöt éves Knoxot nevezi „az Enigma-ügy agytrösztjének". Boltozatos homlokú, torzonborz fekete hajú, hórihorgas alak volt, és „látszott a szemén a szemüvege mögött, hogy gondolatban mérföldekre jár tőlünk".

* A. m. „dilis". *(A ford.)*

Unokahúga, a regényíró Penelope Fitzgerald följegyezte, hogy Knoxot kamaszkora óra érdekelte a rejtjelezés. A koraérett gyerek „pontatlanságokat, sőt konkrét ellentmondásokat fedezett föl a Sherlock Holmes-történetekben, írta Fitzgerald, amelyeket listába szedve elküldött Conan Doyle-nak. Négy narancsmagot mellékelt hozzá, utalásul a *Négyek jele* című regényére."[2]

Ugyanakkor Dilly fergeteges természetű ember volt, és kollégái hamar felfigyeltek arra, hogy sokkal jobban kijön a nőkkel, mint a férfiakkal. Korát jóval megelőző, felvilágosult nézeteket vallott a nők munkavállalásáról, olyannyira, hogy azt akár pozitív diszkriminációnak is nevezhetnénk. Számos, szexuálisan túlfűtöttebb munkatárs abban az időben nem így látta a helyzetet.

A „Kalyibában" dolgozó nőket kevéssel érkezésük után már csak mint „Dilly Fruskáit" emlegették, amitől Knox egyik kiváló női munkatársa – Mavis Batey, született Lever – ma már tréfás bosszankodással forgatja a szemét.

– Kitalálták, hogy 1939-ben Dilly megszemlélte a Bletchley-be érkező lányokat, és a legcsinosabbakat rögtön elhappolta a Kalyibába – mondja Mrs. Batey, kissé talán eltúlzottan heves tiltakozással. – Ez teljességgel alaptalan. Dilly a képességeink szerint választott ki minket.

Nagyban hozzájárultak Bletchley sikeréhez más tapasztalt szakemberek is, Denniston korai munkatársai, köztük Josh Cooper, John Jeffreys, Frank Lucas Nigel de Grey, Oliver Strachey és John Tiltman ezredes, a zseniális veterán rejtjelfejtő.

Oliver Strachey, Lytton Strachey történész rokona, Benjamin Britten barátja híres volt színes humoráról és zenei tehetségéről. Ha visszalátogatott Londonba, ő és Britten szívesen játszott duetteket. Ahogy eszkalálódott a háború, Strachey-nek kulcsszerepe lett a Gestapo adásainak visszafejtésében. Csoportja az 1940-es években kezdte feltárni a népirtás (holokauszt) förtelmes bürokráciájának részleteit: a vasúti menetrendeket, a deportáltak számát.

Ugyancsak említést érdemel a középkorú, hatalmas termetű Josh Cooper, a „Medve", ahogy egyesek hívták, akinek furcsa modorosságai voltak, például időnként kiabált magában. Amikor beindult Bletchley, Cooper örült, hogy Londonból vidékre költözhet. „Valamennyien egy

hosszú asztalnál ebédeltünk a kastélyban", írta Cooper. Emlékszik egy nagy szobára is „a földszinten, a légügyi osztály mellett... micsoda rendetlenség volt ott, hegyekben álltak a padlón a könyvek és a papírok".

Följegyezte, hogy a „szakszolgálatosok az első perctől civil ruhát viseltek az irodában", de „uniformist vettek, ha eltávoztak vagy szolgálati útra mentek Londonba stb. azért, hogy használhassák a szolgálat utazási utalványait". Biztonsági okokból minden személyes küldeményt egy londoni postafiókba kellett címezni. Ez a rendszer akkor mondott csődöt Cooper szerint, amikor az egyik kódfejtő valamelyik rokona „megpróbált küldeni egy hangversenyzongorát".[3]

Cooper kihagyja az emlékezésből saját bogarasságát, például azt, amikor (egy másik veterán szerint) megjelent egy elfogott német pilóta kihallgatásán. Amikor a pilóta „Heil Hitler!" kiáltással belépett, Cooper gépiesen viszonozta az üdvözlést, és nagy zavarában olyan gyorsan akart leülni, hogy a szék mellett az asztal alá esett. A Park első napjairól szóló beszámolókból rögtön megcsap bennünket a kedélyes trehányság, amelyet talán még bátorítottak is, hogy elősegítse a gondolatok szabad szárnyalását és a rögtönzést. A Bletchley Park irányításának ez a módja számos súrlódás forrása lesz majd a hadügyminisztériummal.

A GC&CS állandó személyzete – csupa kardigános, tweedzakós, pipázó egyén – ekkortájt úgy 180 főre tehető. Közülük harmincan foglalkoztak kódfejtéssel. A többiek hírszerzők és segédszolgálatosok voltak. 1938-ban rádöbbentek, hogy ennél jóval több emberre lesz szükség.

Megkezdődött a toborzás komoly munkája. Egy 1939 februárjában kelt belső emlékeztetőben olvashatjuk, hogy „három professzor igény szerint rendelkezésre áll", mintha csak gépalkatrészekről lenne szó. A fenyegető konfliktus miatt megváltozott a GC&CS viselkedése.

Egy veterán visszaemlékezése szerint korábban nem kívántak matematikusokat alkalmazni a kódfejtéshez, mert természetüknél fogva alkalmatlannak tartották őket a munkára.

– Kimondottan nemkívánatosak voltak – mondja John Herivel, maga is kiváló matematikus, akinek a Park egyik legnagyobb áttörése köszönhető – mert nem gyakorlatiasak, és megbízhatatlanok.[4]

Mindez azonban gyökeresen megváltozott. Alistair Denniston néhány hónapot azzal töltött, hogy meglátogatta Oxfordot és Cambridge-t, felmérve a legmegfelelőbb ifjú jelölteket. Volt köztük egy Peter Twinn nevű, rendkívül ígéretes fiatal matematikus. És ott volt a cambridge-i Sidney Sussex College szédületesen okos, harminchárom éves matematikus oktatója, a nyalka bajszú, jóképű Gordon Welchman, akiből szorgalmas, lelkes és fantasztikusan becsvágyó toborzótiszt lett.

A legtehetségesebbre, a 27 éves Alan Turingra, a cambridge-i King's College ösztöndíjasára már 1937-ben felfigyeltek. Turingról és Welchmanről hamar bebizonyosodott, hogy nélkülözhetetlenek a bletchley-i vállalkozáshoz. És természetesen Turing neve elválaszthatatlan a Parktól és az ottani munkától. Részben ennek a tragikusan félreismert lángésznek a Bletchley-ben elért sikerei vezettek mai számítógépes világunk megszületéséhez, ő pedig a Parkban találta meg a ritkán élvezett szabadságot, mielőtt a háborút követő évek fojtogató korlátoltsága át nem lökte a korai halál küszöbén.

– Turing különös és mérhetetlenül tragikus alak volt – mondta Stuart Milner-Barry.

Ez is egy vélemény. Az biztos, hogy rövid élete nagyon szomorúan végződött. Viszont sok más értelemben ihletet adott másoknak.

– Alan Turing páratlan volt – emlékezett vissza Peter Hilton. – Csak ha közelről ismerünk egy lángelmét, akkor tudhatjuk meg, mi a különbség a zseni és a nagyon intelligens ember között. Ha nagyon intelligens emberekkel beszélgetünk, és előállnak egy ötlettel, megnyugtathatjuk magunkat, hogy ez nekünk is eszünkbe juthatott volna. De Turingnál sosem érezhettük ezt. Ő folyamatosan ámulatba ejtett gondolkodásának eredetiségével. Csodálatos élmény volt![5]

Az elterjedt és téves elmélet úgy szól, hogy egy boldogságra képtelen, mogorva, zárkózott homoszexuális beleesik az ellenséges kor csapdájába. De a történet nem ilyen egyszerű. Hála az életrajzíróknak, a kormány és a miniszterelnök hivatalos bocsánatkérésének és Hugh Whitemore színdarabjának, Alan Turing neve ma már mindenki előtt egyet jelent az Enigma megfejtésével.

Turing, akárcsak Dilly Knox, Cambridge-ben tanult, ahol az Edvárd-korabeli homoerotikus dekadenciát az 1930-as évekre fokozatosan háttérbe szorította a politika leplezetlen nyomulása. Egyes beszámolók megemlítik, hogy Turingnak magas hangja volt, hebegett, olyan idegtépően nyerített, hogy azt még a legjobb barátai sem bírták elviselni, továbbá hogy szokása volt lesütött szemmel, valami köszönetfélét motyogva elsomfordálni mindenféle társasági eseményről.

Más szavakkal erről a portréról egy klasszikus személyiségzavaros, Asperger-szindrómás ember tekint ránk. Kimerítően taglalták különcségeit, például a biciklijét, amelyről bizonyos számú fordulat után leesett a lánc, vagyis Turingnak ki kellett számolnia, mikor kontrázzon, hogy a lánc mégse essen le. Az is szokása volt, hogy gázálarcban biciklizett a környéken.

De talán annak is megvan az előnye, ha egy bicikli használatával csak a gazdája van tisztában, mert mindenki más alatt elemeire esik szét? Az pedig tény, hogy Turing súlyos szénanáthától szenvedett, aminek praktikus és drasztikus megoldása a gázálarc.

Továbbá eltérően a közhelyesen csoszogós professzortól, Turing feltűnően stramm ember volt. Noha nem volt ideje csapatjátékokhoz, hallatlanul szeretett futni, gyakran versenyzett. Akkortájt, amikor bevonult a Bletchley Parkba, már olyan edzett volt, hogy maratoni távon is indulhatott. Olyasmire célozgattak, hogy részben szexuális kielégítetlenségét szublimálta a hosszútávfutással, de a valódi kielégülést talán egy másféle sportban találta meg, egy olyanban, ahol nem volt versenytársa, és amelyhez legalább akkora szükség volt az összpontosításra és a szellemi koncentrációra, mint a testi erőre.

– Mi csak „Profnak" ismertük – emlékezik Sarah Baring. – Rettenetesen félszegnek tűnt. – Bletchley-i tartózkodása alatt Turingot természetesen nem érdekelhette a társasági élet. Ennek ellenére sokkal forradalmárabb, nyitottabb, becsületesebb lélek volt, mint ahogy azt a beszámolók sugallják.

Korábban a King's College ösztöndíjasa volt, az 1930-as évek vége felé az Egyesült Államokban, a Princeton Egyetemen tanult. Hogy hidat építsen a matematika és az alkalmazott fizika tudománya között, belevetette magát a „Turing-gép" a bináris logikai számításokra képes

automata kifejlesztésébe. Pár éve Liverpoolban látott egy dagályjelző berendezést, és úgy gondolta, hogy ha ennek a berendezésnek az alapelveit alkalmazza, felgyorsíthatja a saját gépe működését.

1938-ra, amikor egyre nyilvánvalóbb lett, hogy egész Európán végigsöpör a háború, Turing hazatért Oxfordba a gyúródeszkára szerelt elektromos szorzógépével. Ekkor határozta el, hogy felajánlja tehetségét a Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskolának.

Kiképezték a kódolás és a hírszerzés alapjaira. Az egyik tanfolyam után, 1938 karácsonya idején már Dilly Knox mellett dolgozott. Kilenc hónappal az előtt, hogy Nagy-Britannia hadat üzent Németországnak, az előrelátó Alistair Denniston felgyorsította az Enigma megfejtését. 1939 elején Turing, aki ekkor már tisztában volt a titkos vállalkozás jelentőségével, visszatért Cambridge-be, hogy megbirkózzon az intellektuális kihívással.

1939-ben Turing és Gordon Welchman részt vett a GC&CS kriptográfiai „gyorstalpalóin". Ceruzával írott nevük megjelenik a korabeli emlékeztetőkben, kipipálva, mintha egy iskolai névsorban szerepelnének.

De nem csupán matematikusokra volt szükség a rejtjelfejtésben, hanem más tudományágak képviselőire is, akik lehettek történészek vagy klasszika-filológusok. Sőt lehetett az is, aki tizenkét percen belül fejtette meg a *Daily Telegraph* keresztrejtvényét. Lehetett jó sakkozó, vagy akár nagymester, mint az ifjú Hugh Alexander, és azok a fiatalok, akiket ő hozott Bletchley-be.

– Természetesen nagyon értettünk a betűlottóhoz és a szórablóhoz – mondja az egyik veterán.

Frederick Winterbotham százados, a titkosszolgálat tisztje, az Ultráról* írott, úttörő jellegű könyv szerzője feljegyezte, hogy a fiatalok között milyen sokan szerették a zenét. Ugyanerről megemlékezik Gordon Welchman is, felidézve azt a gyönyörű képet, amikor a fiatal rejtjelfejtők „madrigálokat énekeltek egy nyári estén" a Grand Union Canal partján.

* Ultrának nevezte a brit, majd a szövetséges elhárítás az Enigmához hasonló kódok és elfogott rádiójelek megfejtésével foglalkozó magas szintű programokat. *(A ford.)*

Ám Alistair Denniston hamar rájött, hogy a kies táj, a kastély és a tágas birtok megterhelést is jelenthet a Londonból érkező munkatársaknak. Egy 1939-ben kelt levelében így ír Sir Stewart Menziesnek, a titkosszolgálat akkori igazgatóhelyettesének (akiből nemsokára igazgató lesz):

> *A Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskolát nem a Külügyminisztérium, hanem a tengernagy utasítására költöztettük ki Londonból... ez a munka rendkívüli összpontosítást követel a túlzsúfolt szobákban... a beszállásolás miatt a személyzet kénytelen több kilométernyire lakni a munkahelyétől. Igyekeztünk önkénteseket beszervezni, arra kérve őket, hogy idejükkel és gépkocsijukkal segítsenek kollégáikon.*[6]

Más szavakkal az okozta a problémát, hogy a rejtjelfejtők nehezen tudtak alkalmazkodni a nagyvárosi rohanás után a sokuk által tanyasinak tartott vidéki élethez.

A manapság széles körben elterjedt tévhit szerint a bletchleyi munka az autizmus határeseteit, zárkózott lángelméket követelt. Valójában a szellemi rugalmasságot és fürgeséget értékelték a legtöbbre, mert ez teszi lehetővé, hogy járatlan úton közeledjünk a problémák megértéséhez és megoldásához.

Az Enigmával bizonyosan ez volt a helyzet. A német kódok feltörése egyszerre köszönhető a logikai-matematikai intuíciónak és a lélektani-logikai éleslátásnak. És akkor még nem is beszéltünk azoknak az embereknek a fantasztikus tehetségéről, akik megépítették a „Bomba" gépeket,* a számítógépek hatalmas, forradalmian új elődeit, amelyek minden kódnál szédítő mennyiségben ontották a sok millió variációt.

És nem csak kódfejtőkre volt szükség. A Bletchley Park ugyancsak igényelte a tehetséges, fürge eszű nyelvészeket, mindenekelőtt azokat a fiatalokat, akik folyékonyan beszéltek németül.

Szükség volt ezenfelül strapabíró adminisztratív háttérre, olyan emberekre, akik bírták az őrjítően unalmas, de elengedhetetlen iktatást

* Nevét az időzítőéhez hasonló ketyegéséről kapta. *(A ford.)*

és archiválást. Mert nemcsak venni, lefordítani, visszafejteni kellett az ellenséges adásokat, de úgy is kellett iktatni, hogy összevethessék őket a későbbi üzenetekkel. Ezt a munkát kezdetben főleg a „kisasszonyok" végezték.

A „vadásztársaságba" a legnagyobb lelki nyugalommal bevonták a magasabb köröket. Igen keresettek voltak az úrilányok, akikből kinézték, hogy képesek a legszigorúbb titoktartásra. Alistair Denniston úgy vélte, hogy a kisasszonyok sokkal felelősebben viselkednek. Akkoriban elég elterjedtek az efféle, teljességgel badar társadalmi sztereotípiák. De az előítéleteket félretéve, a jó házból való lányokat csakugyan rávette a kötelességtudás, hogy az elképesztően unalmas munkákat is jó humorral végezzék.

Mindezeken felül a Parknak szüksége volt titkárnőkre, irodavezetőkre, küldöncökre, sőt a kantinban még pincérnőkre is. Szóval sok-sok új ember lepte el ezt a jelentéktelen városkát.

3.

1939: mindenből a legjobbat

Denniston parancsnok mind mélyebbre süllyedt a problémák futóhomokjába. Akkortájt meg is jegyezte panaszosan, mennyire igyekszik kivenni a részét „az egyre szaporodó kriptográfiai feladatok megoldásából". Ez az óhaj egyszerűen megvalósíthatatlan volt.

Ennek tudatában 1939. szeptember 4-én kiküldték az újabb behívókat. Egy ránk maradt feljegyzésben olvassuk: „Azonnali munkaerőszükséglet a 3-as barakkban: javaslom, hogy egyszerre 15 embert hívjanak be. Mint tudják, már tájékozódtam az oxfordi Pembroke Collegeban, ahol megígérték, hogy pár héten belül küldenek neveket."

Mivel a titoktartás volt az elsőrendű szempont, nem csoda, hogy az első beszervezettek a beszervezőik személyes és társasági ismerősei voltak. De ez sokkal több volt alantas nepotizmusnál vagy sznobságnál. A német nyelvű üzenetek fordításához toborzott nyelvészeknél megfigyelhetők bizonyos jellegzetességek, amelyek arra utalnak, hogy a titkosszolgálatoknak is volt beleszólásuk a döntésbe. Természetesen az első újoncok előéletét érthető szigorral kivizsgálták, ám ezt leszámítva kényelmes fesztelenség jellemezte a válogatást.

Mavis Batey egyike a keveseknek, akik közeli munkatársai voltak a robbanékony Dilly Knoxnak, és ugyancsak kulcsszerepet játszott a Park történetében. Kivételesen eszes, középosztálybeli lány volt, de semmilyen értelemben sem úri dáma.

Mrs. Batey, akinek a férje, Keith ugyancsak a Bletchley Park veteránja, fanyarul mosolyog az érveken, amelyekkel megindokolták a vadászatot a felsőbb körökből származó munkatársakra.

– Denniston együtt golfozott Ashteadben azzal a két pasassal, akiknek a lányai elsőnek kerültek be a Kalyibába. Denniston ismerte a családokat, tudta, hogy rendes emberek, és hogy... szóval, hogy a lányok

tartani fogják a szájukat, és nem fecsegik el, mi folyik ott. Ha olyan emberekre van szükség, akik nem pletykálnak a munkájukról, akkor nagyon fontos a háttér.

Ami Keith Batey-t, a cambridge-i húszéves matematikushallgatót illeti, aki részese lesz a legfontosabb áttöréseknek, és véletlenül ismerkedik meg leendő feleségével, Mavisszel az egyik barakkban – az ő beszervezését nem övezte semmiféle titokzatoskodás. Eltérően számos kódfejtő kollégájától, azonnal tudta, miről van szó, amikor megkapta a behívót.

– Az egyetemek vezetősége megengedte a matematikusoknak, hogy maradjanak, és letegyék az utolsó vizsgáikat – emlékszik vissza. – 1940 májusában záróvizsgáztam matematikából Cambridge-ben – az egész olyan visszás volt, akkor, amikor a németek éppen lerohanták Európát –; mindenesetre levizsgáztam, azután vártam, hogy megmondják, mit tegyek. Hazamentem Carlisle-ba. Jött egy macskakaparással írott levél egy Gordon Welchman nevű fickótól. Munkát ajánlott. Nem mondhatja meg, mi az, hol dolgoznék, egyáltalán semmit, de azt közölheti, hogy nagyon fontos, érdekes munka, és jól fizetik.

Majd hozzáteszi:

– Ennyit a titoktartásról. Az én időmben közismert volt a cambridge-i végzős matematikusok körében, hogy 1940 januárjában egy bizonyos Welchman bevitte két végzős hallgatóját egy bizonyos „40-es szobába". Tudtam, hogy a 40-es szoba a kriptográfiát jelenti.

Leendő felesége, aki német nyelvészetet és irodalmat tanult, ugyancsak tudott erről-arról. Mihelyt kitört a háború, rendelkezési állományba vették a régi GC&CS-ben a St. James park közelében, ami rendkívül szokatlan volt egy fiatal lány esetében.

– Először a Broadway Buildingsben dolgoztam, a Gazdasági Hadviselés Minisztériumában – mondja Mrs. Batey. – A munkához tartozott, hogy feketelistára kellett venni mindenkit, aki üzletelt a németekkel. Azután behívtak a külügyminisztériumba meghallgatásra egy Miss Moore nevű, félelmetes hölgyhöz. Fogalmam sincs, tudta-e, mi lesz velünk. A meghallgatás idején nem tudtuk, hogy kémek leszünk-e vagy mik. De azután Bletchleybe küldtek. Nem akartam folytatni az egyetemet. A londoni University College-t, ahol tanultam, éppen akkor

telepítették át az aberystwythi campusra, Nyugat-Walesbe. Én azonban azt gondoltam, többet tehetnék a háborús erőfeszítések támogatásáért annál, hogy német költőket olvasok Walesben. Végtére is a német költők hamarosan a fejünk fölött lesznek bombázókkal. Mondtam valakinek, hogy beiratkozhatnék ápolónőképzésre. Mire azt felelte: „Ne tedd, inkább menj el a külügybe. Ők tudják használni a némettudásodat." Én pedig hallgattam rá.

Harry Hinsley-vel, a brit háborús hírszerzés leendő hivatalos történészével Alistair Denniston és John Tiltman ezredes folytatott beszélgetést a cambridge-i St. John's College-ban. Ilyeneket kérdeztek: „Tudjuk, hogy utazgatott külföldön. Kitüntetéssel vizsgázott. Mit szólna az állami szolgálathoz? Nem lenne jobb a sorozásnál? Nem találja vonzónak az ötletet?"[1]

Ez mindenesetre diszkrétebb megközelítés volt annál, mint amilyen két évvel korábban E. R. P. Vincent professzornak volt része, akit Frank Adcock, a 40-es szoba veteránja meghívott vacsorára. Vincent professzor így emlékszik:

– Finom vacsora volt, hála Adcock ínyenc hajlamainak, ezért az étkezést stílusosan egy palack 1920-as portóival fejeztük be. Utána olyasmit csinált, amit rendkívül sajátosnak találtam: az ajtóhoz ment, kinézett, majd visszajött a székéhez. Mivel szerettem a kémregényeket, felismertem az eljárást, bár sosem vártam, hogy velem is megtörténik.[2]

Ám a közhelyes megközelítés bejött, és Vincent professzor csatlakozott a csoporthoz, amely a japán kódokkal küzdött.

Sheila Lawn ténylegesen részt akart venni a háborúban.

– Másodéves voltam az Aberdeeni Egyetemen, modern nyelvekből akartam diplomázni. Ennek ellenére nagy gondban voltam, mert állományba vettek mint leendő pedagógust. Úgy éreztem – sok más barátomhoz hasonlóan –, hogy harcolnom kell Hitler ellen, ezért levetettem a nevem a listáról. Senkitől sem kértem tanácsot, egyszerűen megcsináltam. Vártam, mi lesz ebből, és nem sokáig kellett várnom. Levelet kaptam Londonból, a külügyminisztériumtól, amelyben felkértek, hogy menjek el egy meghallgatásra. Elmentem – folytatja Sheila. – És nem sokkal ezután – a vakáció alatt – újabb levelet kaptam, amelyben egyszerűen utasítottak, hogy jelentkezzek Bletchley-ben.

A férfi, akivel Sheila a Bletchley Parkban találkozott, és később feleségül is ment hozzá – Oliver Lawn –, hasonló lelkesedéssel fogadta a toborzókat. Mr. Lawn később a háború egyik legfontosabb műszaki fejlesztését felügyelte. Ám az alig tizenkilenc éves fiatalember, aki épphogy kikerült egy jó hírű, kisebb magániskolából, kezdetben egyáltalán nem tudta, miféle szellemi kalandok várnak rá.

Most derűs komolysággal emlékezik bletchley-i pályafutása kezdetére.

– A matekvizsgára készültem Cambridge-ben. 1940-ben levizsgáztam, vártam, hogy behívjanak mérnöknek vagy valami hasonlónak. Amikor júliusban elmentem Cambridge-be a bizonyítványomért, szóltak, hogy keressek meg egy Gordon Welchman nevű illetőt, akit névről ismertem, de személyesen nem, mivel nem tanított. Így persze nem tudtam, hogy Bletchley-ben van. Bementem a szobájába, mire azt kérdezte: „Nem akar velem dolgozni?" Azt természetesen nem mondta meg, milyen természetű munkáról van szó. Mivel a behívómat vártam, nem volt választásom. Két héttel később jelentkeztem a Bletchley Parkban, és Welchman útmutatásával tanulni kezdtem az Enigmát.

Ami Sarah Baringot, Lord Mountbatten keresztlányát, Cecil Beaton fotós modelljét illeti, őt nem annyira a romantikus kalandvágy, mint a honleányi lelkesedés vitte a Bletchley Parkba. Már a háború kitörésekor tudta, hogy nem akar kimaradni belőle. Csak az volt a gond, hogy elsőre ideálisnak korántsem nevezhető munkát talált.

– Barátnőmmel, Osla Henniker-Majorrel rögtön a háború elején elhatároztuk, hogy nekünk valami igazán fontos dolgot kell tennünk – meséli Sarah Baring. – És kitaláltuk a repülőgépgyártást! Így hát bevonultunk a Slough Trading Estate-be – borzalmas egy hely! –, és azt mondtuk az ottaniaknak: „Itt vagyunk, repülőgépet akarunk gyártani." Mire bedugtak valamilyen iskolába. Meg kellett tanulnunk, hogyan vágják a Durolt, mert a repülőgépek ebből készülnek. Csináltuk egy darabig, de azután úgy éreztük Oslával, hogy ez nem igazán elég. És akkor jött egy váratlan levél, Isten tudja, kitől, amiben felszólítottak, hogy jelentkezzünk Bletchley-ben a parancsnoknál, méghozzá azonnal. Kész, passz. Mi meg azt gondoltuk: „Minden csak jobb lehet a repülőgépgyártásnál."

Majd így folytatja:

– Le kellett tennünk a nyelvvizsgát. Hát az vicces volt. Szerencsére tudtam németül, mert az anyám tizenhat éves koromban Németországba küldött – amit mellesleg utáltam –, ezért ismertem a nyelvet. A francia is könnyen ment. Hirtelen rájöttem, hogy a hölgy, aki vizsgáztat, nem is tudja, miről beszél. Ettől annyira meghökkentem, hogy azt mondtam neki: „Ja, és azt nem szeretné hallani, mennyire tudok spanyolul?" Nem is beszélem ezt a nyelvet. Azt felelte: „Ó, nem, drágám, azt hiszem, ennyi elég..." Mire én: „Portugálul is tudok!" Szóval a fejembe szállt a dolog. Mire ő: „Nem, nem, drágám, ennyi elég, sikeresen levizsgázott." Mert őt persze csak a német érdekelte.

Mások is úgy találták, hogy a nyelvvizsga nem olyan szigorú, mint gondolták. Az egyik újoncot megkérdezték, beszél-e olaszul.

– Csak az operai nyelvjárást – felelte a lány.

– Igen, az meg is felel – mondták neki.

Az egyik fiatal matematikust olyan vadromantikus stílusban szervezték be, hogy előre tudta, mi következik, de megérte, mert az ő érdeme az egyik leglátványosabb áttörés. John Herivel – akinek a „tippje" létfontosságú lesz az Enigma feltöréséhez – így emlékszik 1940-es beszervezésére:

– Kezdetben Gordon Welchman szerezte a legtöbb embert, zömmel természetesen ismerősöket. Ismerte az összes férfit, és azt hiszem, a nők egy részét is.

Welchman történetesen matematikát oktatott régebben Herivelnek, így a kapcsolatuk nem is lehetett volna közvetlenebb. Az egyetemista valamilyen titokzatos alakot látott Welchmanben, aki érthetetlen módon eltűnt Cambridge-ből, hogy aztán egy hideg téli délutánon betoppanjon a 21 éves Herivel cambridge-i szobájába.

Welchman, noha civilben volt, nem vesztegette az időt. Közölte Herivellel, hogy fontos munka folyik a Bletchley Parkban, és megkérdezte, nem akar-e segíteni.

A fiatalember ugyanilyen nyíltan válaszolt; Mr. Herivel emlékezete szerint abban az időben „az egyetem pocsék hely volt", és az ő matematika-záróvizsgája is várhatott a háború végéig. Megbeszéltek egy dátumot, Welchman elmondta, hova menjen, kit keressen, majd

az egykori cambridge-i oktató vidám „Au revoir!" kiáltással távozott.

Pár nappal később Herivel elindult Cambridge-ből Bletchley-be. A vonaton lázasan törte a fejét, hogy ugyan mibe keveredett.

– Érkezésem után az volt az első, hogy megeskettek a titoktartásra. Senkinek egy szót se. Emlékszem, volt ott egy félelmetes külsejű tengerésztiszt – valószínűleg éppen az volt a feladata, hogy félelmetes legyen!

Más veteránok is felidézték, hogy megriasztotta őket az érkezés Bletchley-be; az állomás elhanyagolt volt, a kisváros sem ígért valami sokat. Jane Fawcett építészettörténész visszaemlékezése szerint Bletchley közönséges „szemétdomb" volt. Első pillantásra még maga a Park sem lehetett valami megnyerő. 1939-ben drótkerítéssel vették körül. „Olyan volt, mint a whipsnade-i szafaripark", ahogy a veterán Diana Plowman mondja. Egy-két fiatal azt képzelte a felmérésnél, hogy szigorúan titkos bevetésbe indul, talán ejtőernyővel kell leugrania az ellenséges vonalak mögött. A szürke, sivár, provinciális Bletchley messzire esett az efféle izgalmaktól.

Néhányukat, például Scot Irene Youngot kifejezetten nyomasztotta az új környezet. Így emlékezik az érkezésére:

Elestem a kavicson, csúnyán lehorzsoltam a térdemet, és ami ennél is rosszabb, elszakítottam összesen két pár harisnyám egyikét... A gyengélkedőben egy Mrs. De Courcey-Meade nevű, félelmes matróna bemázolta enciánkékkel a ki se mosott sebet, és engem borzasztóan feszélyezett, hogy rongyos harisnyában, kéken fluoreszkáló lábbal kell odaállnom kollégáim elé. A seb természetesen elfertőződött.

Nem fogadtak ujjongva. Mintha észre sem vették volna az érkezésemet. Önteltség is volt tőlem, hogy mást vártam.[3]

A beszervezett munkatársak között nem mindenki volt szakember. Végtére is el kellett látni szakképzettséget nem igénylő munkákat is, például a küldöncökét. Ilyen küldönc volt a 14 éves Mimi Gallilee is. Beosztásának – és későbbi előléptetéseinek – köszönhetően úgyszólván

páratlan rálátása volt az emberekre és a Parkra. Mindenki másnak szigorúan meg kellett maradnia a csoportjában, ám egy Mimihez hasonló lány mindenhova bemehetett, többet láthatott mindenkinél.

Az iskolás Mimit egy évvel korábban evakuálták az észak-londoni Islingtonból, ahonnan hamarosan követte az anyja és a nővére is. A Buckinghamshire-be menekített iskolásoknak az oktatás felibőlharmadából leadott órákat jelentett hevenyészett tantermekben. Mimi utálta.

Könyvelő anyját, aki boldogan elvállalt volna bármit, pincérnőnek alkalmazták a Park kantinjában, így sikerült pár szót váltania a Park egyik vezetőjével a lányáról.

– Anyám ismerte Bradshaw parancsnokot – meséli Mrs. Gallilee. – Bizonyára beszélt vele rólam, hogy azt mondja, Mimi most tizennégy, semmit sem tanul, semmi sem érdekli... Bradshaw parancsnok azt mondta az anyámnak: „Hozza be, hadd lássam." Beszélt velem, utána felajánlották, hogy legyek küldönc a Bletchley Parkban. Ezt aligha lehet meghallgatásnak nevezni. Csak beszélt velem. Másnap már munkába is álltam. Valamennyi küldönc lány volt, és én voltam a legfiatalabb. Mindenfélét kézbesítettünk a barakkokba. Akkoriban, úgy rémlik, csak a tizenegy barakk volt, a többi még nem épült meg. Az volt a munkám, hogy körbejártam, kivittem a leveleket, üzeneteket. Persze minden nagy borítékban volt, de minket nem is érdekelt, mi van bennük.

Gordon Welchman is látta, hogy legalább annyi rátermett nőre van szükség, mint férfira. „A nőket még gyorsabban toborozták, mint a férfiakat – írta. – Sokan kellettek a regisztrációhoz, az iktatóban, a dekódolóban. A férfiaknál a korai beszervezés főként a személyes ismeretség alapján történt, de amikor a Bletchley Park egészének lett szüksége magasan iskolázott nőkre, nagyon sok kiváló képességű munkatársra tettünk szert."[4]

Az élet hihetetlenül sűrű volt, és nem csak a kemény munka vagy a kódfejtőkre nehezedő elképzelhetetlen nyomás miatt. Ennél sokkal bonyolultabb volt az élet a Bletchley Parkban.

4.

A kastély és környéke

Aki napjainkban beszél a Bletchley Park veteránjaival, annak feltűnik, hogy van egy dolog – mégpedig a kastély –, amely nagyon megosztja őket.

Ezen a helyen nem ez volt az első rezidencia; már a *Domesday Book** is említ valamiféle birtokot. A viktoriánus épületet 1883-ban vásárolta meg Sir Herbert Leon és neje, Fanny, majd ambiciózus építkezésbe kezdtek. A kastély jóval nagyobb lett, és elképesztően eklektikusan egyesítette magában a különböző stílusokat.

Leonék imádtak utazni, és úgy látszik, európai élményeik hatására engedték szabadjára esztétikai hajlamaikat. A bejáratnál műgótikus kőcsipkék kanyarognak olasz oszlopok mellett, a bálterem plafonja agyonrészletezett rokokó, a bal szárnyon ugyancsak olasz ihletésű a rézkupola, amely elég esetlenül néz ki a tetőn.

Maga az épület – a sötét faburkolat, a festett üvegablakok, a szűk átjárók, a tölgyfa lépcsők – érdekes példája annak az általános építészeti zűrzavarnak, amelyben a nehézkes viktoriánus gótikát felváltották Edward korának természetesebb vonalai. A környék egyes korosabb földbirtokosai, akik festőien omladozó sárga mészkő házakban laktak, bizonyára az újdonságot látták a Bletchley Parkban, a modern házat, mindenféle korszerű komforttal egy olyan ember számára, aki végre meggazdagodott, és alig várja, hogy ezt másokkal is tudathassa.

– Lidércnyomás! Irtózatos! – méltatlankodik Sarah Baring. – Mi Viktoriánus Szörnyetegnek hívtuk. – Egyformán viszolygott a külső és a belső részletektől. Azt mondja, a bálterem mennyezetének stukkódíszítése olyan volt, „mint a petyhüdt emlők zuhataga". Az elnézőbbek

* Anglia első telekkönyve 1086-ból. *(A ford.)*

a bátor építészeti kísérletezés egyik megnyilvánulásának tekintik a kastélyt. Ismét mások előkelő otthont látnak benne, amelyről sosem képzelték volna, hogy egyszer ott fognak dolgozni.

Kezdettől tudták, hogy a kastély sem szállásnak, sem munkahelynek nem elég tágas (noha az 1938-as „főpróbán" a kevés éjszakásnak megengedték, hogy ott aludjon). A következő években afféle szabadidőközpont lett belőle, amelynek könyvtárában olvasni lehetett, a bálteremben muzsikálni.

Egy első emeleti lakosztályt, amely eredetileg a hírszerzésé volt, később Alistair Denniston, Edward Travis és Nigel de Grey használt adminisztrációs célokra. John Tiltman ezredes veterán kódfejtőnek és a katonai részleg vezetőjének a második emeleten volt az irodája, az egyik Leon gyerek régi szobájában, ahol még mindig megmaradt a nyuszis tapéta.

Mimi Gallilee küldöncnek állt be a Parkba, de alig két év múlva előléptették titkárnővé a főépületben. Mrs. Gallilee jól emlékszik a magas, díszes mennyezetre és a nagy ablakokra, amelyekből a gyepre és a fákkal szegélyezett, csillogó tavacskára lehetett látni. Minél tovább tartott a háború, annál több lett a munka és annál nagyobbra nőtt a Park.

– Sosem hittem, hogy a birtok ilyen nagy – mondja Mrs. Gallilee. – Vagy hogy elfér az összes RAF-tábor. Azokat mind álcázták.

Egy Mimihez hasonló fiatal bizonyosan fennhéjázónak látta a kastélyt, és ezt kivetítette a munkaadóira is: közvetlen felettesére, a zordon Miss Reedre, Nigel de Grey titkárnőjére és a „félelmetesnek" titulált Greyre is.

Grey előzőleg a Medici Társaság elnöke volt, és Miss Reed ott is titkárnőként dolgozott mellette. Amikor Bletchley-be került, Grey elintézte, hogy a rendkívül szigorú Miss Reed is vele jöjjön.

– Nem mintha Nigel de Grey utálatos lett volna – emlékszik vissza Mrs. Gallilee. – De az embernek tudnia kellett, hol a helye. Sosem szólíthattuk meg. Sose vághattunk közbe, ha beszélt. Az emberek nagyon tisztelettudóan viselkedtek vele.

A kastély főbejárata elől indult az ösvény, amely jobbra-balra elvezetett a barakkokhoz. Mrs. Gallilee úgy emlékszik, hogy gyakran

látta Alan Turingot, ahogy „megy az ösvényen, mindig olyan komoly és aggodalmas arccal; kissé csudabogárnak tartották".

1939 korai napjaiban a kastély előtti gyepet sportolásra használták. Malcolm Muggeridge újságíró, rádiós műsorvezető és hírszerző néhányszor leutazott a Parkba. Emlékirataiban így emlékszik ezekre a versenyekre:

> *Mindennap ebéd után, amikor az időjárás lehetővé tette, a kódfejtők métáztak a kastély gyepén azoknak a professzoroknak a mímelt komolyságával, akik fajsúlyosabb kutatásaikhoz képest léhának vagy jelentéktelennek tartott dolgokkal foglalkoznak. Ugyanolyan hevesen vitatkoztak egy-egy ponton, mint a szabad akarat/eleve elrendelés kérdéséről, illetve hogy az ősrobbanás vagy a fokozatos teremtés hozta-e létre a világot.*[1]

A pázsiton túl volt a tó, amely télen befagyott, hogy korcsolyázni lehetett rajta, míg a tikkasztó nyári éjszakákon, egyes veteránok emlékezései szerint, ifjú pilóták pancsoltak benne meztelenül, kacagva. Éltek ott ludak is, amelyek a magukénak tekintették a tavat, és egy veterán szerint igencsak ráijesztettek bizonyos – nyilvánvalóan városi – fiatal hölgyekre a sziszegésükkel. Ráadásul a környéken hemzsegtek a békák, amelyekre az emberek néha ráléptek véletlenül az elsötétítés miatt.

A kastélynak eredetileg volt teniszpályája, ezt azonban leszerelték, mert kellett a hely egy új barakknak. Amikor Winston Churchill a háború során lelátogatott, döbbenten hallotta, hogy a labdajátékok közül egyedül a métára van lehetőség. Ezután a miniszterelnök utasítást adott új teniszpályák építésére.

– Churchill elszörnyedt, amikor kiderült, hogy a személyzetnek kezdetben a méta jelentette az egyetlen testgyakorlást – nevet Sheila Lawn. – Azt mondta: „ez nem elég", és állítólag ő rendelte el a teniszpályák építését.

Az elkövetkező években igen népszerű lett a Bletchley Park teniszklubja. A levéltárakban fennmaradt egyik emlékeztető szerint a klubtagoknak még azt is megengedték, hogy ideiglenesen a lugast használják öltözőnek.

A főépület mellett volt a jégverem, mögötte az istállók és a különböző pavilonok. Ridley százados és vadásztársaságának korai napjaiban létezett még egy szép tiszafa-labirintus és két rózsakert. Ám ezeket feláldozták, amikor építeni kezdték a barakkokat.

Az emberek véleményét általában az határozta meg, honnan érkeztek. Néhány fiatal ekkor látott először egy mindennel fölszerelt, gazdag birtokot, amelyet éppen ezért rögtön fel is ruháztak a hanyatlás dekadens nimbuszával; másoknak, akik jártasabbak voltak a világban, ez csak egy jellegtelen vidéki ház volt, a legközönségesebb angol város mellett.

Irene Young „illemhelygótikának" nevezte a „hajmeresztően rút" kastély stílusát. Peter Calvocoressi kódfejtő, a későbbi történész azt írja róla, hogy túltengett benne a faburkolat, amelyet helyenként „az Alhambrára (a Leicester Square-ire, nem az andalúziaira) emlékeztető cifraságok élénkítettek".

Az Egyesült Államokból beszervezett Landis Gores, akiből híres építész lett, csaknem elalélt az undortól.

– Érzelgős, valószínűleg alulmúlhatatlan monstrum, indulhatna az érett viktoriánus építészet esetlenségi versenyében... reménytelenül közönséges a hatalmas tornácokkal és az üvegezett verandákkal... kezdetleges, zavaros, érthetetlen, hogy azt ne mondjam, emészthetetlen.[2]

Ám a birtok a legkifinomultabb esztéták számára sem adott okot túl sok panaszra. Némelyik újoncot a kert és a kastély mögötti terület kissé emlékeztette az egyetemi campusokra, noha azok szemében, akiket Oxfordban és Cambridge-ben toboroztak, határozottan alatta maradt annak a szépségnek, amelyet maguk mögött hagytak.

A háborús Nagy-Britanniában azonban, különösen miután egyre tovább váratott magára a béke – az élelmiszerjegyek, a beragasztott ablakok, az elsötétítés, a hámló festék, a fakuló piszokszínek, az egyre növekvő számú bombakrátertől ragyás városok idején –, a Bletchley Park, számtalan más kisajátított vidéki házzal együtt, bizonyos lélektani enyhülést kínálhatott. A veteránok egy része úgy emlékszik, hogy a nyári hónapokban Bletchley kertje és a környék elbűvölő, eleven színpompában úszott.

Amint egyre több fiatal érkezett, a kastély és közvetlen környéke mintha feléledt, kiszínesedett volna. Az egyik veterán emlékezete szerint „a birtok olyan volt, mint egy önálló falu... rengetegen jártak ki-be a főkapun, sétáltak, diskuráltak, üldögéltek. Állandó volt a nyüzsgés, a jövés-menés. Leginkább egy zsúfolt londoni pályaudvarra emlékeztetett."[3]

Olyan pályaudvar volt ez, amelyen napi 24 órán át tartott a forgalom. Nigel de Grey azt írta az oxfordi és cambridge-i vonatokról leszálló fiatalokról, hogy „a betoppanásukban volt valami a postagalambok érkezésének váratlanságából". Az 1940-es évek elején, amikor a dolgozók száma több százból több ezerre ugrott, a három műszak miatt óránként jöttek-mentek a főkapun.

Az egyik veterán emlékezése szerint a kerítésen belül feliratok figyelmeztették az újoncokat, hogy ez nem egyetemi vitakör, és arra intették őket, hogy egy pillanatra se feledkezzenek meg a legszigorúbb titoktartásról. Ám a nyári hónapokban a kerítésen kívül, távol a város határát elrútító téglagyártól, valóban az aranykorra emlékeztetően ártatlan volt a zöld vidék. Fiúk és lányok hosszú kerékpártúrákra indultak a csendes falusi dűlőkön. Ez természetesen még az autóutak előtti Anglia, és a háború miatt különben is rendkívül fukaron adagolták a kevés üzemanyagot.

– A Bletchley Parkban nagyon kevés embernek volt kocsija – mondja John Herivel. – Csak a legfontosabbak jártak autóval.

Így amint az ifjú kódfejtő kilépett a kastélyból, vagy a műszak végeztével letette a munkát és biciklire pattant, hogy visszatérjen a szállására, vagy egyszerűen szívjon egy kis friss levegőt a mezőkön, alig pár perces kerekezés után olyan tájra került, amelyet ma már aligha ismernénk föl.

A mai Angliát jellemző hatalmas, iparilag művelt latifundiumokkal ellentétben a földek még kicsik voltak, amelyeken lehetett egyénileg gazdálkodni. A rovarok zümmögését, a tehénbőgést, a távoli templomtornyok harangkongását és a még távolabbi vonatok füttyét leszámítva ezeken az utakon olyan csend volt, amelyhez foghatóval manapság nemigen találkozhatunk London másfél száz kilométeres körzetében.

– Vettem egy használt biciklit harmadkézből – mondja Sheila Lawn. – A második tulajdonosa, aki a Parkban dolgozott, bizonyára nagyon okos volt, de valamiért nem tudta megtanulni a kerékpározást. Ezért megvettem tőle a biciklit. Nagyon masszív darab volt. Griseldának neveztem el. Éveken át megvolt. Ha volt egy szabadnapom és nem akartam senkivel találkozni, de más tervem sem volt, elmentem biciklizni. Természetesen Bletchley környéke teljesen más volt, mint a Felföld. Szöges ellentéte. És ez tetszett nekem.

Mint láttuk, a fiatalokat országszerte toborozták, és közülük sokan először tették ki a lábukat hazulról. A Bletchley Parkban álló furcsa kastély és a környék megnyugtató hátteret adott a halálosan komoly munkához.

– Nagyon érdekelt a természettudomány – idézi fel Oliver Lawn, a 6-os barakk kódfejtője az egyik szabadidős foglalkozást, amely gyorsan népszerű lett Bletchley-ben. – És itt volt madárfigyelés, lepkegyűjtés.

Mr. Lawn így beszél a város melletti téglagyárakról:

– Azok adták a helység szagát. A téglagyártáshoz ki kell ásni az agyagot, és a helyén nagy lyukak keletkeznek a földben, aztán az egyik gödör megtelik esővízzel, a másik meg nem. A száraz gödröket a Home Guard* használta lőtérnek. A vizes gödrökből úszómedence lett.

Ahogy a háború folytatódott, a furcsa kastélynak fontos szerepe lett a temperamentumosabb szórakozásokban is, amelyeket a kódfejtők nagyon élveztek.

* *Home Guard* vagy *Local Defence Volunteers* az önkéntes honvédelmi egységek neve Nagy-Britanniában. 1940–44 között működött, tagjai főleg olyanok voltak, akiket valamilyen okból (pl. koruk miatt) nem hívtak be a hadseregbe. *(A ford.)*

5.

1939: hogyan törjük fel a feltörhetetlent?

A hadüzenet napja óta bizonyos értelemben egész Nagy-Britanniában mozgósítás volt. Nem csak a férfiak várták a behívójukat. Mindenki felkészült, hogy pontosan azt tegye, amire a kormány utasítja: befogadja az evakuált iskolásokat, vagy munkába álljon a gyárakban. Talán kissé nehéz elképzelni milliók feltétel nélküli egységét a cél érdekében. De megkönnyítheti a dolgunkat, ha arra gondolunk, mennyire félt mindenki a megszállástól.

Ausztria, Csehszlovákia, majd Lengyelország már áldozatul esett a németek páratlanul gyors és iszonyúan kegyetlen hadigépezetének. A fiatal britek nagyon is könnyen el tudták képzelni, hogy ugyanez az erő átkel az alig 35 kilométer széles La Manche csatornán.

Ruth Bourne, aki Bletchley-ben és másutt dolgozott segédszolgálatosként a háború alatt, elmagyarázza, milyen egyszerű volt ez számukra:

– A világon mindennél fontosabb volt megakadályozni a németek győzelmét. Pláne én, a zsidó felmenőimmel, miként akarhattam volna, hogy olyasvalaki győzzön, akinek akár a legtávolabbról is köze van a nácikhoz!

A Hamisnak nevezett háború első heteiben, a Nagy-Britanniára telepedett, sötéten baljós csöndben a Bletchley Park igazgatósága minden erejével azon volt, hogy megfejtse a német haditengerészet Enigmával kódolt üzeneteit. Ijesztően nehéznek ígérkezett a feladat, mert olyan ellenséges rejtjelrendszerről volt szó, amelyet mindenki feltörhetetlennek tartott.

Háborúban egy szigetnemzet rendkívül sebezhető: ha az ellenség megszerzi a tengerek uralmát, gyorsan módot talál rá, hogyan vágja el a sziget utánpótlását. Márpedig az első perctől nem fért kétség ahhoz, hogy a német haditengerészet a tengeralattjáróival akarja megfojtani

Nagy-Britanniát. A Bletchley Park igazgatója, az óvatos Alistair Denniston ezért vette körül magát olyan veterán kódfejtőkkel, akikkel az első világháború óta együtt dolgozott.

Denniston parancsnokot egyesek „kis embernek" nevezték. Az alacsony termete miatt ráragasztott rosszmájú csúfnév elhomályosította számos erényét. Három nyelven beszélt, mert nem angol egyetemen tanult, hanem a Sorbonne-on és Bonnban. Ifjúkorában sportolt, az 1908-as olimpián benne volt a skót hokicsapatban. A Bletchley Parkból küldött számos feljegyzése, amely mostanában kerültek elő a levéltárakból, szokatlanul türelmes embernek mutatja, különösen kiszámíthatatlan, bogaras vagy pukkancs kollégákkal szemben.

Talán bizonyos értelemben túlságosan diplomatikus volt. Fia, Robin szerint a szervezet, amelyet Denniston alapított, ragyogóan működött, de neki „nehezére esett a vezetés. Hiányzott belőle az önbizalom. Rendkívül értelmes skót ember volt, aki önerőből jutott előre, de nehezen tudta a parancsnokot játszani a bürokraták és politikusok között."[1] A Légierő Női Kisegítő Hadtest (WAAF) egyik veteránja, Aileen Clayton mondta, hogy Denniston „sokkal inkább tűnt professzornak, mint tengerésztisztnek... Azonnal megnyert magának a kedvességével."[2]

De akadtak, akik félreértették kedvességét.

– Bátortalan és ideges volt – emlékezett vissza Josh Cooper. – Kis hal egy nagy tóban, sok ragadozó között.

Denniston az első világháború kitörése óta volt a kriptográfia szakértője, azóta, hogy fiatalemberként behívatták az admiralitásra, ahol fel akarták használni németnyelvtudását. 1914-ben az admiralitás felismerte a német tengerészeti rádióadások visszafejtésének és lefordításának taktikai értékét, amelyeknek birtokában a brit haditengerészet lépéselőnybe kerülhetett az ellenséggel szemben.

Az első világháború kriptográfusait a zegzugos admiralitáson az úgynevezett 40-es szobában gyűjtötték össze. A 40-es szoba örökös versengésben állt alteregójával a szárazföldi hadseregnél. 1914 és 1918 között Denniston és kollégái a 40-es szobából olyan képességekre tettek szert, amelyek messze meghaladták a nyelvtudást. Bravúros logikájuk a kódfejtésben egészen lenyűgözte a fiatal Winston Churchillt, az admiralitás akkori első lordját.

A 40-es szoba a haditengerészethez tartozott, mégis diákos fesztelenség uralkodott benne, és ez csak fokozódott, amikor 1916-ban megérkezett a King's College tanára, az elképesztően okos – és más értelemben is elképesztő – Alfred Dillwyn „Dilly" Knox.

Knox klasszika-filológus volt, de nem mindennapi fajta, ugyanis az ókori papiruszok jelentették a szakterületét, ami tökéletesen alkalmassá tette a kriptográfus tevékenységre. Különösen akkor jött ez jól, amikor az Enigma kihívásának kellett megfelelnie.

Érdekes, hogy az első világháború és a 40-es szoba követelményei éppen egy Dél-Egyiptomban talált, feltűnően szép és hihetetlenül értékes, 2000 éves papirusz, a Heródasz-féle *Mimiambi* megfejtéséből zökkentették ki az érzékeny tudóst. Mivel a szatirikus párbeszédekből álló *Mimiambi* létezésére korábban csak más görög nyelvű munkák célzásaiból lehetett következtetni, a papirusz fölfedezése legalább akkora szenzáció volt tudós körökben, mintha Arisztotelész második könyvét találták volna meg a poézisről.

Knox évekig ingázott Cambridge és a British Museum bloomsburyi épülete között, ahol a papirusz roppant bonyolult csíkjait tanulmányozta. Heródasz földhözragadt párbeszédeiben bűnözők, bordélyok, rabszolgák, szexboltok, korbácsolás és más sikamlós témák szerepelnek. A problémák ott kezdődnek, ahol a beszéd megszakad, amikor nem tudni, mi tartozik a szöveghez, és mi nem, és azonosítani kell a másolás hibáit, mivel a papiruszt egy nem elég figyelmes szolga is másolhatta.

És ott volt még a szétmállott szövegrészek egyesítése, a megfelelő sorrend, a kirakós darabjainak illeszkedése. Ehhez nem elég a klasszikusok elsőrangú ismerete vagy a nyelvtudás, mert kriptográfiai érzék is kell hozzá. Knox tehát nagyon alkalmasnak tűnt a 40-es szobához.

Mihelyt Knox megérkezett 1916-ban az admiralitásra, beköltözött egy hosszú, rendetlen, poros folyosó végén egy szobába, amelyhez fürdőszoba is tartozott. Neki ez nagyon megfelelt, mert imádta a forró fürdőt.

Az osztály már a kezdetekben hatalmas győzelmet aratott: megfejtették az úgynevezett „Zimmerman-táviratot", azt az üzenetet, amelyet a német külügyminiszter küldött a mexikói német követségre, hogy nyerjék meg Mexikót szövetségesnek az Egyesült Államok ellen. Ez az értesülés vette rá Amerikát, hogy belépjen az első világháborúba.

A szerelem (és a mosoly) sem hiányzott a 40-es szoba poros folyosóiról: Alistair Denniston itt ismerte meg leendő feleségét. „A 40-es szoba bajtársias szelleméhez híven valamennyien felvésették a nevüket egy ezüsttálcára, nászajándékul Dennistonnak és menyasszonyának, amikor 1917-ben, a háború végén összeházasodtak – írta Denniston fia, Robin. – Előadtak egy pantomimot, és mindenki énekelt. A szöveget Frank Birch írta, az egyik kódfejtő, aki megvált a titkosszolgálattól a színpad és a King's College kedvéért."[3]

A két háború között a Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskola (ahogy a 40-es szoba lecsökkent létszámú csoportját nevezték) átköltözött a Broadway Buildingsbe, és nagyobbrészt a szovjet kódolt üzenetek megfejtésével foglalkozott, amiben Dilly Knox különösen tehetségesnek bizonyult. A bolsevizmusban és Sztálin irtózatos becsvágyában látták a brit nemzeti érdekek legnagyobb veszedelmét. Ám amikor 1933-ban Hitler hatalomra került Németországban, gyorsan elmozdultak a geopolitika tektonikus lemezei.

A német haditengerészet 1926 óta használta az Enigmát. Maga a szerkezet – a forgó betűtárcsákból, az elektromos vezetést biztosító tüskékből, billentyűzetből, kivilágítható betűket tartalmazó lámpasorból álló alapmodell – amely összességében kicsit úgy nézett ki, mint egy írógép – Arthur Scherbius német elektromérnök korábbi, egyszerűbb gépének továbbfejlesztése volt.

Az Enigma 1923-ban került piacra: akkor még a kereskedelmi bankok használták, hogy titokban tarthassák a levelezésüket. De ezek a bankok nem voltak elegen, így az Enigma kereskedelmileg megbukott. Érdekes, hogy 1926-ban a brit kormány is beszerzett egy példányt, miután a gépet kipróbálták a külügyminisztériumban. A hadügyminisztérium azonban túlságosan esetlennek találta a terepen való használathoz.

Amikor a német haditengerészet megszerezte a rendszert, az Enigmát kivonták a katonai és kereskedelmi piacról; ezután a németek egy sor változtatást hajtottak végre rajta, ami sokkal biztonságosabbá tette. Kevéssel később a rendszert átvette a német légierő, majd a hadsereg.

A brit hadügyminisztérium nagyon melléfogott. A gép kiválóan volt szállítható, és ezerszámra gyártották.

Az Enigma alapelve az volt, hogy a gépezet a küldőnek kódolta, a címzettnek dekódolta az üzenetet. A kezelő leütött egy betűt a szabványos külsejű billentyűzeten, a leütéssel zárta az áramkört, és néhány másodperc múlva az elektromos jel a tárcsákon keresztül visszajutott a kezelőhöz, és felvillantotta a leütött billentyűnek megfelelő (kódolt) betűt. Ezt a betűt feljegyezték, majd ugyanezt végigcsinálták az üzenet többi betűjével, végül a kódolt változatot rádión, morzeábécével küldték el a címzettnek.

A címzett begépelte a betűket egy ugyanolyan Enigmába, amelynek lámpasorán sorra kigyúltak az eredeti betűknek megfelelő lámpák.

– Noha a kódoló tisztviselő egyedül is képes lett volna végigcsinálni a műveleteket, ez olyan hosszadalmas és bonyolult folyamat volt, hogy általában két emberre bízták – jegyezte meg Alan Stripp kódfejtő. De még két embernek is rengeteg idejébe került, ráadásul a kódot huszonnégy óránként változtatták.

1927-ben a CG&CS bölcs elővigyázatosságból tanulmányozni kezdte az Enigma alaptípusát. Hugh Foss – később Bletchley egyik csillaga, a japán kódfejtés mestere – kapta a feladatot.

John Herivel leplezetlen elragadtatással és csodálattal nyilatkozott az esztétikailag is izgalmas gépezet körmönfont belsejéről, a cserélhető, rovátkolt peremű, tüskés-recés-gyűrűs tárcsákról, a balmenetes, tükrös dobokról. „Csodálatos leleményre vall, ahogy a három tárcsát beállítják a huszonhat lehetséges állás valamelyikébe, és azok ott meg is maradnak, ennek ellenére kézzel is átforgathatók huszonöt más helyzetbe.”[4]

Ez a rézből és bakelitből készült gép megdelejezett mindenkit, akinek a matematika és a logika volt a hivatása. Mert még ha naponta változtatják is a beállítást, kell lennie egy módnak, amellyel legyőzhető a kódoló!

Ám volt még egy különleges nehézség. Az új német változatnak volt egy úgynevezett kapcsolótáblája, amelytől sokkal bonyolultabb lett a kódoló, ugyanis a kapcsolótábla további sok millió kódkombinációt tett lehetővé.

– A németek tökéletesen biztonságosnak tartották az Enigmát – jegyezte meg Stuart Milner-Barry, aki a kezdeti napokban a 6-os barakkban dolgozott. – Olyannak, amelyet még a legtehetségesebb és legtalálékonyabb rejtjelfejtők sem törhetnek fel.

Hugh Foss azonban kezdettől kételkedett ebben. Feljegyzésében azt írta, hogy ha eleget tudnak meg az Enigma belső huzalozásáról, akkor feltörhető lesz „cribelés”* segítségével, amelynél egyes feltételezett szavak vagy kifejezések adják meg a kiindulópontot a többi betűhöz. Az Enigma egyik alapelve az volt, hogy semmiféle betűt – például a W-t – nem lehetett kódolni önmagával. Más szavakkal: akármilyen gyakran ütötték be a „W”-t, azt az Enigma sose kódolta „W”-nek. Ez azonban nem könnyítette a megfejtést, mert a lehetséges kombinációk száma milliókra rúgott.

1936-ban, amikor a külügyminisztérium már látta, hogy nem tartóztathatják fel Hitler agresszióját, a GC&CS újult energiával vetette rá magát az Enigmára. 1937-ben, a spanyol polgárháború idején Dilly Knox kitalálta a „logarléces” módszert – amelyet róla neveztek el „Knoxlécnek” – az Olaszországban használatos eredeti változat megfejtésére, a rejtjelezett betűk mozgatására és átcsoportosítására alkalmas, logarlécre emlékeztető eszközzel szemléltetve a kábelek és a tárcsák fárasztó aprólékossággal kiszámított állását.

Nemcsak a britek fáradoztak az Enigma megfejtésén. Hatalmas segítséget jelentett, hogy az Enigma egyik korábbi, egyszerűbb változatát 1932-ben már feltörte néhány tehetséges lengyel matematikus. A lengyelek diadala nem lett tartós, mert kevéssel később az újjászületett, fokozatosan erősödő és a biztonságnak egyre nagyobb jelentőséget tulajdonító német hadseregnél háromról ötre emelték a kódolótárcsák számát, amitől a lehetséges kombinációk száma megtízszereződött.

* A cribelés (angolul: *cribbing*) a kulcsszókódolás megfejtésénél használatos eljárás. A szövegtől eltérő forrásból, külső (kiegészítő) információk alapján, különböző kulcsszavak kipróbálásával (tervszerű próbálgatás) megfigyeljük, hogy az így keletkező szövegrészek értelmesek-e. Így juthatunk hozzá az adott szöveg kódolásánál használt kulcsszóhoz, ami által a kódolt szöveg megfejthetővé válik. *(A szerk.)*

A visszaesést részben ellensúlyozta a lengyel matematikusokkal szoros munkakapcsolatokat fenntartó, kiváló francia Gustave Bertrand őrnagy (később ezredes) teljesítménye.

– El kell ismernünk a franciák hozzájárulását az Enigma megfejtéséhez – mondja Mavis Batey. – Egészen Franciaország bukásáig együttműködtek velünk.

Az 1930-as évek elején Gustave Bertrand nyomon követte az Enigma németországi fejlesztésének és felhasználásának állomásait. Néhány évvel korábban felvette a kapcsolatot egy Hans Thilo Schmidt nevű német kémmel (vagy árulóval, ahogy a németek nevezték). Schmidt ellátta Bertrand-t kulcsfontosságú Enigma-dokumentumokkal, amelyekhez könnyen hozzájutott, mivel a német hadügyminisztériumban dolgozott.

És nem ez volt Bertrand egyetlen sikere.

– Amikor a németek továbbfejlesztették az Enigma kapcsolótábláját, készítettek hozzá egy kézikönyvet – mondja Keith Batey. – Az agyalágyultak még szemléltették is egy nyílt szöveggel, hogyan kell beállítani a gépet a kódoláshoz! Persze hamar észhez tértek, és visszavonták a kézikönyvet, de Bertrand őrnagy addigra hozzájutott egyhez, és ezzel a lengyelek megkapták a szükséges kulcsot.

A lengyelek két kódfejtő módszert fejlesztettek ki. Az egyikben a feltalálójáról – Henryk Zygalskiról – elnevezett „Zygalski-lapokat" használták. Ez a módszer huszonhat kartonlapból állt, amelyek mindegyike a tárcsák lehetséges beállításának sorozatait ábrázolta. A lapokhoz huszonhatszor huszonhatos, meghatározott kombináció szerint perforált lyukkártyák tartoztak, szélükön az ábécé betűivel. A lapokat egymásra tették egy megvilágított felületen, és addig állítgatták precízen kiszámított sorrendben, amíg az átvilágított lyukak egyre csökkenő száma ki nem adta az Enigma egyik tárcsájának állását. Rendkívül nehézkes és időigényes munka volt, de működött, amíg a németek nem tökéletesítették az Enigmát. Bletchley-ben John Jeffreys ezt a működési elvet fejlesztette tovább.

1939 nyarán, amikor a lengyel nemzet a német megszállással nézett szembe, a lengyel Enigma-szakértők és Bertrand kis francia csoportja elhatározta, hogy tudásukat megosztják a britekkel, hátha ez segít a továbblépésben. A lengyelek olyan információkkal rendelkeztek, amelyekre a briteknek égető szükségük volt. 1939. július 24-én brit és francia kódfejtők találkoztak lengyel kollégáikkal Varsótól pár kilométerre délre a Kabackie-erdőben, Pyry közelében. A brit csoportban volt Dilly Knox és Alistair Denniston.

Sorsdöntő találkozó volt, amelyre Knox és Denniston abban az idegtépő tudatban érkezett, hogy Nagy-Britanniának komoly lépéselőnyt kell szereznie, mielőtt beáll a hadiállapot Németországgal. 1939-ig sokan abban az alaptalan illúzióban ringatták magukat, hogy Nagy-Britannia még mindig a tengerek korlátlan ura. Hamar bebizonyosodott, hogy ez mennyire nem igaz. Ráadásul a német haditengerészet még a német szárazföldi hadseregnél is nagyobb ügyet csinált a titoktartásból. A szárazföldi erők táviratban is küldhettek üzenetet, ám az óceánon a hadihajók rádióval voltak kénytelenek tartani a kapcsolatot, azt pedig mások is lehallgathatták. Így hát ezeket a jeleket rendkívül agyafúrtan kellett kódolni.

1939-re Knox zsákutcába jutott a katonai Enigma belső huzalozása miatt, amely külön problémát jelentett a kódtárcsák mellett. A probléma az volt, hogy a németek számtalan kombinációt használhattak a billentyűk kábelezéséhez. Ám Varsó mellett azon a napon a lengyelek tájékoztatták Knoxot, hogy a németek a legelemibb ábécé-sorrendet használják: A az A-hoz, B a B-hez, ahogy Jack Copeland elmagyarázta: „a kapcsolótáblán az A hüvely csatlakozott az első belépési ponthoz, a B hüvely a másodikhoz, és így tovább"[5]. Ez még nem oldotta meg az Enigma megfejtését, de egy kis fényt gyújtott a sötétben.

A kedélyhullámzásairól hírhedt Knoxnak ez már sok volt. Hónapokig piszmog a huzalozással, erre közlik vele a pofonegyszerű megoldást! Mint Denniston mesélte, „először tajtékzott és tombolt", miközben visszafelé autóztak Varsóba, és azt ordította: „Csalás az egész!" Penelope Fitzgerald szerint „nem azért tartotta csalásnak, mert neki nem sikerült rájönni, hanem mert túl könnyű volt. Sörmeccsen nem érdemes játszani."[6]

Pár évvel később kelt levelében Denniston így ír: „A helyzetünk egyre kínosabb lett, hiszen még az angolul nem értő Bertrand is láthatta, hogy Knox mérges a lengyelekre, akiknek nincs más vétkük, csak

az, hogy sikerrel jártak ott, ahol ő kudarcot vallott..." A 6-os barakk veteránja, John Herivel is tisztában volt azzal, hogy Knox dührohamai katasztrofális következményekkel járhattak volna. Ahogy később írta:

Ha Knox ilyen vérszomjas és engesztelhetetlen maradt volna, akkor az értekezlet befejeződik, a francia és a brit küldöttség üres kézzel tér haza, az Enigma további megfejtéséhez sosem használják föl a Zygalski-lapokat, nem fejtik meg a vörös Luftwaffe-kódot, a Szövetséges Haderők Legfelsőbb Parancsnokságának 1940 májusától a háború végéig nélkülöznie kellett volna azt, amit Nigel de Grey „a legfőbb hírforrásnak" nevezett.[7]

A vihar azonban, amelyet Denniston megörökített, nagyon hamar elvonult. Amikor másnap visszafelé jöttek taxival az erdei találkozóról, Knox vidáman rázendített: „Nous avons le QWERTZU,* nous marchons ensemble!"** És egy akkoriban kelt levelében kategorikusan kijelentette: „Azt hiszem, virágot kellene küldenünk a lengyeleknek ezért a szerencsés ötletért."

A szerencsétől és az ügyességtől eltekintve az információ a huzalozásról létfontosságú volt. Knox telefonon közölte az adatokat Peter Twinn-nel, és mire visszatért Bletchley-be, Twinn ennek az információnak az alapján kitalálta a tárcsák huzalozását, és munkához látott, hogy feltörjön néhány üzenetet, amelyeket egy éve fogtak el.

– Én voltam az első brit kódfejtő, aki elolvasott egy német katonai Enigmával küldött üzenetet – emlékezett vissza derűsen Twinn. – Sietek közölni, hogy ebben nekem csekély érdemem volt – ha egyáltalán volt –, mert miután Dilly megszerezte Lengyelországban az információt, a többi szinte rutinművelet volt. Természetesen néhány 1938-as üzenet megfejtését – amelyeket ráadásul egyazon napon küldtek el – egy világ választotta el a problémától, amely még előttünk állt.[8]

* QWERTZU a korabeli írógép (a mai számítógép-billentyűzet) első betűsorának első 7 billentyűje, amelyről a 20. század elején egy kódolási eljárást neveztek el. *(A szerk.)*

** Miénk a QWERTZU [vagyis a titok], együtt vonulunk. *(A ford.)*

A lengyelek megmutatták a briteknek az Enigma általuk épített másolatát is.

– Dilly mindig hangoztatta, hogy rendkívül sokkal tartozunk a lengyeleknek – mondja Mavis Batey, bár nem enged abból, hogy Bertrand ezredes munkája hasonló elismerést érdemel. – Bertrand igazán remek Pimpernelnek bizonyult, amikor megszerezte a kódolási információt a németektől. Franciaország vereségéig Bertrand-nak saját kódfejtő irodája volt Párizsban, és állandóan leveleztünk. Aki rájött valamilyen kulcsra, azonnal megosztotta a többiekkel. Ez így ment a megszállásig.

Közben Alan Turing csendesen dolgozott a saját kutatásain. 1939 decemberére Knoxtól és annak új lengyel barátaitól függetlenül sikerült megfejtenie öt napra való Enigma-üzenetet. Noha ez nagyon biztató fejleménynek számított, ezek az üzenetek régiek voltak, még a háború előtt fogták el őket. A háborús német rádióforgalmat sem Turingnak, sem más kódtörőknek nem sikerült megfejteniük.

A „furcsa háború" csalókán nyugodt első heteiben és hónapjaiban még maradt idő az elméletekre és kísérletekre.

– Voltak nagyon lanyha napok, amikor alig jött elfogott üzenet –, mondja John Herivel az akkori munkájáról. Ám ahogy kezdett sötétedni a látóhatár, a kódfejtők is tudták, hogy a kulcsok és a lengyelek segítsége ellenére is egyre keményebb munka vár rájuk.

Nem volt elég, hogy szellemileg kifacsarta őket a napról napra történő birkózás a zagyva betűhalmazokkal, a logikai formulák hajszolása, amelyek rendet tesznek a káoszban és nyelvvé rendezik az értelmetlen betűk tömegét. A munkát abban a tudatban kellett végezni, hogy mindenképpen sikerrel kell járniuk.

Az olaszok segítettek valamennyit. Kiderült, hogy náluk még mindig az Enigma korábbi, kereskedelmi változatát használják, amely ugyan körmönfont volt, de köztudottan megfejthető. Dilly a logarlécszerű eszközeivel és a „Fruskáival" megszállottan robotolt a „Kalyibában", olyan formulák után kutatott, amelyek lehetővé teszik az olasz kódok kézi erővel történő feltörését. Körülbelül ugyanekkor – ez volt az első karácsony a Bletchley Parkban, ahol kacsák úszkáltak a tó jéghártyás vizén – Knox átnézte Turing forradalmian ígéretes terveit is a „Bombáról".

Újabb akadályt jelentett Bletchley–nek, hogy a német fegyvernemeknél az Enigma eltérő változatait használták. A szárazföldi hadsereg Enigmája eleve rémisztően komplikált volt. A kódfejtők tudták, hogy a tengerészeti Enigma más elven alapul: még összetettebb, még több tárcsát, szigorúbb táblázatokat használ. Denniston nem hitte, hogy valaha is sikerrel járnak. Néhány újoncnak, aki a háború első hónapjaiban szent együgyűséggel érkezett meg a Bletchley Parkba, ez lett a legfontosabb feladata.

6.

1939–40: beavatás az Enigmába

A bletchley-i újoncokat kezdettől zavarta helyzetük kétértelműsége. Bletchley mintha nem tartozott volna sem a katonai, sem a civil szférához, hanem – különösen az első időkben – a kettő sajátos ötvözete volt.

Más szavakkal, itt nem volt egyenruha, gyakorlótér és kiképzés. Miközben a munka felgyorsult és a kódfejtés felelőssége megoszlott a fegyvernemek – a szárazföldi hadsereg, a légierő, a tengerészet – és az elkülönült barakkok között, Bletchley továbbra is önmagát irányította, és a saját belső fegyelme szerint működött. Ha például valaki a 8-as barakkban a tengerészeti Enigmával dolgozott, akkor csak a barakkparancsnoknak tartozott elszámolással.

A külügyminisztériumot először feszélyezte és meghökkentette a sajátos struktúra és a munkatársak egyénisége. Harry Hinsley történész, Bletchley veteránja így írt a Park szervezetéről:

> *[A Park] a csoportok laza formációja maradt, nem alkotott egységes, szokványos szervezetet... Professzorok, tanársegédek, végzős egyetemisták, sakknagymesterek, a legfontosabb múzeumok szakemberei, jogászok, antikváriusok, akik a külügytől és a hadügytől kapták a fizetésüket, egyesek uniformisban, mások civilben – jobbára ilyen emberek hozták létre és irányították az eredeti részlegek mellett megjelenő különféle sejteket.*
>
> *Eltéréseik és egyéni sajátosságaik eleve kizárták az uniformizáltságot. Ők kétségtelenül élvezték ezt, ráadásul a GC&CS-ben nem számított a rang, és mellőzték a hierarchiát.*[1]

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 1.

Lord Dacre, akkor még Hugh Trevor-Roper, aki a hírszerzésnél dolgozott, elég gyakran látogatott a Parkba. Ő mondta, a következőt: „Bletchley korai éveit a nyílt anarchia határait súroló, barátságos közvetlenség jellemezte."

Talán abban az egyben hasonlított a hadseregre, hogy a felkérést a közreműködésre ugyanúgy nem lehetett visszautasítani, mint a katonai behívót. Ám a hadseregtől eltérően, ahol többhetes gondos kiképzés – fegyverhasználat, gyakorlatozás – készítette fel az újoncokat a szolgálatra, Bletchley olyan volt, mint amikor belöknek valakit a mély vízbe. A kezdő kódfejtőket és nyelvészeket némi eligazítás után bependerítették új közegükbe. Vannak, akik emlékeznek a kezdők számára tartott rövid, intenzív tanfolyamokra egy közeli iskolában; mások még ilyesmiben sem vettek részt.

– Minden nagyon gyorsan történt – mondja John Herivel. – Legkivált velünk, akik a korai napokban érkeztünk. Nekem megmutatták az Enigmát, azután elzavartak Alan Turinghoz és Tony Kendrickhez. Bizonyos értelemben ők voltak a tanáraim.

Oliver Lawnt, aki valamivel később érkezett, lázba hozták a rá váró kihívások.

– Alapvetően matematikai problémákról volt szó – emlékezik Lawn –, én pedig azért lettem matematikus, hogy az életemet ezeknek a problémáknak szenteljem. Ez csak egy újfajta probléma volt.

Mavis Batey szerint rengeteg improvizáció volt a dologban. Nevetve emlegeti, hogy rohanták le, amikor először találkozott Dilly Knoxszal a Kalyibában:

– Mindnyájunkat bedobtak a mély vízbe. Senki nem tudta, hogy működik az az istentelen készülék. Amikor megérkeztem, közölték velem: „Mi itt gépeket törünk fel. Ceruzát hozott?" Ez volt minden. Semmi magyarázat. Sosem láttam egyetlen Enigmát sem. Dilly Knox képes volt az egészet lefokozni, nem mondanám, hogy játékká, inkább egyfajta nyelvészeti kirakóssá. Mintha olyasvalaki vezetne autót, akinek fogalma sincs, mi van a motorháztető alatt.

Keith Batey matematikus derűsen idézi fel a napot, amelyen beavatták az Enigma ismeretlen, ezoterikus világába:

– Két pasassal érkeztem, akikkel együtt vizsgáztam matekból. A Felvételnél üdvözöltek, és azonnal tartottak egy gyors előadást a német rádióhálózatról. Nem nagyon figyeltem oda, mert a Parkban bóklászó, rendkívül vonzó ifjú hölgyeket bámultam. Húsz perccel a tökéletesen semmitmondó előadás után átadtak bennünket Hugh Alexander sakknagymesternek. Leültetett minket egy szerkentyű elé, amelyről kiderült, hogy kapcsolótáblás Enigma, és beszélni kezdett a gépről. Nem volt hozzá akkumulátor, így nem működött. Azután azt mondták, vágjunk bele. Ennyi volt a kriptográfiai kiképzés.

A Bletchley Park organikusan, a saját törvényei szerint kialakult intézménynek tűnt. Már kezdettől annyiféle ember és olyan sokféle oldalról próbált megbirkózni a problémával, hogy talán ezért sem lett volna értelme erőltetni a merev hierarchiát. Mindenesetre Bletchley az első perctől furcsán kaotikusnak tűnt a hadsereg és a haditengerészet szigorú fegyelméhez képest.

– Keresztül-kasul tegeződtek az emberek – emlékezett az egyik veterán, meghökkentően frappáns meghatározását adva a Park társadalmi viszonyainak.

Eközben Alistair Dennistonnak egyre több baja volt az adminisztrációval, egyebek között a személyzet elhelyezésével. Egy szomszédos iskolát, az Elmers Schoolt ki kellett sajátítani, és újabb barakkokat kellett építeni.

Ha most elnézzük a régi barakkokat, akaratlanul az jut eszünkbe, hogy miért nem biztosítottak jobb, kényelmesebb elhelyezést a kódfejtőknek? Az egyik lehetséges válasz szerint akkoriban senki sem sejtette, hogy a háború olyan sokáig tart, hogy megérné tartósabb épületeket felhúzni. Végtére is még 1939 nyarán is sokan hittek abban, hogy Chamberlain kormánya szükség esetén eltűri Hitler további agresszióit Európában. A másik szempont az lehetett, hogy nem akarták felhívni az ellenség figyelmét a Parkra. A nagyszabású építkezés feltűnő lett volna, az ellenséges felderítő pilóták könnyebben észrevennék azt a levegőből.

Így tehát barakkokat húztak föl. Mindegyik feladatkörnek volt egy-egy külön barakkja, aszerint hogy milyen kódokkal kellett dolgozniuk. A kastély melletti 4-es barakk lett a tengerészeté. Az 5-ösben volt a szárazföldi (később a japán) részleg. Nem sokkal később megépült a 8-as, amely a haditengerészeti Enigmával foglalkozott.

A 3-as és a 6-os barakk képezte a műveletek tengelyét. A 3-asban foglalkoztak a szárazföldi hadsereg és a légierő elfogott üzeneteivel meg a hírszerzéssel, a 6-osban a légierő üzeneteinek kódfejtésével. Az 1-esben volt Turing kódfejtő gépe, a „Bomba". (A 2-esben, ahogy Mimi Gallilee fogalmaz, „teáztak, söröztek és pihentek".)

A biztonság miatt lehetőleg már az első perctől igyekeztek eltitkolni a barakkok rendeltetését. Az embereknek tilos volt megbeszélniük, mivel foglalkoznak a különböző barakkokban. Magától értetődő volt a legszigorúbb titoktartás.

– Vélhetőleg agyonlőtték volna azt, aki fecseg – jegyzi meg szárazon Keith Batey. Az újoncokat szétosztották a barakkokba, ahova munkaidőben gyakorlatilag elzárták őket. Kívülálló, leszámítva a küldöncöket, nem léphette át a küszöböt.

Noha a „barakk" eredetileg kényelmetlen, szűk építményt jelent, ezek hosszú épületek voltak, középen folyosóval, amelyből mindkét oldalon szobák nyíltak. Az egyszerű ablakokat éjszakánként bespalettázták az elsötétítés miatt, a nyikorgó padlót linóleum borította, a házat a legszimplább székekkel és asztalokkal rendezték be. A mennyezetről zöld ernyős lámpák lógtak. Sok ember dolgozott egymás mellett az egyszerű kartotékszekrények között; nyáron a szobák tikkasztóan melegek voltak, télen huzatosak és hidegek. Ahogy az egyik rejtjelfejtő megjegyezte:

– Semmi sem látszott kevésbé alkalmas környezetnek egy történelmi ügyhöz, mint ezek a rozoga faházak. Esténként émelyítően büdös volt, mert az elsötétítés miatt nem lehetett kiszellőztetni a kokszkályhák füstjét.

A fűtés állandó problémát jelentett. Sokan viseltek egyujjas kesztyűt. Volt az egésznek valami vicces felhangja Heath Robinson* szerint: egyes barakkok között deszkából barkácsolt alagutakon keresztül továbbították az üzeneteket, hosszú partvisnyéllel fölszerelt kerekes tálcákon.

* Angol képregényrajzoló és illusztrátor, aki szívesen rajzolt lehetetlenül bonyolult és fölösleges funkciókkal ellátott gépezeteket. *(A ford.)*

John Herivel felidézte a rosszul szellőztetett-fűtött barakkok egyedi légkörét. A nagy asztalokat térképek borították. A spártai lámpák sárgás fényt vetettek az egyszerű íróasztalokra és a kopár, meszelt falakra. Mr. Herivel kapott egy sámlira állított iskolai táblát, hogy ülve is használhassa, miközben az íróasztalán tornyokban álltak az elfogott üzenetek.

Mást se lehetett hallani, csak azt, hogy „tilos". Volt, hogy még a csomagokat és a leveleket kihordó kis Mimi Gallilee-nek is megtiltották a belépést bizonyos barakkokba. A nővére a 10-es barakkban dolgozott Josh Cooper mellett, Mimi mégsem tudta, mit csinál.

– Sosem kérdeztem tőle – emlékezik Mrs. Gallilee. – Különben sem mondta volna el. Tudta, hol dolgozom. Később, amikor előléptettek és áthelyeztek a kastélyba, irodai munkára, egyszer sem tette be a lábát a részlegembe. Nekem párszor át kellett mennem a 10-es barakkba, ha meg kellett keresnem ezt vagy azt a parancsnokot, olyankor láthattam a nővéremet. Ha ilyen alkalmakkor olyasvalakivel kellett beszélnem, aki egy szobában volt a nővéremmel, láttam papírokat. De nem közönséges fecniket, mert ezeken számsorok voltak. Azt nem tudom pontosan, hogy számokkal vagy betűkkel dolgozott-e a nővérem.

Ahogy egyre több lett a Park munkája, egyre több helyre lett szükség. A hírszerzést rövid időre evakuálták Bletchley-be, ahol beköltöztek a kastély emeletére, de a helyszűke és a közvetlen műveleti aggályok miatt nem sokáig maradtak. A GC&CS kezdettől a földszinten működött, de a létszám olyan rohamosan nőtt, hogy az összes folyosót telezsúfolták kecskelábú asztalokkal. A telefonközpont a bálterembe került. A tengerészeti osztály egy ideig a könyvtárban lelt átmeneti otthonra.

Dilly Knox, Alan Turing és Gordon Welchman szentélye a Kalyibában volt. Az alig huszonnyolc éves Turing akkor már forradalmi rejtjelfejtő gépét, a „Bombát" tervezte.

A hörcsögtermészetű Dilly Knox az első hónapokban felmérést készített az embereiről. Dennistonnak címzett, kézírásos levelében így

jellemezte fiatal beosztottjait: „Ahogy tudja, Joan H. egyformán barátja családomnak és nekem. Titkárnőként azonban megbukott." Ezután sorra értékeli a többieket:

Néhány megjegyzés a vezetőkről:
a) Kendrick igazán csodálatra méltó. Kár, hogy el kellett küldenem az [Elmers] Schoolba, pedig sok mindent meg kellene tanulnia. Egyértelműen ő a második (vagy az első?) a parancsnokságon.
b) Welchman jól dolgozik és nagyon lelkes. Remélem, visszakapom [az Elmers Schoolból], hogy megtanulja a gépeket.
c) Twinn még mindig nagyon lelkes, és nem fél a munkától.

A fiatal Alan Turingról ellentmondásosabb Knox véleménye.

Nagyon nehéz lehorgonyozni.
Rendkívül okos, de elég felelőtlen, és váltakozva ontja a nagyon és a kevésbé értékes javaslatokat. Egyelőre van annyi tekintélyem és tehetségem, hogy megfékezzem, és valamiféle rendet kényszerítsek rá meg az ötletrohamaira, de épp csak hogy. Ennek ellenére nagyon kedves ember.[2]

Egy ideig volt némi feszültség Dilly Knox és Gordon Welchman között. Knox, a rangidős kódfejtő úgy érezte, hogy túl sokan vannak a Kalyibában. Welchmant száműzte az ideiglenesen kisajátított Elmers Schoolba (a fenti idézetből láthattuk, hogy Knox semmi esetre sem óhajtott hosszú száműzetést). Az volt az elképzelés, hogy Welchman a rejtjelfejtés helyett foglalkozzon kis ideig a „forgalomelemzéssel". A forgalomelemzésnél az elfogott üzenetek kiindulási helyéből vontak le következtetéseket a csapatmozgásokra.

A száműzött Welchman tévesen arra következtetett a száműzésből, hogy Knox megutálta, és ez kissé sértette az önérzetét. Egyébként Welchman sem rajongott Knoxért. Évekkel később azt írta: „Nem értett sem a szervezéshez, sem a technikához. Alapjában ötletember volt... Általában nem szerette az embereket, akikkel kapcsolatba került."[3]

Ámbár lehet, hogy Welchmanben mégis volt valami, ami nem nyerte el Knox tetszését, ugyanis kezdettől át akarta szervezni a kódfejtés egész műveletét, ami sok hatalmat és befolyást vett volna ki Knox kezéből.

Welchman nem vesztegette az idejét a száműzetés alatt. John Herivel matematikus felidézi az egyik kulcsfontosságú újítást. Welchman erős munkakapcsolatot épített ki a legtitkosabb lehallgatóállomással, az „öreg erőddel" a kenti Chathamnél, a Temze torkolatában. Abban az időben ezzel hallgatták le a német rejtjelezett adások zömét.

A chathamiek kötegszámra küldték Welchmannek a lehallgatási anyagokat különleges motoros futárokkal: éjnek évadján, nyaktörő sebességgel, gyakran a legszörnyűbb időjárásban.

A németeknél az volt a szabály, hogy egyetlen üzenet sem lehetett hosszabb 250 karakternél; ha ennél hosszabbat küldtek, több részre bontották, hogy megnehezítsék a kódfejtők dolgát. Mert minél hosszabb az üzenet, annál könnyebb megtalálni a látszólagos káoszban a rendszert.

De minden Enigma-üzenetnek volt egy bevezetője, és egyes kezelők különböző indikátorokat használtak. Az indikátor az a betűcsoport, amely jelzi a kódolási és a visszafejtési gépállást, valamint a forgalmi szektort. Mint Herivel följegyezte, így ki lehetett dolgozni bármelyik „konkrét kulcsot". „A Chathamből – és később Franciaországból – érkező összes német kulcsot ilyen módon azonosítani lehetett – írta Herivel –, és a naponkénti forgalmat kulcsok szerint le lehetett bontani szektorokra."

A legegyszerűbb vizuális megkülönböztetés érdekében a kulcsokat különböző színekkel jelezték. Kezdetben a sárga, zöld, vörös és kék színekkel jelölték a norvégiai megszállásnál a hadsereg, a légierő kódjait és a légierő különböző kiképzési kódjait. Az üzenetek idejét és gyakoriságát feljegyezték hatalmas papírlapokra, ami azonnali ceruzahiányt okozott a Parkban. Zseniális ötlet volt a kódszínek használata, mert így akárki könnyen azonosíthatta az összes kulcsot. Welchman feljegyezte visszaemlékezéseiben, hogy ha Bletchley-be be akartak szervezni valakit, mindig megkérdezték tőle, hogy „nem színvak-e".

A mi érintőképernyős világunktól idegen ez a ceruzaforgács-, spárga- és ragasztószagú rendszer, de Bletchley-ben működött. Minden-

képpen rendet kellett rakni a lehallgatások ezreinek özönében, amelyeknek a száma drámaian megugrott, mihelyt befejeződött a „furcsa háború", és sűrűbbek lettek az ütközetek. Ezzel a módszerrel következtetni lehetett a német haderő különböző részlegeinek csapatmozgásaira.

Hamarosan alosztályokat kellett létrehozni a különböző kulcsokhoz (külön az SS, és külön a német államvasutak üzeneteinek), és egykettőre elhasználták a szivárvány összes árnyalatát. Amikor nem maradt több szín, a kulcsokat a tengeri élőlényekről, majd a madarakról, az elefántokról, a rovarokról nevezték el és így tovább...

Sokszor nem tudták teljesen megfejteni az üzenetet, mert hiányoztak belőle szavak, vagy töredékes volt. Ilyen esetekben megjegyzésekkel látták el: „erősen valószínű", „elég valószínű" vagy „kevéssé valószínű", mutatva, mennyire megbízható a visszafejtés. Welchman a chathamieknek – és később más lehallgatóállomásoknak, például a dél-londoni Denmark Hillnek – köszönhetően ismerkedett meg a különböző gépkezelők hívójeleivel és az üzenetenként változó jelzésekkel.

Dilly Knox ugyancsak a „furcsa háború" idején készült fel a csoportjával együtt a várható hatalmas munkára. Knoxot az különböztette meg Welchmantől, hogy neki számított a munkatársnők szépsége, bár Mavis Batey ma már csak nevet – igaz, egy picit bosszankodva – a feltételezésen, hogy a külseje miatt választották volna ki:

– Dilly nem engedett abból, hogy neki nem kellenek úrilányok, akik csak azért kerültek Bletchley-be, mert apuka ismer valakit a külügyminisztériumban. Viszont azt is megmondta, hogy nincs szüksége olyan udvartartásra, amelyben a segédszolgálatosok olyan egyformák, mint két tojás, meg sem lehet különböztetni őket. Az szemenszedett hazugság, hogy Dilly személyesen válogatta ki a lányokat. Mindnyájunknak a rémes Miss Moore-hoz, a külügyminisztériumi félelmetes matrónához kellett mennünk meghallgatásra.

De van még egy lehetőség, mégpedig az, hogy Dillwyn Knox valamiként megtalálta azokat a nőket, akik alkalmasabbak voltak erre a munkára, azonkívül gyors felfogásuknak, asszociációs készségüknek köszönhetően jobban figyeltek azokra a részletekre, amelyek sok férfinak a figyelmét elkerülhették. Ez természetesen csak feltételezés;

valószínűbb az a másik lehetőség, hogy a rossz természetű Knox egyszerűen nem szívelte a férfiakat.

Amikor fokozódtak a háborús erőfeszítések, az újoncok egy háromhetes gyorstalpalón tanulták meg a kódfejtés finomságait. Később néhány hétre Bedfordba küldték őket, ahol egy poros, jellegtelen irodában elsajátították a japán nyelv alapjait, hogy megfejthessék a kódolt japán üzeneteket.

De az első hullámnak, mint azt néhányan feljegyezték, a Bletchley Park azt a jellegzetesen angolos intézményt jelentette, amely a rögtönzés elvén működik: ugorjunk neki, aztán majd meglátjuk, mi sül ki belőle. Talán nem is lehetett másképp. Maga az Enigma volt a kihívó, viszont, legalábbis kezdetben, hiányzott a legyőzéséhez a technikai háttér: a Parkban nem tehettek mást, összeszedtek annyi csavaros eszű, körmönfont, furfangos koponyát, amennyit csak bírtak, majd annyira szabadjára engedték őket, amennyire lehetett. Ez olyan egyedülálló légkört eredményezett, amelyre a rájuk nehezedő történelmi teher ellenére szeretettel gondol vissza az összes munkatárs, még akkor is, ha a szigorú titoktartási eskü több évtizedes hallgatást parancsolt még a legjelentéktelenebb részletekről is.

7.

Jéghideg szállás, vécé a szabadban

– Ez volt Bletchley – mondja az egyik veterán. – Nagyon kicsi helység a vasút mellett, úgy nyolcvan kilométernyire Londontól. Ennek a városkának kellett befogadnia azt a rengeteg embert. És itt nagyon kevés házban volt fürdőszoba.

A Bletchley Parkban már a tömeg érkezése előtt sem tartották célszerűnek vagy megvalósíthatónak, hogy a kastélyt használják szállásnak. Felmerült, hogy az első hullámot elszállásolhatnák a londoni Broadway Buildings főhadiszállásának légópincéjében. Alistair Denniston azonnal rámutatott ennek az ötletnek a képtelenségére. Valóban ésszerű lenne összezsúfolni olyan embereket, akik a legkényesebb szellemi munkát végzik? Noha Alan Turing olykor megaludt a Kalyibában, Dilly Knox már chilternsi otthonából járt be, és a vezető munkatársakat először a helyi fogadókban és hotelekben szállásolták el.

Mikor megindult a fiatal újoncok áradata, már látszott, hogy a bletchley-i polgároknak kell befogadniuk őket. Volt, aki valamelyik fogadó emeletére költözött be, mások a takaros sorházakba, ismét mások még ennél is előkelőbb épületekbe a városon kívül. Talán ez is fokozta az érzést, hogy ez egyfajta egyetem, diákokkal, filoszokkal, matematikusokkal, szakértőkkel, akik szerény szállásokon húzzák meg magukat, és igyekeznek kijönni a házinénivel. Csakhogy nemsokára újabb szállásokra lett szükség a környék falvaiban.

Trumpington bárónő mérsékelt nosztalgiával emlékszik az első albérletére:

– A pasas, akinél megszálltam, vasutas volt. Amikor a felesége körbevezetett, észrevettem, hogy a fürdőszobán nincsen zár. Az asszony azt mondta: „Ó, emiatt nem kell aggódnia, mert amikor maga fürdik,

a férjem a vasútnál dolgozik." Már az első estén kiderült, hogy szó sincs ilyesmiről, úgyhogy máshova költöztem.[1]

Ugyancsak albérletet változtatott Keith Batey.

– Az első háziasszonyom borzalmas volt – mondja. – Azt hiszem, talán egy hónapig bírtam. Bizonyítékot követelt a Parktól, hogy nem vagyok szolgálatmegtagadó. Nos, nem kérte többször.

Ez elég általános probléma lehetett Bletchley férfi munkatársainál. Ha egy fiatalember civilben császkál a városban, mit is csinál tulajdonképpen?

Mavis, Keith Batey felesége kissé más tapasztalatokat szerzett egy közeli tanyán.

– Vigyáztam a gyerekekre, pesztráltam, segítettem a tanyán, magam mostam magamra – mondja. – Annyit segítettünk, amennyit tudtunk, és a gyerekekkel mindig volt tennivaló. A háziasszony mégis ragaszkodott ahhoz, hogy reggelente felhozzon nekünk egy csésze teát. Egy napon kibökte: „A jövő héten nem leszek itt, a nagynéném jön át, hogy gondoskodjék magukról. Az a helyzet, hogy gyerekem lesz." Rettentő zavarba jöttünk, amiért hagytuk, hogy kiszolgáljon, de hát semmit se vettünk észre. De ő csak nevetett: „Nem csak maguk tudnak ám titkot tartani!"

Keith Batey emlékezete szerint a következő szállás sokkal kellemesebb volt:

– Később Mrs. Bidwellnél szálltam meg. Csodálatos asszony volt, egy londoni rendőr őrmester özvegye. Ő aztán tudta, hogy kell főzni a férfiakra! És tudja, ki volt a lakótársam? Howard Smith, a későbbi moszkvai nagykövet és az MI5 feje! Abban az értelemben viszont botrányos volt a szállás, hogy borzasztó sokba került Mrs. Bidwellnek. Rajtunk kívül ott lakott még az anyja, az egyik hátsó szobában meg valami rokkant. Gyanúm szerint mi ettük meg a fél fejadagjukat.

Néhány szerencsés flótás – például Stuart Milner-Barry – a háború elején korlátlanul sörözhetett és élvezhette a biliárd örömeit. „A Birkalapocka fogadóba szállásoltak el – írta. – Ez az óvárosban volt, nagyjából másfél kilométernyire a Bletchley Parktól. Hugh [Alexander] és én a lehető legszívélyesebb ellátásban részesültünk. Mrs. Bowdenre, a kedves tulajdonosra nem rótt méltánytalan terheket a jegyrendszer,

így, egyéb kiváltságok mellett, néhány válogatott kollégát még meg is hívhattunk vasárnapi vacsorára, ami nagy kedvezmény volt."[2]

Jane Fawcett, a Brit Építészek Királyi Intézetének későbbi vezetője kissé elhűlt attól a kilátástól, ami Bletchley-ben fogadta.

– Egy bérlakásban laktam a Londoni Téglagyár kéményei tövében, egy fiatal családnál, akiknek volt két lármás fiuk. Nem tudtam aludni, különösen az éjszakai műszakok után. Egy év telt el így, mire a szüleim tudomást szereztek a helyzetről. Családunknak voltak barátai Liscombe Parkban, és meghívtak, hogy költözzek be a személyzeti szárnyba.

Angus Wilson, aki a British Museumban dolgozott barátjával és szeretőjével, Bentley Bridgewaterrel, eleve előnnyel indult, mert 1939-ben elköltözött Londonból a kies Bishop's Stortford viszonylagos békességébe. Amikor beszervezték Bletchley-be, a Parktól három kilométernyire kapott szállást egy Simpson nevű faluban, egy községi bérleményben a helyi tejesembernél és feleségénél. A háziasszony köhécseléssel próbálta mérsékelni a láncdohányos Wilson örökös cigarettázását. Ugyancsak ő mentette meg, nehogy kínos helyzetbe kerüljön, amikor egy napon pizsamásan indult dolgozni Bletchley-be.

De nem mindenkinek jutott ilyen tartós szállás. Sheila Lawn, aki korábban sosem hagyta el skóciai szülőföldjét, jó sokat költözködött a háború alatt.

– Amikor megérkeztem Bletchley-be, úgy volt, hogy onnan tizenkét kilométernyire, Newport Pagnellben fogok lakni – mondja Mrs. Lawn. – De mikor odamentem, nem volt szállás, így három hétig egy fogadóban laktam. Ott találkoztam néhány kedves lánnyal, igazán aranyosak voltak, sokan közülük titkárnők lettek, nagyon rendesek voltak hozzám, esténként együtt jártunk el hazulról. Azután beköltöztem az első szállásomra, egy Hobbs nevű családhoz. Remek volt. Hobbséknak volt egy tizenkét éves fiuk, Michael, aki olyan vidám volt, mint egy méhecske. Öt boldog hónapot töltöttem náluk. Sajnos, Mrs. Hobbsnak valami baja lett a lábával, az orvos azt mondta: „Pihentetnie kell a lábát." Nagyon fájt neki, és feldagadt. Így hát el kellett költöznöm.

Majd így folytatja:

– Később egy öreg hölggyel meg a kiskutyájával laktam. A néninek nyilvánvalóan olyasvalaki kellett, aki elüldögél vele, talán még kötöget is, meg ilyesmi. De azért jól kijöttünk egymással. Végül azonban közölte a főnökséggel, hogy ez túl sok neki. Több műszakban dolgoztam, sokszor délután négytől éjfélig, vagy éjféltől reggel nyolcig, és a nénit idegesítette, hogy ilyen beosztás szerint jövök-megyek.

A Park kemény és szigorú munkarendje sok háztartásban okozott gondot. Képzeljük magunkat annak az esetleg kisgyermekes főbérlőnek a helyébe, ahol az albérlő késő éjszaka vagy reggel nyolc után jön meg, és átalussza a napot. Ráadásul a bérlőnek szüksége van ételre-italra. Egy szűk kis házban nem könnyű napszaktól függetlenül kielégíteni ezeket az igényeket.

Sheila Lawn így emlékszik utolsó szállására:

– Nagyon egyszerű hely volt – tudják, zömmel olyan helyeken laktunk, ahol a szabadban volt a vécé –, de igazán kedves emberek voltak, sosem faggattak. Volt egy tizenöt éves, kissé szeleburdi lányuk, de valamennyien kedvesek voltak hozzám. A háború utolsó tizennyolc hónapjában náluk laktam.

Irene Young, Mrs. Lawn skót földije nagy erőpróbának tartotta az albérletét, amely eléggé sokkolta. A háziasszony, a „hegyes orrú", „pengeszájú" Mrs. Webster mindennap ugyanazt a „melles kötényt" viselte. A körülmények a kis házban éppen olyan spártaiak voltak, mint amilyenekkel Sheila Lawn találkozott. „A WC kint volt, írta Irene, és titokban mindig mosolyognom kellett, amikor dermesztő éjszakákon kiosontam az »árnyékszékbe«, és egy lejárt kalendáriummal szemben kellett ülnöm, amely napfényes kikötőt ábrázolt."

És ha ez nem lett volna elég, az élet a házban ugyancsak megközelítette a dickensi nyomorúságot:

> *Egy szobám volt, de mivel a tüzelőt jegyre adták, nem fűtötték, így szabadidőmben kénytelen voltam behúzódni Mr. és Mrs. Websterhez. A férfi szelíd ember volt, boldogan engedelmeskedett kemény akaratú feleségének. Az ágyamat mindig eltolták a faltól, és ha megigazítottam, ők visszaállították. Végül Mrs. Webster elmagyarázta, hogy korábban egy evakuált lakott náluk, aki „rászuszogott a falra", és nem akarta, hogy én is így tegyek.*[3]

Jerry Roberts százados később érkezett a Parkba, ahol részt vett a Turing-féle „Bomba" utódjának, a Colossusnak az elkészítésében. Az ő albérlete fukarkodott mindenféle romantikával.

– Nem lehetett túlzásba vinni a társasági életet, bár enyém volt a fél ház. Két hálószoba volt benne, az egyik Mr. és Mrs. Wellsé, a másik az enyém. Nappali is kettő volt. A konyha az övék volt, a társalgó az enyém. Ezt ők normális körülmények között sem használták, mert a konyhában éltek. Az ilyesfajta helyzet nem kedvezett a románcoknak. Bár meg kell mondanom, akkortájt ez nemigen zavart.

1940 márciusában a Bletchley Park vezetői kötelességüknek érezték, hogy szigorú körlevélben figyelmeztessék az albérlőket:

A háztulajdonos bármiféle komfortot pusztán önkéntes alapon nyújt. A törvény nem kötelezi többre, mint hogy gondoskodjék a reggeliről, a vacsoráról és a személyi higiénéről ésszerű kereteken belül.

Például nem köteles fürdőt készíteni, befűteni, vagy fölajánlani a nappaliját az albérlőnek. Az albérlő nem követelheti meg, hogy a hálószobáját takarítsák, az ágyát bevessék stb.

Sok háztulajdonos külön fizetés nélkül gondoskodik az effajta kényelemről, éppen ezért az albérlők éreztessék a háztulajdonossal, hogy méltányolják és nem tekintik magától értetődőnek az erőfeszítéseit.[4]

Ez elsősorban azoknak szólt, akik a társadalmi ranglétra ritka levegőjű magaslatairól szálltak alá a kisvárosi életbe. Egy veterán vidáman idézi fel, milyen nélkülözéseket kellett elszenvedniük az úrilányoknak, akik családi kapcsolataiknak köszönhették a behívót: hirtelen ott találták magukat a fojtogatóan apró házacskákban egy vasúti fővonal mellett, „ahol a lakók a szenet a fürdőszobában tárolták".

– Ne feledjük – mondja Geoffrey Pidgeon, aki akkoriban az Y szolgálatnál, a rádiólehallgatásnál dolgozott –, hogy itt „jó házból való úrilányok" kerültek olyan helyekre, ahol huszonöt wattos égő világított a

szobában, és hetente csak egyszer fürödhettek. És mindenütt linóleum volt a padlón!

De ne becsüljük alá a felsőbb osztályokhoz tartozó lányok akkori nemzedékének lelkierejét és valóban kifogástalan modorát. Sarah Baring ma is szívesen emlékszik akkori élményeire:

– Nagyon szerencsések voltunk Osla barátnőmmel, mert egy kedves, öreg házaspárhoz szállásoltak be minket – mondja. – Egy faluban. Autóval vittek bennünket az albérletből a munkába és vissza. Kedves, takaros ház volt Woburn Sands közelében. Azt hiszem, az volt a földesúri kúria. Nem vagyok biztos benne, mert szinte semmi időt sem töltöttünk ott. Aludtunk vagy ettünk, azután ismét vissza, dolgozni. Nem nagyon ismertük a falut. Mindenesetre a mi főbérlőink nagyon jók és kedvesek voltak. Sosem panaszkodtak, csak etettek minket, ami nagyon rendes volt tőlük. Természetesen kaptak extra fejadagokat.

Csupán egy dolog okozott feszültséget, mégpedig az albérlőtárs.

– Oslán és rajtam kívül lakott ott még egy kódfejtő is. Nem nagyon kedveltük, mert borzasztóan nagyképű ember volt. Ezért mi sem voltunk túl kedvesek.

Egy kisebb probléma, amelyre sokan mások emlékeznek ebből a korszakból, abból az egyszerű tényből fakadt, hogy télvíz idején sötétben kellett kelni.

– A háború alatt mindig hideg volt – mondja Sarah Baring. – Emlékszem, föl kellett kelnünk a nappali műszak miatt, és csak egy kis villanykályhánk volt. Az a hideg! Akkor kibújni az ágyból! Dermesztő volt. Ott senkinek nem volt központi fűtése vagy hasonlók.

Ami Bletchley lakóit illeti, nekik nemcsak a bogaras tudósok tarka seregéhez kellett alkalmazkodniuk, hanem időnként az evakuált gyermekekhez is. Közéjük tartozott a 13 éves Mimi Gallilee, aki később a Parkban dolgozott, és váratlanul pottyant Bletchley-be. Máig él az emlékezetében a város, az apró boltok és a komfort hiánya.

– Mielőtt kitört a háború, augusztus utolsó két hetében – minden iskolában szünidő volt – visszahívtak minket az islingtoni iskolába – mondja Mrs. Gallilee. – Csak azért, hogy ha esetleg háború lenne, a szülők felvetethessék a gyerekeket az evakuálandók listájára.

– Engem az iskolával együtt evakuáltak a gyönyörű, ódon Hemel Hempsteadbe. A Boxmoor Hillre. Nagyon szép volt. De vágytam a mama után, ezért csak tizenegy napot töltöttem ott. Utána a mamát Bletchley-be küldték. Eljött értem, és magával vitt, mert talált egy helyet, ahol együtt lakhattunk.

Csakhogy Mimi anyjának munkahelyre is szüksége volt. Végül a Bletchley Parkban kötött ki. Valamivel később követte a lánya is, aki jól emlékszik az akkori kisvárosra:

– Az állomás hídjánál voltak az első boltok, három-négy egymás után. Volt egy halkereskedés, egy ékszerbolt, egy könyvesbolt. Rustons, a gyógyszerész. Egy édességbolt – illetve akkor árult édességet, ha éppen volt. Egy fogadó, a Duncombe Arms, és két-három kocsma. Ezekben természetesen nem jártam, így aztán nem is tudom, hogy néztek ki belülről. Akkortájt nem igazán érzékeltem, hogy a város milyen kicsi. A könyvtár a helyi nagy iskolában volt, minden könyvet eldugtak az osztályban lévő gyerekek elől. Zárható polcokon sorakoztak. Hetente kétszer jártam könyvtárba. Ott volt a Brit étterem,* ahol lehetett ebédelni. Egyetlen fogás sem volt drágább fél koronánál. Fél koronáért – ami nem volt kevés – nagyon flancos ételt lehetett kapni.

Másoknak kevésbé kellemes emlékeik vannak a városról. Elsötétítéskor Jane Fawcett úgy járt be a Parkba, hogy kalapácsot vitt magával a táskájában.

– Az ember sose tudhatta, kivel találkozik – jegyezte meg csípősen.

Bletchley-ben sem menekülhetett senki a jegyrendszer megpróbáltatásaitól. Mimi Gallilee emlékezete szerint főleg a nőknek volt fárasztó felkutatni az új vagy a használt ruhát.

– Ha vásárolni mentünk, el kellett vonatozni Bedfordba, Northamptonba, és nagy ritkán Watfordba. Legalábbis ha ruhára volt szükségünk. A bútorokat utalványra adták, és az embereknek amúgy sem volt pénzük ilyesmire. Ki kellett várni, hogy megküldjék a ruhajegyet, úgy rémlik, évente kétszer. Egyszerre huszonhatot kapott mindenki. Egy bélelt női kabát tizennyolc kuponba került, amiből látható, milyen

* Brit étterem: közösségi étkezdék voltak a második világháború idején, olyan közösségek és személyek, amelyeknek vagy akiknek elfogyott az élelmiszerjegyük. *(A ford.)*

keveset lehetett vásárolni a ruhajegyekből. Egy pár zokni vagy harisnya egy kupon volt. Ezért semmiből sem lehetett sokat fölhalmozni. A cipőt, ha kilyukadt vagy elszakadt, cipészhez vitték, nem lehetett csak úgy kidobni, ahogy manapság szokás. A háború vége felé nyílt Bletchley-ben egy ruhabolt, közel a Studio mozihoz. Ezenkívül volt hentes, pék, szövetkezeti élelmiszerbolt, meg a nagyáruház. Aki *ott* tudott vásárolni, az gazdagnak számított.

Bletchley és lakói arra ocsúdtak fel, hogy városuk egyre népesebb: jöttek a fiatalok az ország minden részéből, mindenféle családból. Ha volt is lázas spekulálás a fiatalok származásáról, a városiak elég tisztességesek voltak (és elég hazafiasak), hogy ne pletykáljanak. Ez a kollektív tapintat ugyanolyan meglepő, mint a Park munkatársainak hallgatása. Sok bletchley-i veteránt a mai napig nem ismerünk, és nemcsak az általánosnak mondható vendégszeretet miatt, de azért sem, mert a városiak óvakodtak firtatni, mi folyik a Parkban.

Ez a tény biztonsági szempontból felbecsülhetetlen értékű volt. Ahogy Sheila Lawn háziasszonya célzott rá, a városiak tudták, hogy a Park titkos intézmény, ahol számtalan tudós dolgozik. Tudták, csak nem beszéltek róla, és nem találgattak.

Mimi Gallilee elmagyarázza, hogy ami ma meghökkentőnek tűnik, akkoriban természetes volt. A háború kezdetén nemcsak hogy mindent elleptek „A meggondolatlan beszéd életekbe kerülhet!" plakátok, de leszedték az országúti és vasúti táblákat, hogy ezzel is megzavarják a lehetséges kémeket és az esetleges megszállókat. A katonák és a polgári lakosság egyformán megértették, hogy nem szabad a szükségesnél többet beszélni.

Az embernek azért néha megfordult a fejében, hogy miket gondolhatnak a városiak, mondja Mimi Gallilee.

– Nem emlékszem, hogy bárki is megkérdezte volna tőlem: „Te meg mit keresel itt?" Ezen elcsodálkoztam. Mi a csudát képzeltek, hogy mi folyik a Parkban? Senki nem mondott semmit. Bletchley lakosai nem akartak titkokat hurcolni. Nem az ő dolguk volt.

Talán volt ebben egy kis osztályszemlélet is: azok, akik a nagy házban dolgoztak, automatikusan fölötte álltak a városiaknak. A Bletchley Parkba érkező fiatalok zömmel a polgárságból kerültek ki, magasabb

társadalmi réteghez tartoztak, mint a városiak, akik nem ütötték bele az orrukat a kastély dolgaiba.

Noha a családok országszerte számíthattak az új lakókra, mégis voltak, akiknek különleges beadványokkal sikerült az egész háború alatt a házaiktól távol tartani az idegeneket. Általában a dolog úgy zajlott, hogy az ellenőrök először meglátogatták a lehetséges ingatlanokat, és megkérdezték a lakókat, hány szobát tudnak felajánlani, már ha egyáltalán volt fölös helyük. A fürgébb eszű, magánykedvelő háztulajdonosok egykettőre megtanultak halandzsázni idősebb rokonokról és lakótérről. Bletchley-ben nem volt efféle vonakodás.

Amint egyre magasabb lett a Parkban a létszám, többek között a méltóságteljes Woburn-apátságba is költöztettek be lakókat. Woburn egészen más minőségű szállás volt, mint a bletchleyi albérletek. De John Herivel matematikus lakott a legérdekesebb – és a legfontosabb – helyen, amelyre így emlékszik a memoárjában:

> *Minden este visszatértem közeli szállásomra egy hosszú sorház végén, ott, ahol az út lassan lejtett a Parktól a vasúti hídig. Egy nappalit kaptam a ház elülső részében, és miután a házinéni – azaz a tulajdonos, akit a mindenható háborús kormány felkért, hogy szállást adjon NEKEM az Ő házában – leszedte a vacsoraasztalt, jó éjszakát kívánt – remélem, fölálltam, amikor elköszönt –, és becsukta az ajtót, attól fogva el voltam vágva a külvilágtól, leszámítva az összehúzott függönyök között beszűrődő csoszogás prousti neszét, amikor egy sorsüldözte lélek fölfelé vagy lefelé lábalt a mély hóban, ugyanis 1940 tele rendkívül kemény volt.*
>
> *Ami engem illet, minden este azonnal letelepedtem egy nagyon kényelmes, késő viktoriánus vagy kora edvárdiánus fotelba a tűz mellett, amely ekkor kapott igazán életre, miután felfalt egy kanna szenet, és ennyi elég is volt, hogy átsegítsen az éjszaka felén.*[5]

Ebben a szobában tette meg Herivel azt a lélektani ugrást, ami segített az Enigma feltörésében.

8.

1940: az első felcsillanó fények

Így aztán a fiatal újoncok gyakorlatilag minden ceremónia nélkül – vagy bizonyos esetekben némi alapképzés után – nekiveselkedtek hallatlanul összetett, kimerítő, idegőrlő feladataiknak. Ahogy Keith Batey visszaemlékezett, a munkának gyakran nagyon kevés köze volt a matematikához, leginkább nyugalomra és összpontosításra volt szükség.

A nap három műszakra oszlott: délután 4-től éjfélig, éjféltől reggel 8-ig és reggel 8-tól délután 4-ig. A légierős részlegnél, Josh Cooper parancsnoksága alatt kezdettől 24 órás figyelőszolgálatot tartottak, és ez a rendszer gyorsan átterjedt az egész intézményre. A rejtjelfejtők – és később a „Bomba" női segédszolgálatosai –, érthető módon, az éjszakai műszakot szerették a legkevésbé.

A cél az volt, hogy felgyorsítsák az üzenetek visszafejtését és a fordítást. Az ellenséges kód naponta változott, a növekvő üzenetforgalom feldolgozása nem késlekedhetett.

Keith Batey úgy emlékszik, hogy a munka nem követelt hatalmas szellemi erőfeszítést:

– Nem mondanám, hogy robotoltunk volna. Sokkal inkább unalmas volt – mondja. – Igazság szerint ahhoz, amit én a 6-os barakkban csináltam, nem is volt szükség matematikusra. Megmondtam Gordon Welchmannek, hogy ezt bármelyik lány képes elvégezni.

Sheila Lawn szintén úgy emlékszik, hogy a feladatok egyáltalán nem voltak izgalmasak, sőt gyakran kimondottan unalmasnak találta őket.

– Csak azt csináltam, amit kellett. Nem volt izgalmas. Megkaptam az üzeneteket, lefordítottam, visszafejtettem, és egyszerűen továbbítottam őket. Sok üzenet érkezett, a rádióállomásokról és a lövegállásokból a holland, belga és francia parton. Néhány jött a Földközi-tengerről is,

de sose tudtam megkülönböztetni őket, és keveset kérdeztem. Volt ezek között egyszerű megfigyelés, időjárás-jelentés, észlelt hajók, repülőgépek adatai, más efféle üzenetek.

Sarah Baring nem Bletchleyb-en tanult munkaerkölcsöt, hanem még korábban a readingi repülőgépgyárban. De a fizikai munka nem azonos a fordításhoz szükséges összpontosítással.

– Órákon át tartott – mondja. – Az volt a lényeg, hogy minél gyorsabban fordítsuk le a visszafejtett német üzeneteket. Ehhez ismerni kellett a szakzsargont. – Emlékezete szerint az is időbe telt, amíg beleszoktak a műszakváltásokba. – Ha nappal dolgoztunk, reménykedhettünk, hogy az éjszakai műszak végzett az üzenetek egy részével. Ez attól függött, mi zajlott éppen. Mindig sok volt a munka. Az éjszakai műszak, az pokoli volt. Az ember éppen egy kicsit elbóbiskolt, amikor fölverték egy üzenettel, ami olyan fontos volt, hogy azonnal magunkhoz tértünk. Ez nem rutinmunka volt. Hirtelen izgatottak lettünk, alig vártuk, hogy megtudjuk, hol van ez vagy az a tengeralattjáró, vagy merre jár a *Graf Spee*. Ez már valódi érték volt. Na és az alvás! Az valami rémes volt, mert az egyik héten nappalosok voltunk, a másikon éjszakások. Maga volt a pokol. De hát mindenki végigcsinálta. Katonák, tengerészek, mindenki.

Ruth Sebag-Montefiore szerint a barakkokban mindenkit megviselt az éjszakai, több órán át tartó, feszült összpontosítás.

– Külön-külön ezek a bennfentes, eredeti gondolkodású, ragyogó eszű emberek érdekes megjelenésűek voltak – emlékezett. – De amikor együtt kiözönlöttek a barakkokból a szabad levegőre, vagy az ebédlő felé menet, olyanok voltak a hadonászásukkal, kócos hajukkal, rövidlátó hunyorgásukkal, vastag szemüvegükkel, mintha egy másik bolygóról jöttek volna.[1]

Sir Anthony Quayle színész – aki egyesek szerint valamivel később ugyancsak töltött némi időt Bletchley-ben – halálosan szerelmes volt egy Dorothy Hyson nevű, férjezett színésznőbe. Akkoriban Hyson egyet jelentett a színpadon a West End ragyogásával. A Parkban egész másfajta munkát kellett végeznie az éjszakai műszakban. Hysont akkor hívták be, amikor Quayle Gibraltarban szolgált. Sir Anthony így emlékezett az egyik eltávozására:

– Dot, aki miatt visszatértem Angliába, még csak nem is tartózkodott Londonban, mert rejtjelfejtőként dolgozott a Bletchley Parkban. Elmentem meglátogatni. Belebetegedett a munkába, teljesen kifacsarták a hosszú éjszakai műszakok.[2]

Sok évtizeddel később William Millward rejtjelfejtő így írt a gyilkosan kemény műszakok súlyos mellékhatásairól:

> *Olyan beosztásban dolgoztunk, amelyet állítólag orvosok javasoltak, azzal a céllal, hogy elkerüljük a napi ritmusváltás káros következményeit. A gyakorlat épphogy felborította a ritmust... két és fél éven át dolgoztam így, évente egy hét szabadságot kaptam, és néha nem tudtam, hogy a rengeteg izgalom és lelkesedés ellenére nem ez okozta-e a súlyos álmatlanságot, amelyben tíz-egynéhány év múlva szenvedtem.*[3]

Egyes női veteránok emlékezete szerint az éjszakai műszak kínosan, szinte „kísértetiesen" csöndes tudott lenni. Ráadásul odakint nehéz volt a járás az elsötétítés miatt, mert kevés volt a jó elemlámpa. Egyikük azt meséli, hogy öntudatlanul betanulta a gödröket az úton.

– Emlékszem, ahogy kinéztem az első emeletről – mondja egy másik veterán. – Éppen műszakváltás volt. Egyesek jöttek, hogy fölvegyék a munkát, mások hazafelé tartottak. Emlékszem a képre, látom, ahogy lent a gyepen és a tónál emberek járkálnak a sötétben.

Sheila Lawn viszont emlékszik a rendszer előnyös oldalára is.

– Mivel mindnyájan fiatalok voltunk, nagyon könnyen alkalmazkodtunk. Mai fejjel azt gondolom, hogy ez a rendszer nagy sokkot okozhatott volna a szervezetemnek. De nem, mert alkalmazkodók voltunk, és tudomásul vettük, hogy ez van. Voltak előnyei és hátrányai. Például a rugalmasabb időbeosztás. Néha természetesen éjszaka kellett dolgozni, viszont a nappal egy része a miénk volt.

Egy másik veterán hasonlóan rendíthetetlen:

– Amikor az ember turnust váltott, megváltozott az alvásideje, és ez egy-két napig kényelmetlen volt. De hát így volt.

Nem csak az álmatlanság jelentette a problémát. Az örökös, kínzó, százszázalékos teljesítménykényszer szokatlanul megnövelhette hajnal felé a szellemi nyomást.

Keith Batey, amikor Dilly Knox egyszerűnek hangzó, mindamellett rémisztően komplikált „logarléces" rendszeréről beszél, bepillantást enged a munka bonyolult, mégis gépies jellegébe.

– Feltételezték, hogy az üzenetben feltűnik majd egy szó. Hat vagy több betűs. A szövegben kerestük a feltételezett betűcsoportot, és ellenőriztük, megfelel-e a Dilly „logarléce" által megadott pozíciónak. Táblázatokat készítettek, hogy minden betűcsoportot gyorsan meg lehessen találni. Ha az embernek dupla találata volt, ellenőrizte a „logarléccel", hogy működik-e. Nagyon gyakran működött, így nem kellett minden kóddal hetvennyolcszor bajlódni.

Dilly Knox „logarlécéhez" hasonlóan beváltak a „Zygalski-lapok", az Enigmát feltörő lengyelek találmánya. A „Zygalski-lapokat" Bletchley-ben John Jeffreys, Alan Turing és Gordon Welchman korszerűsítette és módosította. A módosított változat a „Netz" vagy „Jeffreys-lapok" nevet kapta.

Nagy segítséget jelentett Bletchleynek a „cilli" névre hallgató alapelv, amelyet Dilly Knox fedezett fel. Sir Harry Hinsley meghatározásában „a »cilli« az Enigma kezelőjének eljárási hibáját jelenti, aki (1) felismerhetővé teszi a véletlenszerű üzenetbeállítást, és (2) csak kicsit vagy egyáltalán nem változtat a tárcsa állásán, mielőtt elküldi az üzenetet". Sir Harry szerint az alapelv egy német gépkezelő barátnőjéről kapta a nevét. A kezelő mindig a lány nevével zárta az üzeneteket, amelyet „Cil"-re rövidített.

Alan Stripp szerint[4] volt még egy rés az Enigma páncélján, mégpedig az indikátorbeállítás. A kezelő, miután az aktuális utasítás szerint beállította a tárcsákat és a huzalozást, kiválasztotta az egyszeri alkalomra érvényes indulóállást, például azt, hogy FJU. Ezt a hibák kiszűrésére kétszer beírta az Enigmába, amit a gép, mondjuk, PORCDQ-nak kódolt.

– A kezelőnek egy indikátort kellett küldenie az adást vevőnek – mondja Keith Batey. – De mivel a morzét eltéveszthették, megismételte, így kétszer jelent meg a hárombetűs jel. Tudni lehetett, hogy ez ismétlés.

Miután Bletchley megfejtette, mit jelent a hatbetűs bevezetés, rögtön lett egy eszköze, hogy napokig tartó számításokkal felfejtse a kód többi részét (olyan intenzitású munkával, amire csak kevesen voltak képesek).

– Csakhogy ekkor a németek észbe kaptak, hogy ez így nem jó – mondja Mr. Batey. – Amint rájöttek, hogy az eredetileg a biztonságot szolgáló eljárás komikus módon sokkal kevésbé biztonságossá teszi a kommunikációt, 1940 májusában felhagytak vele.

És mindez csak a katonai és légi rádióforgalomra vonatkozott; a német tengerészeti Enigma sosem volt olyan egyszerű, hogy rajtakaphassák. Kezdettől sokkal szövevényesebb és szigorúbb volt az elmélete és a használata. A haditengerészeti gépkezelőknek nem volt semmilyen személyes mozgásterük, ezért szinte lehetetlen volt, hogy hibázzanak.

Vagyis a munka nemcsak abból állt, hogy norvég mintás pulóvert viselő, okos fiatalok üresen bámulnak látszólag értelmetlen betűhalmazokat; ezek a fiatalok teszteltek, fárasztó, ám elengedhetetlenül szükséges eszközökkel teszteltek újra és újra olyasfajta szabványos szövegeket, mint az ellenség időjárás-jelentései és hívójelei, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ezeknek a szövegeknek a nyelvezete elég logikus és kellően ismétlődő jellegű a „cribeléshez".

Az elkövetkező hónapokban, amikor az Enigma elleni sikeres támadásokból megszületett egy különleges kódtörő módszer, a barakkokban nemcsak a kriptográfusoknál, de a fordítóknál is felpörgött a munka.

– Amikor a kriptográfusok feltörték a kódot – magyarázta Peter Twinn –, nem ültek le, hogy fáradságos munkával dekódoljanak 500 üzenetet... mire végeztünk az első hússzal, és látszott, hogy teljesen érthető német nyelven írták őket, nem érdekelték többé a magamfajtákat.[5]

Az üzenetek átkerültek a gépterembe, ahol áthuzalozott brit Typex kódológépek töltötték be az Enigmák szerepét. A gépkezelők, akik általában nők voltak, a megfejtett kulcsokkal beindították a gépeket, és írni kezdtek. Ha helyes volt a megfejtés, németül jelent meg a gépelt szöveg.

A többi a fordítók dolga volt. Peter Calvocoressi történész és kódfejtő így emlékezett:

A 3-as barakkban egy patkó alakú asztalnál ültek az ügyeletesek, akiknek az volt a dolguk, hogy a 6-osból érkező, megfejtett Enigma-dokumentumokat lefordítsák, értelmezzék és továbbítsák. Folyamatosan kapták az egy-két oldalas anyagokat, akkora papírokon, mint egy szabvány távirat.

Az ötös betűcsoportok ideális esetben német szavakat fedtek. Tucatnyian ültek az asztalnál, szemben a műszakvezetővel, aki a patkó öblében foglalt helyet, átellenben a beosztottaival, akik vadul körmöltek vagy a fejüket vakarták. Valamennyien ugyanolyan jól tudtak németül, mint angolul.

Erre a munkára az iskolaigazgatók voltak a legalkalmasabbak, mert ők aprólékosak voltak. Amikor nem voltak elégedettek, akár egy kiváló professzornak is visszadobták a fordítását. Engem arra emlékeztettek, amikor az érettségi-főbiztos visszaadja a dolgozatot a helyettesének, hogy osztályozza le újra.[6]

Az üzenet sikeres visszafejtését és lefordítását a keresztivatkozásos kartotékozás horrorja követte. Ezt a problémát, úgy látszik, csak kékvérű dámák oldhatták meg. Oliver Lawn így emlékszik:

– A hírszerzők természetesen elolvashatták az üzeneteket. Eldönthették, melyik információt kihez lehet továbbítani, amiben egy óriási név- és tárgymutató kartotékrendszer segítette őket. Vegyünk például egy Bruno Schmidt nevű illetőt, aki egy korábban visszafejtett üzenet címzettjeként került be a névmutatóba. Attól fogva elő lehetett húzni, ha újabb üzenetet kapott. Mert felmerült a kérdés: „Ennek az illetőnek a rakétákhoz van valami köze, és most áthelyezték A-ból B-be, de vajon miért?" Az információt a kartotéknak köszönhettük, amelyért a helyi zsargonban „Hölgyek Örömének" nevezett ügyosztály felelt. Ugyanis a jobb körökből származó asszonyokat és lányokat alkalmasabbnak tartották erre a munkára – magyarázza Mr. Lawn. – Ezek a hölgyek, akiknek némelyike meglehetősen szerény értelmi képességekkel dicsekedhetett, roppant jó összeköttetésekkel rendelkeztek, ugyanakkor nagyon lojálisak és titoktartók voltak.

A laprendszernek, a „cillinek" és a lengyel kódfejtők történelmi hozzájárulásának köszönhetően 1940 januárjában megtörtént a Bletchley Park első áttörése a katonai Enigmák üzenetforgalmában, ráadásul friss üzeneteken.

Alan Turing, aki Párizsban folytatott megbeszélést a lengyelekkel a tárcsák cseréjéről az Enigmában, magával vitt néhány Zygalski-lapot. A pár napos párizsi tartózkodás alatt sikerült a Zygalski-módszerrel feltörni egy Enigma-kódot. Marian Rejewski, a másik lengyel matematikus így emlékezett Turingra:

– Úgy bántunk vele, mint egy fiatalabb kollégával, a matematikai logika szakemberével, aki csak most kezdett el kriptológiával foglalkozni.[7]

Rejewski még nem tudta, hogy a csendes Turing már elkönyvelhet néhány hihetetlen eredményt a kódfejtésben. Mindenesetre a párizsi lengyel csoport – forrásainak korlátozottsága ellenére – hallatlan segítséget jelentett Bletchley számára.

Röviddel az után, hogy Turing visszatért a Bletchley Parkba, megtörtént a fantasztikus áttörés, amelyre a veterán Frank Lucas így emlékezett:

– 1940 egyik behavazott januári reggelén, egy sivár kis deszkafalú szobában, ahol egy asztal és három szék volt minden berendezés, visszafejtették az első Enigma-kódokat. Négyünknek, akik akkor a 3-as barakkban dolgoztunk, fogalmunk sem volt, hogy mi következik ebből az eredményből.[8]

A dekódolt szövegek nemcsak örömet hoztak, de fontos pszichológiai lökést is adtak. A „furcsa háború" napjaiban egyre nőtt a feszültség. Még senkinek sem sikerült megállítania a német hadsereget, de mindenki tisztában volt azzal, hogy a náci Németország világuralomra tör. Nagy-Britannia a lázas fegyverkezés és kiképzések közepette fogcsikorgatva igyekezett előzni a hírszerzésben, így kétségtelen megkönnyebbülést jelentett az eddig megfejthetetlen Enigma-kód első feltörése.

Talán a szüntelen súlyos nyomás okolható Dilly Knox és Alistair Denniston összeveszéséért. Denniston biztonsági okokból vonakodott elengedni Alan Turingot Párizsba a Zygalski-lapokkal, Knox viszont úgy érezte, hogy a Park köteles segíteni és támogatni a lengyel és fran-

cia kriptográfusokat. A vita akkor pattant ki, amikor Knox „Kedves Alistairem" megszólítással az alábbi dühös levelet küldte Dennistonnak:

> *[A statisztikákat] azonnal át kell adnia... Én annyira érintett vagyok a kérdésben, hogy amennyiben ez szerdáig nem történik meg, föl kell ajánlanom a lemondásomat.*
>
> *Nem akarok Párizsba menni, de ha nem tud szerezni másik futárt, én pillanatnyilag szabad vagyok.*[9]

Turing természetesen elment, Denniston meghajolt Knox akarata előtt. Ezt azonban újabb veszekedések követték, és a két régi barát között megmaradt a sértődött neheztelés.

Egyre nagyobb nyomás nehezedett a kutatókra. Gordon Welchman már a korai szakaszban felismerte, hogy Bletchley-nek át kell térnie a „tömegtermelésre", sokkal több munkatárssal, ami különösen aktuális lett akkor, amikor már naponta és ezerszám fejtették vissza az enigmás üzeneteket. Nem a veterán Knox, hanem Welchman tartott szemléltetéseket Alistair Dennistonnak és helyettesének, Edward Travisnek. Welchman segített Alan Turingnak is a „Bomba" kifejlesztésében. Kimeríthetetlen energia és lelkesedés égett ebben a fiatalemberben.

A háború első hónapjaiban Bletchley munkatársai repülőstarttal vetették bele magukat a munkába. Noha a szárazföldi ütközetek még várattak magukra, a tengeren megkezdődtek az összecsapások, időt adva a kódtörőknek, hogy jártasságra tegyenek szert a német rádióforgalom megfejtésében.

– Felbecsülhetetlen értékű gyakorlatot szereztünk – mondja az egyik kriptológus.* – És ez olyan munícióval látott el a „cribeléshez", ami képessé tett a sikeres alkalmazásra, amikor kitört a háború.

A Bletchley Park, tágabb értelemben az egész katonai gépezet az emberi inspirációra épült, amelyhez már csak a különleges helyzetre volt szükség.

* Kriptológus: a titkosítás és titokfejtés tudományával foglalkozó kutató. *(A szerk.)*

9.

1940: ihlet és megfeszített munka

1940 februárjának egyik nyirkos, dermesztő éjszakáján, amikor a németek ismét változtattak a katonai Enigma beállításán – a Turing-bombát megelőző időszakban –, a fiatal John Herivel az albérlete nappalijában ült a kandallónál, és, mint írta, „az előrelépés minden reménye nélkül" összpontosított a kódolt üzenetekre.

> *Ekkor valami váratlan és különös dolog történt. Talán elszundítottam a kandalló előtt – ami veszélyes dolog, mivel gyakran pipáztam, és kiégethettem volna a háziasszonyom szőnyegét, vagy ennél is rosszabb történhetett volna –, és talán hirtelen riadhattam föl, mert a fejemben még ott volt a tünékeny álom egyik foszlánya. Tisztán láttam – természetesen képzeletben – egy német Enigma-kezelőt.*
>
> *Ez lett felfedezéseim szikrája... úgy látszik, komolyan vettem Arisztotelész tanácsát, amely szerint semmit sem érthetsz meg teljes egészében, hacsak nem figyeled meg, hogyan nő ki a kezdetekből.*
>
> *Ebben az esetben a kezdetet a kora hajnal jelentette, amikor a szerencsétlen kezelő fölkelt vagy fölverték, és betáplálta gépébe a napi kódot.*[1]

Az itt leírtak „Herivel-tippként" vagy „hierivelizmusként" váltak ismertté. Nagyjából arról van szó, hogy Herivelnek az a megérzése támadt a tárcsák beállításával kapcsolatban, hogy a német kezelő a lustaságtól a fáradságon át a pánikig terjedő okok miatt választhatja az új kódhoz azokat a betűket, amelyek az előző napról maradtak meg a gép kijelzőjén.

Herivel kiszámolta, hogy egy ilyen hibát miként lehet feltárni, majd pedig ennek segítségével dekódolni az üzeneteket.

– Nem sokat aludtam azon az éjszakán – mondja ma már félvállról. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy ez volt az egyik legmegdöbbentőbb áttörés a Bletchley Parkban. Gordon Welchman sietett biztosítani az ifjú Herivelt, hogy „nem fognak megfeledkezni róla".

Az ötlet továbbgondolása matematikai bravúrra vall, de a látomás a gépkezelőről már lélektani zsenialitás, mely sokkal inkább emberismeretet igényel, mint számításokat. Ez az ösztönös megközelítés visszatérő motívum a Bletchley Park történetében, amit Dilly Knox „cillijei" is alátámasztanak. „Hihetetlen! – írta Gordon Welchman. – Pedig így volt, és újra meg újra megtörtént, amíg pár hónappal később meg nem születtek a »Bombák«. Nekem úgy tűnik, hogy Franciaország megszállásától az angliai csata végéig lényegében Herivel tippjeire és a »cillikre« hagyatkoztunk."[2]

Még egy tudománytalan elem nyújtott segítséget a kódfejtőknek, mégpedig az alkalmankénti trágárságok, amikor a német kezelők sokbetűs próbaüzeneteket küldtek.

– Hatökrök voltak ezek a német kezelők a trágárságaikkal. Hát ki az a férfi, aki nem tud kapásból négybetűs szavakat? – kérdezi Keith Bates.

– Az Enigmát sosem törték volna föl az ilyen eljárási hibák nélkül – mutat rá Mrs. Mavis Batey. – Viszont ha a német kezelők pontosan azt tették volna, amire utasítják őket...

A Bletchley Park elméleti munkája most jutott el a tűzpróbához.

1940 elején a szövetségeseknek és Németországnak egyaránt megvoltak a maguk tervei Skandináviával kapcsolatban; a szövetségesek rájöttek, hogy Hitler támaszpontokat akar majd építeni Norvégiában, a Svédországból érkező vas- és rézszállítmányok védelmére. Chamberlain miniszterelnök szorgalmazta, hogy a brit erők szálljanak partra Norvégiában, és foglalják el a vas- és rézbányákat.

Miközben Bletchley-ben még mindig az Enigma visszafejtését próbálták felgyorsítani, a németeknek sikerült feltörniük a brit kódokat. Hitler, miután tudomást szerzett a Norvégiával kapcsolatos titkos brit tervekről, sürgősen parancsot adott Norvégia és Dánia megszállására.

Noha mindkét ország semlegesnek nyilvánította magát, ez mit sem számított Hitlernek vagy a szövetségeseknek, akik a segítségükre akartak sietni. Sokan a brit főparancsnokságnál biztosra vették, hogy nincs messze a pillanat, amikor a németek megtámadják Nagy-Britanniát.

Ironikus módon Hitler támadása Norvégia ellen újabb lendületet adott a kódfejtőknek. Ekkoriban, amikor az elfogott üzenetek száma ugrásszerűen nőtt, megfejtették a Norvégia megszállásakor használt sárga kulcsot. Ezzel az áttöréssel elegendő adatot lehetett szerezni a német csapatmozgásokról, bár a sárga kulcsot csak a norvég hadjáratban használták. A britek sokat megtudtak a szervezésről és az utánpótlásról. Az adatszerzésnek nem volt azonnali haszna, de maga a tény, hogy *lehet* ilyen adatokat szerezni, önmagában is létfontosságú volt. Ráadásul az üzeneteket sokkal gyorsabban fejtették meg, mint korábban. Némelyiket meg lehetett fejteni egy óra alatt, attól számítva, hogy megkapták az átjátszóállomásról.

Ekkor jött a kellemetlen meglepetés: sem a Bletchley Parkban, sem a kormányhivatalokban nem tudták, mit kezdjenek ezzel az információval. Mintha senki sem lett volna „felkészülve a megfejtett üzenetek hatékony kezelésére", azaz senki sem tudta, milyen formában továbbítsák a brit parancsnokoknak a fronton. Azt sem tudták, miként értessék meg a parancsnokokkal az információ fontosságát anélkül, hogy közölnék velük, honnan való.

A biztonság volt a legfontosabb. Tudassák talán a legmagasabb rangú katonákkal, hol fakad ez a dús adatforrás? Minél többen tudnak róla, annál nagyobb az esély, hogy a németek is megtudják.

Jól szemlélteti a feszültséget egy korábbi levél, amelyet Alistair Denniston írt Saunders fregattkapitánynak a Királyi Haditengerészetnél. Így kezdi: „Kedves Saunders, őszintén fogok beszélni", majd ezzel folytatja:

> *Szeretném egyértelműen közölni, hogy minden kódolt anyag a GC&CS illetékességi körébe tartozik.*
>
> *Hogy konkrét példákat mondjak:*
>
> *1. Miért kellettek az önök erőinek a Scapa Flow-nál kimentett német légierős kódok? A német légierő kódjainak*

egy részéről kiderült, hogy a GC&CS illetékes csoportja már feltörte. Szakértő bánásmódot igényelt volna, hogy teljes értékét megőrizze, egy része azonban elveszett, amikor kapkodva belegyömöszölték egy apró borítékba.

2. A foglyoktól elkobozott noteszeket miért nem küldik azonnal a GC&CS-hez, hogy elvégezhessék az első vizsgálatokat?

A feljegyzés eléggé epés hangnemben folytatódik:

Ha stábjának nem ad elég munkát a törvényes tevékenység, akkor, úgy tűnik, túl sokan vannak... Itt megkérdezném, hogy a zsákmányolt Enigma esetében miért tartották feladatuknak az átvizsgálását, mielőtt az eljutott volna Knox szakértő csoportjához?

Ez a helyzet tűrhetetlen, és remélem, hogy ön a jövőben megmarad a saját kiválóan végzett munkájánál, és nem avatkozik bele a másokéba, akik nyilvánvalóan hivatottabbak ezeknek a feladatoknak az elvégzésére. Vannak eszközeink a nagyon hatékony együttműködésre, nem szeretném, ha magánjellegű érzelmek megrontanák őket.[3]

Noha a Park elvileg nagyon sikeres munkát végzett a sárga kulcs megfejtésével, az így szerzett adatokat semmilyen formában sem használták fel a norvégiai hadjáratban.

Ezekben a korai napokban, amikor a kódokat „kézzel” törték föl, már tapasztalható volt bizonyos ellenállás a tájékozatlan főtisztek között; zavarta őket ez a látszólag csodálatos információözön, és vagy bíztak benne, vagy nem. Mivel – különösen a háború korai hónapjaiban – senkinek sem árulták el, mi folyik Bletchley-ben, a parancsnokok nyilván azt feltételezték, hogy az információk nem a kódfejtőktől, hanem a terepen dolgozó kémektől származnak. A kémek bizonyos értelemben hasznosak tudnak lenni, ugyanakkor hírhedten megbízhatatlanok. Miközben a háború eszkalálódott, voltak esetek, amikor a magas rangú tisztek a Bletchley Park létfontosságú értesüléseit azért hagyták figyelmen kívül, mert megbízhatatlannak tartották a forrást.

Jack Copeland kódfejtő írta: „A német stratégia abban állt, hogy Nagy-Britanniát megadásra kényszeríthetik, ha elsüllyesztik az ellátás szempontjából létfontosságú kereskedelmi hajók konvojait, amelyek élelmiszert, nyersanyagot és egyéb tartalékokat szállítottak az Atlanti-óceánon át Észak-Amerikából.”[4] 1940 folyamán a tengeralattjáró-„farkasfalkáknak” sok száz hajót sikerült elsüllyeszteniük. Ám 1940 februárjában megfordult Bletchley szerencséje. A Firth of Clyde sötét, jéghideg vizében, Glasgow közelében egy német tengeralattjáró – az U–33 – aknákat helyezett el a folyótorkolatban. A HMS* *Gleaner* aknaszedő észlelte a járművet, és mélyvízi bombákkal kényszerítette a felszínre. A legénység kénytelen volt megadni magát a fagyos nyílt vizeken. A tengeralattjáró fedélzetén volt egy Enigma, és az egyik tengerész zsebében megtalálták három kódtárcsát.

Így tudták meg Bletchley-ben, hogy a tengerészeti Enigmához nyolc tárcsát használnak. A 8-as barakk kódfejtői, akiknek Alan Turing volt a vezetőjük, megértették, hogy kolosszális problémával állnak szemben. Nem volt elég, hogy a haditengerészeti gépkezelők fegyelmezettebbek szárazföldi kollégáiknál, ritkábban követnek el olyasfajta tévedéseket, mint a megismételt indikátor, és nem használják barátnők nevét a szövegekben, amelyek felbecsülhetetlen értéket kínáltak a kódfejtőknek a „cribeléshez”. A legújabb felfedezés világossá tette, hogy sok millióval nőtt a lehetséges tárcsabeállítások száma.

Volt még egy probléma. A küldő minden üzenetet rejtjelezett, azután felülrejtjelezte azt, először az Enigmával, másodszor kézi módszerrel, úgynevezett bigram táblákkal. Ezek betűpárokat helyettesítettek más betűpárokkal. A táblákat naponta cserélték, nagyon szigorú beosztás szerint. Ennek a rendszernek a feltörése jelentette a legfélelmetesebb kihívást a Park számára.

Természetesen a többi barakk sem maradt ki az Enigma kódjainak feltöréséből. Miközben Alan Turing a kódok százainak nagy sebességű ellenőrzésére képes lengyel „Bombák” újrafeltalálásán dolgozott, a vezetőkre nehezedő nyomás nem csökkent. A növekvő feszültséget jól szemlélteti annak a hosszas és indulatos lemondólevélnek a vázlata, amelyet Dilly Knox írt valamikor 1940 tavaszán.

* HMS: His Majesty's Ship (Őfelsége hajója). *(A szerk.)*

Knox betegeskedett, ami talán hozzájárult a dühös hangnemhez. Távozásának okai között szerepel a lekicsinylés, amelyben már a háború előtt is része volt. Noha semmi sem utal arra, kinek szólt a levél, az nyilvánvaló, hogy magasabb rangú volt a Bletchley Park vezetőjénél. Ahhoz képest, hogy Knoxot régi barátság fűzte Alistair Dennistonhoz, meghökkentő elfogultsággal beszél Denniston munkájáról:

Denniston parancsnok semmiféle jelentőséget sem tulajdonít a kutatásnak; a tehetséges munkatársakat folyamatosan lekezeli, gáncsolja, kevés pénzt vagy semmit sem ad a kutatóknak, nem gondoskodik személyzetről, szállásról... Amikor egy kódot megfejtenek, Denniston parancsnok szívesen kérkedik feletteseinek olyan eredményekkel, amelyekhez szó szerint semmit sem ért, magának tulajdonítja a dicsőséget azokért a teljesítményekért, amelyeket rossz vezetése kevés híján meghiúsított.

Ezzel szemben Mr. Turing és én pillanatnyilag a kutatás két létfontosságú láncszeménél tartunk egy olyan stábbal, amely Mr. Twinnből és három női tisztviselőből áll.

És az utolsó bekezdésekben egy megdöbbentő dühkitörés:

Az elmúlt héten Denniston parancsnok egy olyan rendszert mérlegelt, amely szerint ha Mr. Turingnak sikerült megoldást találnia a német haditengerészeti rádióforgalom tárgyában, a továbbiakban „Mr. Birch beosztottja" lesz. Maga a javaslat, amely egy laikus hisztrió fennhatósága alá helyezné az Enigma-részleget, olyan abszurd és megvalósíthatatlan, olyan nyilvánvalóan felrúg minden korábbi megegyezést, hogy többé nem dolgozhatok együtt a javaslattevővel.

Véleményem szerint a Bletchley Parknak kriptográfiai irodaként kellene működnie, amely egyenesen a minisztériumok hírszerző osztályainak továbbítja kendőzetlen őszinteséggel az eredményeit. Jelenleg azonban ki vagyunk szolgáltatva olyan „hírszerző tiszteknek", akik meghamisítják vagy eltitkolják eredményeinket, és nem is óhajtják korrigálni önkényes lépéseiket.

És ez még nem minden. Knox a végére tartogatta a marólúgot:

Még két dologról kell beszélnem. Emlékeztetem, hogy én vagyok a rangidős rejtjelfejtő, és ez feljogosít a bírálatra. A Nagy Háború végén részben Denniston parancsnok (30 fővel), részben én (3 fővel) dolgoztunk a német flotta rejtjeleinek megfejtésén. Ha az emlékezetem nem csal, a háború végén a kisebb csoport bőségesen szállította a pontos információkat, miközben a nagyobbik hallgatott... Annyit hadd mondjak még, hogy ennek a háborúnak a kitörésekor sem Denniston parancsnok barátai, már ha vannak ilyenek, sem számos ellensége nem számított arra, hogy egy ennyire alkalmatlan személyt ruháznak föl ezzel a hatalmas felelősséggel.[5]

Ez a dokumentum ma a levéltárban található, és nincs rajta olyan jelzés, amely arra utalna, hogy elküldték, vagy ha mégis, akkor átvették volna. Knox addig maradt a Bletchley Parkban, amíg a betegsége engedte; amikor ezt a levelet írta, nyilvánvalóan lebeszélték a távozásról. Robin, Alistair Denniston fia nagyon diplomatikusan jellemezte az apja és Knox feszült kapcsolatát: „Dilly Knox, aki a legragyogóbb koponya volt a munkatársak között, kevésbé tekintette munkatársnak a vezetőséget." Mint mondta, Knoxot „nehéz volt kezelni".

Bár lehet, hogy ekkora nyomás alatt óhatatlanul tűzhányóként kellett kirobbanniuk az indulatoknak. Az a csoda, hogy a vezetők nem a fiatalabb beosztottakon töltötték ki a mérgüket. Csak emlékeztetném, hogy a „Fruskáival" Knox maga volt a testet öltött nagylelkűség és tapintat. 1940 augusztusában még egy feljegyzést is írt a munkatársnői illetményéről:

Miss Lever [ma Mrs. Batey] a legtehetségesebb és leghasznosabb; ha van lehetőség bármilyen csekély mértékű béremelésre, az ő nevét okvetlenül vegyék figyelembe...

Miss M. Rockot méltánytalanul leminősítették, holott az egész Enigma-stáb négy-öt fős élmezőnyébe tartozik, és legalább olyan hasznos, mint némelyik „professzor". Javaslom, hogy a saját kategóriájában a lehető legmagasabb fizetést kapja.[6]

A dologban az a legimponálóbb, hogy milyen hihetetlenül nehéz körülmények között hajtották végre az ugrásokat a „Bombáktól" a Colossusig vezető úton.

Az 1939 szeptembere és 1940 tavasza között eltelt idő megadta a Bletchley Parknak a zavartalan nekifutás lehetőségét, de amikor Nagy-Britannia belépett a háborúba, vége lett ennek a fényűzésnek. Bletchley információinak élet-halál szerepe volt a légitámadások kiszámításától és előrejelzésétől a kereskedelmi konvojok és a tengeralattjárók észak-atlanti fogócskájáig mindenben. A követelmények egyre nőttek. Hogyan viselték a fiatal kódfejtők az elvárások nyomasztó súlyát? Az egyik bletchley-i házaspár mindenesetre feltűnő higgadtsággal.

Ahogy Mavis Batey mondja:

– Tudomásul vettük, mint egy szükségszerűséget. Kaptunk egy üzenetet, rá volt írva, hogy „extra sürgős", ami azt jelentette, hogy mindennél fontosabb, senki sem csinálhat mást. A partraszállásról volt szó. Fogalmunk sem volt, honnan támadunk, amíg reggel be nem kapcsoltuk a rádiót, és meg nem hallottuk, hogy partra szálltunk Észak-Afrikában. Akkor azt gondoltuk: „Ezt mi értük el." De ettől sose éreztük magunkat zseninek vagy hasonlónak. A hatalom nagyon okosan viselkedett. Úgy képzelje el a kódfejtést, mint a keresztrejtvényt. Egyáltalán nem segít, ha valaki a nyakunkba szuszog és azt hajtogatja: „Öt percen belül meg kell lennie!"

– Semmi haszna nem lett volna, hogy felhúzzuk magunkat – mondja a férje, Keith. – Meg lehetett szokni. Aki átélt már ilyet, kevésbé húzta fel magát miatta. Ha magunk alá esünk, mert hát háború van, az kikezdte volna az idegeinket. De ha hónapokig, évekig csinálják... azt hiszem, megedzett minket. Lehettek olyanok, akiket kikészített, de én nem találkoztam velük. Hogy aztán a vezetők felhúzták-e magukat miatta? Hát, gondolom, igen.

Csakugyan nem Dilly Knox volt az egyetlen, aki „felhúzta magát". Angus Wilson, aki 1940 elején csatlakozott a 8-as barakkhoz, egyike azoknak a Parkban, akikről a legmaradandóbb emlékeket őrzik még azok is, akik nem voltak a közvetlen munkatársai, valószínűleg azért, mert Wilson (Alan Turinghoz hasonlóan) nem nagyon titkolta a homoszexualitását, és nem uralkodott az indulatain.

– Angus Wilson homokos volt, mint a sivatag – mondja a karakán Sarah Baring. – És mindig hisztizett. Mint egy gyerek. Emlékszem, egyszer kirohant az egyik barakkból. Ismeri azt a nagy tavat a ház előtt? Na, hát akkor megint rájött a happáré. Valaki azt mondta neki: „Hagyd abba, Angus, mert bedobunk a tóba!", mire ő: „Ne aggódj, megteszem magamtól is!" – és meg is tette. Beleugrott a vízbe, úgy kellett kihúzni.

Wilson nyilvánvalóan nehezen viselte a Parkot, és egyesek szerint komolyan bele akarta ölni magát a tóba (ámbár megjegyezném, hogy fennmaradtak róla fotók, amelyeken zavartalan derűvel álldogál a kollégák és a női segédszolgálatosok között; a Nemzeti Arcképtárban látható portréját is egy bletchley-i veterán, Ann Langford-Dent festette). Voltak más látványos tombolásai is, beleértve azt az alkalmat, amikor állítólag egy üveg tintát vágott egy női segédszolgálatoshoz.

Hivatásos pszichoanalitikus segítségét is igénybe vette. Életrajzírója, Margaret Drabble szerint a Parkban rémálmai voltak, amelyekben jeges tengervízben fuldoklott. Wilson állapota annyira aggasztotta a Park vezetőségét, hogy felajánlották neki, költözzön be egy előkelő oxfordi elmegyógyintézetbe, amit ő bölcsen visszautasított. Érthető, ha egy Wilsonhoz hasonló, eleve sértődős és ingerlékeny ember a sarokba szorítva érezte magát a jellegtelen kisvárosban, ahol a minden fontossága ellenére is halálosan egyhangú munkát kellett végeznie. Akármi volt is az ok, közvetlenül a háború után idegösszeomlást kapott, és eltartott egy ideig, amíg összeszedte magát annyira, hogy regényeket kezdjen írni.

Talán Wilson példázza a legtökéletesebben, milyen stresszt kellett elszenvedniük azoknak, akik a Parkban dolgoztak, de nem ő az egyetlen.

– Egyes kódfejtőknek rémálmaik voltak – mondja egy veterán. – Ilyen erős lehetett a hatás. – Gordon Welchman beszámolójából idézünk egy sokatmondó részletet:

Josh Cooper és Tiltman ezredes nem csupán vezették az egyre népesebb csoportokat, de mindketten kiváló kriptológusok is voltak. Én túlságosan beletemetkeztem az Enigmába ahhoz, hogy nyomon kövessem a két szakértő irányításával történő másfajta kódfejtéseket, de arra emlékszem, amikor Josh Cooper azt mondta, hogy a munkája csaknem elviselhetetlen feszültséggel jár.

A siker nagyon gyakran a pillanatnyi ihleten múlott; az ember azt kereste éjjel-nappal, örök versenyben az idővel.[7]

Akármilyen feszültséggel kellett is együtt élnie Josh Coopernek, olyan ember volt, akit még a Parkon kívül is csodáltak.

– Az egyik legfelejthetetlenebb egyéniség, akivel valaha is találkoztam – emlékezett rá vissza a WAAF* rádiósa, Aileen Clayton, aki akkoriban a kingsdowni Y állomáson dolgozott. – Remek matematikus volt, sokkal fiatalabb, mint amennyinek látszott, a szórakozott tudós mintapéldánya: kicsit nagyothallott, hihetetlenül slamposan ruházkodott, sötét haja örökké az arcába lógott, ő pedig ingerülten söpörte hátra a homlokából, amivel gyakran kibillentette egyensúlyi helyzetéből vastag lencséjű szemüvegét. De mindezt túlragyogta a benne égő tűz.[8]

Clayton ezután leírja, hogy amikor belépett a barakkba, Cooper éppen cédulákat rendezett: nem kódolt üzeneteket, hanem egy Kelet-Anglia fölött lelőtt bombázópilóta zsebében talált papírokat. Majd az ifjú hölgy tágra nyílt szeme láttára Sherlock Holmes modorában összegyűjtött használt jegyek és egy doboz cigaretta felhasználásával összeállította a pilóta mozgását a kontinensen a bevetés előtt.

Ez nem csupán szellemi torna volt. Minél több információt gyűjtöttek össze a kihallgatók számára, azok annál jobban a sarokba tudták szorítani a pilótát, mert azt a látszatot kelthették, hogy tudják, merre járt, így még több adatot szedhettek ki belőle.

– Mára megcsömörlöttünk a krimiktől, olyan sokat látunk a televízióban – emlékezett Aileen Clayton –, de engem valósággal elbűvölt, hogy milyen sok mindent lehet megtudni apróságokból.

* WAAF: Women's Auxiliary Air Force, a Királyi Légierő Női Kisegítői 1939-ben alakult meg. *(A szerk.)*

A nyomással együtt nőtt az izgalom. Ez magyarázza, hogy másoknak viszont nem kezdte ki az idegeit a Bletchley Park. Alan Turing életrajzírója, Andrew Hodges érdekesen írja le, hogy egyes tudósok milyennek látták ezt a háborús munkát:

Bletchley-ben nem volt szokás a hősi póz. Nem egyszerűen azért, mert a hírszerzés hagyományosan olyan foglalkozásnak számít, amely leginkább úriembernek való a háborúban; nem is azért, mert hallgatólagos megegyezés volt, hogy mindenki teszi a dolgát és nem csinál belőle ügyet, hanem mert a magasabb szinteken hihetetlen élvezetet jelentett a kriptoanalízis.

Mondhatni, az volt a kuriózum, hogy még fizetség vagy másfajta jutalom is jár érte. Szinte vakáció volt még a hivatásos matematikusok számára is, mert ez a munka nem a tudás határait feszegette, hanem egyszerű leleményt igényelt, mint a New Statesman *fejtörői, csak itt senki sem tudta, hogy van-e megoldás.*[9]

Fokozta az alkalmankénti irrealitás élményét a fiatal kódfejtőknél, hogy elzárt osztályokon dolgoztak, és még egymás között is szigorúan tilos volt megbeszélniük a munkájukat. Josh Cooper egy ritka pillanatban a munkamorál erősítésére megdicsért egy fiatal kódfejtőt, amiért „sok életet segített megmenteni az Atlanti-óceánon". De rendes körülmények között szinte semmi információ nem szivárgott ki.

– Egyáltalán nem lehetett tudni, hogy milyen hatással van a háborúra – mondja Oliver Lawn. – Annyit tudtunk, amennyit a nyilvános közlönyökben olvashattunk, és ezeket magától értetődően cenzúrázták.

Nagyon ritkán félelmetes erővel emlékeztették őket arra, mi zajlik odakint.

– Egyetlenegyszer tudatosodott bennem, mivel is foglalkozunk, amikor mutattak egy noteszt – emlékezett vissza Gwen Watkins. – Akkor szerezték egy lelőtt gépről, és azonnal vitték Bletchley-be, természetesen akkor nem volt még műanyag tasak, semmi ilyesmi, egyszerűen a kezembe nyomták. Borzadva láttam, hogy hatalmas vérfolt

éktelenkedik rajta. A szélein már megalvadt, de a közepe még folyós volt. Akkor hasított belém, hogy valahol ott van ez a német pilóta és vérzik, mialatt én kódot fejtek. Ez nagyon közel hozta a háborút.[10]

Ám az ilyen percek megsemmisültek a mindent elsöprő érzéshez képest, hogy menni kell tovább a már-már légüres térben. Ehhez a műszakokra tagolt munka is hozzájárult. A veteránok visszaemlékezései szerint a műszakok kezdetén a megfejtésre és fordításra váró cédulák tornyai várták őket. Műszak végeztével, amikor elérkezett az idő, hogy hazamenjenek a városi albérletbe, vagy biciklizzenek egyet a vidéken, a barakkokba szétosztott, szigorú titoktartásra kötelezett munkatársak annyit tehettek, hogy átadták a stafétabotot a váltásnak, és igyekeztek mindent elfelejteni úgy, ahogy utasították őket.

– Nem igényelt különösebb lángolást – mondja Keith Batey szárazon. – Nézze, a matematikusok elég egykedvű emberek.

A matematikusok ilyenek is maradtak. De minél tovább tartott a háború, annál több lett a Parkban a súrlódás, amit mindenki megérzett. Ám ekkor elkövetkezett a Bletchley Parkban a technológiai áttörés: bevezették a „Bomba" gépeket.

10.

1940: a Bombák

Frederick Winterbotham a brit titkosszolgálat századosa így írt a Bombáról: „Olyan volt, mint egy keleti istennő, akinek az a rendeltetése, hogy Bletchley orákuluma legyen."[1] A kódfejtő gép eredete egészen prózai, noha kifejlesztésében szerepet játszott az ihlet is.

Alan Turingnak egyéb kitűnő adottságai mellett hihetetlen érzéke volt ahhoz, hogy a semmiből építkezzék. Ha a villamossággal kellett megbirkóznia, mesterien értett a legegyszerűbb gyakorlati megoldásokhoz. Olyan szerkezeteket gyártott még a háború után, a rohamos műszaki fejlődés korában is, amelyek szigetelőszalaggal összeerősített kábeldzsungeljeikkel épp olyanok voltak, amilyeneknek a hétköznapi ember képzeli az őrült tudós találmányait. Túl korán bekövetkezett, 1954-es halála előtt fantasztikus és olykor orrfacsaró kémiai kísérleteket végzett manchesteri otthonában.

Turingot a harmincas években ejtette rabul az „Egyetemes Turing-gép" eszméje, amelyhez egy Cambridge-ben felvetődött probléma, a matematikai állítások bizonyíthatósága adta az ihletet. Ki akart fejleszteni egy gépet, amely végre tudja hajtani ezt a feladatot.

Amikor először próbált elképzelni egy ilyen gépet, az írógépekre gondolt, amelyek egy meghatározott feladat elvégzésére készültek. Életrajzírója, Andrew Hodges szerint egy szuperírógépet látott maga előtt, olyan szerkezetet, amely képes felismerni a szimbólumokat, képes írni, de törölni is; olyan gépet, amelyet sokféleképpen lehet konfigurálni sokféle feladatra, mégis automatikusan működik, kevés vagy semmilyen emberi beavatkozást nem igényel. Turing azt hangoztatta, hogy ami számítást egy ember képes elvégezni, arra a gép is képes.

A Bombák távolról sem azonosak az Egyetemes Turing-géppel, de a lengyel Bombákkal sem, amelyektől a nevüket kapták. A brit Bomba egészen más volt.

Bizonyos értelemben filozofikus válasz volt az Enigma természetére. Bármilyen döbbenetes mennyiségű kombinációra volt képes az Enigma, mégis mechanikusan működött. Vagyis – okoskodott Turing – az Enigmát meg lehet verni mechanikus eszközökkel. Ha az Enigma a tárcsáival, a kábelezésével és a kapcsolótáblájával képes rejtjelezésre, akkor egy áramkörökkel ellátott elektromos rendszer képes lehet a megfejtésre.

Sok veterán rámutatott, hogy ez nem volt egészen automatikus működésű szerkezet. Ahhoz, hogy a Bomba működjön, szükség volt egy jelszó begépelésére, ami lehetett betűk sorozata, vagy egy összefüggő mondat. Ezt kézzel kellett betáplálni a gépbe, amely azután elindította a „cribelést", azaz lefuttatta az összes betűkombinációt, ellenőrizve, hogy a megadott jelszó alkalmas-e a kódolt szöveg megfejtésére. Más szavakkal a gépnek továbbra is szüksége volt az emberi elme segítségére. Ám abban a korban, amikor még tudományos újdonság volt az elektromos telefonközpont és a televízió, forradalminak számított egy olyan gép ötlete, amely egy légiónyi kódfejtőt is lekörözve elemzi a kombinációk óriási mennyiségét.

Miután Oliver Lawn, az ifjú matematikus megérkezett Gordon Welchman hívására a Bletchley Parkba, ráállították a működőképes Bomba megépítésére. A Bomba tényleges összeállítása Letchworthben történt, ahol Lawn felügyelte a kényes és bizalmas munkát. Ez műszaki szempontból csaknem olyan volt, mint jelen lenni az első atombomba gyártásánál. Az bizonyos, hogy Turing kódfejtő gépe óriási hatással volt a háború kimenetelére.

– Turing elméleti szakember volt, Welchman a gyakorlati kivitelező – mondja Mr. Lawn. – Egyesítették a tehetségüket, és elkészítették ezt a gépet, amelyet később nagy mennyiségben gyártott Letchworthben az akkor még British Tabulating Machine Company nevű vállalat. Ottlétem korai hónapjaiban éppen az első gépek készültek el. Én és sokan mások egy szállodában laktunk a Letchworth melletti Baldockban, és együtt dolgoztunk a mérnökökkel. Nekik megvolt a mérnöki tudásuk, amellyel mi nem rendelkeztünk, nekünk viszont megvoltak a matematikai ismereteink. A főmérnök Harold Keen volt, akit magunk között Keen dokinak hívtunk, mert mindig az orvosokéra emlékeztető táskával járt. Kiváló mérnök volt.

Majd hozzáfűzi:

– Mivel a németek új módszereket találtak ki a rejtjelezésre, nekünk is új megoldásokat kellett keresnünk a kódfejtéshez. Végül a „cribelést" használtuk: azaz megsejtett üzenetrészeket gépeltünk be, és ellenőriztük őket Turing és Welchman Bombáival. Amikor a gép terve többé-kevésbé készen volt, elkezdték nagyobb mennyiségben gyártani. Ezután ránk már nem volt szükség.

Az első Bombát „Victorynak" nevezték el. Tekintettel a több hónapi fáradságos munkára és a rendkívül kényes feladatra, amelyet el kellett végeznie, volt némi vita, hogy miként szállíthatnák át a legnagyobb titoktartással és a legbiztonságosabban Letchworthből Bletchley-be.

Némelyek úgy vélték, hogy egy ilyen létfontosságú berendezést nem lehet eléggé biztosítani, és konvojt akartak szervezni a védelmére. Ám egy ilyen konvoj azonnal jelezte volna az esetleges ellenséges figyelőknek a gép és az úti cél stratégiai fontosságát. Ezt pedig nem lehetett megengedni. Így, hangozzék bármily meghökkentően, a Victoryt nyitott teherautón vitték, mindenféle kíséret nélkül.

Az egytonnás készüléket 1940. március 18-án szerelték össze az 1-es barakkban. A Bomba nem azonnal bizonyította, hogy megvan a válasz a szövetségesek imáira, sőt a kódfejtés szempontjából csekély eredményekkel dicsekedhetett. Olyan volt, mint egy óriási számológép, amelyen végigfutott az Enigma három kódtárcsájának összes lehetséges kombinációja. Miután elvégezte a programot, amelyet a kriptográfus adott a kezelőnek, „stop" jelzést adott. Voltak jó és rossz „stop" jelzések, amelyeket le kellett ellenőrizni.

Akaratuk ellenére segítettek maguk a németek is. Lustaságuk felbecsülhetetlen értékűnek bizonyult. Egyes Enigma-kezelők minden üzenetet a „Heil Hitler!" üdvözléssel fejeztek be, mások minden küldemény előtt felsorolták a címzettek nevét. De még így is nehéz volt rájönni egy új kulcsra.

Joan Murray, Alan Turing barátja – és rövid ideig menyasszonya –, aki a haditengerészeti Enigmával dolgozott, 1940 elején használta a Victoryt. Az általa megfejtett üzeneteknek nem volt különösebb közvetlen értéke, de jó háttér-információkat adtak a hadiflottáról. Idegté-

pő munka volt: Joannak és Turingnak gyakran végig kellett futtatniuk az összes (336) lehetséges keréksorrendet.

Ám hamarosan döntő áttörésre került sor a tervezésben. Ez alkalommal Gordon Welchmané volt az érdem. Ahogy Andrew Hodges írta Alan Turing életrajzában: „Amikor tanulmányozta a Turing-gép tervét, látta, hogy az nem használja ki teljes mértékben az Enigma gyengeségeit... Welchman nem csupán a tökéletesítés lehetőségét vette észre, de gyorsan megoldotta azt a problémát is, hogy miként lehet belefoglalni az automatikus eljárásba." Csak arra az áramkörre volt szükség, amely az „átlós átkötés" nevet kapta. „Ezzel elérték, hogy az elektromosság szinte azonnal átfolyt az összekötő áramkörön."

Hodges így folytatta:

Welchman alig hitte, hogy megoldotta a problémát, de azért készített egy elnagyolt áramköri diagramot, és ellenőrizte, hogy működik-e. Átsietett a Kalyibába, megmutatta Alannek, aki először ugyancsak hitetlenkedett, de hamarosan ugyanolyan lázba hozták a lehetőségek. Ez látványos előrelépés volt... Az átlós átkötés, mondhatni, rejtélyes eleganciával és erővel ruházta fel a Bombát.[2]

1940. április 9-én 15 000 fős német inváziós erő szállta meg Dániát és Norvégiát. A britek erre egyáltalán nem számítottak. Alig négy nappal előbb futottak ki a brit hajók, hogy elaknásítsák a norvég vizeket, amitől Neville Chamberlain arra a könnyelmű kijelentésre ragadtatta magát, hogy „Hitler lekéste a buszt".

Az ezt követő hónapokban a németek lerohanták Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot, azután döbbenetes és ijesztő sebességgel Franciaországot. Hajszálra olyan brutális offenzíva volt, mint a lengyelországi. A brit expedíciós erőket bekerítették és visszaszorították Dunkerque irányába. Neville Chamberlain miniszterelnök lemondott, a kormány összeomlott.

Május 10-én Winston Churchill lett a miniszterelnök a nemzeti kormány élén. Bár a franciák azzal áltatták magukat, hogy a britek hátrahagynak egy kontingenst, Churchill azonnal elrendelte a brit erők teljes evakuálását a La Manche csatornán keresztül. Ezután elesett Párizs. Ha valaki elolvassa az akkori közvélemény-kutatások eredményeit, láthatja, hogy a britek meg voltak győződve arról, hogy ők következnek.

Gyötrelmes bizonytalanság telepedett az országra. A közvélemény-kutatásoktól a Harold Nicolson-féle társadalmi naplóig mindenütt ugyanazzal a révületfélével találkozunk. Londont és a nagyvárosokat éjszakánként bombázták. A náci hadigépezet megállíthatatlannak tűnt.

De még a hihetetlenül szerencsés dunkerque-i visszavonulás előtt sorsdöntő áttörés történt Bletchley-ben. Herivel tippje újabb diadalt aratott: feltörték a „vörös" Enigma-kulcsot. A fényes győzelem ajtót nyitott, amelyen be lehetett jutni a német légierő rádióforgalmába.

– Kezdettől létfontosságú volt a vörös – mondta a 6-os barakk egyik veteránja –, és az is maradt a háború végéig minden nagy hadszíntéren, kivéve Afrikát... A vörös volt a 6-os barakk legnagyobb segítsége. Nem emlékszem olyan időszakra, amikor pár napnál hosszabb időre megakadtunk volna a kódfejtésben.

Ettől fogva a Park képes lett naponta elolvasni a Luftwaffe összes üzenetét, mindennap nagyjából ezret. Ezek az üzenetek rendkívül fontos utalásokat tartalmaztak a szárazföldi csapatmozgásokra is. Az utolsó akadály az volt, hogy ezeket a szövegeket telezsúfolták szakzsargonnal: rövidítésekkel, felszerelések nevével, elavult térképhivatkozásokkal. Ezeknek a híreknek rövid távon nem sok hasznát vette az a sok ezer brit katona, akik Dunkerque homokpartjain várták, hogy a kis hajók elszállítsák őket. Ettől függetlenül fantasztikus volt ez az áttörés, az idő és a tapasztalat pedig legyőzte a nehézségeket.

Volt ebben egy lélektanilag fontos elem, amelyet Churchill-lel is tudathattak; a megfejtett szövegekből kiviláglott, hogy a németek legfőbb célja az adott pillanatban Franciaország sikeres meghódítása volt. 1940 májusában nem került szóba Nagy-Britannia megszállása. A sok ezer megfejtett üzenetben egy sem célzott arra, hogy át akarnának kelni a La Manche csatornán.

1940 júniusában azonban kiderült a visszafejtett szövegekből, hogy a Luftwaffét újra fölfegyverezték, ami határozottan arra utalt, hogy bombázni fogják Nagy-Britanniát. „Az Enigma általánosságban figyelmeztetett a közeledő angliai csatára – írta Sir Harry Hinsley kód-

fejtő. – Annak is nagy stratégiai értéke volt, hogy az Enigma hónapok óta adatokat szolgáltatott a német légierő szervezetéről, harcrendjéről és felszereléséről."[3]

Hála a Bletchley Parknak – amelynek adatait „égi ajándéknak", „kétségbevonhatatlannak" nevezték –, a légi felderítés és a légierő sokkal reálisabb képet alkothatott a német bombázók erejéről, és gyarapodott az önbizalma, mert az ellenséges erő nem is volt olyan nagy, mint eleinte gondolták. Ráadásul a rengeteg üzenet halmazati hatása megacélozta Churchill elszántságát. A visszafejtett üzenetekből tudta, hogy neki és a briteknek jutott még egy kis extra idő.

1940. július 16-án, amikor a németek végeztek Franciaország megszállásával, Hitler kiadta a 16-os parancsot, elrendelve Anglia megszállásának előkészületeit. A tervet „Oroszlánfóka-hadműveletnek" hívták, és ez a kifejezés baljós módon egyre sűrűbben bukkant föl a megfejtett üzenetekben. Augusztus 5-én megvolt az első légitámadás.

Ez volt a háttere az angliai csatának, annak a rendkívüli pillanatnak, amelyben, ahogy azt Jerry Roberts százados, Bletchley veteránja megfogalmazta:

– Európa térképének északi részén egy pici pötty megvetette a lábát, miközben mindenki más elhullott körülötte. – Noha Bletchley nem nyújthatott gyakorlati támogatást a brit repülőgépeknek a csatában, korábbi segítsége felbecsülhetetlen volt.

Az országos bánatban jutott egy cseppnyi, de létfontosságú öröm a vezérkarnak: megtudták, hogy túl lehet járni a németek eszén. Tűnhetnek azok a fizikai erejük miatt verhetetlennek, de a terveik és a manővereik előzetes ismerete elméletben leküzdhetővé teszi a fenyegetést.

Kezdetben a Bombákat a légierő gondosan kiválogatott technikusai kezelték Jones őrmester irányításával. Néhány dühítő hét után, amelyben a Victory folyamatosan hamis „stop" jelzéseket adott, rájöttek, hogy, mint azt Jones őrmester később írta, „...valamilyen gyökeres változtatásra még mindig szükség van... Az elméleti szakemberek, a kódfejtők, a mérnökök, professzorok, doktorok összejöttek, és eldöntötték, min kell változtatni."

A Bletchley Parkban ekkor volt tapasztalható első alkalommal komoly feszültség. Azt aligha mondhatjuk, hogy a három részleg – a szárazföldi, a tengerészeti és a légierő – vetélkedett volna, de tény, hogy egyes kódokat elfogadható sikerrel fejtettek meg, mások azonban – pl. a német tengerészeté – még ellenálltak. Így az a látszat keletkezett, hogy a brit haditengerészet nem kapja meg a létfontosságú adatokat.

Noha augusztus közepén, az angliai csata idején a légierő felderítésének tulajdonították a legnagyobb fontosságot, Frank Birch, a bletchley-i haditengerészeti részleg német csoportjának feje írt egy feljegyzést Edward Travisnek, a Park igazgatóhelyettesének:

> *Aggódom a tengerészeti Enigma miatt. Már régebben is aggódtam, de nem akartam beszélni róla... Turing és Twinn olyanok, mint azok az emberek, akik csodára várnak, holott nem hisznek a csodákban...*
>
> *A 8-as barakk mostanáig semmilyen eredményt nem mutatott föl... Turing és Twinn ragyogó eszű emberek, de sok más kiválósághoz hasonlóan nem gyakorlatiasak. Hanyagok, elveszítenek dolgokat, nem tudnak helyesen másolni, és ingadoznak az elmélet és a gyakorlat között.*[4]

Lehetett valami alapja Birch panaszainak – Jack Copeland később azt állította, hogy Turingnak rendkívül nehezére esett megértetnie magát –, de magasabb szempontból nem vallott tisztességre ez a viselkedés, amit a hónapok múlása be is bizonyított. A tengerészeti rádióforgalom szigora és a bigram táblák használata miatt az ő üzeneteiket sokkal nehezebb volt megfejteni, mint a szárazföldi hadsereg és légierők Enigmáit, amelyekkel a 6-os barakkban foglalkoztak. Turing és a 8-as barakkban dolgozó emberei legfeljebb akkor törhették volna fel a tengerészeti Enigmát, ha hozzájutnak a bigram táblák könyvéhez.

Közben még egy áttörés történt. Turing és Welchman felismerte, hogy az átlós átkötéssel egyidejűleg átvizsgálhatják az egyes tárcsákhoz tartozó lehetséges huszonhat állást. Agnes, a Victory testvérgépe

– az „Agnes" a valódi Agnus Dei név rövidítése – 1940 augusztusában mutatkozott be a 11-es barakkban. A két gép az átlós átkötéstől lett igazán működőképes. Az egyik veterán így emlékszik:

– A Bombák 2,4 méter magas, 2,1 méter széles, bronzszínű szekrények voltak. Előlapjukon színes, kerek tárcsák sorakoztak, a tengerészet színeiben: sötétkékben, feketében, ezüstben.

– Az első kettő után sok gép készült, szabvány formára – mondja Oliver Lawn. – Ez hasznosnak bizonyult. Összesen úgy kétszáz darab készült el. Az elsőket Bletchley-ben állították be az úgynevezett Bomba-szobába, amely ma is létezik. De amikor a számuk növekedett, más helyeket is igénybe kellett venni. A háború folyamán a gépek többsége két észak-londoni helyre került, Eastcote-ba és Stanmore-ba. Mindkét helyen körülbelül száz-száz gép volt, amelyeket a női segédszolgálatosok csapatai kezeltek. – Azért kellett több helyre szétosztani őket, mert féltek a bombázástól. Hihetetlenül kockázatos lett volna egyetlen helyre összegyűjteni ilyen drága és pótolhatatlan gépeket.

Az első nyolc női segédszolgálatos 1941-ben érkezett a Bletchley Parkba. Velük akarták kipróbálni, hogy dolgozhatnak-e fiatal nők a Bombákkal. Néhány magasabb beosztású úr ragaszkodott ahhoz, hogy „ez nem lányoknak való munka". Nem szexisták voltak; tökéletesen indokoltan kételkedtek benne, hogy ilyen fiatalok elviselik-e a munka könyörtelen, kikerülhetetlen nyomását. A segédszolgálatosok láthatóan képesek voltak rá. A háború során a Bombák száma 211-re nőtt, és velük együtt nőtt a segédszolgálatosok száma is. Egy becslés szerint 1945-en 1676 gépkezelő volt. Ám az elsőkre – sőt sok követőjükre is – gyakran káros hatással volt a munka.

Nagyon keményen kellett dolgozniuk azoknak a fiatal nőknek, akiket erre a munkára irányítottak. A gépek kezelése erős összpontosítást igényelt. A legfontosabb a pontosság volt. Egy fiatal segédszolgálatos így emlékezett:

– A gép hátsó részét, a lógó dugaszoknak azt a tömegét le sem lehet írni... a számtalan huzalt gondosan rögzíteni kellett csipeszekkel, nehogy rövidzárlat keletkezzék.

Ruth Bourne szerint, aki maga is segédszolgálatos volt, ez nyomasztóan hatott egyes nőkre. Előfordult, hogy a feszültség túl nagynak bizonyult, a lányok összeroppantak, hosszabb ideig pihenniük kellett. Olykor szükség volt orvosi segítségre is. Bourne arra is emlékszik, hogy a gépkezelés nagyon kegyetlen munka volt, nem annyira konkrét, inkább lélektani értelemben.

– Nagy nyomás nehezedett ránk a munkaidőben. Borzasztó kemény volt. Nyolc óra volt a műszak, a közepén kaptunk harminc percet, amikor a munkahelyről átrohantunk az ebédlőbe, sorba álltunk, ettünk, visszarohantunk. Utána a munkatársunk – a párunk – is elmehetett harminc percre. Azért dolgoztunk párban, hogy válthassuk egymást. Egy éjszaka hét és fél órát álltunk a gép mellett. A következő éjszakán az idő nagyobbik részében ülhettünk, és az ellenőrző gépénél dolgozhattunk, ami nem volt olyan nehéz. Ritkán kellett ellenőrizni a „stop" jelzéseket. Egy éjszaka négy-öt ilyen jelzés volt, ami nem jelentett nagy fáradságot. Csak a dugaszolásnál dolgoztunk párban, mert az nagyon bonyolult munka. De az a zaj, és a bűz! Sokan kiégtek. Egy darabig nálam is így volt. Elmentem a gyengélkedőbe, és azt mondtam: „Nem érzem jól magam." Azt kérdezték: „Mi a baj?", és csak annyit válaszolhattam, hogy „nem tudom", és talán még sírtam is, vagy ilyesmi. Akkor ágyba parancsoltak négy és fél napra, és kaptam egy nagy kancsó vizet. Nem emlékszem másra, csak arra, hogy kibújtam az ágyból, visszafeküdtem, vizet ittam és aludtam. Négy és fél nap után gyógyultan keltem föl.

A Bombák másik hátránya a bonyolult kezelés volt. Ruth Bourne így emlékszik:

– A gépkezelőnek pontosnak kellett lennie. Nem kellett szenvedélyes keresztrejtvényfejtőnek vagy görög tudósnak lenni, de hihetetlen pontosságra volt szükség. Rengeteg kábel volt egy ilyen tárcsán, és az egyik ilyen kábelkorbács nem érhetett hozzá a másikhoz. Ha huszonhat csatlakozást kellett bedugni, akkor sem görbíthettük el az érintkezőket. Ha rosszul csináltunk valamit, az rövidzárlatot okozott. A gép tizenöt percenként leállt. Olyankor változtatni kellett a tárcsák sorrendjén. Ellenőrizni kellett őket egy csipesszel, azután vissza kellett rakni őket a polcra. Beállítottuk az újakat, ellenőriztük a régieket, és ha sok

volt a tárcsa, épp csak ellenőrizhettük őket, már le is járt a tizenöt perc, és akkor lehetett elölről kezdeni egy másik sorozattal.

Ruth Bourne arra is emlékszik, milyenek voltak munkából kijövet a nők egy éjszakás héten.

– Borzasztóan sápadtak voltak. Emlékszem, amikor először mentem oda, megláttam ezeket a fakó arcú madárijesztőket, ahogy távoztak műszak végén, és csak annyit gondoltam: „Úristen!"

Nagyjából egy éve tarthatott a munka a Bombákkal, amikor egy bizonyos dr. Gavin Dunlop a nottinghamshire-i Workshopból, a Newcastle Streetről ezt az aggódó levelet küldte a Bletchley Park vezetésének az egyik segédszolgálatos páciense érdekében:

Tisztelt uram!

Miss Adele Moloney késve tér vissza a szabadságról, mert magas láza miatt ágyban tartottam. Nem először történik meg vele ilyen a szabadsága alatt, noha én semmiféle fizikai okát nem találtam, ezért felmerült bennem, hogy nem munkájának jellege okozza-e.

Miss Moloney túlzottan lelkiismeretes, a legapróbb részletet sem árulja el arról, amit csinál, még akkor sem, ha ezzel önmagának árt. Nehezen tudom elhinni, hogy ez a fiatal lány olyan fontos munkát végezhessen, amely miatt orvosa kezét megköti a tájékozatlanság. Úgy gondoltam, írok, hogy magyarázatot kapjak.

Ez a levél tökéletesen szemlélteti a Bletchley minden szintjén uralkodó, legnagyobb titoktartást. Alig két nappal később Bradshaw parancsnok válaszolt a levélre.

Sajnálattal értesültem Miss Moloney betegségéről. Mi nem tudunk róla, hogy munkája bármilyen értelemben egészségkárosító lenne. Ugyanezt a munkát sok más fiatal lány is elvégzi, akik közül tudomásunk szerint eddig még senki sem betegedett meg. A műszak nem abnormálisan hosszú, és leszámítva, hogy sokat kell állni, a munka fizikai értelemben nem kimerítő.

Bradshaw ugyanebben a célzatosan elbagatellizáló stílusban folytatja:

...hallgatásában nincs semmi különös. Ez tökéletesen helyes, sőt nagyon dicséretes viselkedés. Azt hiszem, ezt hangsúlyoznom kell, hogy ön ne faggassa tovább a témáról. A részleg, amelyből betegszabadságra ment, pontosan olyan, mint a többi, ahol különböző korosztályok végeznek különböző munkákat...

Éppen ezért úgy vélem, másban kell keresnie Miss Moloney gyengélkedésének okát, hacsak nem ő maga véli úgy, hogy a munkája szellemi kimerültséggel és szorongással jár, ugyanis a legnagyobb nyugalommal megmondhatja, ha így van...[5]

Azt fölösleges hozzátenni, hogy még ha nem is számítjuk a háborút, ez nem az a kor volt, amikor együtt érző érdeklődésre talált volna a munkahelyi egészségügy, amelyet nem méltattak különösebb kutatásra. A hajógyáraktól a szénbányákon át a fülhasogatóan zajos, súlyosan balesetveszélyes gépekkel zsúfolt műhelyekig a munkahelyi ártalom is hozzátartozott a terhekhez, amelyeket a férfiaknak és nőknek el kellett tűrniük a munkabérért. Van valami a kattogó-ketyegő, olajat permetező Bombákban, amitől Fritz Lang filmjére, a *Metropolis*ra kell gondolni, arra a képre, ahogy az apró emberek kiszolgálják a hatalmas, kérlelhetetlenül működő, követelőző gépeket.

Alkalmanként a Bombák kimondottan veszélyesek lehettek. Egy technikus beszámolójából idézünk:

– Egy segédszolgálatos kezelő a szépítkezéséhez fémtükröt használt, amely becsúszott két nagy elektromos terminál közé. Villám lobbant, a tükör porrá lett, a rúzs végigszaladt a lány nyakán. A közelben dolgoztam. A sikolyra felpillantottam, és azt gondoltam, hogy elvágta a torkát![6]

Mások, például Jean Valentine – a fiatal segédszolgálatos, akit később Ceylonba küldtek a japán kód megfejtésére –, úgy fogták fel a dolgot, hogy venni kell egy mély lélegzetet, és neki kell vágni.

– Adstockba küldtek, egy Steeple Claydon nevű faluban laktam, ott kezdtem dolgozni a Bombával. Műszakokban, vagy, ahogy ott hívták, „ügyeletben" dolgoztunk, egyik héten reggel nyolctól délután négyig, a másik héten négytől éjfélig, a harmadik héten éjféltől nyolcig. Utána reggel nyolcra mentünk dolgozni, és ilyenkor tizenhat órát voltunk szolgálatban. Amint az ember megtanulta [hogy dolgozzon a Bombával], minden rendbe jött. Egyáltalán nem volt bonyolult.

Jean Valentine csak a maga nevében nyilatkozik, amikor azt mondja, hogy tapasztalata szerint ezeken a nagy gépeken dolgozni cseppet sem volt nyomasztóbb a többi háborús erőfeszítésnél.

– Igen, ügyelni kellett a pontosságra, de hát fegyelem volt. Az ember rászorította magát, mert fegyelmezett volt. Nem volt nekünk semmi bajunk, csak az, hogy nagyon sokat vártak tőlünk, fiataloktól. Amikor az ember fiatalabb, az ujjai hajlékonyabbak, sokkal gyorsabban tud sokfélét csinálni. És az agy is gyorsabban működik.

Sokan mondják, hogy a Bombák zaja órákon át elviselhetetlen volt. Jean Valentine kicsit másképpen emlékezik:

– Nem szeretem a zajt, de nekem ez olyan volt, mintha sok kötőgép dolgozna – olyan ketyegés-kattogás. Egyhangú volt, de nem mondanám, hogy idegtépően lármás lett volna. Ami azt illeti, a Bletchley Park Múzeumban a rekonstruált Bomba sokkal hangosabbnak tűnik, mint amikor öt ilyen dolgozott egy teremben.

A munka egyik mellékhatását hazatérés után lehetett tapasztalni, mondja Jean Valentine. Ez is egy bizonyíték annak a kornak a titkolózására, amely nem tűrt túl sok kérdezősködést:

– Az anyám sosem faggatott, de egyszer azt mondta: „Mi van a kézelőddel?" Hazavittem a mosást, és a blúzok kézelője tiszta fekete volt a finom olajpermettől, amit látni sem lehetett, ezért észre se vettük, amikor kifröccsent a Bombákból. Annyit feleltem: „Ó, csak a munkától van, amit csinálok." És az anyám ennyiben hagyta.

11.

1940: az Enigma és a légi háború

– Az Ultra sosem említette Coventryt – jegyezte meg Peter Calvocoressi, a Légierő Csoport vezetője. – Churchill, akinek számára soha nem volt kérdés, hogy Coventryt mentse vagy az Ultrát, úgy vélte, hogy Londont fogják bombázni.[1]

Az 1940. november 14-i német légitámadás Coventry ellen a mai napig vitákat gerjeszt. Hála a félreérthetetlen utalásnak Winterbotham százados úttörő munkájában az Ultráról, újra és újra felbukkan az elmélet, hogy Churchill készakarva hagyta leégni a közép-angliai várost, különben a németek kitalálták volna, hogy Bletchley-ben megfejtették az Enigma titkát. Noha a legtöbb veterán szentül hiszi, hogy ez az elmélet ostobaság, néhányan mégsem biztosak benne. Hogy jobban lássuk annak a lángoló éjszakának az eseményeit, szólnunk kell a háttérről és a Bletchley által szolgáltatott hírek egyre növekvő értékéről az angliai csata során és utána.

1940 nyarán Nagy-Britanniában tömegek gyűjtötték az erőt ahhoz, ami elkerülhetetlennek tűnt. A németek diadalmaskodtak Franciaországban és Németalföldön. Mindenki azt várta, hogy Nagy-Britannia következik. Kevesen hitték az invázió alatt, hogy le lehetne győzni Hitler csapatait. Az ilyesfajta borúlátást nagyon ritkán fejezték ki szavakban, senki nem akarta, hogy feljelentsék defetizmusért. Ám a korabeli naplókból, beszámolókból világosan látszik, hogy nagyon sokan valósággal belebetegedtek a szorongásba, amellyel Hitler várható győzelme töltötte el őket.

Nem is csoda: a német hadigépezethez fogható még nem volt példa a történelemben. Vegyük hozzá a tudatos szadizmust, a paranoiás besúgók rémuralmát a leigázott nemzetek fölött, a kijárási tilalmat, és az ötletszerűen elrendelt, nyilvános kivégzések iszonyatát. Londonban

tudták, mik történnek Lengyelországban. Ha most hallgatjuk Churchill beszédeit, könnyű beléjük hallani a lelkesítő dac mormolását. De Mimi Gallilee azt meséli, hogy ahányszor lefeküdt aludni a Bletchley-ben végzett munka után, előbb imádkozott, „mégpedig buzgón". Ő és még sokan mások abban a félelemben éltek, hogy jön a villámháború.

Titokban készültek erre az eshetőségre. Többek között beszervezték a „lógósokat", ezeket a külsőre ártalmatlan embereket, egyháziakat, írókat, értelmiségieket, kiképezték őket felforgatásra és orgyilkosságra, hogy minél nagyobb pusztításokat végezhessenek. De mikor támad Hitler? Ezen spekulált mindenki – különösebb konkrét alap nélkül – a háborús kabinettől és az MI6-tól a kocsmai stratégákig a Horgony és Koronában.

Augusztusban az Oroszlánfóka-hadműveletre készülve a Luftwaffe félelmetes, összehangolt támadást intézett a RAF repülőterei és radarállomásai ellen. Ennek ellenére az ezt követő és később angliai csata néven elhíresült hetekben a RAF hihetetlen győzelmeket aratott a légi ütközetekben. A legendás képen a kenti nép bámul fel a végtelen, halványkék égre, amelyen parányi Spitfire-ek lőnek a betolakodó ellenségre, és német gépek zuhannak le dugóhúzóban az ejtőernyős, katapultált pilóták mellett.

Augusztus végén lezárult az angliai csata, ami nemcsak megkönnyebbülést hozott, de jelentősen javította a közhangulatot is. Churchill elrendelt egy légitámadást Berlin ellen, mire Hitler megparancsolta a Luftwaffénak, hogy még erősebben bombázza Londont. Ennek a német stratégiának az lett az előre nem látott mellékhatása, hogy kisebb nyomás nehezedett a RAF repülőtereire, amelyek korábban a Luftwaffe fő célpontjai voltak.

Mint már említettük, a Bletchley Park abban az időben kevés gyakorlati segítséget nyújthatott a légierőnek. Ám szeptemberben megfejtettek egy üzenetet, amelynek nagy taktikai fontossága volt. Az üzenet elrendelte a hollandiai repülőtereken várakozó légi szállítók leszerelését. Ebből a vezérkari főnökség arra következtetett, hogy az Oroszlánfóka-hadműveletet elhalasztották.

Más szavakkal a gyengébbek fényes sikert arattak: visszaverték a Luftwaffét, és miután közeledett a viharos évszak a La Manche csatornán, nem sok esélye volt egy hatékony német partraszállásnak. A vezérkarnál úgy számoltak, hogy Hitlernek télre kell halasztania az előkészületeket. Épp ezek a bletchley-i információk ajándékozták meg a katonaságot azzal a fegyverrel, amelyet „kristálygömbnek" hívtak. „Bletchley igazi szakértő lett a munkájában – írta Aileen Clayton. – Még az is előfordult, hogy a rossz vételi körülmények miatt a német fogadóállomás ismétlést kért, de a mi lehallgatóink már elsőre rögzítették a teljes üzenetet. Ez olyan helyzetbe hozta a brit hírszerzést, hogy a címzettnél hamarabb értesült egy üzenet tartalmáról."[2]

Szeptember végén Hitler figyelme kelet felé fordult: készült Oroszország megszállására. Noha a Luftwaffe sok embert és gépet veszített az angliai csatában, ez nem akadályozta meg a további légitámadásokat.

1940. szeptember 7-én elkezdődött a légi háború. A londoniak iszonyodva hallgatták, ahogy a távoli moraj fokozatosan felerősödik mennydörgéssé, és keleten 350 német bombázó sötétíti el az eget. A RAF, amely arra számított, hogy a légitámaszpontokat fogják bombázni, elszalasztotta a támadókat. A német gépek percek alatt elérték a kelet-londoni dokkokat és az importált cukorral, melasszal és fával teli raktárakat, amelyeket sárga-kék pokollá változtattak a gyújtóbombákkal.

A nappali támadások nem folytatódtak, mert a britek túl sok hazafelé tartó német gépet szedtek le, de hamarosan elkezdődött az éjszakai bombázás, és noha a sötétségben sokkal rosszabbul lehetett célozni, az eredmény így is pusztító volt, a lakosság kénytelen volt óvóhelyekre menekülni, a föld alatt, a metróállomásokon aludtak az emberek. Elképzelhetetlenül kegyetlen támadás volt, a következő hónapokban nagyjából 19 000 tonna bomba hullott egyedül Londonra.

Ám London kegyetlen bombázása közben a bletchley-i kódfejtők újabb áttörést értek el. A németek rádión továbbítottak adatokat a bombázóik iránysávjáról, amely nem engedte letérni a pályáról a gépeket. Az Y szolgálat elfogta a rádióüzeneteket, és továbbította Bletchley-be. Új szín jelent meg az Enigma palettáján: a barna, az effajta üzenetek megfejtésére kijelölt Luftwaffe-részlegé.

A 6-os barakk gyors sikereket ért el. A Légügyi Minisztérium napokon belül létfontosságú információkhoz jutott a lehetséges támadásokról és a bevetett bombázók számáról. Oliver Lawn úgy magyarázza,

hogy az Enigmának köszönhetően a légügyi minisztériumnak módja lett „elhajlítani" a német iránysávokat, aminek következtében a repülőgépek rossz helyen dobták le bombáikat:

– A németek a háború elején többek között arra használták az Enigmát, hogy a brit városokra irányítsák a bombázóikat. A repülőgép egy iránysáv mentén repült, amelyet egy ponton metszett egy másik iránysáv, és ez volt az a pont, ahol a város központja fölött kellett kioldani a bombákat. Egy kód határozta meg a sugarak szögét, és ha ezt a kódot megfejtették, okos mérnökök úgy el tudták hajlítani a sugarakat, hogy azok nem városok, hanem mezők fölött keresztezték egymást.

Természetesen nem egyedül Londonnak kellett elviselnie az éjszakai támadásokat; a brit iparvárosok Birminghamtől Liverpoolon és Manchesteren át Glasgow-ig mind a következő légicsapás rettegésében éltek. Bletchley információi sosem voltak százszázalékig pontosak, de azonosítani tudták a repülőszázadokat meg a hívójeleket, így meghatározhatták a létszámot. Ám 1940-ben még nem tudták pontosan visszafejteni az üzenetekben elrejtett, kódolt helységneveket. Ehhez nem a Bomba kellett volna, hanem egy közönséges kódkönyv, mert a fedőneveket egyszerűen nem lehetett kitalálni.

Így hát még sürgetőbb lett a háború elviselhetetlen nyomása alatt élő kódfejtők dolga. Mert egy dolog a brit csapatok bevetése külföldön, de egész más a sűrűn lakott nagyvárosok megtámadása, más szavakkal a totális háború. Noha akkoriban az volt a jelszó: „Nagy-Britannia kibírja!", a valódi hatást a közhangulatra már nehezebb volt felmérni, főleg az East Enden, ahol minden éjszaka laposra mángorolták a házakat és az utcákat.

A brit kormány pszichológusait roppantul aggasztotta, hogy miféle lélektani hatása lesz a nagyváros lakosságára az olyan légibombázásoknak, amelyeket a spanyoloknak és a norvégoknak kellett elszenvedniük. Tartottak a tömeges pániktól, a törvény és a rend felborulásától, egyfajta kollektív pszichózistól. A valóságban egészen más következménye lett Londonban a Luftwaffe első légitámadásainak: a füstölgő téglák és a romba döntött házak között szinte tapintani lehetett a dacot.

De hát London nagyváros. Milyen lesz a hatás a kisebb, talán szorosabb közösségekre?

A RAF fokozta támadásait a német városok ellen. Azon az őszön a brit bombázók célba vették Münchent és az esseni fegyvergyárakat; bombázták Hamburgot is. Válaszul a németek kiterjesztették támadásaikat az angol vidékre. 1940 novemberében született meg egy bombázás után az a magát máig tartó összeesküvés-elmélet, amelyben a Bletchley Park is szerepel.

A háború után keletkezett bletchley-i jelentések szerint a dolog valahogy így zajlott le: 1940. november 11-én megfejtettek egy „barna" Enigma-jelentést, minekutána a Park jelenthette a légi felderítésnek, hogy szőnyegbombázás várható. Fedőneve „Holdfény szonáta", valószínűleg azért, mert holdtöltére tervezték. A német gépek iránysávban repülnek. Négy lehetséges célpont volt, mindegyik fedőnéven szerepelt. Az egyik a „Korn" volt.

Valamivel korábban egy német hadifogoly azt mondta kihallgatóinak, hogy súlyos légicsapást terveznek Birmingham vagy Coventry ellen. November 12-én egy megfejtett barna üzenet megadta egy olyan iránysáv adatait, amelyekből három lehetséges célpontra lehetett következtetni a közép-angliai iparvidéken: Birminghamre, Wolverhamptonra és Coventryre. A támadás legvalószínűbb dátumának november 15. tűnt.

Ennyi információ érkezett Bletchley-ből. A légi felderítés 14-én reggel jelentette a miniszterelnöknek, hogy a cél – tekintve a tervezett támadás arányait – lehet London, de ugyanúgy lehet Coventry vagy Birmingham. Végtére is senki nem tudhatta, mit jelent a „Korn" név. Mindkét közép-angliai város lehetett célpont, mivel mindkettőben sok volt a hadiüzem. Coventryben több gyár belül esett a városközpont határán. Fényes holdvilágnál aligha létezhet könnyebb célpont.

Délután háromkor a rádiójelek végre egyértelműen bizonyították, hogy Coventry a célpont, és aznap éjjel lesz a légitámadás.

Itt kezdődik az összeesküvés-elmélet. Miért nem figyelmeztették Coventry lakosait? Miért nem próbálták megállítani a támadást, amelyben, a város székesegyházát is beleértve, szinte minden megsemmisült két és fél négyzetkilométeren a sok ezer gyújtóbomba és a több tonna

robbanóanyag pokoli tüzében? Más szavakkal miért áldozták föl ezen a máglyán Coventry ősi városát?

Az összeesküvés-elmélet hívei szerint az a magyarázat, hogy ha eltérítik az iránysávokat, és a német bombázás célt téveszt, vagy a RAF vadászgépei megvédhetik a levegőből a várost, ez felért volna azzal, mintha Churchill közölné a németekkel, hogy belelát a legtitkosabb adásaikba. E szerint az elmélet szerint a miniszterelnök november 14-én szörnyű dilemma előtt állt. Ha elrendeli, hogy Coventryt minden erővel védjék a támadástól, rávezeti a németeket, hogy a britek beleolvasnak a levelezésükbe. Ha megvédi Bletchley titkát, akkor hagyja, hogy elpusztítsák a várost.

Ez az egész feltevés hibás, ám felhívja a figyelmet Bletchley tevékenységének egyik problémájára. Amióta az Enigma titkát megfejtették, létfontosságú volt, hogy a németek ne is sejthessék, mi történt. Sok veterán hangsúlyozta, hogy a német hírszerzés gyanúja esetén azonnal tovább komplikálták, gyakorlatilag valóban megfejthetetlenné tették volna a rejtjelezést.

Például volt egy későbbi eset 1941-ben, amikor elsüllyesztették a *Bismarck*ot. A német hadihajót az után vették üldözőbe, hogy Bletchley-ben sikerült feltörni bizonyos kódokat. Hogy a németek ne jöjjenek rá, szükség volt egy kis pantomimra. Így órákkal a hajó elsüllyesztése előtt a RAF megrendezte, hogy négy felderítőgép tartson kutatást a terület fölött. Mihelyt az egyik gép „kiszúrta" a *Bismarck*ot, a hajó legénysége is „kiszúrta", és riasztották a főparancsnokságot. Színleg olyan volt, mintha véletlenül fedezték volna föl a hajót. Bletchley sok más tippje esetén is úgy szervezték, hogy ügyes kémek vagy ügynökök munkájában keressék a németek az okot.

Az az elmélet azonban, hogy Coventryt feláldoztak volna, elsiklik néhány fontos részlet fölött. Először is, Churchill aznap elhagyta Londont, vidékre ment még az előtt, hogy az üzenet megérkezett volna. Amikor értesítették, hogy szőnyegbombázás lehet Londonban, autójával visszaindult a városba. Akkor erősítették csak meg, hogy a célpont Coventry, amikor este visszatért a Whitehallba.

Továbbá az iránysávok zavaróállomásai láthatóan rossz frekvenciát használtak, és ezt a hibát csak a következő hónapban helyesbítették. Ugyanakkor Coventrynek volt légvédelme, bár egy ilyen támadással szemben a légvédelem mindig csak alulmaradhat.

– Coventryt nem lehetett volna időben kiüríteni – emlékszik vissza Aileen Clayton, az Y szolgálat rádiósa. – Fizikai képtelenség lett volna odatelepíteni a védelemhez szükséges ütegeket és fényszórókat, ugyanígy nem lehetett volna átirányítani a célzónába a megfelelő számú tűzoltóautót és felszerelést... a rendelkezésre álló információk egyszerűen nem hagytak lehetőséget arra, hogy megmentsék a várost és lakóit a szenvedéstől.[3]

Így tehát Coventry központját fölemésztették a lángok, az ólomcsatornák megolvadtak és sziszegve belefolytak a patakokba, a székesegyház vörösen izzó romhalmazzá változott. 558 férfi, nő és gyermek veszett oda, ezrek sérültek meg.

Ez a téma még ma is foglalkoztatja Bletchley veteránjait. Oliver Lawn – aki, ne feledjük, a német bombázók repülési útvonalával kapcsolatos üzeneteket dekódolta – máig valami gyanúsat lát a dologban:

– Találkozhatunk mindkét vélemény képviselőivel. De ma ez a tipikus. Mégis vannak más városok, ahol a kódokat időben megfejtették, és így elkerülték a bombázást. Coventry mindmáig vitatott. Részlegünk vezetője, Stuart Milner-Barry Churchillt hibáztatta. Úgy érezte, *nem* az volt a baj, hogy késve fejtették meg a kódot.

Ugyanígy vélekedik Frederick Winterbotham százados, aki jelen volt azon a délutánon, amikor kiderült, hogy bombázni fogják a várost, és azt írta, hogy még mindig meg lehetett volna hozni a döntést Coventry kiürítésére:

A támadásig maradt négy-öt óra. Hosszú volt az út északra, az ellenséges gépek sötétedés előtt nem érhették el a partokat. Megkértem a titkárt, legyen szíves visszahívni, amikor megszületik a döntés, mert ha Churchill elrendeli Coventry kiürítését, a sajtó, sőt mindenki rájön, hogy előre tudtunk a támadásról, és ellenintézkedésekre lesz szükség a bizonyosan gyanússá váló forrás megvédésére.

Ahogy ültem az irodámban, kicsit fáradtan az álmatlan éjszaka után, mert nem alhattam a bombázástól, azon töp-

rengtem, hogy okvetlenül káosz lesz, ha mindenki menekülni akar a városból a megmaradt néhány órában, és ha a németek az időjárás vagy valamilyen más ok miatt elhalasztják a bombázást, akkor értelmetlenül kockáztattuk adatforrásunkat.

Úgy vélem, a miniszterelnöknek sok emberrel kellett tárgyalnia, mielőtt döntést hozott. Mindenesetre a Királyi Légierőnek bőségesen volt ideje az ellenintézkedésekre, például hogy zavarjon mindenféle adást, amelyet a németek felhasználhattak a navigációhoz. De mindössze annyit tettek, hogy riasztották a különböző szolgálatokat, a tűzoltókat, a mentőket, a rendőrséget, a műszakiakat, és megtették az előkészületeket, hogy félrevezető tüzeket gyújtsanak. Ez tehát az a fajta szörnyű döntés volt, amilyet háború idején néha meg kell hozni a legfelső szinten. Kétségtelenül ez volt a helyes döntés.[4]

Oliver Lawn még ma is rágódik a problémán:

– Voltak, akik másként látták. Sosem tudjuk meg, kinek volt igaza.

Talán így van. De nem ez volt az egyetlen eset, amikor Churchillt és a Bletchley Parkot azzal gyanúsították, hogy összejátszottak, és információkat tartottak vissza. Évekkel később, amikor a japánok 1941 decemberében pusztító rajtaütést intéztek a hawaii Pearl Harbor ellen, elérve, hogy Amerika belépjen a háborúba, felvetődött, hogy a Bletchley Parkban, ahol megfejtették a Bíbor-kódot, létfontosságú adatokat tudtak Japán szándékairól. Ennek a nézetnek a képviselői azt állítják, hogy Churchill visszatartotta ezeket az információkat, nem értesítette az amerikaiakat, hogy az Egyesült Államok mindenképpen belépjen a háborúba.

Igazából a brit hírszerzés arra számított, hogy a japánok a Maláj-félszigetet rohanják le, és semmi sem utalt az amerikai támaszpont elleni támadásra. Még valamit fel lehet hozni a miniszterelnök és Bletchley védelmére. A légitámadások során, amelyeket 1941 első hónapjaiban indítottak a brit városok ellen, sokkal sikeresebb volt a Luftwaffe iránysávjainak zavarása; májusban egy éjjel huszonhárom német vadászgépet szedtek le Himberside-nál. A Derby elleni szőnyegbombázást – amelylyel ugyanakkora pusztítást akartak végezni, mint Coventrynél – majdnem teljesen sikerült meghiúsítani.

Ilyen körülmények között gyakran a blöffölésen múlott minden. Rebecca Ratcliff nemrég megjelent írása szerint volt olyan időszak, amikor a kódfejtők cáfolhatatlan bizonyítékokat szereztek bizonyos helységek közelgő bombázására.

Az 1941-es bombázásoknál különösen az ellencsapások miatt aggódtak. Ha jóval korábban rendelik el az érintett helységekben a légvédelmi óvintézkedéseket, még mielőtt a Luftwaffe gépei feltűnnek, elárulják, hogy tudtak a támadásról, és kockáztatják a hírszerzési forrásokat. A 3-as barakk elemzői azt az utasítást adták, hogy el kell halasztani minden légvédelmi óvintézkedést addig, amíg a németek el nem kezdik a légitámadást, és be nem kapcsolják a rádiós irányítást.

Az iránysávok vezették a Luftwaffe gépeit a célpont fölé... Ezenkívül az elemzők azt javasolták, hogy ne csupán abban a városban rendeljék el a légvédelmi előkészületeket, amelyet az Ultra azonosított, hanem más helységekben is, lehetőleg... az iránysáv mentén. Ha a németek ezek után tudomást szereznek az előkészületekről, majd azt feltételezik, hogy a briteket az iránysávok figyelmeztették, nem az Enigma-üzenetek.[5]

Végezetül Bletchley egyik veteránja, Roy Jenkins – később Lord Jenkins of Hillhead, Churchill életrajzírója – megjegyezte, hogy a Coventry elleni támadás, miközben „ízzé-porrá zúzta a műemlékeket és boltokat", nevetséges módon „sokkal kisebb kárt tett a város repülőgépgyáraiban". Jenkins arra is rámutatott, hogy az alig egy héttel későbbi támadás Birmingham ellen sokkal gyilkosabbnak bizonyult, mert 1353 halott maradt utána.[6]

A háború végéig kitartott a Coventryvel kezdődő, tébolyító erkölcsi dilemma, mármint hogy miként kezeljék az adatokat, amelyeket Bletchley szerez a légitámadásokról. 1941 tavaszára a légi háború nagyjából véget ért, Hitler figyelme Oroszország felé fordult. De egyes brit hírszerzők még mindig hitték, hogy küszöbön áll a német támadás a brit partok

ellen. Ezt a dezinformációt a német hírszerzés terjesztette, hogy elterelje a figyelmet Németország valódi terveiről.

Azt is mondják, hogy Churchill és a brit kormány tudott a zsidók módszeres megsemmisítéséről, amely 1941-ben vérfagyasztóan felgyorsult: rengeteg férfit, nőt és gyermeket szállítottak marhavagonokban Auschwitzba, Dachauba, Treblinkába és Sobiborba. 1941 augusztusában Bletchley tizenhét üzenetet fejtett meg nyolc napon belül. A német rendőrség üzenetei voltak, zsidók ezreinek agyonlövéséről.

Augusztus 25-i rádióbeszédében Churchill azt mondta:

– Egész városnegyedeket irtanak ki. Tízezrével, szó szerint tízezrével gyilkolják le hidegvérrel a német rendőri osztagok a hazájukat védő orosz hazafiakat. A tizenhatodik századi tatárjárás óta nem fordult elő ilyen, vagy akár ezt megközelítő mértékű, ennyire módszeres és kíméletlen mészárlás... kimondhatatlan bűncselekménnyel állunk szemben.

Miért nem említette Churchill a zsidókat? Megint csak az a magyarázat, hogy ha megteszi, a németek rájönnek, hogy az üzeneteiket elfogják. Churchill úgy érezte, annyit tehet, hogy végre tudatja, a szövetségesek tisztában vannak a súlyosbodó atrocitásokkal, és elkövetnek a leállításukra mindent, ami a hatalmukban áll.

Valamivel később Bletchley feltörte a német államvasutak kódját is, azét a vasútét, amely a koncentrációs táborokba vezetett. Bizonyos mértékig tudomást szereztek a deportálás hullámairól, az ezrekről, akiket könyörtelenül vittek a halálba a vonatok. Vannak, akik szerint ezek a vasutak könnyű célpontot jelentettek volna a bombázóknak, hiszen csillogtak a holdfényben. Nem kellett volna a szövetségeseknek legalább megnyomorítani ezt az infrastruktúrát, hogy megpróbáljanak véget vetni a deportálásoknak?

A válasz ugyanaz: semmit sem tehettek, ami elárulhatta volna Bletchley titkát. Egyébként is ezzel legfeljebb ideiglenesen állították volna meg a nácikat; egy vasutat könnyű kijavítani. Sokkal hasznosabb volt a nagyobb katonai és ipari célpontok bombázása. Akármilyen részletesek és alaposak voltak a hírszerzés értesülései, ezt az iszonyatot azon az egyetlen módon lehetett leállítani, ha Hitlert állítják le.

Ez is alátámasztja a Bletchley Park félelmetes felelősségét. 1942-től a Park Abwehr-részlege olyan táblázatokat dekódolt, amelyek SS-nyilvántartások voltak a táborokba kerülő és ott elpusztított emberek számáról: a tömeggyilkosság vérfagyasztó, hatékony bürokráciája. Most már elképzelhetetlen teher volt ismerni, mit tervez az ellenség, előre tudni a titkos üzenetekből, hogy a nácik hány száz, hány ezer életet akarnak kioltani.

Persze a legtöbb kódfejtő nem tudott erről, legalábbis nem naponta találkoztak vele; nekik töredékekkel, szilánkokkal, innen-onnan szerzett, zavaros üzenetekkel kellett dolgozniuk, mielőtt átadták a stafétabotot a váltásnak. Ettől függetlenül tökéletesen tisztában voltak a munkájuk fontosságával. A vezető kódfejtőknek és a Bletchley Park irányítóinak időnként roskadozniuk kellett a súly alatt. Michael, Josh Cooper fia, így emlékszik az apjára:

– Az ő hősiességét a hosszú, kemény robot, és a rút, fájó terhek hordozása jelentette.

Talán ugyanennek a jeleit láthatjuk a szörnyű betegségben, amelyben Dilly Knox szenvedett.

Tekintve a Közép-Angliára zúduló német bombatámadások számát – és azt, hogy akkoriban milyen sok vasútvonal fonta körül Bletchley-t északi, déli, keleti és nyugati irányban –, igazi csoda, hogy a Park csupán két bombatalálatot kapott az egész háború alatt, mindkettőt egyazon éjszakán, 1940. november 21-én, történetesen ugyanakkor, amikor másodszor is bombázták Coventryt.

A közeli Elmers Schoolban, ahol valaha Gordon Welchman lakott, eltalálták a telefonközpontot és a gépírószobát. Ugyanabban a hullámban egy másik bomba a kastély és a 4-es barakk közé csapódott be, és állítólag leemelte alapjairól a tengerészeti Enigma barakkját. Igazság szerint nem kellett volna ahhoz egy bombázás.

A másik bomba az istállóudvaron ért földet, alig pár méterre a Kalyibától, ahol Dilly Knox és Mavis Lever az olasz tengerészeti Enigmán dolgoztak. Ez a bomba azonban nem robbant fel, hasonlóan még néhányhoz, amelyek máig ott vannak valahol a Park földjében, noha senki sem tudja biztosan, hogy hol...

Egyesek megjegyezték, hogy bár Bletchley-t mélységes titokban tartották, ezért semmiféle oka sem lehetett a bombázásának, a Park mégis hihetetlenül szerencsés volt; bármelyik hazafelé tartó bombázó, amelynek maradt rakománya, ledobhatta volna egy felhőtlen éjszakán, amikor kiváló célpontot nyújtva élesen kirajzolódnak a várost keresztező sínek ezüstös csíkjai. Tekintettel Bletchley földrajzi helyére, valóban meglepő, hogy a Parkot – és lehallgatóállomásait szerte a vidéken – nem bombázták véletlenül.

Utóiratként álljon itt Sheila Lawn visszajáró emléke a valamivel későbbi éjszakákról, amikor a Luftwaffe figyelme újból London felé fordult. Akkor fogta fel igazán, mekkora szerencséje Bletchley-nek, hogy megmenekült a szőnyegbombázástól.

– Emlékszem, 1944-ben ismét bombázták Londont. Akkor egy öreg hölgynél laktam a faluban. Nagyon szép hálószobám volt, nyolcvan kilométernyire elláttam belőle, egész Londonig. Amikor újrakezdték a bombázást, éjszaka láttam, hogy olyan, mint egy fantasztikus tűzijáték. A lángok és a robbanások az egekig csaptak. Arra gondoltam, hogy milyen bátrak azok az emberek, akik ott vannak. Vajon mit találnak reggel? Már ha megérik.

Lehangoló, hogy 1940 őszén a Bletchley Parkban – minden lelemény ellenére – idegtépő lassúsággal vánszorgott a munka. Némi sikert elértek a hadsereg és a légierő kódjaival, ám a tengerészeti Enigma kódjai továbbra is őrjítően megfoghatatlanok voltak, miközben a német tengeralattjárók farkasfalkái a korábbinál is nagyobb számban fenyegették a konvojokat. Ám a kódfejtők szerepe az angliai csatában pusztán ízelítő volt; Bletchley hozzájárulása a háborús erőfeszítésekhez hamarosan kezdett maradandó hatást gyakorolni az események menetére.

12.

Bletchley és a társadalmi osztályok kérdése

– Ha az embernek volt egy szabadnapja, sietve elvonatozott Londonba – mondja Sarah Baring. – Udvarlók és barátok tértek vissza a háborúból, és mindig sikerült tartanunk velük a kapcsolatot. Megmondom, ki segített ebben. Egy nagyon kedves ember, Gibbsnek hívták, a Claridges főportása. Pontosan tudta, hol vannak a fiúink. Mindig azt mondta: „Helló, Miss, ez-és-ez itthon van, éppen tegnap járt itt." Így maradtunk kapcsolatban.

Ez a kép olyan vidítóan abszurd, hogy az már gyönyörűség: az elsötétített London legelegánsabb szállodájának portása arról tájékoztatja a ragyogó társasági lányokat, hogy merre járnak a rangjukbeli fiatalemberek. Érdekes lenne tudni, mi lehetett a véleménye a más környezetből származó barátoknak és munkatársaknak erről a felhőtlen vidámságról.

A Bletchley Park személyzetét eredetileg egyformán toborozták a szellem arisztokráciájából és a társaság krémjéből; fiatal cambridge-i matematikusok dolgoztak együtt igazgyöngyös lányokkal. Josh Cooper szerint néhányan a gyöngyös lányok közül teljesen alkalmatlanok voltak a munkára:

– Volt egy koros és nagyon parancsoló modorú gépíró-titkárnő, akit a részleg rögtön el is nevezett „Mária királynénak". Meg egy fiatalabb és egészen ígéretes újonc, de az lehetetlenné tette magát, mert bletchley-i szállásadói megbotránkozására fűnek-fának elmesélte, hogy neki soha nem is voltak más barátai németeken kívül![1]

Persze a Mitford lányok 1930-as évekbeli megbotránkoztató ostobaságát* még tetézte a ki-kiújuló gyanú, hogy a királyi család egyes

* Az 1930-as évek közismert botrányhősei: hat lány, a régi normann eredetű Mitford család sarjai, akik hírhedtek voltak szélsőséges nézeteikről. Volt köztük konzervatív, náci, kommunista, regényíró, parlamenti képviselő, hercegnő stb. *(A szerk.)*

tagjai talán nem is annyira németellenesek, mint illene – a felsőbb osztályoknak mindenki másnál alaposabb oka lett volna tekintettel lenni mások érzékenységére ebben a témában. De az első hullám kékvérű hölgyei – köztük Sarah Baring – általában rendíthetetlen, sőt fanatikus honleányoknak bizonyultak, és el voltak szánva rá – talán mindenki másnál jobban, „a nemesség kötelez" parancsoló tudatában –, hogy a lehető legjobb teljesítményt nyújtsák.

Ugyanakkor meglehetősen sokszínű mulatságokat tudtak rendezni. Ott volt Maxine Birley, a későbbi De la Falaise grófnő, aki a Park egyik veteránja szerint „kihagyhatatlan partikat rendezett... Emlékszem, hogy az egyik partiján például nagyon franciásan kellett viselkednünk."

Ahogy a Park személyzete nőtt, készült egy toborzó dokumentum (ma a levéltárban található) új személyzet felvételéhez. Azt tervezték, hogy elküldik „minden területi ellenőrnek", aki bejuthat a központi nyilvántartásba. Az érdekes dokumentum, amelyből megtudhatjuk, milyen képet festettek biztonsági okokból a Parkról, akaratlanul is rávilágít különböző kényes kérdésekre, és felhívja a figyelmet a magasabb körökből származó újoncokkal szembeni bánásmódra:

Megkerestek bennünket, hogy nincs-e üresedés próbaidős asszisztensek számára a külügyminisztérium fiókintézeténél a bucksi járásban. A munka titkos, jellegéről nem adhatunk pontos felvilágosítást. Elsősorban fiatal nők érdekelnének, de olyan fiatalemberek sem zárhatók ki, akik nem alkalmasak a katonai szolgálatra... Komoly, átlagon felül intelligens jelölteket keresünk. Az összpontosítási képesség és a munkabírás elengedhetetlen...

Szerepelhetnek a jegyzékben olyanok, akiknek társadalmi helyzetük folytán nehezükre esik a közönséges irodai munka. Az adott helyzetben ez nem jelent nehézséget, és noha talán sznobságnak tűnhet ez a szempont, tudni kell, hogy az intézményben máris dolgoznak illusztrisabb személyek, úgyhogy azok, akik hasonló körökben mozognak, könnyebben beilleszkedhetnének a szervezetbe.

A munka fárasztó, de tudomásunk szerint a lakáskörülmények kényelmesek, és mód van a szabadidő kellemes eltöltésére.

Amint az irat az asztalára került, Alistair Denniston azonnal megvétózta: „A rang kérdését most figyelmen kívül hagyhatjuk, miután mindenféle helyzetű ember dolgozik nálunk." Kissé mintha elárulná magát a folytatásban: „Nem szeretném hangsúlyozni a társadalmi körülményeket, noha fokozott erőfeszítéseket teszünk annak érdekében, hogy az emberek az elképzelhető legkellemesebben töltsék a szabadidejüket, amennyire ez egy Bletchleyhez hasonló helyen egyáltalán lehetséges."[2]

Sarah Baring úgy emlékszik, hogy – legalábbis a Parkban – a különböző társadalmi rétegek egészen fesztelenül érintkeztek egymással:

– A háború előtt sosem kértek semmiféle komoly dolgot úrilányoktól – mondja –, úgyhogy lehengerlő élmény volt egy ilyen helyre kerülni. Az élet minden területéről jöttek emberek. Voltak segédszolgálatosok, és voltak olyan lányok, mint én, katonák a hadseregtől, a tengerészettől, a légierőtől és később természetesen amerikaiak. Minden társadalmi osztály képviseltette magát, különösen a segédszolgálatosok között.

Emlékszik, mekkora izgalmat keltett, amikor kiderült az ő társadalmi rangja.

– Társadalmi feszültségekről szó sem volt. Legalább másfél éve voltam már ott, amikor kiderült, hogy arisztokrata (honourable)* vagyok. Borzasztóan zavarba jöttem. Valaki odajött, és azt mondta: „Sarah! Hiszen te arisztokrata vagy!" Én pedig azt feleltem: „Ugyan már, épp az ellenkezője!"**

Sarah Baring talán a Mitford lányokra tesz burkolt célzást, amikor felidézi, mennyire átvilágították, mielőtt munkába állt volna a Parkban:

– Feltételezem, alaposan meg kellett vizsgálniuk a jelölt hátterét, hogy egész biztosan nem olyan-e... Mert abban az időben sok fiatal lány egyszerűen odáig volt azért, hogy eljusson Németországba, és va-

* Az Egyesült Királyságban a bárók és vicomte-ok fiainak és lányainak címe. *(A ford.)*

** „Honourable" szó szerint a. m. „kegyelmes". *(A ford.)*

lami csodafélének tartották Hitlert. Buta libák. Gondolom, Bletchley-ben azt akarták kideríteni, hogy mi nem vagyunk-e ilyenek.

Ha a Bletchley Park közösségét a korabeli fiatal brit társadalom keresztmetszetének tekintjük, lebilincselően érdekes képet kapunk az akkori osztályszerkezetről. Ma az az általános nézet, hogy a hódolat idejének, a magániskolai klikkek mindenhatóságának hanyatlása csak az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején lett nyilvánvaló. Holott már jóval korábban is humoros kétkedéssel nézték az uralkodó osztályt. Az 1930-as években roppant népszerű volt az olvasók körében P. G. Wodehouse hőse, az arisztokrata balfácán Bertie Wooster, nem azért, mert az olvasók annyira meg akarták volna süvegelni, hanem mert pontosan megtestesítette a köznép véleményét az előkelőségekről. Az 1930-as években jelentősen kibővült a középosztály, amelynek okos gyerekei most a társadalmi rétegek eltolódó határaival ismerkedtek a Bletchley Parkban, ahol a kékebb vérű hölgyek gyakran kerültek a legunalmasabb és legérdektelenebb munkakörökbe.

De, mondja a középosztálybeli Oliver Lawn, a rang nem volt téma:

– Én észre se vettem. Gondolom, sok ismerősöm – a lányok a 6-os barakkban – kimondottan rangosak lehettek. Egy-két munkatársam vélhetőleg közelebb állt a felsőbb körökhöz, de én ugyan észre nem vettem volna. Legfeljebb abból, hogy csakis az összeköttetéseik miatt kerülhettek oda.

Ettől függetlenül a felsőbb osztályok fényűző élete megőrzött egyfajta igézetet még akkor is, ha ezt nem ismerték el.

– Egy olyan lánnyal dolgoztam, akinek az apja lord vagy ilyesmi volt, ő azonban nem különbözött tőlünk – mondja Jean Valentine. – Ide egyformán jöttek magasabb vagy alacsonyabb osztályokból, és ez így volt rendjén. Az egyik lányt a háború elején Amerikába küldték, de amikor betöltötte a tizennyolcat, visszajött, hogy csatlakozzék hozzánk. Akadtak munkásszármazásúak is, de egészében eléggé polgári társaság volt.

Nem mindig volt ez így. Adódtak rendhagyó példák a szédületes tempójú társadalmi mobilitásra. Különösen érvényes ez Hugh Trevor-Roperre, az MI6 ügynökére, akinek gyakran volt dolga a Bletchley Parkban. Pár éve egy interjúban Trevor-Roper kacagtató arcátlansággal nyilatkozott a Parkban tett látogatásairól:

– A háború első éveit végigvadásztam. Alkalmanként, ha volt szolgálati kocsim, összeegyeztethetőnek tartottam a lelkiismeretemmel, hogy meglátogassam a Bletchley Parkban a kódfejtő iskolát, olyankor, amikor vadászni indultam Whaddonba.[3]

Bletchley-ben nagy ritkán kiütköztek az osztályellentétek. Marion Hill feljegyzi, hogy egy előkelő kisasszony igencsak megütközött a lányokon, akiket titkárnőnek küldtek hozzá.

– Négy-öt gépírónőt kaptam. Az egyik azt mondta a meghallgatáson: „Szóval Maudie vónék, de jobb szeretem, ha Queenie-nek hínak. A Flettonba melóztam, de azt gondoltam, erre túl jó vagyok, így hát hattam a téglavetést, oszt átmentem a szövetkezetibe.[4]

Ezt azonban ellensúlyozták az alkalmi viccelődések, ugratások. Sarah Baring máig nevet az egyik epizódon.

– Fiatalon meglehetősen csintalan az ember – meséli. – Különösen, ha olyasmin dolgozik, amit akkor éppen szörnyű unalmasnak tart. Volt egy kedves barátnőnk, Jean Campbell Harris, ma Lady Trumpington a neve, és képviselő a Felsőházban. Nagyon szeretett rossz fát tenni a tűzre, és egy éjszakai műszakban nem sok dolgunk volt. A rejtjeles szövegek hatalmas ruháskosarakban érkeztek. Az összeset kiszedtük, végeztünk is velük, de a műszak még nem ért véget. Így hát azt mondtuk: „Jean, ugorj csak bele az üres kosárba, elkocsikázunk veled a toalettig!" Ő meg beszállt – folytatja –, és természetesen nem bírtuk el, mert a drága Jean meglehetősen nehéz volt, így hát végiggyalogolt a hosszú folyosón, egyenesen a férfivécébe. Azt a pironkodást! Bár azt hiszem, a férfiak sokkal jobban pironkodtak.

Sarah Baring nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a bolondozás kéz a kézben járt a komoly céltudatossággal:

– Tudtuk, mit csinálunk, tudtuk, mennyire fontos, és igazán jól dolgoztunk. Ez most úgy hangzott, mintha buta kislányok lettünk volna. Pedig nem igaz. Hihetetlenül keményen dolgoztunk.

Egyesek a Parkban nagy jelentőséget tulajdonítottak a külsőnek, bár nem annyira, mint ma.

– Sosem voltunk ápolatlanok, adtunk a külsőnkre, és ez mindenkire érvényes volt a háború egész ideje alatt – mondja Mavis Batey. (Nem mindenkire: a férfiaknak, például Turingnak, Coopernek, Knoxnak el-

nézték az alkalmi kihágásokat, például a kirívó slamposságot, vagy azt, hogy pizsamát viseltek az irodában. Egy kortárs feljegyzi, hogy Turing úgy nézett ki „mint egy csavargó", aki öv helyett csíkos nyakkendővel kötötte fel a nadrágját. Az ápoltsága is hagyott kívánnivalót maga után: folyamatosan borostás volt, mert csak egy ócska villanyborotvát volt hajlandó használni; annyira rágta a körmét, hogy még az ujjai hegyét is fölsebezte; nem dohányzott, mégis sárga volt a foga. Szöges ellentéte volt Angus Wilson, kék ingében, barackszín csokornyakkendőjével és művésziesen hosszú hajával, ami megfelelt a gyanús hírű Hampsteadnek, ahol egy ideig élt, viszont megbotránkoztatta a vidéki városkát.)

Mivel érte el Mrs. Batey és a többi nő az örökké sikkes és szalonképes megjelenést? Bletchley kisváros volt, kevés ruhaüzletet és fodrászt tartott el.

Ami a frizurákat illeti, volt a Bletchley-től pár kilométerre lévő Woburn Sands főutcáján egy E.&G. Wesley nevű szalon, amely ügyesen kihasználta a keresletet a Parkban. Miután levelezték a bletchley-i vezetőséggel, nyitottak a 23-as barakkban egy fióküzletet.

A fodrászat a hét minden napján de. 10-től, du. 5.45-ig tartott nyitva. A férfiaknak egy shilling volt a hajvágás, simán vagy mosással. A nők választhattak az egyszerű hajvágás, a „hajmosás és berakás" vagy a „hajvágás, hajmosás és berakás" között. Civileknek négy shilling hat penny volt, katonáknak három shilling kilenc penny.

Viszont a vendégeknek maguknak kellett vinniük a törülközőt. „A törülközőket illetően nem engedhetek – írta Mr. Wesley Bradshaw parancsnoknak –, tekintve a súlyos hiányt."[5]

Mr. Wesley, a fodrász feltehetőleg ugyanolyan biztonsági ellenőrzésen esett át, mint mindenki. Az ötlet, hogy egy ilyen szolgáltatást telepítsenek a Parkba, egyszerűen zseniális volt; még a legközelebbi szalonok is szét voltak szórva a vidéken, meg a Bedfordhoz hasonló, kissé távol eső városkákban.

Természetesen mindenből hiány volt, különösen ruhákból. Mimi Gallilee szörnyülködve idézi fel a máig friss emléket, amikor kölcsönvette a nővére elegáns ruháját, azt remélve, hogy később visszaviheti, mielőtt a nővére rájönne, hogy eltűnt. Hiú remény volt. Üzenetet kellett vinnie a 10-es barakkba, ahol a nővére dolgozott, és meglátta Mimin

a ruhát. Pokolian összevesztek. Mivel szigorúan korlátozták a ruhakereskedelmet és a jegyekért még nejlonharisnyát is alig lehetett venni, ruháról nem is beszélve, érthető a tulajdonosi féltékenység.

Volt valami egyenlősítő a „Varrd meg magad!" mozgalomban, legalábbis elméletileg – bár a gazdagabb családokból származó lányok eleve több anyaggal dolgozhattak. Sok előkelő lány azonban aggályosan vigyázott, hogy ne legyen hivalkodó; bizonyítani akarták, hogy mindenkivel megférnek, zokszó nélkül teljesítik a kapott feladatokat, és elfogadják a szűkölködést. A nemzeti összetartás szép pillanata volt ez – vagy legalábbis annyira megközelítette, amennyire ez Nagy-Britanniában egyáltalán lehetséges. Ahogy a háború véget ért, ez is elképesztő gyorsasággal megváltozott.

Megkockáztathatjuk, hogy Nagy-Britanniában a második világháború volt az arisztokrácia utolsó fellángolása. A fiatal Erzsébet hercegnő belépett a szállítási segélyszolgálathoz, és teherautót szerelt; Bletchley-ben és az admiralitáson gyöngy fülbevalós ifjú dámák végezték csendesen az adminisztrációt. Olyan idő volt, amikor a név és a kapcsolatok minden ajtót megnyitottak. Azt nem mondhatjuk, hogy ma nem történik ilyen, mert természetesen megtörténik. De manapság nagyon ritkán nevezik a kiváltságosokat „elitnek", és ők ugyanilyen ritkán tüntetik ki magukat kötelességtudásban és hazafiasságban.

Politikában és egyéb téren a Bletchley Park a nemzet mikrokozmosza volt. A változás a levegőben lógott. Evelyn Waugh *Utolsó látogatása* (1945) az arisztokrata életmód kimúlásának gyászéneke. A regény első fejezetében Charles Ryder visszatér egy házhoz, amelyet valaha egészen másféle, sokkal elegánsabb körülmények között ismert, de mára lefoglalta a hadsereg. Az életben is ez volt a helyzet országszerte. De azért mégis szép díszlet volt, és hacsak valaki bele nem született, soha nem láthatott semmit belőle.

A Bletchley-ben dolgozó fiatalok többsége is legfeljebb olvasott az arisztokráciáról. Más körülmények között nemigen találkozhattak volna ezekkel a kuriózumokkal; hasonlóképpen az önkéntesnek ajánlkozó delnőknek is csak a legtöredékesebb ismeretei voltak munkatársaik életéről.

Bletchley-ben lehelte ki a lelkét az úriember eszméje, azé az úriemberé, aki úgy érzi, hogy a nemesség kötelez, és ennek megfelelően

viselkedik, és ugyancsak Bletchley szemléltette miniatűrben a középosztály elközelgő diadalát, azét a középosztályét, amely nemcsak a nemzeti összetartás érdekében dobta félre a régi sznobságot, de azért is, mert olvasta Orwellt meg Priestley-t, megértette, milyen nyomorban éltek a tömegek a harmincas években, és el volt szánva arra, hogy teremt nekik egy jobb országot.

Amikor Eric Jones századost nevezték ki az 3-as barakk parancsnokának, az összes munkatárs megjegyzéseket tett walesi kiejtésére és a vagyona forrására („...elsőre nem úgy látszott, hogy alkalmas lenne a munkára. Textil-nagykereskedő volt Macclesfieldből", írta William Millward. Peter Calvocoressi szerint „kétszersültben utazott"), de ennél sokkal fontosabb, hogy ugyanezek az emberek nem győzték hangsúlyozni, milyen kiválóan beletalált a szerepébe. Aki együtt dolgozott Jones századossal (a későbbi Sir Erickel), csak dicsérhette elvhűségét, erős jellemét, amelyek képessé tették arra, hogy könnyedén megbirkózzon a „fárasztó intrikákkal és perpatvarokkal", ahogyan Millward fogalmazott.

Az emlékezők egyetértenek abban – és az egyetértésbe épp csak egy kicsit szivárog be a vállveregetés –, hogy Jones háttere nyugodt erőre utalt, és a századost senki sem nevezhette gyengének. Míg a háború előtti időkben a külügyminisztérium hajlamosabb volt a kiváltságosok közül válogatni, a háború után Jones egyike lett az állam főtisztviselőinek, a Bletchley Park utódjának, a Kormányzati Kommunikációs Központnak (GCHQ)* az élén.

Még ha nem is tudták, ezek a kisebb magániskolákból és gimnáziumokból jött fiatal kódfejtők és a hozzájuk hasonlók adták meg az új korszak hangját. 1941-re a konfliktus elmérgesedett. Bletchley számára sorsdöntő lesz az 1941-es év, amikor Nagy-Britannia a korábbinál is sebezhetőbb. A Park munkatársainak ez a kimerülés és a ritka ujjongások éve.

* GCHQ: *Government Communications Headquarters,* az Egyesült Királyság titkosszolgálatainak egyike, amely felelős a brit kormány és a fegyveres erők információvédelméért. A *Government Code and Cypher School* (GC&CS) utódszervezete, 1946 júniusában nevezték át a jelenleg is használt GCHQ névre. *(A szerk.)*

13.

1941: az atlanti csata

Ahogy a konfliktus eszkalálódott, úgy nőtt a Bletchley Parkban végzett munka fontossága és a vele járó nyomás. A legapróbb részletnek is pontosnak kellett lennie. 1941-ben az atlanti csata idején kémek jelentették különböző kikötőkből a német főparancsnokságnak, hogy tizenhárom szállítóhajóból, négy tankhajóból, valamint repülőgép-alkatrészeket szállító hajókból álló hatalmas brit konvoj halad Afrika partja mentén. Az üzenetet rádión továbbították Hitlerhez – ami azt jelentette, hogy a brit lehallgatók is vették. Bletchley-ben talán még annál is hamarabb dekódolták, mint ahogy a német főparancsnokságon elolvasták volna. Értesítették a közelgő német veszélyről a brit konvojt, amely így képes volt kitérő manővert végrehajtani.

Az otthon maradottak nagyon jól el tudták képzelni azt a lidércnyomást, amellyel az atlanti-óceáni konvojoknak szembe kellett nézniük. Ha megtorpedózták őket könyörtelen üldözőik, a tengeralattjárók, számtalan tengerész, sőt olykor civilek is elpusztultak a jéghideg óceánban. Otthon legalább annyira aggódtak az utánpótlás miatt, mint amennyire együtt éreztek a tengeren utazó emberekkel. Ezért Nagy-Britanniában mindenféle tengeri győzelem hathatósan javította a közhangulatot.

1941 márciusában nagy volt az öröm a tengeren, amiért főleg Mavis Batey-nek tartoztak köszönettel, aki Dilly Knoxszal együtt dolgozott a Kalyibában az olasz Enigmán. Mrs. Batey elmosolyodik, amikor felidézi, hogy tudta Knox rábírni az embereket, hogy ne szokványosan nézzék a dolgokat.

– Dilly megkérdezte: „Merre mennek az óramutatók?" Persze rávágtuk, hogy az óramutató járásának megfelelően. Amire Knox azt felelte, hogy attól függ, az ember vagy az óra szempontjából nézzük-e.

Ugyanezt az oldalazó megközelítést alkalmazták az Enigmánál. Mrs. Batey máig őrzi a „logarléceket", amelyekkel kiszámították a tárcsák sorrendjét a gépben, és ugyanezeknek a tárcsáknak az alapállását az üzenet megfejtéséhez. A logarlécek azonban nem sokat segítettek, ha a használójuk nem volt elég fürge elme. Már jól bent jártak 1941 szeptemberében, amikor egy éjszakán Mrs. Batey-nek sikerült feltörnie a kódot, mert arra tippelt, hogy egy bizonyos üzenet első betűcsoportja, a PERX tulajdonképpen a PERSONALE – „személyes" – szót jelenti.

Ennek a kiindulópontnak a segítségével további két-három lehetséges betűt azonosított az üzenetben. Egy egész éjszakát dolgozott végig hallatlan türelemmel és rendkívüli összpontosítással, mire azonosította a tárcsák sorrendjét és az üzenet beállítását, a koncentráció és a kitartás nagyszerű hőstettét hajtva végre.

Most, 1941 tavaszán ugyanezzel az ihletett könnyedséggel fejtette meg egy olasz kapitány üzenetét: „Ma március 25, azaz X–3 van."

– Ha az ember olyan üzenetet kapott, amiben az állt, hogy „ma mínusz három", tudhatta, hogy itt valami nagyon fontos dolog készül! – meséli Mrs. Batey.

Így is volt. Utána konkrétabb üzenetek jöttek. Mavis egyik műszakot dolgozta végig a másik után, ki se tette a lábát a Kalyibából. És ekkor:

– Éjjel tizenegy volt, zuhogott az eső, amikor elrohantam, szó szerint elviharzottam a hírszerzőkhöz, hogy azonnal továbbítsák az üzenetet Cunningham tengernagynak!

Némi munka után a hírszerzés elemzői arra következtettek az üzenetből, hogy az olasz flotta meg akarja támadni az Alexandriából kifutó brit konvojt, amely csapatokat szállít a görögországi Pireuszba. Cunningham tengernagy irányította a hadműveletet, amelynek során a szicíliai partoknál rajtaütöttek négy olasz torpedórombolón és négy cirkálón, olyan váratlansággal, mintha a semmiből bukkantak volna elő.

Látványos manőver volt, telefonálta meg lelkesen Bletchley-nek John Godfrey tengernagy, a haditengerészeti hírszerzés parancsnoka:

– Mondják meg Dillynek, hogy fényes győzelmet arattunk a Földközi-tengeren, és ezt kizárólag neki és a „Fruskáinak" köszönhetjük!

Mint azt Mrs. Batey megmutatta, sorsdöntő dolgoknál a kódfejtők nem tágítottak, amíg el nem végezték a munkát.

– Három éjszaka kellett hozzá – mondja –, és éjfélkor lett kész. Szerényen beszél a saját szerepéről.

– Az olaszok hibája, hogy veszítettek – mondja. – Mi nagyon hozzászoktunk, hogy odafigyeljünk. Kaptam egy hosszú üzenetet, amiben egyetlen szimpla L betű sem volt. Az olaszok nagy néha küldtek egy-egy táviratot, így a radiogram egymagában is jelezte, hogy valami készül.

– Szóval fals üzeneteket küldözgettek egész idő alatt, hogy az egyenletes rádióforgalom látszatát keltsék. Ez az olasz fickó annyit tett, hogy lenyomta az L betűt, rajta tartotta az ujját, és közben bagózott. A legnagyobb humbug volt, amivel életemben találkoztam! Egy ilyen hosszú üzenet, amiben csak L betűk vannak! Biztos, hogy eltört az egyik tárcsa az olasz Enigmában!

Volt egy másik jelentősebb ütközet is 1941-ben, a sarkkörön túl, amelyben Bletchley is szerepet játszott: a britek támadtak német hajókra. A valódi célpont egy *Krebs* nevű vonóhálós halászhajó volt, amelyről tudták, hogy van a fedélzetén egy Enigma. Ez pedig felbecsülhetetlen segítséget nyújthatott az úgyszólván feltörhetetlennek tartott német haditengerészeti kód megfejtéséhez. A német kapitány, megérezve a veszélyt, a jeges tengervízbe hajította az Enigmát, de megölték, mielőtt megsemmisíthette volna a rejtjelezési dokumentumokat és a bigram táblákat. A létfontosságú dokumentumokat és a táblákat megszerezték, és eljuttatták Bletchley-be, ahol helyreállították őket.

Ezt egy még fényesebb diadal követte, az U–110 esete. Általános felháborodásra ez a tengeralattjáró torpedózta meg és süllyesztette el a háború első napjaiban az *Athenia* utasszállító hajót. Most viszont neki kellett megadnia magát az Atlanti-óceánon, miután eltalálták mélységi bombákkal. A kapitány, Julius Lemp nem akadályozhatta meg, hogy a britek megszerezzék a létfontosságú Enigmát és a dokumentumokat, köztük a bigram táblákat, amelyeket tüstént Bletchley-be szállítottak. A tengeralattjárót Izland felé vontatták, amikor elsüllyedt, és legénysége, amely olyan sok tengerész halálát okozta torpedóival, most maga is odaveszett. Ezek a bátor tengeri csaták tették lehetővé Bletchley hallatlan teljesítményét, a hírhedten nehéz német haditengerészeti Enigma feltörését.

Alistair Denniston még 1940-ben is azt mondta a haditengerészeti részleg vezetőjének, Frank Birchnek: „A németek nem akarják, hogy

elolvassa az anyagukat, és nem hiszem, hogy valaha is sikerülni fog." Alan Turing mégis ezekből a táblákból és más adatokból fejlesztette ki a dekódolás új módszerét, amely a Banburismus nevet kapta, mivel Banburyben gyártott hosszú lyukszalag kellett hozzá, mint azt Joan Murraytől tudjuk, aki a 8-as barakkban a munkatársa – és rövid ideig a menyasszonya is – volt Turingnak.

Joan Murray emlékezete szerint az éjszakai műszakok „éjféltájt voltak a legérdekesebbek, mivel éjfélkor változtatták meg a német haditengerészeti kódot, és közvetlenül az előtt kaptuk meg a nappali forgalom eredményeinek elemzését".[1] Emiatt az emberek annyira belefeledkeztek a munkába, hogy – mint Mavis Lever – nem is gondoltak a műszak végén a hazatérésre. Inkább maradtak és segítettek a következő műszaknak.

Ennek szinte felmérhetetlen hatása lett a háború menetére. 1941 első hónapjaiban a tengeralattjárók oly mértékben támadták a konvojokat, hogy Nagy-Britanniát katasztrofális élelmiszerhiány fenyegette. Az volt a helyzet, hogy ha nem állítják meg a tengeralattjárókat, a lakosságnak szó szerint nem lesz mit ennie, ráadásul nem lesz elegendő kőolaj a hadiiparhoz. Ám Jack Copeland szerint „a 8-as barakkban megfejtett üzenetek segítségével olyan sikeresen irányították át más útvonalakra a konvojokat, hogy június első huszonhárom napján az észak-atlanti tengeralattjárók egyetlen konvojt sem észleltek".[2]

Mialatt ezek az események zajlottak, Joan Murray rövid írásban jellemezte Alan Turing szelíd szétszórtságát: „Alan Turing szokása szerint bejött a kimenőnapon, és éjszaka végezte matematikai kutatásait, az iroda fényében és melegében, mert nappal aludt." Egy másik veterán megörökítette, milyen szórakozottan fogadta Turing egy magas rangú tiszt gratulációját. Később Hugh Alexander így foglalta öszsze Turing szerepét: „Azt gondolta, hogy a tengerészeti Enigmát azért lehet megfejteni, mert az olyan érdekes lenne... Azért kezdett érdeklődni a téma iránt, mert »úgysem kezd vele senki semmit, így az enyém lehet«."[3]

Ez volt a legjobb példa a szabadon szárnyaló matematikai gondolkodás és a nemzeti érdek találkozására. Azon a nyáron Bletchley képes volt elolvasni a német tengerészet üzeneteinek zömét, így felmérhetet-

lenül értékes védelmet nyújthatott a brit hajózásnak. Mivel Amerika és Oroszország akkor még nem lépett be a háborúba, és Nagy-Britannia egyes-egyedül volt, ezt a teljesítményt nyugodtan tekinthetjük a háború egyik fordulópontjának.

Az 1941-es év más példákat is nyújtott arra, hogy Bletchley munkája létfontosságú volt. Kizárólag a kódfejtőknek köszönhetően tudták meg a britek, hogy a németek a látszattal ellentétben nem Máltát akarják elfoglalni, hanem Krétát. Krétát a figyelmeztetés ellenére is fel kellett adni, de talán a jelzés segített a 17 000 katona evakuálásában. A briteknek, akik rosszul álltak Afrikában is, annyi vigaszuk volt, hogy megúszták a teljes pusztulást, mert egy visszafejtett enigmás üzenetből tudni lehetett, hogy Rommel milyen összetételű és nagyságú erőkkel állja el az egyiptomi határon a Halfaya-hágót.

És ott volt még a *Bismarck* bravúrja. 1941 májusában a hatalmas és félelmetes csatahajó Lütjens tengernagy parancsnoksága alatt elsüllyesztette a HMS *Hood* nevű brit hajót. A 2500 fős legénységből csak hárman maradtak életben. Pár nappal később a Királyi Haditengerészet Bletchley segítségével kinyomozta a *Bismarck* helyzetét. Mivel álcázni akarták, hogy az elfogott rádióadások segítségével jutottak a nyomára, két-három felderítő repülőgépet küldtek a körzetbe, így a *Bismarck* legénysége elhitte, hogy a repülőgépek találták meg őket.

Valójában a Bletchley Park tevékenységében szerepet játszott bizonyos mértékben a szerencsés véletlen is. Jane Fawcett, aki ott volt ennél az esetnél, így emlékszik:

– A 6-os barakkban voltam, amikor megfejtették a *Bismarck* kódját. 24 órás ügyeletben dolgoztam. Elfogtuk egy magas rangú katonatiszt Berlinből küldött üzenetét. Azért kérdezte a német főparancsnokságtól, hogy merre jár a *Bismarck,* mert azon szolgált a fia. Ezt az üzenetet küldte: „Hol a fiam?" És válaszoltak neki. A *Bismarck* Brestben volt. – 1974-ben a néhai Diana Plowman dedikálta családjának Frederick Winterbotham könyvét. Az ajánlásban miniatűr portrét fest a Park életéről, és azzal fejezi be – megint csak szigorúan családi használatra: „A *Bismarck* volt az én külön szerencsém."

Miután elfogták az üzenetet, a brit csatahajók körülzárták a *Bismarck*ot. A 2300 fős legénység elsüllyedt a német haditengerészet erejének félelmes jelképével együtt. Ez megrendítette a németeket. Egy magas rangú birodalmi tisztviselő megjegyezte: „A Führer leírhatatlanul búskomor."

A 4-es barakkban hasonlóan lázas tevékenység folyt ez előtt a nagy győzelem előtt. Az egyik veterán meséli, hogy priccseket vagy kis tábori ágyakat hoztak be a barakkba, hogy a személyzet sose maradjon le a fejleményekről. Walter Ettinghausen kódfejtő egyhuzamban negyvennyolc órát töltött el a barakkban, ahonnan „rendetlenül és borotválatlanul" bukkant elő, és bejelentette kollégáinak, hogy „a *Bismarck*ot végre levadászták".

A konfliktus most a tengerre összpontosult, aminek hatását föl lehetett ismerni a Bletchley Park állományában, főként a Királyi Haditengerészet női segédszolgálatosainak köszönhetően, akik ekkortájt kezdtek érkezni. Ruth Bourne is közéjük tartozott, noha neki üdítő módon kevésbé imponált Bletchley, mint a fölötteseinek.

– Miután behívtak, kiképzőtáborba kellett mennünk – mondja. – Noha én Birminghamben laktam és ott is jelentkeztem, felküldtek bennünket egy Balloch nevű kastélyba Glasgow mellé. Volt ott egy Tallyhewen nevű tanya, azt alakították át a segédszolgálatosok kiképzőtáborává. Az első három hetet tengerészeti kiképzéssel töltöttük: tisztelgés, menetgyakorlat, mosdótakarítás. Koncerteket szerveztek, a szabadidőben azt csináltunk, amit akartunk. A kiképzés végén volt egy szemle, amelyen közölték velünk, mi lesz a dolgunk. Egy csoportunknak azt mondták, hogy az SDX*-en fogunk dolgozni. Ehhez hozzátartozott a kapcsolatfelvétel a HMS *Pembroke* 5 hajóval, amelyet később röviden csak P5-nek neveztek. A P5-ön mindenki vagy a Bombákat kezelte, vagy kódfejtéssel foglalkozott, de mi akkor ezt még nem tudtuk. Végül az altisztünk világosított fel bennünket, hogy szigorúan titkos munkát fogunk végezni. Ha egyszer elkezdtük, nem táncolhattunk vissza.

* SDX: *Secure Data (Document) Exchange,* azaz Biztonságos adat- (dokumentum-) csere. *(A szerk.)*

Bár még ekkor is volt egy cseppnyi lehetőség a visszalépésre, ha nagyon nem tetszett a dolog.

– Ebben a szakaszban még kiszállhattunk volna, de senki sem tett ilyet – mondja Ruth. – Azután közölték, hogy máshova visznek, felszólítottak, hogy írjuk alá a titoktartási nyilatkozatot, majd átvittek a B Blokkba, egy irdatlanul nagy háztömbbe, és itt maradtunk. A legtisztább emlékem, hogy a tengerészaltiszt azt mondja: „Német kódokat törünk fel", és hozzá olyan diadalmasformán mosolyog.

Diane Payne a tanulmányában leírta, hogy sokszor nehéz volt elmagyarázni a hozzátartozóknak, miért nincsenek hajón, holott tengerésznek jelentkeztek:

> *A fizetésem heti 30 shilling volt, mint a többi segédszolgálatosnak, ezt fölemelték 4 font 10 pennyre, amikor tengerészaltiszt lettem. Nem volt fegyvernemi jelzésünk, azt mondták, ha kérdeznek, feleljük azt, hogy „írnokok" vagyunk. Néha nagyon nehéz volt, hogy ilyen keveset árulhatunk el az életünkről, mert a rokonok és barátok nem mindig érték be ezzel a magyarázattal, így jelentéktelennek, sőt olykor kudarcnak tekintették a háború alatt végzett munkámat.*

A Park dolgozóinak létszáma úgy nőtt, ahogy a kódfejtés sikeresebb és megbízhatóbb lett. Asa Briggs történész és kódfejtő tömören megjegyezte: „Soha életemben nem láttam ennyi nőt!"[4] Mimi Gallilee visszaemlékszik, hogy amikor kitekintett a pázsitra és a tóra néző, földszinti irodája ablakán, „embertenger mutatta, mikor van műszakváltás. Jöttek-mentek a buszok között, amelyek elszállították őket a közeli falvakba, ahol laktak. Csuda egy látvány volt az a nyüzsgés!"

Bletchley-ben ekkoriban lyukkártyával működő, úgynevezett Hollerith-gépeket használtak egyes kódok megfejtéséhez. Nyilvánvalóan okosabb volt olyanokra bízni a gépeket, akik tudják is kezelni őket. Az egyik ilyen csoport az igen kétes „Lewis hölgyek" nevet viselte.

Mikor a Park vezetői személyzetet kerestek a Hollerith-gépekhez, a John Lewis kiskereskedelmi üzletlánchoz fordultak, amely ugyancsak lyukkártyás gépeket használt, és nőket képeztetett ki a kezelésükre. A Park a Munkaügyi és Nemzetvédelmi Minisztérium közvetítésével meghallgatott ötven fiatal nőt, és kiválasztott tízet. A vezetőség felháborodására a minisztérium váratlanul visszavonta az ajánlatot, és mezőgazdasági munkára irányította át a John Lewis dolgozóit. Elkezdődött az epés levelezés. Az egyikben ezt írták: „Gyalázat ez a John Lewis-ügy!"

Úgy elmérgesedett a harc a Bletchley Park és a bürokrácia között, hogy Churchill is hírét vette a dolognak. A Park egyik feljegyzésében ezt olvashatjuk: „A női munkaerő hiánya a miniszterelnök tudomására jutott, aki utasította Ismayt, hogy azonnal készítsen jelentést."

Ez súlyos probléma volt, amelyet egy másik, 1941 szeptemberében kelt feljegyzés is bizonyít: „Komoly nehézségeink vannak a toborzásban, különösen, ami a női munkaerőt illeti, és most jelentősen hátráltat bennünket, hogy néhány nagyon fontos állás nincs betöltve."

Egyes nők – holott munkaközvetítővel kerestették őket – erősen húzódoztak a munkától. Jól szemlélteti a problémát az a levél, amelyet Dennistonnak küldött külügyminisztériumi ismerőse egy lehetséges munkatársról: „A hölgy nem akar Bletchley Parkba menni, úgy véli, hogy nem alkalmas erre a munkára, főleg mert a háború után az adminisztrációban akar dolgozni... Waterfield, a toborzó tajtékzik, és ismét meg fogja látogatni a hölgyet, hogy közölje vele, vagy a BP, vagy semmi."[5]

Egyébként a hölgyet is meg lehet érteni. Akadtak nők, akik ahogy beálltak Bletchley-be, rögtön meg is bánták, amit tettek. Biztos, hogy a segédszolgálatosok tömeges beáramlása a városba hatalmas feszültséget gerjesztett. E. Blagrove felügyelő írta: „Kezdetben sok nehézséggel járt a megélhetés. Nem küldték az élelmiszerjegyeket, a fürdés és a mosás sok fejfájást okozott, meg kellett szervezni az orvosi és fogorvosi szolgáltatást, és örökös gondot jelentett az albérlet."[6]

Első látásra elég nyomasztónak tűnhettek a munkakörülmények. Diana Plowman kódfejtő így emlékezik: „Az enyémmel szomszédos barakkban kétoldalt telexgépek sorakoztak, amelyeket segédszolgálatosok kezeltek. Bár ezt nekem nem lett volna szabad látnom. A biztonsági előírások olyan szigorúak voltak, mintha egy fogolytáborban lennénk."

Ám ahogy Blagrove felügyelő jelentette, a lányok körében kezdett fölülkerekedni a pozitív szemlélet: „Kiváló szellem volt jellemző ezekre a pionírokra, akik mindenütt példás együttműködéssel és segítő kezekkel találkoztak. Serkentően hatott rájuk, hogy tudták, milyen fontos munkára vállalkoztak. Törekvésük a jó teljesítményre és lelkesedésük bátorítást adott mindenkinek, aki utánuk jött. Ebből a kategóriából kerültek ki a részleg majdani vezetői."

14.

Evés, ivás, és túl hosszú teázás

Nem a hadsereg az egyetlen, amely csakis teli hassal menetel; ugyanez volt érvényes a legszórakozottabb és legbogarasabb professzorokra és nyelvészekre is. Az egyik dolog, amely a leginkább megosztotta a Bletchley Park munkatársait, nem a feladat súlya, nem is a titoktartás miatti feszültség, hanem az étel (és persze az ital) minősége és kínálata.

Ami talán nem meglepő. Szigorú fejadagok mellett csak természetes, ha megnő a fiatalság étvágya. És az étel íze, szaga, állaga ugyanúgy vissza tudja hozni a régi emlékeket, akár egy parfüm. Ahogy Evelyn Waugh fia, Auberon a nagyon ritkán kapható banánt nevezi háború utáni gyermekkora főszereplőjének, ugyanúgy a Bletchley Park veteránjai ma már derűsen emlegetik a nappali és az éjszakai műszaknak felszolgált ételt. Azt hihetnénk, hogy az intellektualitás csúcsain az evés a sereghajtók között kullog a fontossági sorrendben. Szó sincs róla.

– Az étel *undorító* volt! – szögezi le Sarah Baring, aki plasztikus részletességgel ír a visszaemlékezéseiben a Park konyhájáról:

> *Sokat foglalkoztunk az étellel. Az éjszakai műszak különösen nem kedvezett a korgó gyomornak, amely rendszerint arra késztetett, hogy hajnali három körül átmenjünk az ebédlőbe, ahol irtózatos volt a koszt. Tény, hogy sok embert ellátni nehéz, különösen háború idején... de a mi étkezdénk bármelyik lebujt alulmúlta moslékjával. A vizenyős káposzta bűze és az állott zsiradék rendszerint az émelygésig kínozta az orrunkat.*
>
> *Egy éjjel főtt svábbogarat találtam a húsban, már amennyire megtisztelhetjük ezzel a névvel, nem a bogarat, hanem a húst. Éppen vissza akartam vinni az étkezde vezetőjének, amikor barátnőm, Osla, akinek olyan étvágya volt, akár egy kölykeit nevelő anyaoroszlánnak, kikapta a kezemből a tányért, és azt mondta: „Nehogy pocsékolj! Majd én megeszem!" Hogy hogyan bírt annyit enni – kivéve a bogarat – és mégis vékony maradni, azt sosem sikerült kiderítenem, pedig egy szempillantás alatt fölfalta a keze ügyébe eső összes tányérból a maradékot.*

Oliver Lawn másképpen emlékszik, bár az ő szavait is legfeljebb fanyalgó dicséretnek nevezhetjük: „Andrew Hodges Turing életrajzában arról ír, hogy a koszt gyenge volt a Bletchley Parkban. Ebben nem értek egyet vele. Szerintem nem volt ott semmi baj. Háborús étrend, jegyrendszer, meg a többi. Nem volt az olyan rossz, amilyennek Hodges ábrázolja." Egy másik veterán azt mondta:

– Sokan panaszkodtak az ételre, de én csodásnak találtam.

Amikor 1939-ben kitört a háború, a kastélyban főztek. Később a hírszerzés főnöke, Hugh Sinclair tengernagy stílusosan egy hivatásos séfet hozatott a Ritzből, pincérnők szolgáltak fel, amire Mimi Gallilee jól emlékszik, mert rövid ideig az anyja is ilyen pincérnő volt.

Ekkor azonban még nem volt ingyenebéd. 1939 októberében körözték a Bletchley Parkban az első kukacoskodó belső feljegyzést az étkezésről és a teaszünetekről, amelyeket sok hasonló követett: „Senkinek nem kötelező a helyszínen étkeznie – közli az igazgatóság tájékoztatója. – Akik mégis így döntenek, azoknak tudniuk kell, hogy a díjtételek az egész hónapra érvényesek. Továbbá értesítjük a GC&CS tagjait, hogy az ebédpénzt Miss Reidnek kell befizetni a 38-as szobában."

Az ínyencfalatokból álló, szokatlanul bőséges menüt nem lehetett fenntartani. Először is a Ritz séfje dúlt lélek volt, aki öngyilkosságot kísérelt meg. Nem sokáig húzta a Bletchley Parkban. Másodszor a Parkban gyorsan nőtt a létszám, így ez a fajta ellátás egyre kevésbé felelt meg a gyakorlati igényeknek; bár Jean Valentine, Bletchley egy másik veteránja úgy emlékszik, hogy a földszintet egy ideig „önkiszolgáló étteremnek" használták – ami nagy újdonság volt egy fiatal skót lánynak, aki nem szokott hozzá az ilyen modern megoldásokhoz. Később felhúztak egy tágas étkezdét, amelynek kínálata sarkosan megosztotta a véleményeket.

Mivel húsból, vajból, cukorból, gyakorlatilag mindenből hiány volt, nem lehetett elvárni a konyhásoktól a kulináris remekműveket. Bár a reagálásoknak köze lehetett ahhoz is, ki hol nőtt fel: például ha valakit Észak-Skóciából hívtak be, ahol az a fontos, hogy az étel egyszerű, bőséges és laktató legyen, az méltányolhatta Bletchley erőfeszítéseit.

Például a feltalálójáról, Lord Wooltonról elnevezett háborús étel, a Woolton-pástétom, amelybe bőségesen adagolták a krumplit, a répát és más édeskés zöldségeket, egész népszerű volt a Bletchley Park veteránjainak egy bizonyos körében. Lehet, hogy rusztikus és inkább íztelen volt, viszont kellemesen megtömte a gyomrot.

Egy Irene Young nevű skót hölgy kevésbé volt odáig a kosztért, amit meg is örökített az emlékirataiban: „Az étel nem volt különösebben étvágygerjesztő. Különös ellenszenvvel gondolok vissza a dobozolt gyümölcspitére, amelyet »skatulyatortának« hívtunk – de hát a háborúban kevesen számítanak finom ennivalóra."

Ám az étel íztelensége nem mérsékelte az étvágyat. „Egyesek mindazonáltal nagyon éhesek voltak – írja Young – és repetázni nem lehetett. Emlékszem egy lányra, aki napszemüveggel álcázta magát, azt remélve, hogy talán több szerencsével jár, mint Twist Oliver. De őt is elzavarták."[1]

A Park vezetőségének hivatalos értesítője felhívta a figyelmet erre a tényre: „Mindenki a pultnál kapja meg az ételt, egyszerre egy adagot. Ráadást nem adhatunk – közli, majd meghatározza, mi számít egy fogásnak: – Az olvasztott sajtos pirítós vagy a sajttál zöldséggel, illetve salátával főételnek minősül."[2]

De nemcsak sajttálból és skatulyatortából állt az étrend. A Bletchley Park több – helyi eredetű – húst kapott, mint sok más intézmény. Ugyanez volt érvényes a zöldségre, habár Alistair Denniston emlékeztetője felpanaszolja: „A vasút és az üzemek konkurenciája miatt nehezebb friss termést beszereznünk." Jean Valentine így emlékszik: „Nyugodtan szidjanak, de a koszt remek volt a BP-ben. Úgy rémlik, volt egy konyhakert a kőfalon túl. Nem tudom, hogy ma is termesztenek-e zöldséget, de a Leon család idejében biztosan így volt."

Sheila Lawn összehasonlításában mindenesetre jobban jött ki a városnál a Park:

– Egy napon elmentem moziba, utána megéheztem, bementem egy Brit étterem nevű intézménybe, és azt gondoltam: „Ez fele olyan jó sincs, mint amit nekünk adnak az étkezőben." Borzasztó íztelenül főztek. Bár ezt azzal is magyarázhatjuk, hogy egy hét éjszakai műszak nemcsak az alvás rendjét, de az ízlést is a feje tetejére állítja.

Sokan emlékeznek az étkezőben uralkodó egyenlőségre. Diana Plowman feljegyezte: „Volt egy tágas ebédlő, ahol a (kimerült) emberfia úgy reggelizhetett, hogy az egyik oldalán egy tengernagy, a másikon egy amerikai ezredes ült."

Volt egy társalgó a házban, ahol bárki kaphatott kávét vagy teát. Szerencsére itt kevesebbet panaszkodtak.

– Igazi kávét kaptunk – mondta egy veterán. – Olyan lezárt konzervdobozokban hozták. Azt hiszem, Lyons gyártmány volt. – Ám a tea és a teaszünet – a brit életforma örök tartozékai – megbízható alapot szolgáltatott a nézeteltérésekhez. Már az elején kapott a személyzet egy zsémbes emlékeztetőt: „A sajnálatos veszteségek miatt a továbbiakban nem adhatunk edényeket a reggeli és délutáni teázáshoz... aki teát akar inni, kénytelen lesz a saját felszerelését használni... az összes éttermi csészét, csészealjat és kanalat kéretik leadni a konyhán keddig, azaz február 13-áig."[3]

Egyéb hóbortjai mellett Alan Turing arról is ismert volt, hogy a teásbögréjét odaláncolta a radiátorhoz. Andrew Hodges szerint az emberek bosszantásból feltörték a lakatot, és ellopták a bögrét. Hodges kijelenti, hogy Turing hibátlan logikával gondolkodott; a háború alatt bögréből is hiány volt. Akkor miért ne vigyázna a saját egyetlen jó bögréjére? Az előbbi emlékeztető a megfelelő összefüggésbe helyezi Turing bögréjét. Nyilván aggódott, hogy a vezetőség elkobozza a bögrét, ha nem fűzi láncra.

A bögrecsata ezzel nem ért véget. Ridley százados újabb figyelmeztetést írt, amely szinte lángolt a méltatlankodástól. „Lehetetlen méreteket ölt a teáscsészék, poharak, kések és villák törése, eltűnése. A veszteség pontosan az ötszöröse annak, mint ami normális körülmények között tapasztalható a haditengerészetnél. A poharakat, csészéket és tányérokat – írja haragosan Ridley – bedobálják a bokrok közé, vagy szerteszét hagyják az irodában, sokat törött állapotban!" Itt csak a drá-

kói intézkedések segíthettek. „Az őröknek fel kell tartóztatniuk mindenkit, aki állami tulajdonú edényt akar kivinni az étkezőből."[4] Ettől függetlenül Mimi Gallilee ilyen emlékeket őriz Josh Cooperről:

– Amikor megkapta a kávéját, fel-alá ődöngött ócska, szürke öltönyében, amely lógott rajta, miközben a hajában turkált. Megkerülte a tavat, ott itta ki a kávéja maradékát – azután a tóba dobta a csészét.

Nem csak az asztali edények mentek pocsékba. A teaszünetek olyan komoly problémát jelentettek, hogy Alistair Denniston kénytelen volt feljegyzést írni: „Az emberek mindennap tetemes időt vesztegetnek el ebéd előtt és ebéd után, amikor összeverődnek teázni az ebédlőben. A részlegvezetőknek meg kell szervezniük, hogy egy fiatalabb munkatársat küldjenek el teáért, tejért stb."[5]

Lehet, hogy egy darabig alkalmazkodtak Denniston megszorításaihoz, de egy évvel később a Park vezetői kénytelenek voltak visszatérni a témára. „Tekintettel az időre, amelyet a délutáni teázás elvesz – olvassuk egy feljegyzésben –, folyamatban van nagyméretű teáskannák beszerzése korlátozott számban a nagyobb részlegek vezetői számára. – Mintegy bátorításként hozzáteszik: – A kannák űrtartalma kb. 70 csésze teához elegendő."

Egy kamasznak, mint Mimi Gallilee, persze másféle ételek a fontosak, amelyeket rendkívül nehéz volt beszerezni háborús időkben.

– Mindent jegyre adtak, az ember csak úgy mehetett be az édességboltba, ha volt megfelelő kuponja – mondjam-e, hogy az enyém már az első héten elfogyott? Az egész hónapra való.

Néhány veterán emlékszik rá, hogy a háború későbbi szakaszában a Park szélén rendszeresen felbukkant a NAAFI,* a katonai ellátó teherautója, amelynek érkezésére főleg a kastély dolgozói figyeltek, és éppen olyan lelkesedéssel fogadták, ahogy a hatévesek a fagylaltoskocsit. Ám ez a teherautó az akkoriban ritkaságszámba menő csemegékre, a csokoládéra és a cigarettára szakosodott.

Különösen sokan várták a cigarettát; az egy sokkal ártatlanabb kor volt, amelyben a legtöbb felnőtt dohányzott. A cigarettahiány rávett né-

* NAAFI: Navy, Army and Air Force Institutes. A brit kormány által 1921-ben létrehozott katonai ellátó szervezet. *(A szerk.)*

melyeket, hogy más márkákkal, néha amerikaiakkal próbálkozzanak, de azok nem ízlettek annyira, mint az ismerős Black Cat és a Passing Clouds.

Gordon Welchman ellenállt az étkezde csábításának, és gyakran beugrott Bletchleybe egy kis halért sült krumplival, amelyet emlékezete szerint különösen jól készítettek, bár az áruhiány miatt néha neki kellett újságpapírt vinnie, hogy legyen mibe csomagolni. A bletchley-i beszállítók más finomságokkal is szolgáltak: az ember még marhaszívet is kaphatott a Station Innben, igaz, „méregdrágán". Maga a vasútállomás egy büfével büszkélkedhetett.

– Komor hely volt, mintha a *Késői találkozás** című filmből vágták volna ki – mondta Irene Young. – A kávé pedig felért a kígyóméreggel!

A Parkban nem csak ételt lehetett kapni. A sört a 2-es barakkban mérték. Szünetben a személyzet ide járt egy kis általános (soha nem szakmai) fecsegésre, vagy akármire, ami némileg oldotta a feszültséget. A korai időkben ugyanitt itták a délutáni teát és kávét, és volt egy apró könyvtár is. Ahogy nőtt a létszám, a 2-es barakk szinte elviselhetetlenül népszerű lett, mondta egy veterán.

– Volt, amikor csak oldalazva lehetett végigmenni a középső folyosón. – Végül a teázást áttették a kifejezetten erre a célra épült étkezőbe, a könyvtár pedig a nagy házba költözött.

Alkalmanként előfordultak kihágások, mint például amikor Alan Turing betett egy hordó almabort a 4-es barakk sarkába, mire egyértelműen közölték vele, hogy annak nem ott a helye. Másoknak sikerült becsempészniük a szállásukra egy hordó sört, amit korsónként ittak meg a nyári estéken. Ezenkívül a férfiak szívesen látogatták a környék számos kocsmáját, noha ezekben is hiány volt, és mindent jegyre adtak. Az egyik veterán emlékezete szerint a whisky ritkaságszámba ment, helyette a pótléknak is gyatra sherryvel oltották a szomjukat.

Sarah Baring tisztán emlékszik, hogyan ismerkedett meg a töménnyel a Bletchley Parkban:

* Eredeti cím: *Brief Encounter,* rendezte David Lean. 1945-ben készült angol film az angol kisvárosi életről, a film főszereplője egy háziasszony, aki házasságon kívül valódi szerelembe esik. *(A szerk.)*

Volt egy szabadidős klub. Osla barátnőmmel eleinte túl félénkek voltunk ahhoz, hogy jelentkezzünk, de végül összeszedtük a bátorságunkat, azt remélve, hátha meghívnak egy pohár sörre, amennyiben megfelelünk tagjelöltnek. Ma már tudom, hogy mindenkit felvettek volna, de akkor még nem tudtuk. Ebben a szabadidős klubban vagy közismert nevén Sörbarakkban kóstoltam először tömény szeszt.

Úgy hívták, hogy holland gin: halványsárga, olajos folyadék volt. Az első kortytól gyakorlatilag lángra kaptam, olyan voltam, mint egy vulkán, de ahogy lejjebb csúszott, remekül átmelegítette a gyomromat, és rögtön ittam még egy kortyot...

Sokaknak az éjszakai műszak volt a legfárasztóbb, nemcsak a munka, de a frissítők miatt is. A teát addig főzték, amíg harsogó narancssárga nem lett – a tejet pedig gyakran porból keverték, amely hajlamos volt nagy, gusztustalan csomókba összetapadni. Gyomorpanaszokat okozott, ha éjszaka sajtot, mustáros-ecetes zöldséget vagy akár szilvát ettek. Jean Valentine úgy találta, hogy a szigorú műszakoknak váratlan mellékhatásai lettek:

– Megzavarta a gyomrot. Reggel, felkelés után normális esetben reggelizünk. De egy éjszakai műszak után az ember fölébredt és vacsorázott. Más szavakkal, az ember eljöhetett reggel nyolckor, lefeküdt aludni, és amikor ötkor-hatkor fölkelt, már meg volt terítve a vacsorához, így a vacsora lett a reggeli. Sokan bajlódtak kisebb emésztési zavarokkal. Az étel nagyon jó volt, ahhoz képest meg, amit később kaptam a hajón, amikor Ceylonba utaztam [kódfejtésre], egyenesen felséges, és önkiszolgálás volt, amivel akkor találkoztam először. Ha házon kívül akarunk étkezni, leülünk, és valaki felszolgál. Itt viszont bementünk és kiszolgáltuk magunkat. Ilyet még sosem láttam. Teljesen új világ volt, minden egész más volt, mint amit ismertem.

Akármilyen sok is volt a panasz, mindennek volt jó oldala. A háború óta többször bebizonyosodott, hogy bármekkora volt a szükség, a vaj-, cukor- és húshiány, könnyen lehet, hogy a háborús diéta volt a legegészségesebb étrend a brit történelemben.

15.

1941: a segédszolgálatos nők esetei

Ahogy a Parkban a segédszolgálatosok száma több százról több ezerre nőtt, jelenlétük valamilyen észrevétlen módon megváltoztatta a légkört. Ezeknek az egyenruhás lányoknak a fényképeiről úgy tűnik, mintha Buckinghamshire-ben örökké sütne a nap, és a fotókról szinte kizárólag üde, vidám, értelmes arcok tekintenek ránk.

A kényelmetlenség, a nélkülözések, a szabadság viszonylagos hiánya ellenére – talán azért, mert sok munkásszármazású lánynak ez valóban *nagyobb* szabadságot jelentett – a segédszolgálatosok általában elégedettek voltak, és tudták, hogy valami fontos ügyhöz járulnak hozzá.

Jean Valentine, aki Perth skót városban született, és csak a háború idején töltötte be a tizennyolcat, hazafias kötelességének tekintette a csatlakozást, bár ma is hiszi, hogy valamilyen adminisztrációs hiba folytán oszthatták be a Turing-bomba kezelésére, mert alig valamivel nőtt magasabbra százötven centinél, így a bletchley-i szabványok szerint túl alacsony volt. Amikor elkezdett dolgozni – miután tudta a titkot, nem szállhatott ki –, hokedlire kellett állnia, hogy elérje a legfelső tárcsákat. Sok más akkori fiatal lányhoz hasonlóan tisztában volt azzal, hogy a lehető leglelkiismeretesebb és leggyakorlatiasabb módon kell hozzájárulnia a háborús erőfeszítésekhez. Az nem elég, ha otthon marad. Most így emlékszik erre:

– Közeledtem a tizennyolchoz, és úgy gondoltam, ha nem csinálok sürgősen valami hasznosat a tűzfigyelésen és a kantinbeli felszolgáláson kívül... akkor lőszergyárba kerülhetek. Vagy a földekre. Egyik sem volt igazán a kedvemre való. Így egy napon elmentem Carnoustie-be, Dundee mellé, hogy meglátogassam a nagynénémet. Volt egy kis szabad időm, bejártam a várost. Megláttam egy irodát, ami a haditenge-

részet toborzóközpontja volt, benéztem hozzájuk. Kaptam egy intelligenciatesztet, és azt mondták: „Majd megkeressük."

Sheila Lawn nyelvészhez hasonlóan Jean Valentine sem tette ki korábban a lábát a szülőföldjéről. Polgári kényelemben nevelkedett, az apjának több vállalkozása volt Perthben, az egyik a Valentine's Motors, amelyre a helyiek még ma is szeretettel emlékeznek vissza. Amikor jelentkezett, Jean tudta, hogy az élete gyökeresen megváltozik. Az adminisztrációs hanyagságnak köszönhetően be is került az Enigma-kód megfejtői közé, ám a váltás hirtelensége szédítő kulturális sokkot jelentett.

– Behívtak, adtak egy vasúti utalványt a dunbartonshire-i Tullichewan Castle-ba, amely a segédszolgálatosok kiképzőközpontja volt. Két hetet töltöttem ott, megtanultam, amit kellett: meneteltünk, tisztelegtünk, ilyesmi.

– Nekünk azt mondták, hogy a kastélyt éppen akkor ürítették ki a munkások. Mocskos egy hely volt. Undorító. Zsíros, koszos asztalok. A tisztálkodási lehetőségek enyhén szólva primitívek voltak. Betonhodályok, betonpadlóval. A vécéken volt ajtó, de zár nem. A szagot meg el sem tudom mondani. Egy helyütt lehetett zuhanyozni, ahol egy sor zuhanyrózsa állt ki a falból. Egy szem gyerek lévén nem szoktam hozzá, hogy mások előtt vetkőzzek le és mosakodjak, de azért megcsináltam. Voltak, akik fürdőruhát vettek, mert túlságosan szégyellték meztelenre vetkőzni.

De a – talán készakarva beütemezett – megpróbáltatások után néhány segédszolgálatos előtt rózsásabban derengett fel a jövő. Jean Valentine így emlékezik:

– Az utolsó napon mindnyájunkat behívtak egy szobába – negyvenen-ötvenen voltunk –, azt mondták, üljünk le, majd egyenként szólítottak, és közölték, hova kerülünk, mit fogunk csinálni. Szóval amikor engem szólítottak, tettem, amit mondtak, leültem egy székre a háromnégy tiszttel szemben. „Nem tudjuk, mire fogjuk kérni magát, de arra utasítottak, hogy olyan embereket keressünk, mint maga. Holnap Londonba utazik."

Rövid és izgalmas fővárosi közjáték után kiderült, milyen munkáról lenne szó tulajdonképpen. Ám közben még volt egy kis álmélkodnivaló.

– Elmentem Bletchley fiókintézetébe a middlesexi Eastcote-ban – mondja Jean –, ahol bemutattak a Bomba gépnek.

Ám Jean Valentine-nak nemsokára komoly kétségei támadtak. Csak egy kicsit is ambiciózus nőnek a gépkezelés olyan volt, mint a gyári munka.

– Kizárólag segédszolgálatosok dolgoztak a Bombákkal. Gondolom, azért, mert a főnökök tengerészek voltak, és kivételeztek a saját „lányaikkal". Mi nem kaphattunk előléptetést. Azt hiszem, abból indultak ki, hogy minél szerényebben festünk, annál kevésbé feltételezik rólunk, hogy valami fontos munkát végzünk. Azt mondták, ha rákérdeznek a foglalkozásunkra, feleljük azt, hogy „bizalmas iratokkal" foglalkozunk, vagyis titkárnők vagyunk.

Az előlépés lehetőségétől a katonai hierarchia fosztotta meg a segédszolgálatosokat. Bezzeg Sarah Baring kapott előléptetést. Áthelyezték az admiralitásra, ahol ő lett Bletchley összekötője.

– 1944 elején küldtek át a BP-ből az admiralitásra – emlékezik Baring. – A Bletchley Park vezetősége nyitott egy irodát a Mallon álló épület alagsorában. A Citadellát,* azt a betonmonstrumot csak „Lenin mauzóleumának" emlegették.

– Megkaptuk a Park összes átiratát, amelyek a tengerészetre vonatkoztak – folytatja Baring. – Hozzánk futottak be és mi döntöttük el, mit kezdjünk velük. Így valójában ugyanazt a munkát végeztem, mint a BP-ben, csak éppen az admiralitásnál. Az egész Bletchley Park ott volt egy apró szobában.

A segédszolgálatosoknak másfajta élményeik voltak, mint a női kódfejtőknek, Joan Murraynek és Mavis Batey-nek; az utóbbiakkal olyan tisztelettel bántak, ami akkoriban kissé szokatlan volt.

Persze nem minden Bletchley-be küldött segédszolgálatos állta ki a próbát. Az admiralitáshoz címzett, meglehetősen epés feljegyzésében Alistair Denniston olyan segédszolgálatosokkal foglalkozik, akikre valamiért felhívták a figyelmét:

Kenwick segédszolgálatos pontatlan, nagyon lassú, cseppet sem lelkesedik a munkájáért, nem is túl értelmes...

* A londoni admiralitás 1940-ben épített óvóhelye. *(A ford.)*

Buchanan és Ford segédszolgálatosok ostobák, lassúak, és képtelenek tanulni. Rogers segédszolgálatos enyhe klausztrofóbiában szenved, nem képes ablaktalan szobában dolgozni.

Dobson segédszolgálatosnál valamilyen félreértés történhetett; mostanáig nem volt panasz a munkájára, amelyet kielégítően végez. Miután közöltem vele, hogy nem helyezhetjük át, olyan keményen dolgozik, hogy a legjobbak közé kerülhet.

A többi segédszolgálatos kitűnő munkát végez, mostanáig egyikükkel sem volt a legkisebb gond sem.

Denniston fullánkos szavakkal fejezi be az emlékeztetőt:

Szerintem meg kellene kérniük az igazgatóhelyettest, értesse meg a válogatókkal a segédszolgálatosok munkájának fontosságát. Akkor talán kevesebb olyan újoncot küldenek, akik inkább szakácsnak vagy küldöncnek jók.[1]

Természetesen nem csak a segédszolgálatosokat hívták be. Kezdettől hat légierős kisegítő (WAAF) dolgozott a telefonközpontban. Harminchat WAAF-lány kezelte a telexgépeket, ők kopogták le a kimenő és szedték össze a bejövő üzeneteket.

Sok jelentkező lánynak számos meglepetést hozott ez az élet. Felicity Ashbee, az egyik WAAF-lány, időnként naplót vezetett. Feljegyezte, hogy miután jelentkezett, a szomszédos városkába, Leighton Buzzardba küldték, ahol más WAAF-lányokkal együtt gyakorolták a díszlépést egy férfi őrmester vezényletére, aki majd elsüllyedt zavarában.

Felvilágosították őket, hogy a lányoknak nem szükséges érteniük a matematikához és a fizikához. Utána Miss Ashbeet Stanmore-ba helyezték, ahol találkozott egy leszbikus balettfotóssal. Nem nagyon rendítette meg az esemény.

Ugyancsak visszaemlékszik a gyakorlatokra, amelyeket sok száz fiatal lány csinált végig, és a nagy ritkán olvasással, kötögetéssel, sakkozással eltöltött szabadidőre. A háború utáni világ egyenlősége még messze volt; még a WAAF-on belül sem bátorították a barátkozást.

Miss Ashbee följegyez egy vitát 1940 elején, amely arról folyt, hogy a „komcsik" rosszabbak-e, vagy a nácik.

Utána Bletchley-be küldték egy időre: homályos emlékei vannak Josh Cooperről, az uniformisok és a civil ruhák meghökkentő keverékéről. Miss Ashbee feljegyzi, hogy Bletchleyben csak „egy kávézó" van, és „alig élnek társasági életet" (ezek szerint nem lehetett különösebben népszerű, ha nem hívták meg). Emlékszik továbbá egy *Kék és Khaki* című darabra, amelyet a Parkban adtak elő, és egy kozák dalt is énekeltek benne.[2]

Sok segédszolgálatost szállásoltak el a Woburn-apátságban, amely valaha fényűző magánrezidencia volt, a háború után pedig a környék egyik legfontosabb idegenforgalmi látványossága lett. Azoknak, akik manapság a *Nagy Testvér* valóságshow-t nézik a négyes csatornán és azon álmélkodnak, hogy bírnak vadidegenek összezsúfolódni ilyen hosszú időre, érdemes egy pillantást vetni a woburni életre. A vánszorgó órák és az idegőrlő munka ellenére egy hálótermi költőnőnek sikerült megőriznie a humorérzékét *Martha imája* című versében:

Istenem, vegye rá áldó kezed Marie-t,
Hogy ne verjen föl, ha odavág valamit.
És add Istenem, hogy Marjorie lába,
Ne trappoljon az álmos éjszakába,
És mikor hajnalban négyet üt az óra,
Ne ajtót csapkodva térjen nyugovóra.[3]

A díszlet némileg hasonlíthatott a *Malory Towers*re.* Néhányan még emlékeztek rá, hogy lehallgatóállomás volt az apátság toronyszobájában, és örök problémát jelentettek a denevérek, amelyek megvisíttatták a lányokat.

A Woburn-apátságról az a hír járta, hogy szellemek kísértenek benne. Jack Lightfoot, a RAF tisztje szerint a lányok a „Repülő Her-

* Enid Blyton népszerű angol ifjúsági regénysorozata egy cornwalli internátusról. *(A ford.)*

cegnő" szellemét emlegették (Mary, Bedford hercegnője még Viktória uralkodásának idején született, és hatvanegy éves volt, amikor gusztust kapott az aviatika új tudományára). Rebesgették, hogy egy szerzetes is kísért a kastélyban. Meséltek ajtókról, amelyek ki-kinyílnak éjszaka.

Persze nem sok idő maradt az éjszakai kísértetjárásra. A Bletchley Parkban 24 óra volt a szolgálat, a dolgozókat különleges buszok hozták-vitték éjfél után és reggel nyolc előtt.

Pár kilométerrel arrébb is segédszolgálatosok laktak egy Gayhurst nevű falucskában. Erről írja Diane Payne:

> *...150 segédszolgálatos élt és dolgozott a faluban... hideg szobák, közlekedés semmi, és ahogy nekem mondták, fecskék fészkeltek a házban, ki-be röpködtek a törött ablakokon. Itt is bőven akadt egér, az egyik ebédnél még a mártásos csészébe is került egértetem.*
>
> *A gyönyörű Gayhurstöt először 1086-ban említik. 1581-ben Sir Francis Drake-é volt. A segédszolgálatosok minden vasárnap elmentek a birtok ódon templomába, és kötelességtudóan fújtatták az orgonát.*

Ugye, milyen erényes dolog? Bizonyosan megragadta volna Bletchley népes férfiközösségének fantáziáját. Akárcsak a mesék azokról a segédszolgálatosokról, akik melltartó nélkül napoznak a Gayhurst-kastély tetején.

Ha a barakkokban dolgozó civilek el voltak vágva a külvilágtól, még inkább érvényes volt ez a segédszolgálatosokra, nem annyira a Bombák kezelésének gépies rutinja, hanem inkább a szállás és a munkahely közötti ingázás miatt. Jean Valentine akkor mérte csak fel, milyen keveset látott a Parkból a háború rövid ideje alatt, amikor évtizedekkel később visszatért.

– Fantasztikusan beskatulyáztak mindent! – mondja.

A korlátozás nem csak fizikai volt, mert a munkavégzés módja ugyanennyire elszigetelte őket.

– Abban a Bomba-szobában dolgoztam – folytatja Jean. – És amikor választ kaptunk a gépektől, a telefonhoz mentünk, és jelentettük a

választ egy mellékállomásnak. Csak évtizedekkel később jöttem rá, hogy a 6-os barakkot hívtuk az út másik oldalán.

Ha jól végezték a munkájukat, a megfejtett üzenetet begépelték, mire kijött egy német szöveg egy hosszú szalagon.

– Ezután átkerült a rózsaszín barakkba, amely épp átellenben volt a 11-es barakk bejáratával, attól nem egészen hat lépésre. Ott a fordítók átültették angolra. Azután az elemzők eldöntötték, kihez továbbítsák az információt. Mindez egy apró négyszögön belül történt. Semmit sem láttam a Bletchley Parkból, kivéve a kastély előtti kis, ovális pázsitot.

Sokaknak az is kulturális sokkot jelentett, hogy odapottyantak az akkor még falusias Közép-Angliába. Jean így emlékszik:

– Szombat esténként, ha nem dolgoztunk, elmentünk az össztáncra, amelyen rendszerint ott volt az egész lakosság. Mélységes elszörnyedésemre az egyik estén egy asszony, aki a csecsemőjét is magával hozta, csak úgy elővette a mellét, és a gyerek szájába dugta. Még soha életemben nem láttam szoptatást, egy kisvárosi táncmulatságon meg pláne nem. Azonban úgy tűnt, errefelé ez megszokott dolog. Láthatólag senki nem talált kivetnivalót abban, hogy egy asszony csak úgy előveszi a mellét, és megszoptatja a gyerekét.

Sheila Lawn úgy vélekedik, hogy „viselkedés szempontjából az akkori tizennyolc évesek jóval fiatalabbak voltak, mint a maiak". Bár az országrészek különbözőségének is lehetett köze hozzá. Elég sok dokumentum bizonyítja, hogy a húszas–harmincas évek vidéki Angliájának kis közösségei a városlakóknál sokkal lazábban fogták fel az olyan dolgokat, mint például a házasság előtti szex. Sok, házasságon kívül született gyereket azonnal befogadtak a nagyobb családokba, és azt mondták neki az anyjáról, hogy az tulajdonképpen a „nővére".

Függetlenül attól, milyen fiatalnak érezték magukat Bletchley újoncai, a szenvedély – sőt a szerelem – ilyen feszült helyzetekből sem hagyja kizárni magát. De volt Bletchley-ben másfajta feszültség is, amelyet a Park tevékenységi körének rohamos bővülése és a személyzet létszámának növekedése miatti súrlódások okoztak. Voltak idők a háború közepe felé – Nagy-Britanniában éppúgy, mint a Bletchley Parkban –, amikor úgy tűnt, hogy a harci kedv már nem is lehet lankadtabb.

16.

1941: Bletchley és Churchill

Nézd csak a Nagy Öreget,
Teszi értünk, amit tehet,
Britannia lángoszlopa
Bevilágít mindenhova,
Bulldogé híres vigyora,
Füstöl a vastag szivarja.

Nehéz rezzenéstelenül hallgatni Max Miller 1941-es vidám kupléját. A lelkesedéssel nincsen semmi baj, na de a szórakoztatóipar mézesmázos talpnyalása? Mégis, ez a nóta, a „Nagy Öreg", igazi sláger volt akkortájt; nemcsak azért, mert az egy kevésbé cinikus kor volt, de azért is, mert amióta 1940 májusában Churchill lett a miniszterelnök, rengetegen érezték úgy, hogy Nagy-Britannia hallatlanul szerencsés, amiért van egy ilyen vezetője. (Igen kevesen értettek volna egyet például Evelyn Waugh későbbi állításával, amely szerint Churchill a legtöbb dologban tévedett, és szélhámosokkal vette körül magát.)

Sok évvel a háború után megállapították, hogy a legtöbb britnek az a legnagyobb álma, hogy a királynő váratlanul betoppan hozzá teára. Hasonlóan óriásira nőtt Winston Churchill alakja a Bletchley Park munkatársainak képzeletében, és nemcsak azért, mert ihletet merítettek belőle. A pszichológia ennél mélyebbre ás. Lehetséges, hogy a méltó elismerés utáni vágy hallatszik ki a beszámolókból?

Gordon Welchman följegyezte azt a napot 1941 szeptemberében, amikor Churchill meglátogatta a Bletchley Parkot. A *The Hut Six Story** című Welchman-könyvben olvasható beszámolón átizzik a beteljesült kívánság öröme:

* A 6-os barakk története. *(A szerk.)*

Winston Churchill személyesen látogatott meg minket. Travis körbevezette a Bletchley Parkban, végigmutogatva, mivel foglalkozunk. A körútba beletartozott az én irodám meglátogatása is, Szóltak, hogy tartsak egy beszédet, amely legyen, mondjuk, tízperces. Amikor a társaság kissé megkésve felbukkant, Travis meglehetősen hangosan odasúgta:

– Öt perc, Welchman.

Azzal kezdtem, hogy „szeretnék három pontot ismertetni", és a tervezettnél gyorsabban felsoroltam két pontot. Ekkor Travis közbeszólt:

– Ennyi elég, Welchman.

Mire Winston, aki igen jól szórakozott, látványosan rám kacsintott, mint egy iskolás fiú, és azt mondta:

– Azt hiszem, van egy harmadik pont is, Welchman.[1]

Nahát, ez a Winston! Nem is szólva a „látványosan" iskolás kacsintásról, amely egy szintre hozta a két embert, méghozzá a fontoskodó Travis fölött! Welchman így folytatta: „Szerencsénk, hogy kaptunk egy karizmatikus vezetőt Winston Churchill személyében, akinek szónoklatai elsöprő hatást keltettek."

Ennél azonban fontosabb Churchill kapcsolata a Bletchley Parkkal. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy ad-e a Nagy Öreg a kódfejtőknek plusz pénzt gépekre, illetve személyzetre, netán megajándékozza őket egy új teniszpályával. Itt a tisztelet volt a legfontosabb, a tisztelet, amelyet a különböző beszámolókból ítélve a Park nem feltétlenül kapott meg a külügyminisztériumtól vagy a hírszerzéstől.

Churchillt már az első világháború előtt lenyűgözte a kódfejtés és a hírszerzés mestersége. Amikor fiatalságában becsavarogta a birodalmat, látott munka közben leleményes kémeket és ellenkémeket; szorgalmazta, hogy az admiralitás létrehozza a 40-es szobát, a kriptográfiai részleget; az 1920-as években feszült érdeklődéssel követte azokat a kémeket, akik híreket hoztak a szovjetekről.

Így amikor 1940 májusában végre ő lett a miniszterelnök, alig két héttel az után, hogy a Bletchley Parkban feltörték a német légierő Enigmáját, Churchill nem kételkedett az intézmény sorsdöntő fontosságá-

ban. Attól kezdve, hogy belépett a Downing Streetre, ragaszkodott hozzá, hogy naponta megkapja a neki szóló, elfogott üzeneteket az őzbarna dobozban, amelyet olykor személyesen „C", a hírszerzés feje, Sir Stewart Menzies vitte el neki. A doboz kulcsát Churchill a kulcskarikájára fűzte.

Rajta kívül csupán maroknyi embernek – katonának és civilnek – volt szabad tudnia, honnan érkeznek a megfejtett üzenetek, és ha beszélniük kellett róla, a forrást „Boniface" néven említették. Maga Churchill néha „aranytojásnak" titulálta ezeket az információkat, mert, mint mondta, Bletchley „olyan lúd, amely sosem gágog".* Mindenki másnak – a tábornokoknak és minisztereknek is – a forrás egy csomó fiktív kémet jelentett. Csak 1941-ben kezdték el „Ultra" néven emlegetni a megfejtett üzenetekből kihüvelyezett adatokat.

Ez a rendkívüli titkolózás olykor bosszantott más kormányszerveket, például a külügyminisztériumot és a hadsereg legfelső köreit. A miniszterelnök „csak úgy rájuk tört megemésztetlen hírmorzsákkal, amelyekről addig nem is hallottak". Ráadásul a brit főparancsnokság a háború kitörése óta hajlamos volt kételkedni abban, hogy a Bletchley Parktól komoly és hasznos információk kaphatók. A feszültség úgy növekedett, ahogy bővült a Park hatásköre, és nemcsak egyszerű, visszafejtett üzeneteket, de hírszerzési adatokat is küldött.

Azon a felejthetetlen látogatáson 1941 szeptemberében Churchill megtekintette a Hollerith-gépeket a 7-es barakkban. Egy izgatott szemtanú így lelkendezik:

> *A látogatót serény munkálkodás fogadta. 45 gépkezelő dolgozott ugyanennyi gépen. Azután az összes gépet leállították ugyanabban a pillanatban, és az ezt követő halálos csendben Mr. Freeborn [a Hollerith részleg vezetője] bemutatta az osztályt... A bemutatást követően a gépek ismét beindultak, miközben a látogatót a kijárat felé vezették, majd ismét megtorpantak, amikor Churchill megállt a küszöbön, hogy búcsút vegyen tőlük.*[2]

* Az aranytojást tojó néma lúdnak szobra is van a Bletchley Parkban. *(A ford.)*

Elvitték Churchillt a 8-as barakkba is, hogy találkozzék Alan Turinggal. Életrajzírója, Andrew Hodges szerint Turing „nagyon ideges volt".

Ezután a miniszterelnök tartott a 6-os barakk előtt összegyűlt kódfejtőknek egy rövid beszédet, amelyben ezeket mondta:

– Önök mind olyan ártatlannak tűnnek: senki sem feltételezné, hogy bármiféle titkot ismernek.

Ekkor hangzott el a híres hasonlat, amelyben a látogató olyan ludaknak nevezte hallgatóságát, „amelyek arany tojást tojnak, de sosem gágognak".

John Herivel egy előadásában, amelyet 2005-ben tartott a Sidney Sussex College-ban, Gordon Welchmannél kevésbé romantikusan és jóval tárgyilagosabban szólt erről a kijelentésről. Beszámolóján ettől függetlenül máig átdereng az igazi vezető nimbusza:

> Váratlanul kaptuk a hírt a 6-os barakkban, hogy jön. Azoknak, akik a gépteremben tartózkodtak, azt mondták, hogy álljanak szembe a Bombákkal. Az akkori emberek sokkal kezesebbek voltak, így hát tettük, amit mondtak, és egy örökkévalóságnak tűnő ideig vártunk türelmesen.
>
> Ezután mormolást hallottunk, amely fokozatosan erősödött, és közvetlenül mögöttem érte el a csúcsot, majd elnémult, és meghallottam Welchmant, amint azt mondja:
>
> – Uram, szeretném bemutatni John Herivelt. Neki köszönhetjük, hogy tavaly megfejtettük a német Enigmát.
>
> Hallva, hogy Welchman ilyen nem várt módon mondja ki a nevemet, gépiesen jobbra fordultam, és egyenesen belenéztem a miniszterelnök szemébe! Egy-két másodpercig szótlanul bámultuk egymást, majd ő továbbment... Ha lett volna kellő lélekjelenlétem – de nem volt –, akkor emlékeztetem arra, hogy a hadsereg Enigmáját nem sokkal az után fejtettük meg, hogy ő lett a miniszterelnök.[3]

Herivel beszámolójából sugárzik az érthető büszkeség, hiszen a saját szemével láthatta a szinte mitikus vezetőt. Ám amikor rátér a

6-os barakk előtt tartott beszédre, Herivel kijózanítóan reális képet fest arról az emberről, akire Nagy-Britannia sorsát bízták:

> Hamarosan jött is, felkapaszkodott a földhányásra, és egy darabig elég kényszeredetten ácsorgott rajta. Nyomasztóan borús nap volt, hideg szél fújt. Eléggé gyengének tűnő, görnyedt hátú, gyér hajú öregembert láttunk, fekete-halványvörös hajszálcsíkos öltönyben. Semmi handabandázás, semmi széles karimájú, fekete kalap, semmi szivar. Nagyon röviden, de mély érzéssel beszélt... Ez volt a *mi* legszebb óránk a Bletchley Parkban.[4]

A szájhagyomány szerint a már az autóban ülő, távozni készülő Churchill leengedte az ablakot, és odaszólt Alistair Dennistonnak:

– Ami a toborzást illeti... tudom, azt mondtam, hogy tegyen tűvé mindent, de nem gondoltam, hogy ennyire komolyan veszi.

Alig egy hónappal később, talán a látogatás nagy megtiszteltetésétől felbátorodva Welchman, Alan Turing, Hugh Alexander és Stuart Milner-Barry közös levelet írtak közvetlenül a miniszterelnöknek, és még több embert kértek tőle. Welchman készséggel bevallja, hogy a háború első két évében nem volt gondja a toborzással: „szégyentelenül" (ő írja így) végigjárta a jobb iskolákat, felfogadta sokra becsült kollégáit és a legértelmesebb végzőseiket. Ámde később:

> *A kalózkodást 1941-ben korlátozták. A kormány úgy döntött, hogy szabályozni kell az ország legjobb ifjú koponyáinak felhasználását. C. P. Snow-t, akit még a háború előtt ismertem meg a cambridge-i Christ's College-ban, megbízták a tudósok és matematikusok elosztásával, és azóta az ő közvetítését kell igénybe vennem, ha férfi munkatársakra van szükségem.*[5]

Turing és Welchman hangsúlyozta, hogy Travis parancsnok erőfeszítéseinek köszönhetően Bletchley technikai téren nem szűkölködik, különösen jól el van látva Bombákkal (bár akkor még nem sok volt belőlük); viszont több kódfejtőre és segédszolgálatosra lenne szükség. A kódfejtők öntudatlanul kiemelték saját jelentőségüket és fontosságukat a Whitehall süket közönyével szemben:

> *Tisztelt Miniszterelnök Úr!*
>
> *Néhány héttel ezelőtt megtisztelt minket a látogatásával, és hisszük, hogy fontosnak tartja a munkánkat. Láthatta, hogy főképpen Travis parancsnok energiájának és előrelátásának köszönhetően kellően el vagyunk látva „Bombákkal" ahhoz, hogy feltörjük a német Enigma-kódokat. Ám úgy véljük, Önnek tudnia kell, hogy a munka akadozik, sőt esetenként leáll, elsősorban azért, mert nincs elég emberünk.*
>
> *Azért írunk egyenesen Önnek, mert hónapok óta minden tőlünk telhetőt megtettünk a hivatalos csatornákon át, de fájdalom, az Ön közbenjárása nélkül nem számíthatunk javulásra. Semmi kétség, hosszú távon meg tudunk felelni a különleges követelményeknek, de közben újabb értékes hónapokat fecsérelünk el, és bár egyre több dologra lenne szükségünk, nem nagyon reméljük, hogy valaha is hozzájutunk a kellő számú személyzethez.*

Turing barakkonként felsorolta, pontosan hány adminisztrátorra, gépírónőre, segédszolgálatosra stb. lenne szükség, majd azzal zárta a levelet:

> *Úgy érezzük, kötelességmulasztást követnénk el, ha nem hívnánk fel az Ön figyelmét a tényekre, és következményeikre, amelyek nemcsak most, de a jövőben is befolyásolják munkánkat, hacsak azonnal nem történik valami.*

Az elöljárói hierarchiát megkerülő levelet Turing, Welchman, Stuart Milner-Barry és Hugh Alexander írta alá és Milner-Barryt bízták meg a továbbításával. Ő a szájhagyomány szerint elment a Downing Street 10.-be, ahova némi időbe telt bejutnia, ugyanis elfelejtett hivatalos igazolványt hozni. Végül csak beengedték, és Churchill magántitkárához, Harvie Walker dandártábornokhoz irányították.

A dandártábornok természetesen rendkívül gyanúsnak találta a lompos egyént, akinek nem volt semmiféle igazolványa. Gyanúját nem csillapította, hogy Milner-Barry makacsul megtagadta a magával hozott levél tartalmának ismertetését. Végül azonban sikerült meggyőznie Harvie Walkert, hogy adja át a levelet Churchillnek. Ahogy elolvasta, a miniszterelnök tüstént utasította vezérkari főnökét: „Legyen rá gondja, hogy soron kívül kapjanak meg mindent, amit kérnek, és jelentse nekem, amikor ez megtörtént." Az írásbeli utasítás tetejére ragasztott öntapadós cédulára egyetlen mondatot írtak: „A mai napon végrehajtandó."

Az a tény, hogy Churchill 1941-es látogatása ilyen mély hatást tett az egész intézményre, ékesszólóan bizonyítja, mennyire ki voltak éhezve Bletchley-ben az elismerő visszajelzésre. A kódfejtők tudták, hogy ők nem számítanak olyan félisteneknek, mint a pilóták. Nem adomázhattak az angliai csatáról, ők csak számoltak, töprengtek, próbálkoztak, tévedtek napokon, heteken, hónapokon át olyan mélységes titokban, hogy közülük csak nagyon kevesek kaphattak dicséretet.

Továbbá, eltérően a legszigorúbb kiképzéssel megedzett hírszerzőktől, elhárítóktól és titkosszolgálatosoktól, a Bletchley Park munkatársainak tetemes része foglalkozására és vérmérsékletére nézvést is tudós volt, vagyis hozzászoktak kollégáik elismeréséhez. A munkájukkal kapcsolatos titkolózás időnként őrjítő volt, bármilyen hevesen tagadja is ezt sok veterán.

Churchill továbbra is a legnagyobb figyelmet szentelte a Bletchley Park munkájának, habár, mint majd később láthatjuk, egyesek úgy vélik, hogy döntéseivel, amelyeket a háború után hozott a Parkról, visszatartotta Nagy-Britanniát attól, hogy kiharcolhassa a helyét az új világrendben.

17.

Katona vagy polgár?

– Szörnyű szamárság volt, hogy a rejtjelfejtőknek be kellett lépniük a Home Guardba, vagyis a nemzetőrségbe – mondja egy veterán, arra emlékezve, hogy a háború alatt csupán ekkor kellett egyenruhát hordania. A kizárólag szellemi szinten létező, szemüveges fiatalemberek néhányát az éjszakai hadgyakorlatnak már a gondolata is felbőszítette. Még hogy dugókorommal bemázolt képpel utánozzák a bagolyhuhogást, vagy kerítéseken ugráljanak át, vagy futás közben próbáljanak célba lőni! Arról nem is szólva, hogy az ilyen gyakorlás a gondolkodástól veszi el a drága időt.

Másokat – köztük Alan Turingot – mulattattak a feladatok és a manőverek. A kötelező nemzetőrségi szolgálat mindenesetre rávilágít a Bletchley Park egyik legkülönösebb, legtalányosabb és legmeghökkentőbb jellegzetességére.

Mint láttuk, az intézmény nem volt sem teljesen katonai, sem teljesen polgári. Bár a kezdet kezdetén sok magas rangú katona – például John Tiltman – vett részt a vezetésben, a Bletchley Park végső soron az MI6 főnökének, Sir Stewart Menziesnek az illetékességi köréhez tartozott, aki a külügyminisztériumnak és közvetlenül a miniszterelnöknek jelentett. Viszont minél több embert hívtak be, annál több lett a civil, és eltérően más katonai szervezetektől, itt nem volt kiképzés, díszmenet, hadgyakorlatok – és ami a legfontosabb, nem voltak parancsok.

Ha ma valaki a háborúra gondol, magától értetődően feltételezi, hogy bizonyos mértékben gyakorlatilag az egész társadalom militarizálódott. Valóban, ha egy állampolgárt felszólított a kormány, hogy vonuljon be vagy jelentkezzen valamilyen szolgálatra, ritkán tagadta meg a parancsot. Akkor meg hogyan lehetséges, hogy egy a Bletchley

Parkhoz hasonló intézményből, ahol létfontosságú, szigorúan titkos információkkal dolgoztak, hiányzott a katonai fegyelem? Ki irányította ezeket az ifjú rejtjelfejtőket és nyelvészeket? És mi történt, miután megérkezett a segédszolgálatosok hada? Hogyan reagál egy civil a katonai parancsra?

– Nagyon különös volt – meséli Jean Valentine, az egykori segédszolgálatos. – Egyazon helyen katonák, segédszolgálatos nők, civilek. Hogyan lehet így fegyelmet tartani? Akárhogy csinálják, nem lett volna korrekt. Az sem lett volna jó, ha a civilek a fölötteseink, az sem, ha a beosztottaink. Szóval szerintem egy mód volt arra, hogy működjön a dolog, mégpedig az, ha... mindenki egyenlő.

Társa, Ruth Bourne segédszolgálatos is emlékszik a látszólagos hanyagságra, amely szöges ellentéte volt későbbi munkájának Eastcoteban, a Bletchley Park middlesexi fiókintézményében:

– A BP-ben mindenki előfordult: civilek, katonák, segédszolgálatosok, légvédelmisek. Nem volt semmiféle tisztelgés. Mindenki egyforma volt, nem létezett ranglétra. Eastcote sokkal jobban hasonlított a haditengerészetre. Tisztelegni kellett a feljebbvalóknak. Bletchley-ben teljes volt az összevisszaság.

Oliver Lawn a szokatlan szabadságra emlékszik:

– Amennyire megállapíthattam, a munkában az önirányítás elve érvényesült.

Mr. Lawn hozzáteszi, hogy a kódfejtést akkor sem lehetne katonássá tenni, ha akarnák.

– A 6-os barakk parancsnoka, azaz Gordon Welchman volt a legmagasabb rangú elöljárónk. Később áthelyezték, amerikai feladatokat is bíztak rá, így elég ritkán láttuk. Az utódja Stuart Milner-Barry lett a 6-os barakkban. Nagyon jó vezető volt. Nem igazi kódfejtő típus, de kiváló koponya. Nagyon ügyesen irányított, és jól gondoskodott rólunk. Körülbelül ugyanebben az időben volt nálunk egy Fletcher nevű, abszolút laikus igazgató, az ő dolga volt az ellátásunk és megszervezésünk. Ő gondoskodott arról, hogy a gépészek időben állítsák össze a Bombákat. Ő rendelt meg mindenfélét. Gyakorlatilag ellátótiszt volt. Milner-Barry afféle apafigura volt, akitől az utasításokat kaptuk. Időnként értekezleteket tartott, olyankor beszéltünk vele, de ez is nagyon

laza volt, épp a tudósokhoz illett. Tanári szobára emlékeztetett. Semmi köze nem volt a katonasághoz.

Bletchley-ről szóló emlékirataiban Peter Calvocoressi ugyancsak megörökíti ezeket az időnként zavarba ejtő ellentmondásokat. Nem lehetett tudni, ki utasít kit, és milyen modorban:

A Bletchley Park egyáltalán nem volt katonás. Nem nagyon törődtek a ranglétrával, sem a katonáknál, sem a civileknél. A főnökök civilek voltak, akiket a külügyminisztérium fizetett, voltak veteránok is, még a háború előtti időből, főleg a rejtjelfejtőknél. De náluk sokkal többen voltak azok, akiket a háborús években hívtak be, méghozzá váratlanul nagy számban. Ők adták meg a Bletchley Park alaphangját, még ha nem tudtak is róla.

Calvocoressi a továbbiakban érdekesen ír ezeknek a fiataloknak a gondolkodásmódjáról, törekvéseiről és elképzeléseiről a háború elején:

A hivatásos tisztek csak akkor vették fel az egyenruhát, ha kedvük tartotta, vagy amikor valami nagykutya látogatására lehetett számítani. A Bletchley Park nem az a hely volt, ahol tisztelegtünk egymásnak. A rang persze fontos volt, mert magasabb fizetés járt vele, illetve a háború későbbi szakaszában az elismerést jelezte, de nem befolyásolta a személyes kapcsolatokat. Olyan irreálisnak tűnt, részben azért, mert magát a háborút sem éreztük komolyabbnak egy közjátéknál.

Nem emlékszem, hogy egyszer is beszélgettünk volna arról, meddig tart még a háború, de szerintem senki sem képzelte, hogy annyira hosszú lesz, ami komolyan megváltoztathatná életünk útját... Tudat alatt ez sokat számított, mert így nagyon kevesen hajtottak magasabb pozícióra. A jövőnknek nem volt köze a háború idején végzett munkánkhoz.[1]

Keith Batey emlékezete szerint civilek és katonák általános keveredése nem okozott nehézséget:

– A 6-os barakkban és Dilly Knox alakulatában egyáltalán nem volt katona. Azok a hírszerzésnél és a haditengerészetnél dolgoztak, a 3-as és a 4-es barakkban. Az kétségtelen, hogy a legjobb kódfejtő Tiltman hivatásos tiszt volt. A barátja, Morgan, ugyancsak katona volt.

Edward Thomas, a Parkban rendelkezési állományba helyezett tengerésztiszt is megörökíti a különös légkört:

Ránk, újonnan érkezett tengerészekre mély hatással volt az egyenruhások és a civilek lezser kapcsolata, a súrlódások hiánya. A munkával járó nagy feszültség dacára is fesztelen volt az érintkezés. Rangfokozattól függetlenül bárki odamehetett bárkihez, és előadhatta akár a leghóbortosabb ötletet vagy javaslatot is.

Ennek részben az volt az oka, hogy az egyenruhások többségét ugyanabból a – műszaki, újságírói, szerkesztői, nyelvész stb. – körből válogatták, mint a civileket, részben pedig az, hogy ezek az emberek tisztán látták, mi veszhet oda Hitler győzelmével... A hivatásos tisztek boldogan dolgoztak civilek irányításával, és fordítva. Oxfordi és cambridge-i tudósok simán együttműködtek.[2]

Ha már a hierarchiánál tartunk, emlékeztetnék arra, hogy a britek között nagyon régi hagyomány „amatőr intellektueleket" alkalmazni hírszerzőnek. Bizonyos értelemben Dilly Knox és csodabogár társai a 40-es szobában tökéletes megtestesítői voltak egy hosszú történelmi múlttal büszkélkedő brit szokásnak.

Ha visszatekintünk például I. Erzsébet tizenhatodik századi udvarára és Sir Francis Walsingham rettegett „Csillagkamarájának" a rendőrállamot megelőlegező ténykedésére, rögtön találkozunk eszes ifjakkal, akiket Oxfordból és Cambridge-ből toboroztak kémnek. A legjobb példa rá Christopher Marlowe drámaíró, akit arra fogadtak fel, hogy utazza be Európát és jelentse a protestáns királynő elleni esetleges pápista összeesküvéseket.

A későbbi években és évszázadokban is azt látjuk, hogy a brit hírszerzés részben a katonák dolga, de nagy számban vonják be a rátermett

civileket is. Rebecca Ratcliff történész idézi Lord Baden Powellt, a cserkészmozgalom alapítóját, aki pillangószárnyakról készített rajzokkal álcázta a török erődök alaprajzát. A tizenkilencedik/huszadik század fordulóján óriási népszerűségnek örvendtek William le Queux kémregényei, amelyekben az összes hős eszes amatőr; jó kapcsolatokkal rendelkező, iskolázott férfiak, akik külügyminisztériumi barátaik kérésére segítenek felfedni az ellenséges erők ördögi terveit. A tehetséges különcnek egyébként megvan a maga archetípusa. Kire illik jobban az angol kultúrában ez a leírás, mint Sherlock Holmesra?

Az első világháborús admiralitás 40-es szobájának komótos trehánysága mintegy előjátéka volt az 1930-as évek végének, amikor kiemelten fontosnak tartották, hogy a „tojásfejűek" teret és szabadságot kapjanak zseniális gondolataik kifejtésére, tehát nem terhelték őket a mindenki másra érvényes megkötésekkel és fegyelemmel.

A hétköznapi munkában persze ki kellett jelölni, ki irányítsa a kódfejtőket és a fordítókat. A barakkoknak megvoltak a maguk „főnökei", de Mavis Batey szerint nagyon félvállról vették a hierarchiát. Mrs. Batey máig emlékszik arra, amikor egy csapat amerikai katona ellátogatott a Parkba, mielőtt egy csoportjuk beállt volna dolgozni Bletchley-be, és ugyancsak megdöbbentette őket az általuk jellegzetesen britnek tekintett viselkedés:

– Tulajdonképpen nem volt kivel beszélni. Persze meg lehetett kérdezni Dillyt, de ő nem nagyon értett a magyarázáshoz. Különben is egy újonc, akinek támadt egy príma gondolata, ugyanúgy megfelelt, mint bárki más. Ez volt a szépsége a Park és a munka etikájának és hátterének... Történetesen én voltam szolgálatban azon a napon, amikor az egyik amerikait körbevezették. Képtelen volt elhinni, hogy egy tizenkilenc éves lány magyarázza el neki, hogyan kell kódot fejteni – én azonban tudtam, mit csinálok.

Rebecca Ratcliff szerint volt valami kommunajelleg a Park munkájában:

Az együttműködés a barakkokban kezdődött. Az ügyeletesek voltak a felelősök a fordításért, a megfejtett szövegek továbbításáért. Bátorították az együttműködést. A munkatársak egy

asztal körül ülve fordították a kódolt üzeneteket, és gyakran tanácskoztak, ha elakadtak. Az irodistákat is bátorították az eszmecserére. Egy titkárnő leírta a „szovjet" értekezleteket, „ahol bárki előadhatta a panaszát, és minden javaslatot megvizsgáltak", a javaslattevő személyétől függetlenül. Ez az együttműködés „feloldott minden titkolt nézetkülönbséget".[3]

Azért időnként ki-kirobbant az indulat: egyes hivatásos katonák morogtak a civilekre, akik puhány módon teniszeznek, piknikeznek, sőt gyaníthatóan még lógnak is.

A háború későbbi szakaszában egyesekről, például Jerry Roberts századosról úgy döntöttek, hogy a „Tunny"*-kódok megfejtésénél értékesebb munkára is alkalmas. Csalódott-e Roberts százados, amikor parancsot kapott a maradásra?

– Nyilván boldogtalannak kellett volna lennem, amiért nem harcolhatok igaziból, de engem ez sosem izgatott – mondja ma Roberts százados. – Az ember tudta, hogy ez mindennél fontosabb, mint amire katonaként, tisztként képes lennék.

1942-re a különböző fegyvernemek folyamatosan nyaggatták a kódfejtőket. Elkerülhetetlen konfliktushelyzet alakult ki, mert a haditengerészet és a szárazföldi hadsereg is több gépidőt követelt. Végül kidolgoztak valamiféle megoldást.

– Ha a 8-as barakk váratlanul több gépet követelt, az felborította az egész munkatervet. Gyakran nehéz volt eldönteni, hogy hány Bomba jár a haditengerészetnek, és milyen gyorsan kell biztosítani őket – emlékszik az egyik veterán. – Ezt csak a technikusok dönthették el. A hírszerzők felállíthatták a fontossági sorrendet, de a konkrét döntéseket műszaki megfontolások befolyásolták. Öt Bomba-kezelő alakított egy csoportot, készített egy szolgálati listát, így valaki mindig ügyeletben volt, és kezelhette a gépet.

A Bletchley Parkban dolgozó polgári személyeknek is kellett valamiféle katonai szolgálatot teljesíteniük, leginkább a Nemzetőrségnél. Egye-

* A németek Lorenz rejtjelezőgépe a Bletchley Parkban a Tunny (Tonhal) nevet kapta. *(A szerk.)*

sek szerint fárasztó volt, és elvonta a figyelmüket a fontosabb dolgokról. Keith Batey így emlékszik:

– Elkezdtem fejteni egy kódolt szöveget, azután félre kellett tennem, és meg kellett játszanom a bakát... egetverő ostobaság volt, különösen 1944-ben, amikor már nem fenyegetett az invázió. De megszervezték, és mindenkinek csinálni kellett, úgyhogy belebújtunk abba a buta egyenruhába. Ezt az ökörséget!

Oliver Lawnnak viszont ez a katonai gyakorlat némi kikapcsolódást jelentett a rejtjelfejtés fárasztó munkájából.

– Valamennyien beléptünk a nemzetőrségbe, ahol jól szórakoztunk. Kimentünk a mezőre Bletchley mögött, és egész éjjel figyeltük a tengert, hogy nem ereszkedik-e le egy német ejtőernyős. A tudósok nagyon viccesek voltak nemzetőrként. Csak képzelje el őket, mint a Taták Seregét, pont a legnagyobb koponyák voltak a leghóbortosabbak... Holott némelyikük katonacsaládból származott. Volt egy Michael Bannister nevű fickó, annak az apja hivatásos katona volt. Bannister katonás típus volt, ezt is katonásan próbálta csinálni, de különösebb siker nélkül. Így ő lett a kivétel. Nagyon bénák voltunk.

Alan Turing kezdetben örült a nemzetőri szolgálatnak, mert megtanulhatott célba lőni, és kiderült, hogy az átlagnál sokkal jobb céllövő. De mihelyt tökéletesítette céllövő tudományát, megszűnt az érdeklődése a katonáskodás iránt, és 1942 körül, amikor többéves rettegés után csökkent a náci megszállás veszélye, Turing kezdett lógni a gyakorlatokról.

A vezetőséget bosszantotta Turing nemtörődömsége. Közölték vele, hogy mivel belépett a nemzetőrségbe, rá is érvényes a szabályzat. Turing higgadtan kifejtette a mérges tisztek előtt, hogy ez nem igaz: ő megtett annyit, amennyit aláírt. Az űrlap egyik pontja így szólt: „Megértette, hogy önre a nemzetőrségben érvényes a katonai szabályzat?" Turing válaszul azt írta be: „Nem", amin természetesen mindenki átsiklott.

Noha a segédszolgálatosokkal együtt a nők száma messze felülmúlta a férfiakét, többnyire a férfiak voltak vezető pozícióban. A segédszolgálatosoknál mindig volt valahol egy férfi tiszt. A civileknek a barakkpa-

rancsnokok voltak a fölöttesei, vagy Gordon Welchman, vagy a szőke, kék szemű, „szédületes" Hugh Alexander.

Az egyenruhák kérdésében nem mellőzhetjük a hölgyek véleményét. Sarah Baring meséli, hogy azokon az osztályokon, ahol ő dolgozott, egy katona jelenléte mindig felpezsdítette kicsit a légkört:

– Nagyon kevés katona volt, főleg civilek dolgoztak ott. De azt a néhány egyenruhást borzasztó izgalmasnak találtuk. Olyan jólesett látni egy tengerész- vagy pilóta-egyenruhát. Azonnal híre ment, ha valaki jött a haditengerészettől, és ez nagyon izgalmas volt, mert elég ritkán fordult elő.

Sarah Baring színes beszámolója mindennemű szamárlétra hiányáról osztálykülönbségek nélküli, egységes mozaikba igyekszik belesimítani katonákat és civileket.

– Egy reggel a kartotékozóban dolgoztam, mint rendesen, amikor kintről lépéseket hallottam. Nyílt az ajtó, és belépett a keresztapám. Abban az időben Lord Louis Mountbatten altengernagy volt az egyesített hadműveleti főnök, és természetesen tudott az Ultráról. Egy csomó nagykutya és a Bletchley gondterhelt vezetői kíséret. Megdöbbenésemben annyit sikerült makognom: „Dickie bácsi, hát te mit csinálsz itt?" „Ó, felelte, tudtam, hogy itt vagy, és gondoltam, megnézlek; mutasd már meg a kereszthivatkozások rendszerét." Zavaromban elvörösödve megmutattam, amit kért, és közben éreztem, ahogyan a tudós kódfejtőkből hullámokban árad felém a harag... – Nagyon örültem, hogy láttam Dickie bácsit, és mivel a kartotékozás meglehetősen alantas munkának számított, az összes ügyeletes társam föllelkesült – teszi hozzá Baring. – Másnap jött a fekete leves. Travis parancsnok behívatott az irodájába, és kérdőre vont. Hogy mertem megkérni az egyesített hadműveleti parancsnokot, hogy látogassa meg a kartotékozót? Könnyes szemmel bizonygattam, hogy semmit sem tudtam a látogatásáról, és ő egyébként a keresztapám. Hál' istennek, Travis parancsnok elhitte, hogy igazat mondok, és adott egy zsebkendőt, hogy fújjam ki az orrom.

Mimi Gallilee, amikor küldöncből előléptették irodistává, azonnal rájött, hogy az utasításokat a házban adják ki. Tizenhat éves lévén kissé megilletődötten tekintett ezekre az emberekre és sikkes titkárnőikre.

– Nigel de Grey titkárnőjének keze alatt dolgoztam – mondja. – Ő pedig mindenféle apróságra megtanított. Minden olyan érdekes volt, vagy mert rejtjelezték, vagy mert nem értettem.

Mrs. Gallilee emlékezete szerint, habár nyoma sem volt semmiféle katonai parancsláncnak, ez olyan kor volt, amikor az emberek nem feleseltek, különösen akkor nem, ha nagyon fiatalok voltak:

– Néha gépeltem Mr. De Grey-nek, és más utasításokat is teljesítettem. Hoztam neki teát és kávét. Nagyon csöndes ember volt. Komor. Félelmetes. Tartottam tőle. Nem mertem hibázni. Borzasztóan tisztelték. Mások, mint Harry Hinsley – hát ő jó pajtás volt és kedves ember. Harrynek hívtuk, azt hiszem, ő volt az egyetlen főnök ott, akit a keresztnevén szólítottunk. Ez nem fordulhatott elő Travis parancsnokkal, Hastings századossal vagy a többiekkel. Tiltman ezredes mindig Tiltman ezredes maradt. Eszünkbe nem jutott volna, hogy a keresztnevén szólítsuk.

Mimi Gallileenek is meggyűlt a baja a vezetőséggel, amelyet a közvetlen főnöke, Miss Reed képviselt. Az adminisztráció nőtagjai sokkal félelmetesebbek voltak a férfiaknál. Mimi így emlékszik:

– Miss Reed szakadatlanul tanított és oktatott a megfelelő fellépésre. Egyszer azt mondta: „Igazán beszélnem kell az anyáddal, hadd tudja meg, miket műveltél." Ezen az irodai viselkedésemet értette. A munkanap végén hazamentem, és azt mondtam az anyámnak: „Kérlek, engedd, hogy kilépjek! Gyűlölöm, gyűlölöm ezt a nőt!" Szegény Miss Reed. Csak a háború után jöttem rá, milyen gyöngyszem volt.

18.

1942: súlyos kudarcok és belső viszály

– Ne képzeljük, hogy Bletchleyben minden harmonikusan működött – mondja az egyik veterán. – Voltak ott súlyos belviszályok, majd 1942 elején robbant a feszültség.

Noha a Bletchley Park egyetemre emlékeztető légköre elnyerte Churchill feltétlen és mélységes csodálatát, mások egyáltalán nem helyeselték. Úgy tűnik, különösen a Whitehall bizonyos katonai berkeiben aggódtak az információk kiszivárgása miatt. Az előző év nehézségei és kudarcai után, mikor végtelenül hosszú küzdelem eredményeként végre sikerült feltörni a haditengerészet Enigmáját, a Park több szempontból is újra nyomás alá került.

Hála Dilly Knoxnak, a Bletchley Park 1941 végén újabb hatalmas és felbecsülhetetlen értékű sikert könyvelhetett el a német katonai hírszerzés, az Abwehr kódjának feltörésével. Az Abwehr eltérő Enigmákat használt, a kód feltörése személyes diadalt hozott a rákbeteg Knoxnak, aki otthon dolgozott.

Bletchley-ben Oliver Stracheyre szignálták az Abwehr főhadiszállása és ügynökei üzenetváltásainak figyelését. Megfejtett üzenetekkel kellett bizonyítani, hogy sikerrel járt a „Kettős kereszt" névvel jelölt, vakmerő művelet.

Az ötlet az volt, hogy az elfogott Abwehr-ügynököket a britek meghagyták a pozíciójukban, csak átállították, vagyis „kettős ügynökként" dolgoztak tovább. Ilyen módon nem csupán szemmel tarthatták a németek angliai hírszerző törekvéseit, de az adatokkal, amelyeket a britek adtak át az ügynököknek, hogy továbbítsák főnökeiknek, az MI5 felmérhette, mit tud és mit nem tud a német hírszerzés a brit védelemről és a tervezett hadmozdulatokról.

Még egy hatalmas előnye volt ennek: a német ügynökök kódolt jelentéseit végigkövették az Abwehr hálózatában, ami segített feltörni a katonai hírszerzés Enigma-kódját.

Manapság egy ilyen terv szinte nevetségesnek tűnik, akkor mégis működött. Az elfogott német ügynökök választhattak: vagy a kivégzőosztag, vagy engedelmeskednek egy MI5-tiszt utasításainak. Miután átállították őket, az ügynökök információkat kaptak, amelyeket el kellett küldeniük német megbízóiknak. A legtöbb pontos volt, de jelentéktelen; a kevés fontos információt meghamisították. Vagyis ezeket az ügynököket stratégiai megtévesztésre használták. A háború során az egyik ilyen ügynök, a „Harry Tate" néven nyilvántartott Wulf Schmidt olyan látványos sikereket ért el, hogy nemcsak a brit titkosszolgálat tekintette „valóságos kincsnek", de a németek is olyan elégedettek voltak vele, hogy megkapta a Vaskeresztet.

Ahogy Kim Philby (akit, mint majd megtudjuk, nem alkalmaztak a Bletchley Parkban) írja egyébként nem teljesen megbízható memoárjában, az Abwehr kódjának feltörése ilyen fura, belterjes információkkal szolgált a Bletchley Parknak a német hírszerzők magánéletéről:

> *Volt egy eset... Axellel, a rendőrkutyával. Berlinből Algecirasba vitték, feltehetőleg azért, hogy az Abwehr ottani támaszpontját védje a brit ügynököktől, akik Gibraltár felől bejuthattak volna. A kutya utazásának utolsó szakaszában Madrid figyelmeztető táviratot küldött Albert Carbénak, más néven Cesarnak, az Abwehr algecirasi támaszpontja fejének: „Legyen óvatos Axellel. Harap." Néhány nappal később Algeciras lakonikus választ küldött: „Cesar kórházban. Axel megharapta."*[1]

1942 eleje válságidőszak volt a brit erők számára. Bár úgy tűnt, hogy a hadsereg, amelynek a németeket és az olaszokat kellett volna kiszorítania Észak-Afrikából, jól halad a nyugati Szaharában – az egész nemzetet felpezsdítette, amikor karácsonykor elfoglalták Bengázit –, Rommel tábornok váratlanul megfordult, és nagy erővel visszaütött. A brit erők majdnem odáig hátráltak, ahonnan elindultak.

1942 februárja katasztrófát hozott egy másik fronton: elesett Szingapúr. Percival tábornok február 15-én kénytelen volt megadni magát a japánoknak. 62 000 ember esett fogságba, ami iszonyú szám. A katonák zömét rabszolgasorban tartották borzalmasan brutális körülmények között; módszeresen verték őket, sokakat lefejeztek. Éh- és szomjhalál, számtalan betegség – köztük a beriberi – tizedelte soraikat.

Néhány héttel a megadás előtt egy csoport kriptográfus is tartózkodott Szingapúrban, akik vették és dekódolták az üzeneteket; közéjük tartozott Arthur Cooper, Josh testvére. A kódfejtők és az Y szolgálat emberei elmenekültek, az utolsó pillanatban evakuálták őket Colombóba. Ismét láthatjuk, milyen sebezhető volt Bletchley; ha ezek az emberek fogságba esnek és megkínozzák őket, vajon képesek lettek volna ellenállni a vallatásnak?

A katonai kudarcokon kívül egy másfajta katasztrófa is lesújtott a Bletchley Parkra, amelyről a közvélemény semmit sem tudott, és ez azzal fenyegetett, hogy romba dönti addigi sikereiket. A gyanakvó Dönitz tengernagy, aki sejtette, hogy a kódjaikat valahogy megfejtik, parancsot adott, hogy 1942. február 1-jétől a német tengeralattjáró-parancsnokok a tengerészeti Enigma továbbfejlesztett változatát használják.

Ettől kezdve egy negyedik tárcsával is kiegészítették a tengeralattjárók Enigmáit, aminek közvetlen következményeként Bletchleyb-en nem tudták elolvasni a tengeralattjáró-kódokat. A kriptográfusok egyik percről a másikra képtelenek lettek megfejteni a kapott kódolt üzeneteket, és a konvojok az Atlanti-óceánon ismét borzasztóan sebezhetők lettek.

A 8-as barakk korábbi sikerei után ez a csalódás olyan volt, mint egy kiadós gyomorszájas. Nagy nyugtalanságot és bizonytalanságot okozott a Whitehallban. Egy történész szerint Churchill egyetlen dologtól félt igazán a háborúban, mégpedig attól a lehetőségtől, hogy a tengeralattjárók megtartják előnyüket, és a konvojok legfontosabb részét elpusztítják.

És mintha még nem lett volna elég a komplikációkból, az 1941 szeptemberében történt baleset után, amikor a HMS *Clyde* összeütközött az U–67 tengeralattjáróval, Dönitz tengernagy úgy döntött, hogy a tengeralattjárók nem használhatnak a felszíni hajókéval azonos kódokat. A 8-as barakkban mindenki tisztában volt vele, hogy a „Delfin", a tengerészeti Enigma megfejtése után a következő célpont a „Cápa", a tengeralattjárók kódjának feltörése. A feljavított Enigma gépekkel a „Cápának" sokkal élesebb fogai lettek. Az admiralitás ismét rettegehetett, hogy a létfontosságú ellátóhajók és legénységük megint védtelenek lesznek.

Nem is történhetett volna rosszabbkor. Tengeralattjárók járőröztek az Egyesült Államok atlanti partja mentén, meglapulva várták, hogy bekeríthessék vagy kísérhessék a konvojokat. Rendszerint kivárták az éjszakát, akkor lőtték ki a torpedóikat, úgyhogy amikor egy hajó lángnyelveket lövellve szétrobbant, a többieknek végig kellett nézniük. A legénység elpusztult a viharos vizeken, a létfontosságú utánpótlás a tengerfenéken végezte.

Szinte ugyanakkor tört ki a Bletchley Parkban az elhúzódó hatalmi harc. Pár hónap óta azt rebesgették a Parkban, az egész Whitehallban és a hírszerző közösség más berkeiben, hogy az intézménynek új igazgatóságra van szüksége, mert a jelenlegi nem hatékony, nem dolgozik jól. A különböző hírszerző irodák egyre kínosabban érezték magukat attól, hogy a Bletchley Park rengeteg adathoz jut hozzá a saját erejéből (feltehetőleg kétszer annyira feszélyezte őket, hogy Bletchley élvezte Churchill feltétlen támogatását), más szavakkal: nemcsak megfejti, de elemzi is az információkat.

Harry Hinsley szerint a külügyminisztérium egyre idegesebb lett Bletchley úgynevezett szervezetlenségétől:

– A GC&CS a négyszeresére nőtt a háború első tizenhat hónapjában. 1941 elején a Whitehall mércéje szerint rosszul volt megszervezve, egyrészt azért, mert túlságosan felduzzadt a létszám, másrészt mert tevékenységük túl bonyolult volt az igazgatóság számára... A katonai parancsnokoknak szintúgy nem tetszett „...a részlegeken belüli és közötti, alkotó anarchia, amely jellemző volt a GC&CS mindennapi munkájára, és a legjobbat hozta ki a liberális gondolkodású és »fegyelmezetlen« munkatársakból".[2]

Churchill is tudott a dühös vitákról, amelyek többek között azt sejtették, hogy Alistair Denniston igazgató nagyon rosszban van az MI6 fejével, Sir Stewart Menziesszel. Az idegek pattanásig feszültek. P. W. Filby így emlékszik:

> Edward Travis Denniston helyettese és Nigel de Grey cimborája volt. Folyton beszélgettek ezekben a sorsdöntő napokban, és noha a szomszéd szobában tartózkodtak, a falak fából készültek, és mivel mi csaknem mindig temetői csöndben dolgoztunk, akaratlanul is hallottam néha a beszélgetésüket. De Greynek erős hangja volt, mint egy színésznek, és még mielőtt bármi történt volna, én már rég tudtam, hogy szerintük Denniston nem képes megbirkózni az iszonyúan megnőtt követelményekkel...[3]

Valóban, a háború kitörése óta Denniston elmerült az adminisztráció futóhomokjában. Működtetni kellett a Parkot, gondoskodni kellett a megfelelő számú személyzetről, folyamatosan harcolni kellett újabb gépekért, de azért is, hogy legyen elég építőmunkás, aki felhúzza a barakkokat... Ahogy Bletchley terjeszkedett, a szükségletei exponenciálisan nőttek. Ez lehetetlenné tette, hogy Denniston személyesen is részt vehessen az Enigma megfejtésében.

1942. február 1-jén Dennistont elmozdították a Bletchley Park igazgatói székéből, és átirányították a kriptográfiai tevékenység diplomáciai és kereskedelmi oldalának ellenőrzésére a londoni Berkeley Streetre. Sosem kapta meg a lovagi rangot, amely automatikusan járt volna neki, de ez nem olyan idő volt, amikor bárki is megengedhetett volna magának bármiféle sértődöttséget.

Utána a helyettese, Travis lett az igazgató, bár Mimi Gallilee szerint, aki akkor a kastélyban dolgozott, Travis egy ideig még megtartotta a „helyettes" címet. Talán a lojalitás és az illendőség kedvéért?

Ezt a csúnya perpatvart utóbb tetszetőssé próbálta lakkozni Robert Cecil, Denniston munkatársa a hírszerzésnél a Berkeley Streeten. Cecil ezt mondta Denniston fiának, Robinnak,: „...a barakkok gyorsan szaporodtak Bletchleyben, ám kevésbé lelkiismeretes és jóval becsvágyóbb emberek maguknak tulajdonították az érdemet. Denniston otthagyta Bletchley-t, és visszajött Londonba, hogy elmeneküljön az intrikák elől. A munkába temetkezett, mert jobban undorodott a belharcoktól, mint amennyire a Luftwaffétól tartott."

Cecil mást is mondott Dennistonról és a Berkeley Streeten töltött idejéről: „Mindig gondoskodott arról, hogy a dolgok rendben menjenek, és az emberei, köztük számos hóbortos lángész, szerették és tisztelték. Egyikük, akire emlékszem, Oxfordból jött, ahol egyiptológiából évfolyamelső volt, azután pedig asztrológus lett. Amikor különcsége már kezdett a munkatársai idegeire menni, Denniston egyszerűen elküldte betegszabadságra, majd mikor rendbe jött, készséggel visszavette."[4]

Ebből arra kellene következtetnünk, hogy Denniston hasonlóan felvilágosult módszerekkel igazgatta a Bletchley Parkot. Ráadásul Robin Denniston jó fullánkos stílusban nyilatkozik Sir Stewart Menziesről (alighanem az apja egyetértésével): „Menzies az első világháború hőse volt, az MI6 ügyeit elsősorban a St. Jamesben található White's Clubból intézte, a BP szellemi bravúrjait egyszerűen nem érte fel ésszel, így nem is volt képes együtt dolgozni a nehéz természetű zsenikkel."[5]

Ez a kép a „klubtöltelék" dilettáns hírszerzőről hozzátartozott a titkosszolgálatokról kialakult általános véleményhez, legalábbis az első világháborút követő években. Ám ami Stewart Menziest illeti, őt egyszerűen tisztességtelen és sértő dolog koktélt iszogató klubtölteléknek beállítani. Úgy tűnik, Bletchley-ben eleve gyanakodtak rá attól kezdve, hogy 1939 novemberében kinevezték az MI6 vezetőjének; annál jobban kedvelték az elődjét, Sinclair tengernagyot, aki a birtokot megvásárolta. Nem utolsósorban azért, mert Sinclair tengerész volt, és Bletchley vezetői még a haditengerészet illetőségi körébe tartozó 40-es szobában csiszolódtak össze. Menzies ezzel szemben katona volt. A fegyvernemek vetélkedése régi keletű és nagyon szívós dolog.

Nigel de Grey szerint, aki később sokkal diplomatikusabban fogalmazott, a Bletchley Park belső konfliktusaiban „a kölcsönös féltékenykedés, az intrikák és nézetkülönbségek fonódtak össze". Bár a lemondással fenyegetőző Dilly Knox mérge – amelyet felkorbácsolhatott a betegség is, vagy egyszerűen csak ilyen pukkancs természete volt – mintha valóban arra utalna, hogy Denniston nem volt képes ellátni a feladatát.

Még a „Harmadik Embernek", Kim Philbynek is megvolt a maga véleménye ezekről az intrikákról, ahogy erről emlékirataiban beszámolt: „Munkájuk jobbára káprázatosan sikeres volt. Nálam hivatottabbak döntsék el, mennyivel többre jutottak volna, ha kezelhető méretűre csökkentik a GC&CS-en belül a civakodást."[6]

Könnyen belátható, milyen nehéz lehetett mindenkinek a helyzete Bletchley-ben; minél sikeresebbek lettek a kódfejtők, annál nagyobbak lettek a követelmények. És ezek a követelmények konfliktusba kerültek a korlátozott forrásokkal. Most, hogy már működtek a Bombák, örökös vita tárgyát képezte, hogy a kriptográfusok mennyi időt szánjanak a különböző fegyvernemekre. Minden nap ugyanannyi órából áll, tehát kinek jár az elsőbbség? És végső soron kinek van elég hatalma ahhoz, hogy felossza ezt az időt?

Természetesen a különböző barakkok vezetői is perlekedtek a Bombák használatáért, ami aligha nevezhető szakmai féltékenykedésnek. Megértették, hogy számtalan élet múlik a munkájukon. Noha célozgatnak becsvágyra és lelkiismeretlenségre, a bletchley-i konfliktusok sokkal inkább az irodai politikából következtek. Mindegyik félre óriási nyomás nehezedett. Sok munkatársnak rokonai harcoltak Európában, Észak-Afrikában, a Távol-Keleten. Ők természetesen semmitől sem riadtak vissza, ha arról volt szó, hogy minél több munkával minél több információt szerezzenek.

Mindenesetre nagyon sokan voltak a Bletchley Parkban, akik egyértelműen helyeselték Edward Travis előléptetését. Ő sokkal alkalmasabb volt Dennistonnál arra, hogy kezelje a gépidőtől a biztonságon át a teaadagok nevetséges problémájáig terjedő számtalan adminisztratív nehézséget, és ilyen módon lehetővé tette Bletchley normális működését.

Gordon Welchman, ahogy az emlékirataiból kiderül, sok időt töltött el Travis parancsnokkal:

Háborús vezetőként Travisben volt egy kevés Winston Churchill erényeiből. Határozottan bulldog típus volt, szerette a dolgokat a maga módján intézni, ugyanakkor jó érzéke volt ahhoz, hogy kellemes munkakörülményeket teremtsen... Mindent megtett a munkánk érdekében, minden szinten kapcsolatot tartott a személyzettel, tudott bánni az emberekkel. Egyszer személyesen szervezett pikniket a 6-os barakkban, aminek hatalmas sikere volt. Miután igazgató lett, súlyos terhet kellett hordoznia, ennek ellenére továbbra is figyelemmel kísérte a munkánkat, még a géptermekben is.[7]

Bár az is lehet, hogy véget ért a tehetséges amatőrök kora, és új, módszeresebb, fegyelmezettebb megközelítésre volt szükség. Bármilyen óriási volt az üzenetforgalom, amellyel most már napról napra, óráról órára meg kellett küzdeni, a Parknak biztosítania kellett, hogy a felmérhetetlen értékű információ eljusson a megfelelő emberekhez. Továbbá a gépek beállításával és az egyre növekvő embertömeggel Bletchley mintha kezdett volna iparosodni.

Kialakulóban volt a „technokratának" nevezhető, új osztály. A magabiztos ifjú Gordon Welchman iskolapéldája volt a „technokratának". Alistair Denniston és a 40-es szoba régi módszerei, a szeszélyes és kiszámíthatatlan individualisták rendkívül hatékonyak voltak a maguk idején. De hogyan küzdhettek volna meg az új és rendkívüli igényekkel? Hogyan vehették volna fel a versenyt a legkérlelhetetlenebb ellenséggel, amelyet valaha látott Nagy-Britannia?

Ralph Bennett rejtjelfejtő – akit Egyiptomba küldtek, hogy ott koordinálja a 6-os barakk munkáját – 1942-ben jött vissza a Bletchley Parkba. „Egy csoport lelkes amatőrt hagytam itt – írta. – És egy profi szervezethez tértem vissza, amelynek megvoltak a szabványai, és ügyelnie kellett kiérdemelt hírnevére. A siker többé nem alkalmi trófea volt, hanem természetes jutalma a részletek iránti fáradhatatlan figyelemnek."[8]

Folyamatosan érkeztek az újoncok, például 1941-ben Shaun Wylie, a ragyogóan tehetséges fiatal matematikus. Berendeléséhez köze volt Alan Turingnak is; még az 1930-as évek végéről, a Princeton Egyetemről ismerték egymást. Wylie nem csupán szenzációs koponya volt, de remek hokijátékos is. A 8-as barakkban egyesítette erőit Turinggal a tengerészeti kód feltörésében. Ő lett a „crib" alcsoport feje. A mondatokat és a témákat tanulmányozta, amelyek – például az időjárás és a szövetséges támadások – szerepelhettek a kódolt szövegekben.

A gyöngysoros kisasszonyok is bebizonyították érdemüket az egyre bővülő kartotékozóban. Hála fárasztó és elképzelhetetlenül unalmas munkájuknak, a kartoték kiterjedt a legapróbb részletekre. A kódfejtők például most már meg tudták mondani, mikor beszélt Dönitz tengernagy személyes jó barátjával, egy kapitánnyal, mert ehhez elég volt megemlíteni a kapitány feleségének a nevét.

Hasonlóan fontos volt a kartoték a bletchley-i légierő csoport számára.

– Úgy emlékszem – mondta a veterán Hugh Skillen –, hogy sok ezer kártya volt cipősdobozokban a hosszú barakk két oldalán. Ha új szó bukkant fel egy üzenetben, amelyet éppen fordítottunk – egy neologizmus, egy újfajta üzemanyag sugárhajtáshoz, vagy gépalkatrész –, ellenőrizhettük, és ha nem találtuk, a kartotékozó beírta, és rányomta a pecsétet, hogy melyik nap hányadik órájában és percében jött.[9]

Miután a japánok 1941-ben megtámadták Pearl Harbort – végül ez vitte be Amerikát a háborúba –, Tiltman ezredes úgy döntött, hogy a bletchley-i kriptográfusoknak el kell sajátítaniuk a japán kódokat. Rögtön kettős akadályba ütköztek: 1942-ben Nagy-Britanniában nagyon kevesen tudtak japánul, mely ráadásul nem könnyen megtanulható nyelv.

Tiltman legalább részben kivételt jelentett. Akkorra megtanult annyit japánul, hogy legyen fogalma róla, és felmérhesse, milyen szintre kell eljutni a kódfejtéshez. Az ezredes optimista volt. Üzent Cambridge-be és Oxfordba a nyelvészekért, akik mostanra beépültek a katonai struktúrába. Ugyancsak felvette a kapcsolatot az oxbridge-i végzősökkel.

„Rájöttem, hogy PONTOSAN ez az, amit csinálni akarok!", írta a veterán Hugh Denham. Elhívták egy interjúra Tiltman ezredessel és másokkal, ahol megkérdezték tőle: „Vannak-e önnek vallási aggályai azzal kapcsolatban, hogy elolvassa mások levelezését?"[10] Ezt mindössze hat hónapos, de kimerítő és intenzív japán tanfolyam követte a bedfordi Gas Companynél, cáfolva azt a közkeletű hiedelmet, hogy legalább két év, amíg használható japán nyelvtudásra teszünk szert. Nem az volt a cél, írta diplomatikusan Michael Loewe, „hogy elmerüljünk a japán történelem vagy kultúra finomságaiban".[11]

Utána jött a rövid bevezető a kódfejtésbe. Kezdetben persze egymást érték a kudarcok; az elfogott adások, amelyekkel dolgoztak, régiek voltak. Ráadásul „az általunk megtanult ezer-egynéhány írásjelből egy sem szerepelt az előttünk lévő üzenetben", jegyezte fel Maurice Wiles, egy másik nyelvész.[12] Michael Loewe szerint „hosszú, fárasztó órákat" töltöttek azzal, hogy kartotékozzák a kódcsoportokat, amelyeket sikerült azonosítaniuk.

Ennek a csoportnak nem volt sem elég kódfejtője, sem elég irodistája, akik segíthettek volna a bizonyára iszonyúan bonyolult indexelésben. „A Bletchley Parkban egészen megilletődtünk azoktól, akiket dörzsölt profiknak láttunk – írta Michael Loewe. – A hórihorgas Hugh Foss mintha rettentő magasról tekintett volna le az irodájában összegyűlt, zöldfülű újoncokra."[13]

– Mindazonáltal végül összejött a dolog – mondta Maurice Wiles. – Szerencsére nem ezek voltak a legnehezebb kódok, de időbe telt, amíg rájöttünk, hogy egyáltalán mi van, és hogyan kezdjünk hozzá a probléma megoldásához. – Igazán imponáló hanyagsággal beszélt egy olyan problémáról, amelyről többségünk azt se tudná, hol kapjon bele.

A japán kódfejtés felszította a vetélkedést Bletchley és washingtoni megfelelője között, amelynek állománya a becslések szerint a tízszerese volt a Parkénak. Bletchleyben úgy gondolták, hogy az ugyanazon kérdésekkel foglalkozó amerikaiak lekörözésének lehetősége kellő ösztönzést adhat a kódok mielőbbi megfejtéséhez. Ha Amerikából megüzentek valamilyen megoldást, Bletchley-ben lelombozódtak. A rivalizálásból kiolvasható az Egyesült Államok csalódott haragja a britek iránt – legalábbis politikai és diplomáciai szinten –, amiért a háború elején nem osztották meg velük az Enigma titkát.

Még bosszantóbbak voltak azok az esetek, amikor kiderült, hogy „hosszú, fárasztó órákat" töltöttek el a kódfejtéssel, és annyit értek el, hogy megismételték azt a munkát, amelyet az amerikaiak velük egy időben elvégeztek. Michael Loewe azt mondta Bletchley japán csoportjáról, hogy az volt a Park „Hamupipőkéje", mert Bletchley-ben érthető módon a német és olasz problémákra összpontosítottak, azok mellett minden eltörpült.

Néhányukat, mint Hugh Denhamet és Jean Valentine segédszolgálatost a japán munka egészen a ceyloni Colombóig sodorta, amely roppant egzotikus ellentéte volt Bletchley-nek „pálmalevél falú kunyhóival", ahogy Denham fogalmazott. Az összetartó kis csoport munkája főleg abból állt, hogy követték a japánok tevékenységét az Indiai-óceánon.

„Egy dolgot mindenképpen meg kell örökítenem – írta Denham –, ez pedig a közösség felbecsülhetetlen érzése. Tízes–húszas éveinket tapostuk, akiket a véletlen hozott össze, segédszolgálatosok, civilek és tisztek, akik közös célért dolgoztak, és rendkívüli tapasztalatokra tettek szert.”[14]

Jean Valentine-t Adstockban képezték ki segédszolgálatosnak. Bletchley-i munkája 1944-ben meghökkentő véget ért.

– Egy napon – meséli – kiírták a faliújságra: „az itt felsoroltak mennek a tengeren túlra”.

Az ő neve is „az itt felsoroltak” között volt. Egy tizenkilenc éves lánynak, aki addig sosem hagyta el Nagy-Britanniát, még akkor is elég ijesztő gondolat lehetett, hogy keresztülhajózzon a fél világon, ha nem kellett volna félni a tengeralattjáróktól.

– Kifutottunk az Atlanti-óceánra, dél felé hajóztunk, azután át a Gibraltári-szoroson, onnan ki a Vörös-tengerre, végül Bombaybe – meséli Jean. – Egy hétig tartózkodtunk ott, azután fölszálltunk egy mocskos, öreg teherhajóra, amelyet már a háború előtt lebontásra ítéltek. Az vitt el Bombayből Colombóba.

Ahogy megérkezett colombói apró betonbarakkjába, Jean nyomban rájött, hogy ez a munka tulajdonképpen jobb egy óriási Bomba kábeleinek dugaszolásánál.

– A japán meteorológiai üzeneteket dekódoltuk – mondja. – Ehhez nem kellett japánul tudnom. Csak számokkal dolgoztunk.

Az angliai szűkölködés – az örökös hiány, a jegyrendszer – után az új, egzotikus szállás meglepően kellemesnek bizonyult. Az a könnyedség, ahogy ez a perthshire-i lány alkalmazkodott új életéhez, elárul valamit a Brit Birodalom utolsó éveiről, amikor a világ végén is valami közvetlen családiasság és kényelem fogadta az embert, feltéve hogy volt megfelelő ajánlója és kellő ismeretségi köre.

– Tizenöt hónapig voltam ott – mondja Jean. – Az elsötétítés és a szigorú takarékosság kellős közepén hagytam ott Nagy-Britanniát. Megérkeztem Colombóba, és nem volt elsötétítés.

Kellemes véletlen folytán családi kapcsolatok is segítettek a beilleszkedésben. Unokatestvérének menyasszonyától, aki egy női golf-

klub tagjaként járt Ceylonban, megkapta egy teaültetvényes névjegyét. „Ha netán Ceylon közelébe kerülsz, használd fel!”

Jean kapcsolatba lépett az ültetvényessel.

– Ő pedig meghívott minket szép házába, amely 1220 méter magasságban állt. Itt egészen más volt az élet. Ez az ember Kentuckyból hozatta még a háború előtt a gyönyörű háza köré elültetett réti perjét. Az asztal végén csengő volt. Ha valaki letette a kését, halkan megcsendült, és a szolgák máris bejöttek.

Odahaza Nagy-Britanniában, noha a még bonyolultabbá tett Enigma riasztó visszaesést okozott, még korántsem ért véget az atlanti csata. Bármilyen makacs volt az új „Cápa” tengeralattjáró-kód, a 8-as barakk egy idő után elkezdett haladni a „Delfinnel”, a német hadihajók kódjával. Ez komoly bizonyítékot mutathatott fel 1942 márciusában, amikor a félelmetes német csatahajó, a *Tirpitz* egy Oroszországba tartó konvojt üldözött a sarkvidéken. „A *Tirpitz* volt a hazai vizek réme a háború alatt – írta John Winton tengerészeti történész. – Egymaga felért egy flottával, és amíg a tengeren volt, mindig potenciális fenyegetést jelentett... már a tudat, hogy ott leselkedik valamelyik északi erődnél, hosszú árnyékot vetett a konvojokra.”[15] Hála Bletchley-nek, ahol szinte azonnal lefordították a kódolt üzeneteket – a szöveget pedig azonnal továbbították az admiralitásnak –, a konvoj képes volt kikerülni a *Tirpitz*et és a tengeralattjárók farkasfalkáját is.

A *Tirpitz* elleni támadás elmaradt. Néhány hónappal később a „hosszú árnyék” a PQ17 számú konvojt borította sötétségbe az Északi-tenger szeles és jeges vizén. A *Tirpitz* és más ellenséges hajók is a nyomába szegődtek; a Bletchley Park kódfejtői ismét hihetetlen sebességgel dolgoztak, a megfejtett üzeneteket pedig továbbították az admiralitásnak, ám az üzeneteket félreértették.

Az admiralitás kiadta a konvojnak a parancsot, hogy szóródjon szét; Harry Hinsley, a 4-es barakk összekötője a Parkban igyekezett rábeszélni őket, hogy ne szórják szét a hajókat, hanem vonják vissza őket a brit flottához. Az admiralitás azonban nem hallgatott rájuk.

Huszonnégy szövetséges hajó süllyedt el – volt, amelyik légitámadás, mások tengeralattjárók miatt. Ez azonban nem Bletchley hibája volt, hanem azoké, akik az információk alapján kiadták a parancsokat.

Az ilyen katasztrófák és az 1942-es kudarc ellenére is volt egy dolog, amellyel Edward Thomas kriptográfus szerint Bletchley vigasztalhatta magát. „A konvojok elterelő hadműveletei lehetővé tették, hogy a 8-as barakk 1941 tavaszán feltörje az eredeti haditengerészeti Enigmát – írta Edwards –, amivel egyes történészek szerint legalább 300 kereskedelmi hajót mentettek meg, védelmet nyújtva a további súlyos veszteségek ellen."[16] A Bletchley Park korábbi munkájának köszönhetően Dönitz új támadásai csekély eredménnyel jártak, a veszteségek csökkentek.

1942 tavaszán a 3-as barakk komoly haladást ért el a Luftwaffe kódjaival. Ennek eredményeképpen javíthattak a védelmen. Ezer bombázásra került sor, a RAF vakmerőbb rajtaütéseket hajthatott végre, a minimumra csökkentve a veszteséget. Noha a fontos ipari célpontok ellen indított támadások többsége sikertelen és pontatlan volt, a propaganda szempontjából nagyon jól jöttek. A Coventry elleni német támadás után a brit közvélemény bosszút követelt. A gyilkos londoni légi csata és a Coventryt ért támadáshoz hasonló szőnyegbombázások után a RAF végre visszavágott.

A katasztrofálisan kezdődő 1942 mégis olyan évnek bizonyult, amelyről Churchill leírhatta: „ez a kezdet vége". Ekkor aratták a kulcsfontosságú győzelmet el-Alameinnél, talán a háború legfontosabb brit ütközetében: miután hónapokon át hátráltak Észak-Afrikában, ami gyászos hatással volt a harci szellemre, Montgomery tábornok hadseregeinek sikerült folyamatos visszavonulásra kényszeríteni Rommelt és a tengelyhatalmak erőit.

– 1942 nyarán – emlékszik Aileen Clayton, aki az Y szolgálat híradós felderítőjeként Máltán tartózkodott – nemigen maradt olyan Enigma-forgalom az afrikai német erők és az őket irányító német és olasz parancsnokok között, amelyeket ne tudtunk volna elfogni, és most, hogy Bletchley-ben felgyorsult a dekódolás, szinte úgy érezhettük, mintha ott lennénk Rommel vezérkarában.[17]

Az eredmény látványos volt. Bletchley segítségével Montgomery hihetetlen nagy mennyiségű adatot kapott az ellenséges hadseregről; a létszámról, a fegyverzetről, az utánpótlásról.

– El-Alamein fantasztikus volt – emlékezett az egyik veterán. – Elfogtuk Rommelnek olyan kétségbeesett üzeneteit, hogy a páncélosok kimerültek, csak 50 kilométerre elegendő benzin van, a lőszerkészlet említésre se méltó és így tovább.

A brit katonai vezetésben ambivalens érzelmeket keltettek a bletchley-i adatok. Bizonyos célzások szerint Montgomery tábornok nem igazán bízott bennük.

– Ismételten közöltük Montyval, milyen kevés harckocsija van Rommelnek – emlékszik vissza Ralph Bennett történész, a Bletchley Park veteránja. – Letörölhette volna Rommelt a föld színéről. Hogy miért nem tette, egyszerűen nem tudom.[18]

Mindazonáltal Montgomery tábornok 1942. október 23-án támadást indított a tengelyhatalmak ellen. Az ezt követő tizenkét napos csatában folyamatosan kapta a megfejtett információkat a német csapatokról és fegyverzetükről. Amikor pedig megindította második támadását, az Enigma-üzenetekből tudhatta, milyen roskatag állapotba kerültek a német és olasz erők.

Eközben a keleti fronton az oroszok rendkívül véres és elhúzódó harcot folytattak, amelynek Sztálingrád lett a fókusza és jelképe. A fordulópont jó néhány szörnyű hónap után következett be, miközben a németek meg voltak győződve arról, hogy az oroszok egyszerűen összeomlanak a támadás súlya alatt. Churchill „hírszerzési forrásokra támaszkodva" magát Sztálint informálta a német erők állapotáról és lehetséges hadmozdulatairól. Amikor a németek végül hátrálni kezdtek, Churchill további információmorzsákat is elhullatott, bár a forrást gondosan elhallgatta.

A kódfejtők még mindig nem tudták, hogyan használják fel a munkájukat. Oliver Lawn így emlékszik:

– Én csak a kódfejtéssel törődtem, semmi mással. Amikor feltörtük a kódot, a szöveg a hírszerzéshez került, ahol vagy felhasználták, vagy úgy döntöttek, hogy nem használják fel. A szövegek tartalma egy-

általán nem érdekelt. Eleget tudtam a németekről ahhoz, hogy legyenek elképzeléseim. De az összefüggésekről fogalmam sem volt. Nem rám tartozott. El tudtam olvasni az üzeneteket, de távirati stílusban fogalmazták őket, tele szakzsargonnal, ami semmit nem jelentett nekem.

Ettől függetlenül tisztában voltak vele, hogy nagyon fontos munkát végeznek. Bletchley sikerei meglátszottak 1942 végén a terjeszkedésben. A kényelmetlen deszkabarakkok már nem feleltek meg a célnak. Feltűntek a betonbarakkok, ezek az egyszerű tégla-beton-acél építmények. Volt köztük emeletes és robbanásbiztos is. Az A barakk első emeletére Josh Cooper légierő csoportja költözött be, a földszintre Frank Birch tengerészeti részlege.

Ezt további barakkok követték, meg sem állva a D-ig. Az A barakkban csőpostát építettek be, olyat, amilyenek a John Lewis-boltokban voltak. Ez is egy olyan apró trükk volt, amellyel belopták a hétköznapokat a bletchley-i robotolásba. Bletchley-ben arra használták, hogy a papírra írt üzeneteket továbbítsák egyik szobából a másikba. Mindenképpen fejlődést jelentett ahhoz a csapóajtó-tálca-görgősor megoldáshoz képest, amely korábban összekötötte a barakkokat. A rendszert Hugh Alexander vezette be, aki a háború előtt a John Lewis-üzletlánc főmérnöke volt.

Az efféle újítások ellenére a munkafeltételek távol álltak a fényűzéstől. Például olykor problémát jelentettek a mellékhelyiségek. 1943 februárjában Frank Birch bosszús levelet küldött a karbantartásért felelős Mr. MacGregornak:

> *Sajnálom, hogy ismét zavarom, de nagyon hálás lennék, ha tájékoztatna az A barakk legzsúfoltabb részének fejlesztésével kapcsolatos lépésekről, mivel a probléma egyre égetőbb.*
>
> *Ma reggel átmentem a 7-es barakkba megnézni, miként rendezkedtek be az embereim. Minden nagyon kényelmesnek tűnt, a világítás csakugyan nagyon jó, a mellékhelyiségekkel kapcsolatban azonban gondok vannak. Csak egy van a férfiaknak és egy a nőknek, ami nem elég 200 embernek.*

Birch nem áll meg itt a kényes témában:

> *Mack nemrég mondta, hogy új mosdót építenek a főépület és a barakk között. Ha beépíthetnék a folyosóba, az utolsó megmaradt kényelmetlenséget is eltüntethetnék, nevezetesen azt, hogy a szabad ég alatt kelljen közlekedni hidegben, forróságban vagy sötétben, ha valaki át akar menni a részleg egyik végéből a másikba.*[19]

De az intézmény még az ilyen és számos hasonló kényelmetlenség ellenére is nagy hatékonysággal működött. Hugh Alexander, aki 1941-ben felváltotta Alan Turingot a 8-as barakk élén, félelmetesen okos ember volt, aki ugyanakkor megdobogtatta a hölgyek szívét. Diana Plowman így írta le: „Alexander volt a főnököm, akit mindnyájan bolondnak tartottunk. Magas, szőke férfi volt, a szeme kék és hatalmas. Egyfolytában beszélt, hihetetlen energiák feszültek benne..."

Ez a hatalmas kék szemű férfi volt az, aki a legnagyobb tapintattal kifúrta Turingot a 8-as barakk vezetéséből. Nem volt ebben rosszindulat; egyszerűen felismerte, hogy a munkát olyasvalakinek kell elvégeznie, akinek több gyakorlati érzéke van. Amilyen döbbenetes matematikus volt Turing, olyan gyámoltalan és ügyetlen adminisztrátornak bizonyult, továbbá Bletchley vezetősége megértette, hogy Turing sokkal hatékonyabban dolgozhat, ha nem kell hétköznapi feladatokkal bíbelődnie.

Alexander fokozatosan egyre több munkát vett át. Turing iránti csodálata, mint később írta, ettől még megmaradt:

> *Kétség sem fér hozzá, hogy elsősorban Turingnak köszönhető a 8-as barakk sikere. A kezdet kezdetén ő volt az egyetlen kriptográfus, aki végiggondolta, hogyan lehet megragadni a problémát; ő felelt a barakk elméleti munkájáért (különösen a Banburizmusnál használt, megfelelő lyukkártyák kidolgozásáért), ugyanakkor Welchman és Keen mellett az ő érdeme a Bomba feltalálása... Az úttörőket hajlamosak elfelejteni, amikor a tapasztalat és a gyakorlat mindenki számára megkönnyíti a dolgokat, de mi a 8-as barakkban mindig úgy gondoltuk, hogy a kívülállók sose méltányolták igazán Turing munkájának nagyságát.*[20]

1942 novemberében a hadügyminisztérium első számú gondja az volt, hogy a tengeralattjárók „Cápa" kulcsa egyszerűen ellenállt a megfejtésnek. Tudatták a Parkkal, hogy jelenleg az atlanti csata az egyetlen, amelyre a bletchley-i kódfejtők nincsenek érdemleges befolyással. „És ez az egyetlen, amelyet elveszíthetünk, ha a BP nem segít."

A segítség hamarosan megérkezett. Palesztina partjainál a HMS *Petard* rábukkant az U–559-re, és mélységi bombákkal meg is támadta. Hála két brit tengerész hallatlan bátorságának, akik hatvan métert úsztak a sérült tengeralattjáróig, sorsdöntő zsákmányra tettek szert.

A tengeralattjárót elhagyta a legénysége, a jármű süllyedőben volt. Mire Anthony Fasson hadnagy, Colin Grazier matróz és a tizenhat éves Tommy Brown odaúszott, már csak a parancsnoki torony látszott ki a hullámokból.

Noha a tengeralattjáró már majdnem elsüllyedt, Fasson és Grazier behatolt a hajóba. Odabent még égett néhány lámpa. Így találták meg a négyrotoros Enigmát, amely eddig kifogott Bletchley-n, és egy könyvet az aktuális Cápa kódokkal.

A két tengerész elképesztő hidegvérrel még arról is gondoskodott, hogy vízálló burkolatba csomagolják az Enigmát, a kulcsokat és a bigram táblákat. A gépet és a könyveket átadták a kint várakozó Tommy Brownnak, aki továbbította a legénység csónakban ülő tagjainak. De Fassonnak és Graziernek már késő volt. Az U–559 elmerült, és magával ragadta őket a mélybe. Az életüket adták azért, hogy ez az információ hazajusson. A két férfi a halála után megkapta a Viktória-keresztet, Tommy Brown pedig a György-keresztet.

Amikor a gép és az iratok néhány hét múlva megérkeztek a Bletchley Parkba, végre feltörhették a Cápa kóddal írt üzeneteket. Ez hamarosan meg is történt. A kudarc sötét hónapjai után a tengerészeti Enigma-művelet visszazökkent a kerékvágásába.

Mérhetetlen volt a megkönnyebbülés Bletchley-ben és a Whitehallban. Még mindig hatalmas munka várt rájuk: Nagy-Britannia túlélésének biztosítása nem volt egyenlő a háború megnyerésével, és a Wehrmacht, amely Európa nagy részében a kontinens pereméig berendezkedett, félelmetesen rugalmas volt. De bár a Bletchley Parkba vezényelt emberek zöme nem ismerte a részleteket, a munkatársak már

kezdték érezni, milyen hatása van annak, amit csinálnak; fogalmuk volt arról, hogyan működik a német hadigépezet, amely két évvel korábban még megállíthatatlannak tűnt, most azonban már több oldalról is támadhatták.

A munka miatt megnőtt létszám elkerülhetetlen következményeként a románcok is megsokasodtak. Ez olyan vetülete volt Bletchley életének, amelyet – gondolnánk mi – a vezetőségnek az „óvatlan beszéd" kockázata miatt a legszigorúbban kordában kellett volna tartania. Valójában semmi sem állta útját a szerelemnek.

19.

A vonzalom szabályai

Talán a nemzedéki ellentét az oka, de ha valaki ma arra gondol, amit pontatlanul „háborús románcnak” hívnak, két klisé jelenik meg a szeme előtt. Az elsőben ifjú angol rózsákat vesznek le a lábukról nagydumájú amerikai katonák különleges cigarettával és rágógumival; a másodikban Celia Johnson és Trevor Howard kínszenvedését látjuk fekete-fehérben a carnforthi vasútállomáson a *Késői találkozás*ban. Az amerikaiakat általában otromba erotomániásoknak ábrázolják, a britek minden ízükben prűdek és gátlásosak.

Az efféle közhelyek természetesen alaptalanok, viszont érdekes betekinteni a szakadékba a háborús nemzedék és a miénk között. A *Késői találkozás* talán eltúlozta az önfegyelmet – sok mai beszámoló szerint bizonyosan –, de a Bletchley Parkról fennmaradt számos adomából ítélve a háborús románc bizonyos értelemben egészen más volt, mint a mai változata.

Talán ez a legkedvesebb fejezete a Bletchley Park történetének: a tanult fiatalok közössége – ahol sokkal több a nő, mint a férfi –, és ennek az ifjúságnak a romantikus szerelmei.

S. Gorley Putt, a Park veteránja kissé másképp fogalmaz. A Park „melegházi elzártsága”, fülledt légköre felkorbácsolta a szexualitást. „Az idegek pattanásig feszültek a napi huszonnégy órás, könyörtelenül precíz rohammunkától, így a szabadidőben kaptak minden érzelmi táplálékon.”[1]

Kétségtelenül így volt; tekintve a közösség klausztrofóbiáját és a munkával járó feszültséget, talán elkerülhetetlenek voltak az alkalmi erotomán rohamok. Ám ismerünk diszkrétebb, bár nem kevésbé érdekes történeteket is a Parkban szövődött, tartós kapcsolatokról. Ha ma hallgatjuk a beszámolókat a boldog házasságok nyitányáról, inkább

azon lepődünk meg, hogy a Park vezetői feltűnő nagyvonalúsággal kezelték a szívügyeket.

Keith Batey matematikus egyik első emléke a Bletchley Parkról a sürgő-forgó, „vonzó ifjú hölgyek” látványa. Nem sokkal később megismerte Mavis Levert. Batey a 3-as barakkban dolgozott, a lány Dilly Knoxszal a Kalyibában. Az egyik éjszaka, mesélik nevetve, Mavis átvitt egy műveleti üzenetet a 3-as barakkba, és ekkor kipattant az a bizonyos szikra:

– Hajnali egykor éjszakás voltam a barakkban, így láttuk meg egymást. Betoppant ez a kislány Dilly csapatából egy üzenettel vagy problémával, mert nem tudta, hogyan oldja meg. Csak egy év múlva találkoztunk ismét – mondja Keith nevetve. – Bár ő sosem ismerte el, de ez volt az igazság.

Mr. Batey nem nagyon túloz: valóban eltelhetett ennyi idő a következő találkozásig. Azok, akik különböző barakkokban, a Park más-más részeiben dolgoztak, ritkán futottak össze, útjaik nemigen keresztezték egymást, mert minden részleg szigorúan zárt volt. Ha mégis találkoztak, tilos volt a munkáról beszélgetni.

Tekintve a szigort, az ember azt hinné, a Bletchley Park vezetősége aggodalommal figyelt minden kapcsolatot a barakkok között, ám Mavis Batey emlékezete szerint nem okozott gondot, amikor Keith udvarolni kezdett neki.

– Semmiféle szabály sem tiltotta az udvarlást. Mi azt hittük, nagyon jól eltitkoltuk, de amikor bejelentettük az eljegyzésünket, kiderült, hogy fogadásokat kötöttek arra, mikor rukkolunk elő a hírrel. Annak, aki az ebédlőben az ültetésrendet csinálta, feltűnt, hogy mi mindig egymás mellé kérünk helyet.

Tehát Keith és Mavis hasztalanul igyekezett észrevétlen maradni, habár feltétel nélküli jóindulattal tartották szemmel őket. Mavis emlékezete szerint Dilly Knox tréfásan figyelmeztette, hogy „a matematikusokból hiányzik a képzelőerő”. Mavis biztosította róla, hogy az ő fantáziájával nincs semmi baj. Az eljegyzést hamarosan házasság követte.

– Csak az esküvőnk után osztottak be külön szobába – folytatja az elbeszélést Mavis Batey. – De ez egyszerű civil munkarend volt, a titkosszolgálatnak nem volt hozzá semmi köze.

Sheila és Oliver Lawn nem csupán ehhez hasonlóan biztató jóindulatra talált, de jóval a megismerkedésük előtt rájöttek, hogy a Bletchley Park milyen alkalmas a romantikára. Mellesleg ők is tanúi voltak a növekvő meghittségnek Keith Batey és Mavis Lever között.

– Jó néhány ilyen kapcsolat volt – mondja Oliver Lawn. – A 6-os barakkban sokan voltak, akik összeházasodtak még Bletchley-ben. Ott volt természetesen a Batey házaspár. Sheila és én később kötöttünk házasságot, mert Sheilának haza kellett utaznia, hogy megszerezze a diplomáját.

– Oliver és én a Scottish Reels* klubban találkoztunk, ahova én is beléptem – mondja Sheila. – Megfigyeltem, hogy amikor Hugh Foss (a Bletchley Park reelkirálya) nincs ott, gyakran Oliver vezeti az órákat, és megjegyeztem magamnak a jóképű táncost. Gondolom, együtt táncoltunk, és Oliver úgy találta, hogy megfelelő partner vagyok. Szalontáncokat és latin-amerikai táncokat is jártunk.

Milyen kedves kép: a nagy házban harsog a zene, a gramofonon forog a lemez, latin-amerikai muzsika szól, és a lábak dobognak a táncparketten. A Batey házaspárhoz hasonlóan Sheila Lawn sem emlékszik olyanra, hogy a vezetés kifogásolta volna a kapcsolatukat:

– Nem úgy tűnt, hogy a potentátok beleszóltak volna a magánéletünkbe, mert az ember bármikor találkozhatott a barátjával, ha nem volt szolgálatban.

Különben is, teszi hozzá Mr. Lawn, túl sok ilyen eset volt:

– Bob Roseveare-re és Ione Jayre emlékszem még. Bob matematikus volt, egyenesen a Marlborough bentlakásos középiskolából érkezett, még egyetemre se járt. Nagy koponya volt. Ione Jayt vette feleségül, aki a 6-os barakkban dolgozott.

– Aztán ott volt Dennis Babbage, egyetemi tanár, akárcsak Gordon Welchman. Nagyjából egykorúak is voltak. Babbage akkor nősült meg, amikor Bletchley-ben dolgozott.

Persze nem minden románc végződött házassággal.

– Voltak fellángolásaink a Bletchley Parkban, amelyek hamvába holtak – neveti el magát Mr. Lawn. – Nekem is volt egy idillem, Sheilának is. Én rövid ideig jártam egy hölggyel. Ez még jóval az előtt történt, hogy Sheilát megismertem. Úgy rémlik, sokat táncoltunk, azt hiszem, inkább társasági táncokat, mint skót néptáncot. Ez a hölgy és én elég közeli barátságba kerültünk pár hónapra. Azután ő külföldre ment, azt hiszem, a háború hátralévő részét Szingapúrban töltötte.

* A reel élénk skót tánc. *(A ford.)*

A szerelem sok sorompót ledöntött Bletchley-ben. Jon Cohen rejtjelfejtő így emlékszik:

– Jártam egy lánnyal, aki megdöbbenésemre grófkisasszony volt. Az én középosztálybeli zsidó hátteremmel normális körülmények között nem ilyen partnert választottam volna. De hát ez olyan hely volt, ahol mindenféle ember megfordult. Szerveztek táncesteket, partikat, és egész jól szórakoztunk.[2]

Egy másik ismert – és házassággal végződő – kapcsolat Shaun Wylie-é és Odette Murray segédszolgálatosé. Mindketten Newmanryben dolgoztak. 1943-ban lobbant fel a láng egy zakatoló masina fölött, 1944-ben házasodtak össze. Igazi heroikus tündérmese, tekintve a lármás gépóriás nem túl andalító hátterét. Bár Shaunnak és Odette-nek is voltak meghitt pillanatai, távol a technikától.

– Az udvarlás leginkább a Woburn Parkban zajlott – mondta Odette Murray. – Az apátság hatalmas, impozáns épület volt, a közepén magas szószékkel. Alkalmanként fölmásztam oda, leültem és onnan lestem, ahogy Shaun a biciklijén végigkarikázik a bekötőúton.

A szerelem nyilvánvalóan áthidalta a barakkok közötti távolságot. Rolf Noskwith a 8-as barakkban töltött napjaira emlékezve említette egyik kollégáját, Hilary Brett-Smitht, aki összefoglalta neki a *Bismarck* elsüllyedését, és azt is hozzátette, hogy egy bizonyos Harry Hinsley találta meg a sorsdöntő üzenetet. Hilary és Hinsley később összeházasodott.

Volt egy angol–amerikai házasság is, amikor egy Robert M. Slusser nevű katonatiszt feleségül vette a WAAF egyik hadnagyát, Elizabeth Burberryt. A lány a 3-as barakkban dolgozott, és közvetlenül azelőtt, hogy Slussert odavezényelték, beadta az áthelyezési kérelmét. Találkoztak, kivirágzott a szerelem, Elizabeth visszavonta a kérelmet. A boldog pár nem vesztegette az idejét. 1944. június 27-én házasodtak össze, alig néhány nappal a D-nap után. 1945. április 10-én megszületett a lányuk, Elizabeth, a Bletchley Park gyermeke.

Ami a művészeteket illeti, a kódfejtő és költő F. T. Prince a Parkban ismerkedett meg leendő feleségével, Elizabeth Bushsal, Henry Reed pedig Michael Ramsbothammel. A történész Roland Oliver itt habarodott bele Caroline Linehanbe.

A Bletchley Park talán legfájdalmasabb – és mondanunk sem kell, a legváratlanabb – kapcsolata Alan Turingé. 1940 nyarán behívtak a 8-as barakkba egy cambridge-i matematikushallgatót, Joan Clarke-et (később Murrayt). 1941 nyarán Turing Bombái, a lyukkártyák és a műszakok gépiesen szabályos váltakozása alkotta a Bletchley Park tevékenységének tengelyét. Ugyancsak 1941 tavaszán hajtottak végre Turing és a 8-as barakkban dolgozó munkatársai létfontosságú áttörést a tengerészeti Enigma megfejtésében. Ebben a rendkívüli helyzetben bontakozott ki Turing és Joan Clarke barátsága.

Moziba jártak. Együtt töltötték a szabadnapokat. Abban a korban az ilyen kapcsolat csak egyféleképpen végződhetett. Nemi irányultsága ellenére Turing úgy érezte, meg kell felelnie a parancsoló társadalmi elvárásnak. Meglepően hamar megkérte Joan kezét – noha a rá jellemző őszinteséggel és elővigyázatból figyelmeztette a lányt, hogy a házasság talán nem lesz tökéletes, az ő, ahogy fogalmazott, „homoszexuális hajlama" miatt.

Talán akkor ezen nem egészen azt értették, mint ma, mert Joant nem rettentette vissza a vallomás. Eljegyezték egymást, Joan bemutatta Turingot a szüleinek, és viszont. Gyűrűt is váltottak. Andrew Hodges arra céloz, hogy a „hajlam" szó az aktív szexuális életet álcázhatta, és ha Joan ezt tudta volna, bizonyára megbotránkozik.

De hát ez olyan kor volt, amikor az ilyesmiről nem beszéltek sem társaságban, sem regényekben, sem filmekben, sem színdarabokban. Persze használtak olyan kifejezéseket, hogy „effeminált" és „perverz", de a nyilvános beszélgetésekben ezeket a sztereotípiákat a nőies affektáltsághoz, a szélsőséges férfiatlansághoz és a tudatos, alattomos devianciához társították, Turingról pedig egyiket sem lehetett elmondani.

Kapcsolatuk másik pillére az volt, hogy számos bletchley-i lánytól eltérően, akik nem voltak matematikusok, Joannak sose kellett magyarázni: matematikán edzett elméje vágott, mint a borotva, így felszabadultan társaloghattak. Sakkoztak, teniszeztek, hosszasan diskuráltak a

Fibonacci-számsorokról és azok megjelenéséről a természetben, amint az a fenyőtobozokon látható.

Ám Turing a szíve mélyén tudta, hogy ez nem fog menni. Nyáron (mivel Bletchley-ben évente négyszer lehetett szabadságra menni egy-egy hétre), Turing és Joan fogták a biciklijüket meg az élelmiszerjegyeiket, és elkarikáztak Walesbe. Amikor visszajöttek, Turing közölte Joannal, hogy felbontja az eljegyzést.

Ettől függetlenül barátok maradtak, és később, amikor Turing hazatért 1942/43-as rövid amerikai tartózkodásából, drága töltőtollat hozott ajándékba a lánynak, és bátortalan célzásokat tett rá, hogy talán folytathatnák kapcsolatukat. Joan bölcsen elengedte a füle mellett a célzást.

Egyébként ami az „állatkerti drótkerítés mögötti kapcsolatokat" illeti, hogy egy hölgy megfogalmazásával éljünk, ebben az időben egész másként ítélték meg a házasság előtti szexet. Az egy másik kor volt, éppen olyan ártatlan, mint amilyennek sokan hiszik. Nemcsak azért, mert még nem létezett fogamzásgátló tabletta, hanem mert a szexualitásról olyan ritkán beszéltek – már ha egyáltalán –, hogy a fiatalság – legalábbis a középosztálybeli fiatalok – számára a nemiség a titokzatosság fátylába burkolózott. Ráadásul veszélyes volt szégyent hozni a családra.

– Ha, ne adja az ég, terhesen ment volna haza az ember – mondja ma egy hajdani segédszolgálatos –, az anyja elzavartja a háztól. Elképzelhetetlen volt.

Lehet, hogy – mint oly sok más a brit életben – ez is elsősorban a társadalmi helyzettől és a családi háttértől függött. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy falun – valószínűleg a mai napig – korábban kezdtek el nemi életet élni, mint a túlzsúfolt városokban, abból az egyszerű okból, hogy vidéken az ember könnyebben elvonulhat mások elől. Főleg a középosztályban hallgatták agyon a szexet: a nők tudták, milyen fontos a jó hírük, és milyen könnyű elveszíteni. A felsőbb osztályoknak és a munkásoknak kevesebb vesztenivalójuk lehetett, ezért lazábban álltak a dologhoz, viszont a középosztálybeli fiataloknak hallatlanul fontos volt ez, hogy megőrizhessék a nehezen kiharcolt társadalmi

respektust. Számos szempontból a huszadik század közepe sokkal szigorúbb volt, mint a viktoriánus évek.

Mindenféle szóbeszéd járt nem kívánt terhességekről, titkos szülésekről; pletykálták, hogy egy segédszolgálatos a RAF chicksandsi támaszpontján szült, de a baba nem sokkal a szülés után meghalt. A kétségbeesett anya megpróbálta elrejteni a csepp holttestet, de a felettesei megtalálták. A lányt ezután elvitték, és senki sem tudta, mi lett vele. Ámbár Marion Hill egyik interjújában egy volt segédszolgálatos a dörzsöltség és az ártatlanság különös keverékével válaszol, amikor a szexről kérdezik:

– Sok viszony volt. Persze nem lehetett egy férfival közös szobát foglalni egy szállodában. Elsőnek a házasságlevelet kérték. De aki akart, az talált módot az együttlétre. Rengeteg lehetőség kínálkozott: vidéki séták, biciklitúrák. Emlékszem, ahogy pezsgőztem a dombtetőkön fiatalemberekkel.[3]

Igencsak jómódú fiatalemberek lehettek. Pezsgő háborús időkben nem termett minden bokorban Buckinghamshire északi részében. A szállodai szobák emlegetése jól mutatja, hogy az ifjú udvarlók mit szerettek volna, ám sokak számára még az is elképzelhetetlen volt, hogy fölmenjenek egy ilyen szobába.

A Park egy másik veteránja így emlékezett:

– BP-ben számtalan tartós kapcsolat szövődött... a részleg megszervezte, hogy a műszakokat ennek megfelelően osszák be... hiszen nem lehetett „járni" valakivel, ha az a másik műszakban dolgozott. Hasonlóképpen ha egy kapcsolat lazulni kezdett, tanácsos volt átszervezni a műszakokat. Mindent összevéve a rendszer nagyon jól működött.

A kis Mimi Gallilee is tanúja volt az idilleknek a Parkban, de az ő reagálása töményen kifejezi a korra jellemző ártatlanságot:

– Sok házasságot kötöttek. Más kapcsolatokról nem hallottunk.

20.

1943: nagyon különös kapcsolat

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok szoros kapcsolata a második világháború alatt született, és a világpolitika maradandó követelménye maradt. Ők adták az eszközöket, mi elvégeztük a munkát. Ami hiányzott anyagi forrásokban, azt a bulldog kitartásával pótoltuk; ez a bátorság elnyerte Uncle Sam csodálatát, és máig erős köteléket teremtett a két nagy nemzet között. Ez a jelkép rendkívül szívós. A közfelfogás szerint a háború változtatta meg végleg a két ország viszonyát, amely a kölcsönös gyanakvás helyett ma már a kölcsönös tiszteletre épül.

Ez persze nem ilyen egyszerű. Sok történész szerint, aki a közelmúltban írt a kérdésről, a háború alatti kapcsolat elég messze állt a mostanitól. Walter Reed szerint Churchill és Roosevelt nagyon jó viszonyban volt, katonai tanácsadóik és minisztereik annál kevésbé. Reed úgy látja, hogy a Kongresszus és a pénzügyminiszter az egész háború alatt hihetetlenül gyanakodott Nagy-Britanniára.

Michael Howard történész szerint:

Roosevelt nyájassága azon a ravasz megfontoláson alapult, hogy Nagy-Britannia nem veszítheti el a háborút; ha már egyszer az amerikaiakat kiugratták a semlegességből, amelyet úgy szerettek volna megőrizni, addig kell kedveskedni a briteknek, amíg az Egyesült Államok eléggé meg nem erősödik, hogy úgy fejezze be a háborút, ahogy az neki megfelel. Churchill segítségére volt szüksége, hogy legyőzze a britek ösztönös ellenszenvét, amely átitatta az ország katonai és politikai elitjét. Ironikus módon Churchill ebben olyan sikerrel járt, hogy manapság sokkal jelképesebb figura az Egyesült Államokban, mint Roosevelt.[1]

A feszültség mint cseppben a tenger tükröződött a Bletchley Park munkájában 1941 decembere előtt, amikor az USA belépett a háborúba, és az után is. Máig gyanakszanak például arra, hogy a Bletchley Park kriptográfusai már 1941. december elején tudtak a japánok háborús készülődéséről Pearl Harbor ellen, de Churchill nem engedte továbbítani a hírszerzés adatait, mert Pearl Harbor bombázása provokálta ki az amerikaiak belépését a háborúba. De még 1940-ben, több mint egy évvel az előtt, hogy Amerika belépett a háborúba, mindkét ország enyhén szólva habozott, hogy megossza-e hírszerzési adatait a másikkal. Noha egyértelmű volt, hogy Nagy-Britanniának és Amerikának együtt kellene működnie a kódfejtésben, az együttműködés kiterjesztését megtorpedózta a kölcsönös gyanakvás. Bletchley hivatalos krónikája szerint „a brit levéltárakban nincs olyan fontosabb hírszerzési anyag, amely ne lett volna hozzáférhető az amerikaiak számára". De már az is sokatmondó, hogy ilyen gyanú egyáltalán fölmerülhetett. A kapcsolat Bletchley és az amerikai hírszerzés között eleve nem volt könnyű.

1940 decemberében, egy teljes évvel az előtt, hogy Amerika belépett a háborúba, Nagy-Britannia és az USA Washingtonban aláírt egy egyezményt, amely szerint kölcsönösen kicserélik egymással a német, olasz és japán kódokra vonatkozó összes technikai információt. Egy hónappal később négyfős kódfejtő csoport – ketten a hadseregből, ketten a haditengerészettől – érkezett Amerikából Angliába, hogy saját szemükkel lássák Bletchley működését.

A kikötőben az akkori igazgatóhelyettes, Edward Travis és John Tiltman ezredes üdvözölte őket, majd elindultak Bletchley-be, ahol éjfélkor találkoztak Alistair Dennistonnal. Denniston titkárnője, Barbara Abernethy így emlékezett az eseményekre:

Addig csak filmeken láttam amerikaiakat. Sherryt töltöttem nekik. Fogalmam sem volt, mit csinálnak nálunk; nekem nem mondták meg. Halkan beszélgettek, nagyon izgalmas volt. Semmit sem hallottam abból, amit mondtak, de azért figyelmeztettek, hogy semmiről se beszéljek. Úgy rémlik, nem volt köztudott, hogy az amerikaiaknak bármilyen kapcsolatuk lenne Bletchley-vel. Tudja, ez Pearl Harbor előtt történt, és Roosevelt feltehetőleg senkivel nem akarta közölni, hogy bármiféle kapcsolat lenne a két ország között.[2]

Az amerikaiak több hetet töltöttek Angliában. Shenley Parkban, egy közeli udvarházban szállásolták el őket, megmutatták nekik a tengeralattjáró-követő és radarállomásokat. Látogatásuk egyik legfontosabb indoka a kölcsönös érdek volt a japán kódok megfejtésében. Hugh Foss, az elegáns skót, Oliver Strachey segítségével 1934-ben feltörte a japán diplomáciai kódológépet. Tiltman ezredes megfejtette az 1933-as, majd az 1938-as új japán katonai kódot. Az ilyen szakértelem természetesen érdekelte az amerikaiakat, akik erősen figyelték a japánokat.

1940-re az amerikaiaknak sikerült elkészíteniük a saját gépüket a japán kódok megfejtésére, amelyet „Bíbornak" neveztek el. Magukkal hoztak egy példányt Angliába, és a Bletchley Parkban be is mutatták. A brit és amerikai kódfejtők az összes beszámoló szerint remekül kijöttek egymással a kölcsönös és lelkes tisztelet légkörében.

A szívélyes kapcsolat csak hetekkel a látogatás után kezdett döcögni és megsavanyodni. Egyes amerikaiak úgy vélték, hogy a britek nem viszonozták kellőképpen a hallatlanul értékes ajándékot, a Bíbor gépet. Nem számított, hogy a Bletchley Park elküldte a részletes feljegyzéseket az Enigmáról, a megfejtett kódokat, de még Alan Turing feljegyzéseinek egy részét is; az amerikaiak a Bombát akarták. A brit hírszerzés és Alistair Denniston azonban úgy határozott, hogy az USA nem kap belőle.

Ez az elutasítás meglepőnek tűnhet; miért ne lehetne egy szövetségesnek teljes hozzáférése a technikához, amely előnyhöz juttatja a konfliktusban? Irigy lett volna a Bletchley Park, ahogy azt az amerikai kódfejtők gyanították? Azt jelezné az elutasítás, hogy a Bletchley Park hisztérikusan igyekezett kézben tartani az ellenőrzést?

Talán féltek a britek? Némelyek szerint Bletchley-ben oda se akarták engedni az amerikaiakat a Bomba közelébe, mert akkoriban az amerikai biztonsági előírások még viszonylag lazák voltak. Azzal érveltek, hogy ha az amerikaiak átveszik a brit technológiát, mindig fennáll a baljós lehetőség, hogy az Egyesült Államokban egy ellenséges ügynök simán kiszimatolhatja, mit csinálnak, és az információt továbbíthatja Németországnak.

Továbbá tény, hogy 1940-ben csak hat Bomba működött, de azok teljes kapacitással. A Bletchley Park nem engedhette meg magának, hogy akár egyet is nélkülözzön. Az MI6 azonban utasította Bletchley-t, hogy ezt az okot nem említhetik, mert az amerikaiak még azt mondanák, nekik elég lesz a tervrajz, abból is fel tudják építeni a magukét.

Az amerikaiak – talán nem ok nélkül – haragosan reagáltak. Ám a diplomáciai mosolyszünet nem hatott a vezető kriptográfusok személyes kapcsolataira. Alistair Denniston meleg és gyümölcsöző barátságot kötött a rangidős amerikai kriptográfussal, William Friedmannel, és Friedman, mint írják, nagyon csodálta és tisztelte Dennistont.

Noha Bletchley nem volt hajlandó átadni a Bombákat, más módokon igyekezett segíteni az amerikaiakat. 1942 novemberében például személyesen Alan Turingot küldték át az Egyesült Államokba. Akkor vágott keresztül az Atlanti-óceánon a *Queen Elizabeth* fedélzetén, amikor mindenféle hajózás rendkívül veszélyes volt a mindenütt jelen lévő tengeralattjárók miatt. Turing már korábban, az 1930-as években is járt Amerikában, és éltek ott barátai; ennek a látogatásnak az volt a célja, hogy újakat szerezzen. Bletchley alapjában véve a szakértelmét adta kölcsön dúsgazdag szövetségesének abban a reményben, hogy Turing lángelméje, az amerikaiak műszaki tudása és korlátlan erőforrásai együttesen további áttöréseket tesznek lehetővé.

Miután megérkezett Washingtonba a Kommunikációs Kiegészítő Irodához (CSAW),* Turing részlegről részlegre vándorolt az amerikai kriptográfia berkeiben, mert ő nem a hadsereg vagy a haditengerészet, hanem a Fehér Ház engedélyével tartózkodott Amerikában. Hozzáférése volt minden új rendszerhez, amelyekkel az USA kriptográfusai dolgoztak, szakértelme kezdett hasznot hajtani. Végre ismét követni lehetett az Atlanti-óceánon tartózkodó tengeralattjárókat.

Később a New York-i Bell Laboratóriumba került, ahol szigorúan titkos új találmányokon dolgoztak, többek között a beszédkódolón és a hívászavarón. Olyan eszközöket használtak hozzá, mint a Vocoder, amelyet még a londoni Dollis Hillen fejlesztettek ki. Ezen a helyen Turingot Anglia első kriptográfusának tartották. Greenwich Village-ben dolgozott ezen és más titkos biztonsági rendszereken napi tizenkét órát.

* *Communications Supplementary Activities,* Washington: a Haditengerészet Kommunikációs Irodájának 20. osztálya. Ehhez tartozott minden, ami a haditengerészet kommunikációs biztonságával volt kapcsolatos. *(A szerk.)*

Csakhogy Turing fegyelmezhetetlen volt. Életrajzírója, Andrew Hodges azt írja, hogy amerikai munkatársai

> *...panaszkodtak, hogy Alan nem köszön nekik, nem mutatja, hogy felismerné őket, amikor elmegy mellettük a folyosókon, inkább mintha átnézne rajtuk. Kollégája, Alex Fowler, aki idősebb ember volt, már negyven is elmúlt, képes volt megleckéztetni Alant.*
>
> *Ő alázatosan mentegetőzött, de a magyarázatból, amelyet adott, láthatjuk, hogy többek között miért okoztak nehézséget a legkülönbözőbb élethelyzetek: „Tudja, Cambridgeben is olyan unalmas volt, hogy ha reggel kitettem a lábam a házból, egyfolytában azt kellett hajtogatni, hogy helló, helló, helló." Nagyon jól tudta, mennyire fontos dolgot csinál, ezért gondolkodás nélkül áthágta a konvenciókat. De megígérte, hogy változtat a modorán.*[3]

Még azt is kikürtölte, hogy egy szállodában megkörnyékezte egy férfi. Az ilyesfajta dicsekvés bizonyosan nem volt szokás 1943-ban az Egyesült Államokban.

1942 vége felé maga Travis parancsnok utazott Washingtonba, de ahogy Gordon Welchman írta, „fagyos fogadtatásban" részesült. Az amerikaiak még mindig nehezteltek, amiért Bletchley nem volt hajlandó beavatni őket a Bomba titkába.

Nagy-Britannia és az USA ennek ellenére is aláírt egy megegyezést kriptográfusaik tudásának egyesítéséről, és ebbe végre belekerült, hogy Bletchley megosztja ismereteit az információkért és értékes forrásokért cserébe, az USA pedig Bombákat készít Turing tervei alapján.

A gépeket az ohiói Daytonban kezdték építeni. Az első kettőt Ádámnak és Évának nevezték el. Ettől az 1942-es egyezménytől kezdve továbbra is Bletchley volt a német haditengerészeti kódok első számú megfejtője, de a nyersfordításokat átküldte Washingtonba. Ez rendkí-

vüli fejlemény volt, az első alkalom, amikor a szövetségesek egyesítették kriptográfiai szakértelmüket.

Míg az amerikaiak megkapták Turingot és az új Bombákat, a Bletchley Park is kapott néhány amerikai katonát, akik történetesen ugyancsak kriptográfusok voltak. Oliver Lawn így emlékezik az érkezésükre:

– Az amerikai hadsereg egy csomó kódfejtőt küldött, akik velünk dolgoztak a 6-os barakkban. Egy William Bundy nevű fickó volt a vezetőjük, aki később százados lett. A háború után fontos szerepet játszott az amerikai politikában. Jól megvoltunk vele. Fél tucat embert hozott magával, és együtt dolgoztunk a műszakokban. Ugyanazt a munkát végezték, mint mi, és beolvadtak a csoportba.

A Bletchley Parkról szóló írásából ítélve Peter Calvocoressinek ugyancsak imponált a könnyedség, amellyel az amerikaiak beilleszkedtek a mindennapi munkába:

> *Egy napon, 1943 áprilisában bemutatták a 3-as barakknak Telford Taylor ezredest, első amerikai kollégánkat. Már sokat tudott az Ultráról, és elég volt neki egy hét, hogy ugyanúgy bánjon vele, mint mi. Őt hasonlóan rátermett emberek követték. Ők is behívott tartalékosok voltak, a polgári foglalkozásuk is nagyjából azonos volt a miénkkel, csak náluk sokkal több volt az ügyvéd, mint közöttünk.*
>
> *Beosztották őket a különböző részlegekbe, ahova egy pillanat alatt beilleszkedtek.*
>
> *Amikor az amerikai szárazföldi hadsereg és a légierő főhadiszállásokat létesítettek Angliában és később a kontinensen, már megvoltak a saját Ultra hírszerzőik és különleges összeköttetéseik a Bletchley Parkkal, de maga az intézmény brit és amerikai közös vezetés alatt állt.*
>
> *Például a 3A barakkban néhány légügyi tanácsadó amerikai volt, de az összes tanácsadó amerikai–brit parancsnokság alá tartozott. Az amerikai kontingens olyan simán beilleszkedett, hogy alig ríttak ki közülünk. Ezt magyarázhatják a közös célok, de még fontosabb volt, hogy mi is akkor tanultuk meg méltányolni az első amerikaiak egyéniségét és képességeit...*[4]

Telford Taylor ezredes hasonló rokonszenvvel írja később:

> *Nincsenek méltó szavaim arra a szívélyességre és türelemre, amellyel a 3-as barakk (kisebb mértékben a 6-os barakk és más részlegek) munkatársai körbevezettek és elmagyarázták a tevékenységet. Először nem volt irodám, de Jim Rose és Peter Calvocoressi biztosítottak egy helyet az irodájukban... Travis és De Grey civilek, és Travis igazán barátságos...*
>
> *Büszke vagyok arra a könnyedségre, jóakaratra és sikerre, amellyel a briteknek és az amerikaiaknak sikerült kialakítani a közös munkát.*[5]

Taylor ezredes valami botrányfélébe is belekerült, amikor viszonyt kezdett Christine Brooke-Rose angol kriptográfussal. Mrs. Brooke-Rose később elárulta Michael Smithnek, hogy a férje reagálása rendkívül jellemző volt arra a korra: „Nagyon-nagyon brit volt, úgyhogy megbeszélték a dolgot Telforddal. Telford utólag remekül mulatott azon, hogy a férjem ennyire brit: kezet rázott vele, azt mondta, minden rendben – ami természetesen nem volt igaz, hiszen felbomlott a házasságunk."[6]

Mimi Gallileenek ugyancsak van egy emléke a jól beilleszkedő amerikai jövevényekről:

– Volt egy barátnőm a segédszolgálatosok között, még azt sem tudom, melyik barakkban dolgozott, de a háború végén átvezényelték az admiralitásra, hogy ott szolgálja le az idejét, mielőtt leszerelik... járni kezdett egy Bob Carroll nevű amerikai katonával. Azt hiszem, el is jegyezték egymást, még mielőtt a fiú visszament Amerikába. Több mint egy év telt el, mire a barátnőm utánamehetett, és odaát összeházasodhattak.

A Nagy-Britanniába érkező és az elérhető nőket letaroló amerikai katona komikus kliséje ugyanúgy beépült a köztudatba, mint a két nemzet különleges kapcsolata. Nemrég még a *Simpson család* egyik epizódjában is felbukkant, amikor Nagypapa ismét meg akarta látogatni angol szeretőjét. Mint láttuk, a Bletchley Parkban is a legváltozatosabb kapcsolatok szövődtek.

A kortárs – noha jóindulatú – karikatúrák elöntötték a populáris kultúrát. A rendkívül népszerű BBC rádiókomédia, a *Már megint ez az ember* egyik szereplője egy Sam Scram nevű amerikai őrmester; Powell és Pressburger *Canterburyi meséi*ben (1944) a három főszereplő egyike egy fiatal amerikai őrmester, akinek „zarándoklatát" Canterburybe ideiglenesen megszakítja egy pikáns kóstoló a kenti vidéki életből. Powell és Pressburger ugyanezt a témát elevenítette fel 1945-ben az *Élet-halál kérdése* című angol–amerikai filmben (1945); itt David Niven, a pilóta beleszeret Kim Hunterbe, az amerikai rádiósba.

Harry Fensom, a Bletchley Park veteránja kedélyesen idézi fel a kódfejtőkhöz látogatóba jövő, „ámuldozó amerikai hadnagy szavait". Ez az amerikai megjegyezte: „Az épületekben remek gépek és remek nők vannak. A gépeket a British Tabulating Company, a hölgyeket az Isten alkotta."[7]

Az amerikai kontingens számos szempontból kellemesnek és izgalmasnak találta a buckinghamshire-i vidéki életet. Marion Hill feljegyezte egy amerikai katona nosztalgikus beszámolóját a pezsgő társasági életről, amelyet társaival együtt élvezett a segédszolgálatosok körében:

– Százan voltunk amerikaiak, és ennek legalább a fele a helybéliekkel együtt dolgozott. Az utóbbiak között sok nő volt. Általában kevés volt a férfi, mivel a legtöbb helyi legény a hadseregben szolgált. Ennek következtében az amerikaiakat mindig meghívták a táncestekre. A társaságnak legalább a fele házas volt, de megfeledkeztünk arról. Néhány legényember angol lányt vett feleségül.[8]

Hasonlóképpen néhány nő, aki a Parkban dolgozott, ábrándozva (és sajátos ártatlansággal) emlékszik ezekre az amerikaiakra. Az egyik ezt mondta:

– Eljártunk táncolni az amerikai pilótákkal... mert remek volt a kosztjuk és a fagylaltjuk.

Egy másik, ugyanazzal a naiv ártatlansággal:

– Bill, aki amerikai híradós százados volt, dzsipet vezetett. Irigyen bámultam, hiszen sosem ültem még dzsipben.

Persze voltak pillanatok, amikor a két kultúra kölcsönös értetlenséggel bámult egymásra. Például ott volt a konyha. Egy amerikai katona Bletchley-ben megállapította, milyen jó cseréket lehetett csinálni a kantinban:

– A britek mindig szenvedtek a fehérjehiánytól, öröm volt nézni, ahogy az angol lányok megrohamozták a füstölt lazacomat, miközben én a pirítósomat ettem.

Ezzel szemben Lord Briggsnek (akkor még csak Asának) leesett az álla az amerikai koszttól és az amerikai felsőoktatástól. Így emlékezett a Bletchley Parkra:

– Ott hallottam először a paradicsomléről, az amerikai szalonnáról, az amerikai kávéról és az amerikai egyetemekről.[9]

Egy amerikai tiszt a háború után így foglalta össze, mit tart a Bletchley Park legnagyobb vonzerejének:

– Ha az ember katona, fölöttébb vonzó egy olyan hely, ahol nem lőnek rá. Ha irodai munkát kell végezni, akkor jólesik arra gondolni, hogy fontos a háborús erőfeszítések szempontjából, ráadásul komoly szellemi kihívást jelent. Örülhetünk, hogy a legfontosabb időkben fontos helyen tartózkodtunk.

1944-ben Gordon Welchman utazott az USA-ba. Úti beszámolója híven tükrözi a csalódásokat és az elégedettséget, amit Bletchley titkos élete jelentett egy büszke embernek:

> *1944 februárjában a* Queen Mary*vel utaztam Amerikába, a kapitány asztalánál étkeztem több közismert ember társaságában. Köztük volt a brit kormány egyik minisztere, az Országos Fizikai Laboratórium vezetője, és Korda Sándor filmproducer.*
>
> *Az úton a miniszter alig titkolta, hogy rossz néven veszi egy közönséges Gordon Welchman jelenlétét a kapitány asztalánál, hiszen ez az ember semmi különöset nem csinált. De mikor megérkeztünk New Yorkba és az utasok várták az utasításokat, egyszer csak megszólalt a megafon: „Kérjük Mr. Alexander Kordát és Mr. Gordon Welchmant, fáradjanak le a hajóról!" Történetesen a miniszter mellett álltam, és láttam a döbbenetet az arcán!*[10]

Welchman nem jegyezte fel a kétségtelen örömet, amely eltölthette a miniszter arca láttán.

Amerikába Sir William Stephenson magas rangú hírszerző hívta meg, aki Churchill utasítására „árnyék-titkosszolgálatot" hozott létre Amerikában arra az esetre, ha a németek megtámadnák és lerohannák Nagy-Britanniát. Welchman csodálta Amerikát és az amerikai népet. Annyira tetszett neki, amit látott és tapasztalt, hogy 1948-ban végleg kivándorolt. Így számol be első találkozásáról amerikai tárgyalópartnereivel:

Az amerikaiak különösen értenek a bevezető csevegéshez, hogy a tárgyalópartner jól érezze magát, mielőtt komoly témákat hoznának szóba. Amikor megérkeztem Washingtonba, találkoznom kellett néhány nagykutyával, akiknek a jóváhagyása nélkül nem vehettem fel a kapcsolatot a kriptográfusokkal.

Semmi kétség, szívesen megkönnyítették volna a dolgomat egy ilyesféle csevegéssel, de nálam nem kellett megtörni a jeget. Angliából jöttem, ahol meglehetősen egyszerű háborús diéta járta, és megszenvedtem már az első találkozást is az amerikai ételekkel. Amint az épülethez értünk, rögtön meg kellett kérdeznem:

– Hol van a…? – Amikor végre találkoztam a potentátokkal, mindenki vigyorgott, és nem maradt jég, amit meg kellett volna törni.

Más szavakkal, miközben a két ország magas rangú katonai parancsnokai folyamatosan vitáztak, a rejtjelfejtők között a jóindulaton és a kölcsönös tiszteleten alapuló, szokatlan bajtársiasság alakult ki. Amerika számára létfontosságú volt ez a kapcsolat, mert Nagy-Britannia magas szintű tudományos áttörésekkel dicsekedhetett, ám az Egyesült Államok, amely többrétű támogatást nyújtott Nagy-Britannia háborús erőfeszítéseihez, ugyancsak kimondhatatlanul hasznosnak bizonyult Bletchley támogatásában.

A Bletchley Park 1926-ban, jóval a kódfejtő napok előtt, abban az időben, amikor a Leon család – az akkori tulajdonosok – gyakran adott „pompás estélyeket".

A bletchley-i vasútállomás. A legtöbb újonc ezt látta meg elsőnek a háborús utazás célállomásából, kivéve azokat, akik éjnek évadján érkeztek, amikor „egy lélek sem lézengett" a kivilágítatlan állomáson.

Mavis Batey (szül. Lever), Dilly Knox kódfejtő csoportjának egyik kulcsembere. Kivételes hozzáértésének sorsdöntő szerep jutott 1941-ben, a Matapan-foknál lezajlott ütközetben.

Oliver Lawn cambridge-i matematikus, a Bomba kódfejtő gép kifejlesztésének irányítója diploma előtt érkezett a Parkba.

A skóciai egyetemről beszervezett Sheila Lawn (szül. MacKenzie) nyelvész és kódfejtő a Park egyik táncestélyén ismerkedett meg leendő férjével, Oliverrel *(fent).*

Angus Wilson kódfejtő és regényíró (jobbról a második) a Bletchley Parkban. A hírhedten ingerlékeny Wilson állítólag egy tintásüveget vágott az egyik segédszolgálatoshoz.

Jerry Roberts kapitány, aki a háború későbbi szakaszában az úttörő Tunny („tonhal") kódfejtő műveletben dolgozott. Ő dekódolta Hitler egyik személyes üzenetét.

Jean Valentine segédszolgálatost, miután lehúzta a maga idejét a Bletchley Parkban, a föld túlsó oldalára, Ceylonba vezényelték a japán kódok megfejtésére.

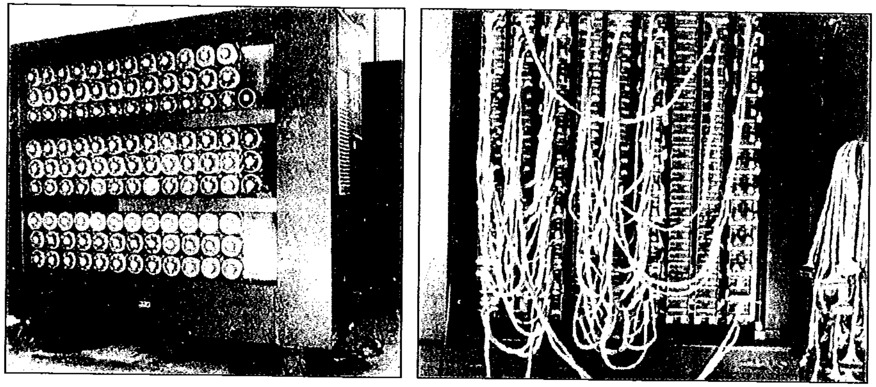

A forradalmi kódfejtő gép, a Bomba, amelyet Alan Turing talált fel és Gordon Welchman finomított. Ez volt az alapja Bletchley sikerének; szerepe a háború kimenetelében szinte felmérhetetlen. Kezelése testileg-lelkileg kifárasztotta a segédszolgálatosokat.

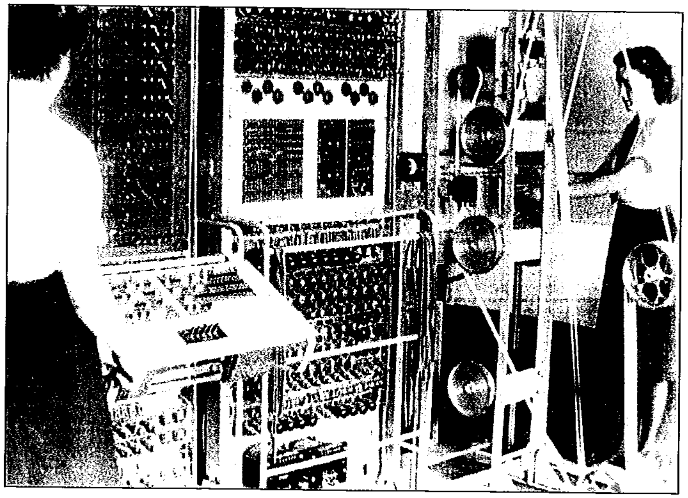

Dr. Thomas Flowers szellemi gyermeke, a háború későbbi szakaszában használt Colossus kódfejtő gép, a modern számítógépek előfutára.

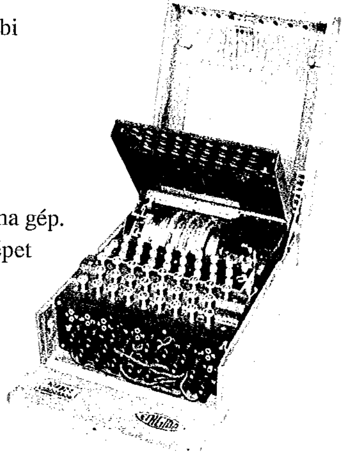

Korai, 1936-os, háromtárcsás Enigma gép. Az elegáns, hordozható rejtjelező gépet a németek feltörhetetlennek hitték.

Dilly Knox

Alan Turing

Peter Twinn

Gordon Welchman

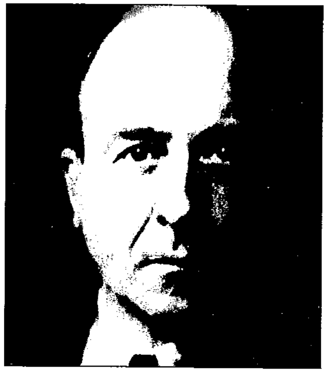

Frank Birch

Hugh Alexander

Bletchley agytrösztjei a kódfejtés lángelméi, akik szellemiekben gazdag és gyakran meghökkentő előéletre tekinthettek vissza. Knox és Birch, akik az idősebb nemzedékhez tartoztak, már az első világháború kódfejtő úttörői voltak.

Az elfogott üzeneteket idegtépő aprólékossággal kellett feldolgozni, ami nagyon fárasztóvá tette a bletchley-i kódfejtők és fordítók munkáját

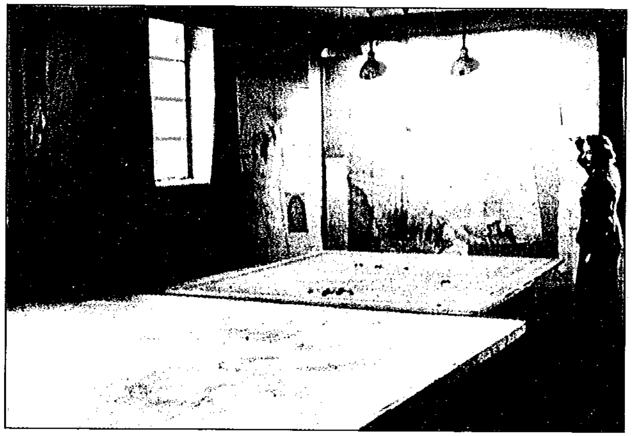

A barakkokat és betonblokkokat biztonsági okokból rendkívül szigorúan elzárták egymástól. Voltak olyan műveleti szobák, amelyeket a bletchley-i munkatársak zöme sosem látott.

Sokan a 3-as és a 6-os barakkot tartják a bletchley-i munka központjának. A 3-as és a 6-os barakkban dolgoztak a kódfejtők, hihetetlen összpontosítást igénylő, idegőrlő, nyolcórás műszakokban.

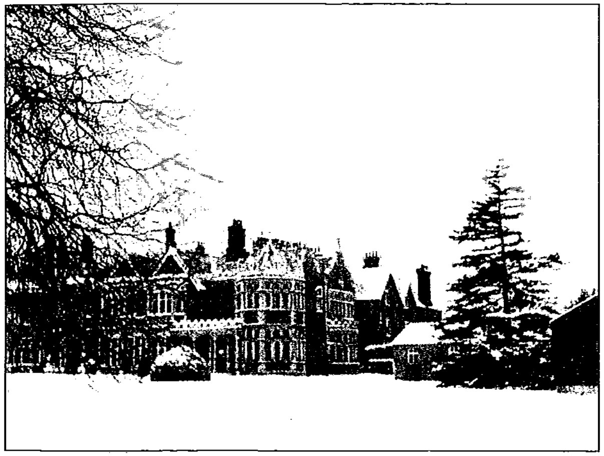

Egyesek „borzalmasnak" találták a főépületet, amely itt inkább csinosan fest 1940 szigorú telén

A ház előtti tó vize befagyott 1940 telén; a fiatal kódfejtők láthatóan élvezik a korcsolyázást. A háttérben néhány barakk.

A *Combined Ops* revü szereplői. Az amatőr színjátszás, operaéneklés, táncolás létfontosságú szelepet jelentett a kódfejtők számára a Park idegfeszültségében. *(lent)*

Jean Valentine, aki ma a Bletchley Parkban tart előadásokat, bemutatja a kódfejtő gép részletes rekonstrukcióját.

A 2009-es emlékünnepség a kenti herceg elnökségével. Balról jobbra Kathleen Warren, Oliver és Sheila Lawn, Jean Valentine, a kenti herceg, Ruth Bourne volt segédszolgálatos, Jerry Roberts százados, Arthur Bonsall, a GCHQ volt igazgatója, és Trumpington bárónő

Mi történt 1941 után Nagy-Britannia többi szövetségesével? Amióta a Bletchley Park létrejött, a franciák több alkalommal okoztak szörnyű aggodalmakat a Whitehallnak.

Természetesen Gustave Bertrand-ról volt szó és az ő „Vörös Pimpernel" csapatáról, akiktől – még a háború kitörése előtt – Alistair Denniston és Dilly Knox megszerezte a lengyelek információit. Miután 1940 tavaszán a németek megszállták Franciaországot, a lengyel matematikusok, akik már korábban elhagyták Lengyelországot, ismét távozni kényszerültek. Anglia befogadta őket, noha túl nagy biztonsági kockázatnak tekintette, hogy a Bletchley Park közelébe engedje a csoportot. Ha ezt igazságtalanságnak találjuk, vegyük figyelembe az akkori megalapozott üldözési mániát. Rejewskinek és matematikustársainak egy külön egységet hoztak létre Middlesexben, ahol az oroszok elfogott adásait elemezték. Közben a bátor Bertrand tábornok a vichyi Franciaországban maradt.

Ez viszont fölöttébb aggasztotta a Bletchley Park vezetését; mi lesz, ha a németek megtalálják Bertrand-t és francia kódtörőit, és kiszedik belőlük az Enigma titkát? Ez valamilyen elképesztő hanyagság folytán sosem történt meg. Történt azonban egy incidens De Gaulle tábornokkal és a Szabad Franciákkal kapcsolatban. 1943-ban Henri Giraud tábornok egy tömeg előtt beszélve kijelentette, hogy látta egy magas rangú német elfogott üzenetét. Ezt Londonban a *Times* is kikürtölte. Churchill őrjöngve követelt azonnali nyomozást a Bletchley Parkban. Az igazgatóság nem talált egyetlen üzenetet vagy visszafejtést sem, amelyre illett volna Giraud tábornok leírása. Ez az eset sem szólaltatta meg a vészcsengőt a német hírszerzésnél. A Bletchley Park mindenesetre gondoskodott arról, hogy a Szabad Franciákhoz sose jusson el egyetlen felismerhető, megfejtett üzenet sem.

1943-ban sor került egy újabb drámai tengeri ütközetre, amely egyszerre jelezte a Park hatalmas erejét és különös sebezhetőségét. Az év szeptemberében az Ultra aprólékos részletességgel követte a hatalmas német csatahajó, a *Scharnhorst* mozgását. Ez a hajóóriás számos szö-

vetséges kereskedelmi hajót süllyesztett el, és megszállott hévvel üldözte a brit haditengerészet. A bázisa a norvégiai Altenfjordban volt. 1943 karácsonyára, hála a megfejtett Enigma-üzeneteknek, eléggé ismerték a hajó mozgását és szándékait ahhoz, hogy a tengerészet lecsaphasson.

A *Sheffield,* a *Norfolk,* a *Belfast* és a *Duke of York* végigkergette a fekete északi vizeken a *Scharnhorst*ot, amely számos kitérő manővert tett, kétségbeesetten váltogatva útirányát, de végül utolérték. A *Duke of York* eltalálta, a többi hajó pedig torpedókkal rongálta meg a hajótestet. Hála a Bletchley-ben dekódolt üzenetekből származó, folyamatos információáradatnak – amelyet azonnal továbbítottak az admiralitásnak –, a félelmetes *Scharnhorst* 1943. december 26-án hullámsírba süllyedt.

A következő év tavaszán a szövetségesek újabb rohamot intéztek az utolsó német portyázó hajóóriás, a *Tirpitz* ellen, amelyet addig hiába támadtak. Ez is az Altenfjordban horgonyzott. Az Enigma kódfejtői jelezték, mikor szándékozik elindulni, és egy márciusi hajnalon szövetséges bombatámadást intéztek ellene. Noha súlyos károkat okoztak – és nagyon sok tengerész halt meg –, ez nem volt elég. Bletchley ezúttal is közel járt a lebukáshoz.

– A németek – mondta John Winton – rendíthetetlenül hittek abban, hogy az Enigma feltörhetetlen, pedig még a legkevésbé gyanakvó embernek is szöget üthetett volna a fejébe, hogy miután a *Tirpitz*et hónapokon át javították, az óriási ellenséges légiflotta miért épp azon a napon, és ráadásul épp abban az órában, sőt abban a percben érkezett föléje, amikor kifutni készült a tengerre?[11]

A kódfejtők információi segítségével a *Tirpitz*et úgy üldözhették, mintha nyomkövető lett volna rajta. Az utolsó csatára néhány hónappal később került sor, ismét csak a norvég partok mentén. Ez alkalommal elsüllyedt, magával rántva mind az ezer tengerészt.

A németek könnyen kikövetkeztethették volna Bletchley titkát. Érthetetlen, miért nem tették; az ilyesfajta hadmozdulatoknak mindig megvan ez az elkerülhetetlenül kockázata. Bletchley vezetői, akiknek keze alatt most már sok ezren dolgoztak a Parkban, továbbra is folyamatos nyomás alatt, örökös szorongásban éltek. Habár mindenkivel aláíratták a hivatalos titoktartási nyilatkozatot és nem győzték sulykolni a legszigorúbb titoktartás szükségszerűségét mindenkinek, aki kapcsolatba került a hellyel, mit tehetett volna a Park, ha véletlenül kipattan a titok? Vagy ami még rosszabb, szándékos kémkedéssel felfedik?

21.

1943: az óvatlan beszéd kockázata

Robert Harris 1995-ös bestsellere, az *Enigma* lényegében egy bletchley-i kémről szól. A feszültség egyre fokozódik, mert a következmények elképzelhetetlenek. Ha a németeknek csak egyetlen apró gyanúja ébred, hogy a britek feltörik a kódrendszerüket, akkor a rendszert annyira megbonyolítják, hogy azt már nem lehetett volna megfejteni. Az *Enigma* egyike azon ritka thrillereknek, amelyekről a kiadó joggal állíthatta, hogy a világ sorsa a regény hősein múlik.

Egyes bletchley-i veteránok rajonganak a könyvért; csodálják, hogy az író milyen bravúrosan rekonstruálja a Park életét, és még krimit is kever hozzá. Bár, mondják, ez az utóbbi elem igen szórakoztató, de roppant valószínűtlen. Bletchley mindennapjait annyira átitatta a titkolózás, hogy az némelyek szerint szinte már beteges volt. Veteránok állítják, hogy a biztonsági intézkedések töretlenül szigorúak voltak. Rebesgették, hogy egyes munkatársnők nem voltak hajlandók megműttetni magukat, mert féltek, hogy altatásban kibeszélnének titkokat. Pletykáltak egy cambridge-i tanárnőről, aki Londonban berúgott és fecsegett a munkájáról... aztán senki sem hallott róla többé. Voltak más kisiklások is – véletlenül, akaratlanul –, amelyek megmutatták, mennyire védtelen a Park az óvatlan beszéddel szemben.

Amikor Nyugat-Európa rohamosan omlott össze a németek 1940-es támadásaitól, a brit közvélemény meg volt győződve arról, hogy ugyanez a sors vár rájuk. Mimi Gallilee emlékezete szerint mindent elkövettek, hogy összezavarják a lehetséges megszállókat:

– Mindenkinek hallgatnia kellett mindenről. A vasútállomások nevét levették a peronokról. Az útjelző táblákat szándékosan összekeverték, így ha megszállnak minket, vagy olyanok járnak arra, akiknek

ott semmi keresnivalójuk, nem egykönnyen igazodtak volna el a táblák alapján.

De nem csupán a martalócoktól vagy a ravasz külföldi kémektől kellett tartani; a hentesnek, a péknek, a gyertyamártónak, akárkinek lehetett titkos rádiója. Ekkortájt épült be a köztudatba az „ötödik hadoszlop": látszólagos átlagpolgárok, akik titokban az ellenségnek dolgoznak, hogy aláássák a társadalmat. A német propagandagépezet kihasználta ezt az aggodalmat: Nagy-Britanniának sugárzott rádióadásaikban például olyasmiket közöltek, hogy a surrey-i Banstead templomtornyának órája öt percet késik. Az emberek hüledeztek: honnan szerezhetnek a németek ilyen információkat, hacsak nincs egy bansteadi az ötödik hadoszlopban? Bár a németeknek nem is nagyon kellett törniük magukat, hogy kialakuljon a paranoiás légkör. Minden városban és faluban lestek és azonnal jelentettek minden kihágást vagy rendhagyó viselkedést.

A Bletchley Park veteránjai manapság hajlamosak elhallgatni, hogy voltak esetek, amikor magában a Parkban történtek krimik. Itt nem csupán az agyafúrt brit rádiósokra gondolunk, akik álhíreket terjesztettek a közeli Woburn-apátság istállóiból (egy Gustav Siegfried Einsnek elnevezett kamu német rádióállomásról, amely a náci tisztek besározására szakosodott). Voltak sötétebb dolgok is, amelyeket később egyforma hévvel tagadtak és bizonygattak. Majd láthatjuk, hogy valóban előfordult óvatlan beszéd – a segédszolgálatosoknál, a katonáknál, a szakbarbár okostóniknál –, és ilyenkor Bletchley vezetősége azonnal lecsapott. Az akkori Nagy-Britanniában nem volt hiány önkéntes nyomozókban.

Természetesen létfontosságú volt a titoktartás, ennek ellenére a Park vezetősége feltűnő bizalmat szavazott meg a fiatal újoncoknak. Az átlagos fiatalnak ugyanis még a kémkedés is ritkán jut eszébe, hát még az, hogy kémek tevékenykedhessenek közöttük.

A tizenéves kifutó, Mimi Gallilee – alig tizennégy volt, amikor küldönc lett a titkos intézményben – máig emlékszik belépésének körülményeire.

– Alá kellett írni a hivatalos titoktartási nyilatkozatot. Nem igazították el, még annyit se mondtak: „Ez itt a hivatalos titoktartási nyilat-

kozat." Fogalmam sem volt, milyen helyen fogok dolgozni. Azt sem tudtam, hogy az anyám mit csinál. Nem volt rá okom, hogy megkérdezzem. Csak azt tudtam, hogy alá kell írnom ezt a papírt. És természetesen közölték, hogy egy léleknek sem beszélhetek arról, hol dolgozom.

Munkájának természetéből következett, hogy meghatározott neveket össze tudott kötni meghatározott barakkokkal, és már ez is sokkal több volt annál, mint amire a rejtjelfejtők vagy a nyelvészek képesek lettek volna. De, mint mondja, ez olyan kor volt, amikor az ösztönös kíváncsiság lebénult.

– Az ember mindent tudomásul vett, amit látott, és nem kérdezett. Ha valamit tudnia kellett, azt közölték vele. A munka miatt egész nap talpon voltam. A Parkban naponta minimum négyszer ki kellett osztanom az üzeneteket, közleményeket, és ilyenkor be kellett mennem a barakkokba. Emiatt persze mindent és mindenkit ismertem – azt is tudtam, ki az ügyeletes –, de nem volt szabad császkálnom a házban. Voltak barakkok, ahova be sem engedtek. Például a 11-es, ott be kellett csöngetni. Akkor az egyik segédszolgálatos vagy valaki ajtót nyitott, és a küszöbön átvette, amit hoztam.

Ha becsúszott egy-egy hiba, rögtön megszólalt a vészcsengő. 1943 májusában H. Fletcher a 6-os barakkból figyelmeztetést küldött feletteseinek: „Azt hiszem, komolyan meg kell fontolni egy zavaróállomás felszerelését. Newport Pagnellben egy segédszolgálatos nyilvános telefonon folytatott távolsági beszélgetést az anyjával, és így lehallgathatott egy menüt, amelyet telefonon közöltek Gayhursttel (a Bletchley Park fiókintézetével). Az anyja is hallotta ezt a beszélgetést, meg is jegyezte, milyen furcsa."[1]

Érdekes módon Sarah Baring nem emlékszik, mivel büntették az alkalmi elszólásokat.

– Azok, akikkel a 4-es barakkban dolgoztam, nyugodtan beszélgethettek egymás között – mondta. – Végül is mind ugyanazt a munkát csináltuk. Én fordítottam, egy barátnőm valami mással foglalkozott, így nyugodtan beszélgethettünk. De csak a barakkon belül. Azon kívül sohasem. Az volt a legkülönösebb, hogy senkit nem rúgtak ki. Túl sokat tudtunk. Így az Isten tudja, mit csináltak volna, ha valaki fecseg. De ilyet soha senki sem csinált.

Oliver Lawn így emlékszik:

– Bizonyos értelemben abszolút titoktartás volt, senkinek nem beszélhettünk arról, ami az osztályunkon történt. Egyesek kritizálták is ezt, és azt mondták, hogy szükségtelen óvatosság. Kicsit szabadabbá kellene tenni az információáramlást. Ez segítette volna a munkánkat.

Az újoncok megőrizhették az intézményen belül a titkokat, de ki és mi őrizhette meg a Bletchley Park biztonságát, ha a munkatársak szabadságra mentek? Mit mondtak otthon ezek a rejtjelfejtők, nyelvészek és tisztviselők a családjuknak, barátaiknak, szomszédjaiknak, a helyi közösségnek a munkájukról?

Ez különösen fontos volt a fiatal férfiaknál, hiszen sokakban természetszerűleg felmerült a kérdés: „Miért nincsenek ezek egyenruhában?" Gordon Welchman emlékirataiban olvashatjuk, hogy ez a kérdés sokaknak jelentett állandó kellemetlenséget:

> *Egyes fiatalemberek, akik szellemi képességeik miatt a 6-os barakkba kerültek, úgy érezték, hogy a biztonsági előírások csapdájába estek. Szerettek volna a légierőnél, a tengerészetnél vagy a hadseregben szolgálni, de túl sokat tudtak az Enigmával kapcsolatban elért sikereinkről, így aligha lehetett vállalni a kockázatot, hogy az ellenség elfogja őket.*
>
> *Kimerítő munkát végeztek, ami nyilvánvalóan segítette a háborús erőfeszítéseket, de sokan a frontokon is részt akartak venni a harcokban. Szerepet játszott ebben az a beidegződés, hogy becstelenség kibújni a katonai szolgálat alól: az egyik fiatalember megsemmisítő levelet kapott öreg igazgatójától, aki azzal vádolta, hogy szégyent hoz az iskolára.*[2]

Más kódfejtők viszont olyan közösségekben éltek, ahol méltányolták a diszkréciót, vagy megsejtették, mit csinál valójában a hazatérő ifjú. Ez volt a helyzet Keith Batey-vel:

– Amikor hazamentem, senki nem furcsállta, hogy nem viselek egyenruhát. Az emberek tudták, hogy szigorú előírás szerint történik minden: a behívás, a munkaköri besorolások, minden, amit csinálunk. Mindenkinek megmondták, mit tegyen, és nem volt apelláta. És senki

sem kérdezte, hogy én meg mivel foglalkozom. De ott volt a fivérem... ő nem került Bletchley-be. Fiatalabb volt nálam, még a háború derekán is Oxfordban tanult, majd a háború után lelkész lett. Sok évvel később – konkrétan a közelmúltban – azt mondta: „Egyértelmű volt, mit csináltok. Te, a matematikus meg a német szakos Mavis. Kétség nem férhetett hozzá." Mint láthatjuk, azért elég sokan használták az eszüket, és a helyes következtetésre jutottak.

Attól kezdve, hogy valaki kitette a lábát a Parkból és vonatra szállt, egy pillanatra sem felejthette el: „Az óvatlan beszéd életekbe kerülhet!" Bár egyeseken mintha nem fogott volna az intés. A Parkban nem korlátozták az eltávozásokat, azt sem szabták meg, ki hova mehet szabadságra. A vezetés kezdettől tisztában volt azzal, hogy a változó műszakokban végzett, kimerítő munka, a fárasztó összpontosítás után ezeknek a fiataloknak ki kell engedniük a féket, már csak az ép elméjük megőrzése miatt is.

Másoknak az egész csak önfegyelem kérdése volt. Ilyenkor nagyon jó emlékeztető volt a szorongás, hogy a németek megnyerhetik a háborút. Egy veterán meséli, hogy amikor nem volt szolgálatban, akkor sem ivott egyetlen kortyot sem, mert attól félt, hogy a szesztől kikotyogja a bizalmas információkat, és akárki meghallhatja őket. Egy másik attól rettegett, hogy beszélni fog álmában.

Sheila Lawn rendszeresen hazautazott messze északra, Skóciába, és amint kilépett a Bletchley Park kapuján, hogy a vasútállomásra menjen, onnantól kezdve a saját józan belátására volt bízva. Emlékeiből olyasfajta utazások tárulnak elénk, amelyeket ma a legtöbben fárasztónak találnának.

– Természetesen a vonatok akkortájt biztonságosabbak voltak – mosolyodik el. – Évente négyszer kaptunk egy hét szabadságot. Ők fizették a harmadosztályú jegyet, ami nekem sokat számított, mert egészen Invernessig utaztam, hogy néhány szép napot töltsek a szüleimmel. Először is az ember igyekezett a megfelelő műszakba kerülni, aztán lement a bőröndjével az állomásra. A vonatok rendszerint zsúfoltak voltak, így gyakran egy csomó katonával együtt kellett feltolakodnom, aztán reménykedhettem, hogy találok helyet, noha sokszor a bőröndömön ülve utaztam a folyosón. A vonatokat sokszor más vágányra terelték. Nem

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

tudom, hogy a bombázások következményei miatt-e... így aztán gyakran meglehetősen későn érkeztem Invernessbe. De azért odaértem. Akkortájt, ha elhagytuk a Skót-alföldet, lecserélték a mozdonyokat, kettőt kapcsoltak rá a szerelvényre, hogy fel tudjanak vonszolni a Skót-felföldre. Mindig maszatos lettem egy kicsit a koromtól, ami az ablakon szállt be a vagonba, így amikor hazaértem, az első dolgom volt zuhanyozni vagy fürödni, már nem emlékszem pontosam, anyám pedig hozott nekem valami forró italt, és mivel előre megkérdezte, mit kérek vacsorára, mindig a készre jöttem haza. Ez volt ám a fényűzés.

Meg az, hogy senki sem kérdezte, mivel foglalkozik Sheila odalent Buckinghamshire-ben.

Sarah Baring – a Claridge's és más elegáns londoni helyek víg kedélyű törzsvendége – felidézi, milyen stratégiákkal hárította el a kellemetlen kérdéseket, ha azt firtatták, mit csinál olyan messze a fővárostól, és miért tölt olyan sok időt vidéken:

– Ha eltávozáson voltam, mindig megkérdezték: „Mit csinálsz?" Ez bizony nehéz volt. Rendszerint azt feleltem: „Gépírónő vagyok, hát gondoltad volna?" Majd azzal folytattam: „Mesélhetek róla, ha akarod..." Erre visszakoztak. „Ó nem, köszönjük, nem akarunk a gépelésről hallani." És ennyi. Azután már könnyű dolgom volt. Szinte látszott, mit gondolnak: „Sarah-tól nem szabad megkérdezni, mit csinál, mert rettentő unalmas." Ha elég unalmas az ember, akkor nem faggatják.

Sarah Baring szerint még a családi tűzhelynél is valahogy feltételes reflex volt, hogy senki sem kérdez semmit:

– A családom nem kérdezett. Az apám csak azt kérdezte – anyám, sajnos, akkor már meghalt –: „Jól vagy, drágám?", én pedig azt feleltem: „Igen, papa, jól vagyok, ne aggódj." A fivérem akkor Anziónál harcolt, és ő sem beszélt. Az információ érték volt. A társaink életét jelentette.

Ettől függetlenül előfordult indiszkréció, olykor megindítóan ártatlan okokból. Vegyük például azt az esetet, amelyet J. B. Perrott jelentett Nigel de Grey-nek, a Bletchley Park adminisztrátorának. A híradós Perrott hivatalos panaszt tett, amely máig megtalálható a levéltárban:

1943. február 18-án találkoztam Gwen Knight segédszolgálatossal a harpendeni Gramophone Társaság dalestjén. Utána a harpendeni állomáson kijelentette, hogy tudja, miféle munkát végez ez a részleg, és olyan kifejezéseket hallottam tőle, mint „cápa", „svábbogár", „pintyőke" és „BP"... Meggyőződtem róla, hogy valamilyen kapcsolatban áll a kódfejtéssel... legjobb tudomásom szerint Knight segédszolgálatos kellően megbízható. Úgy tűnik, a szülei semmit sem tudnak arról, milyen természetű munkát végez, állítólag „írnokként" dolgozik. Úgy vélem, a február 18-i szükségtelen megjegyzésekkel az volt az egyetlen célja, hogy nekem imponáljon.[3]

A bölcs Nigel de Grey ugyanannak vette a dolgot. A következőket válaszolta egy bizonyos Wallace ezredesnek:

Személyesen hallgattam ki a kérdéses segédszolgálatost, és nem hinném, hogy még egyszer előfordulna hasonló kihágás. Megadtam neki a tiszt nevét, aki feljelentette, és azt hiszem, ez egymagában lehűtheti kissé a barátkozást. Knight végzetes hibát követett el, amikor azt hitte, hogy bárki, aki kapcsolatban áll szervezetünkkel, jogosult azokra az információkra, amelyeket ő ismer...

Mindig nagyon hasznos tudnom, hol tévednek az emberek.[4]

Nyugtalanító módon a szóbeszéd olykor nem állt meg a segédszolgálatosok és a híradósok szintjén. De Grey aggasztó jelentést kapott a D barakkból, Mr. Fletchertől:

Mr. Chicks, a British Tabulating Machine (BTM) alkalmazottja, akinek feladata a Bombák összeszerelése, nemrég otthon járt chelmsfordi otthonában, ahol az apja munkavezető. Az apa elmesélte neki, hogy találkozott egy emberrel, a Légügyi Minisztérium egyik ellenőrével, aki ezt mondta, amikor meghallotta, hogy Mr. Chicks fia a letchworthi BTM-nél dolgozik:

„Ó, tudom ám, mit csinálnak! Kódfejtő gépeket gyártanak!" Chicks ezt nem erősítette meg és nem cáfolta, csak annyit mondott az apjának, hogy jó lenne, ha nem beszélne erről.

Ez az ügy némi nehézséget okozott, mint az kiderül De Grey válaszából: „Azt hiszem, utána kell járni az ügynek, noha Travis a lelkemre kötötte, hogy még az MI5-tel is vigyázzunk, kit avatunk be a Bomba titkába..."[5]

Valamivel később az amerikai tisztek kis csoportja is nehezményezte, hogy még csak célozni sem szabad arra, mivel foglalkoznak. Egy Skalak nevű hadnagy riasztó bőbeszédűséget tanúsított a brit tisztek között, vagy amikor a segédszolgálatosokkal táncolt. Olyan riadalmat okozott, hogy a Bletchley Park az FBI-hoz fordult, kérve, hogy alaposan nyomozzák le Skalak hátterét. A hadnagy lojalitásához nem fért kétség. Egyszerűen csak túl lelkes volt. Ugyanez mondható el egy fiatal letchworthi gépkezelőről. Ő társaságban célozgatott a munkája fontosságára. „Tisztességes fiatalembernek tűnik – írta egy bizonyos ezredes a minden részletre kiterjedő nyomozás után. – Mindenesetre üdvös lenne, ha egy kicsit ráijesztenének."[6]

A Park egyik veteránja felidézte a napot, amikor az egyik alacsony beosztású tisztviselőt letartóztatták:

– Emlékszem John Harringtonra, mert eltűnt. Amikor bementem a számviteli osztályra, életem legnagyobb meglepetése ért. Ott állt két nagydarab ember között, akik az MI5-től jöttek. Harrington nagyon okos volt, meg is kérdeztem Miss Molesworthöt, hogy aki ilyen okos, miért végez ilyesfajta munkát. De úgy tűnt, mindenről túl sokat tud, így hát szóltam Miss Molesworthnek, és így bukott le, Harrington ugyanis kém volt.

Ha indiszkréciótól tartottak, általában gyorsan és feltűnés nélkül cselekedtek. Bletchley-ben azzal biztosították a hallgatást, hogy egy hírszerző ráijesztett a vétkesre. „Minden drasztikus akcióval az a gond, hogy sokszor inkább felkelti a figyelmet, ahelyett hogy elterelné", írta Vivian ezredes Nigel de Greynek.

Noha a biztonságot halálosan komolyan vették, az egyedi esetek a maguk módján némileg mulatságosak. A legmeglepőbb helyeken for-

dult elő véletlen indiszkréció: iskolában, parókiai magazinokban. Olykor híres professzorokról vagy egyházközségi előkelőségekről írták meg a kis színesek között, hogy a Bletchley Parkban dolgoznak.

Bletchley közelében történt egy eset, amely felkeltette Nigel de Grey figyelmét. Az egyik szállásadó, Harry L. Clothier tiszteletes, a bletchley-i lakosok többségétől eltérően, kitartóan faggatta a hozzá beszállásolt fiatalokat, hogy mit csinálnak. Ez első pillantásra elég ijesztőnek tűnik, de mint kiderült, a tiszteletre méltó úriember játéknak hitte az egészet. „Vendéglátóként nagyon kedves ember Clothier tiszteletes – írta Vivian ezredes De Greynek. – Azt hiszem, most jött el az ideje, hogy hivatalosan figyelmeztessük, tartsa a száját. Jól meg kell ijeszteni... nem rossz ember, csak bolondos."

Majd az MI5-öt az a lehetőség kezdte aggasztani, hogy hipnózissal szerezhetnek adatokat a Bletchleyben folyó tevékenységről. Ez különösen azért volt fontos, mert az egyik tiszt idegösszeomlást kapott. A tiszt orvosát, aki Man szigetéről származott, lenyomozta a hírszerzés, mert kiderült, hogy hipnózissal próbálta elősegíteni a tiszt gyógyulását. Ennél komolyabb dologra nem volt bizonyíték. De némelyek az MI5-ben afféle fekete mágiának tekintették az ilyesfajta kezelést, és kétségtelenül fantáziadús módszer lenne hipnózissal kémkedni.

Az igazgatóság örökké aggódott az italozás kockázata miatt. Mindig megriadtak, ha a partikon valaki túl hangosan beszélt olyan témákról, amelyekről nem lett volna szabad túl sokat tudni. Az aggodalom másik forrását jelentették az úgynevezett „elismert személyek", például az egyetemi professzorok, akik úgy érezték, „rájuk nem vonatkozik" a szigorú titoktartás. A magánleveleket persze rutinszerűen elolvasták és cenzúrázták. Egy hírszerző tiszt írta: „Csatolok hat levelet, amelyekről úgy gondolom, hogy meg kell vizsgálnunk őket."

Megbeszéléseket tartottak a lehetséges problémákról, amelyeket a házasságok okozhatnak. Nigel de Grey azt állította: „A legjobb, ha figyelmeztetjük a fiatal nőket. Különösen attól kell óvnunk őket, hogy leendő férjüknek beszéljenek a munkájukról."[7] Ez az óvintézkedés évtizedeken át látványosan sikeresnek bizonyult. A feleségek semmit sem mondtak férjeiknek, a férjek a feleségüknek. Ugyanakkor a naiv fiatal segédszolgálatosokat figyelmeztetni kellett a „szélhámosokra" – például a szavahihetőnek tűnő amerikai katonákra –, akik beugrathatják őket az ilyen szövegekkel, mint: „Mindent tudok ám arról, amit csinálsz!"

1942-ben különös értesítést kaptak a GC&CS alkalmazottai. Ebben felhívták a figyelmüket, hogy felelősségük személyes, és nem intézményes:

> *Titoktartás. Egyszerűnek tűnhet. Annak is kell lennie. De ismételt tapasztalatok bizonyítják, hogy ez nem ilyen egyszerű sem a legokosabbak, sem a legkisebbek számára. Minden hónapban hallhatunk munkatársakról, akik veszélyes dolgokról beszélnek a BP-n kívül. Nem elég tudni, hogy ilyesmire még célzást sem szabad tenni odakint. A legfontosabb, hogy egy pillanatra se feledkezzenek meg róla, amikor kívülállókkal beszélnek.*
>
> *Még a legelcsépeltebbnek tűnő dolgok is számítanak. Az ellenség a felderítésnél nem a fontos dolgok iránt érdeklődik, jobban figyel a pusmogásra itt, egy apró részletre amott...*

A továbbiakban olyan stílusban folytatta, amelynek az volt a célja, hogy az olvasók belepiruljanak a restelkedésbe:

> *A fecsegés teljesen értelmetlen, egyetlen indoka a sekélyes hiúság vagy a felesleges kíváncsiság, viszont mindent elveszíthetünk vele: itteni munkánk eredményeit, mások életét, sőt akár magát a háborút.*

Elég riasztó szabálysértések is előfordultak. Különösen kínos volt az az eset, amikor egy knightsbridge-i bolti lány miatt riadóztattak a Bletchley Parkban. Néhány segédszolgálatos bement a boltba, vettek pár ruhát, és megadták a címet, hova küldjék a csomagokat. Az elárusítónő, mikor meglátta a címüket, azonnal Bletchleyről kezdett beszélni, és azt kérdezte a vásárlóktól, hogy Bombákon dolgoznak-e.

A lány azért tudott ilyen sokat, mert ő is dolgozott Bletchley-ben, és egyike volt a keveseknek, akiket elbocsátottak „rossz egészségi állapot és alkalmatlanság" miatt. Az eset után az MI5 „annak rendje és módja szerint" figyelmeztette.[8]

Peter Calvocoressi megilletődött áhítattal ír a titoktartás szigorúságáról. Az esetek túlnyomó többségében az újonc, ha egyszer belépett a Bletchley Parkba, nem hátrálhatott meg, és nem mehetett máshová.

A BP-ben az Ultra-csoport úgy tekintett magára, mint az elit elitjére, és ez talán így is volt. Ezt a szemléletet épp azok a tényezők táplálták, amelyeknek sikereiket köszönhették: a kriptográfusok és hírszerzők zárt köre, belterjessége, a napi huszonnégy órás munka nyomása, a felelősség, a teljesítménykényszer, és a tény, hogy innen nem volt kiút.

A biztonságnak az volt az alapszabálya, hogy aki belépett, nem léphetett ki. Ezt a szabályt ritkán szegték meg. Létezett egy bizottság vagy osztály, amelynél a BP dolgozói kérelmezhették az áthelyezésüket. A kérvényt meghallgatás követte, majd szinte minden alkalommal elutasítás.

Talán megsajnálták a lányt, aki szerelmi bánata miatt akart máshova menni, hogy összeszedje magát, de akkor sem engedték el. Csakis azok a tisztek tartózkodhattak ideiglenesen a BP-ben, akik kiképzésre és oktatásra jöttek, mielőtt csatlakoztak a hírszerző csoporthoz a terepen, ahol az Ultra-anyagokkal dolgoztak.[9]

A szigorú biztonsági intézkedések dacára a vezetőség sosem mert fellélegezni, és úgy tűnik, teljességgel igazuk volt. Mostanában célozgatnak egy „Báró" álnevű, azonosítatlan kémre, aki a háború elején a Parkban dolgozott, és ami a lényeg, nem a németeknek továbbította az információkat, hanem Nagy-Britannia orosz szövetségesének. A „Báró" lehetett akár Leo Long is, a hadügyminisztérium munkatársa, aki 1941 májusában kiszivárogtatta az Oroszország lerohanására irányuló Barbarossa-terv Bletchley-ben készült nyersfordítását.

Viszont azok, akik úgy döntöttek, hogy a saját szakállukra támogatják Oroszországot, riasztóan felületesnek bizonyultak.

22.

Bletchley és az oroszok

A Parkot fenyegette az óvatlan fecsegés meg a részeg hőzöngés, de voltak sokkal rafináltabb ellenfelek is, amelyekkel szemben sebezhető volt. A kilencvenes években kiderült, hogy dolgozott a Bletchley Parkban egy főállású, hírhedt kém is: John Cairncross, akit a bulvársajtó rögtön elkeresztelt „Ötödik Embernek".

Bletchley egyszer már közel járt a lebukáshoz. 1940-ben Kim Philby, a *Times* újságírója – a későbbi hírhedt „Harmadik Ember" – nagyon talpalt náluk valami háborús munkáért. 1968-as, *Néma háborúm* című memoárjában, amelyet öt évvel az után írt, hogy disszidált a Szovjetunióba, Philby így emlékszik:

Volt egy sokat ígérő beszélgetésem Frank Birchcsel, amelyet egy közös barátunk (a háború előtt és után a cambridge-i King's College professzora) szervezett meg, a rejtjelfejtés egyik fárosza a GC&CS-nél, ahol ellenséges (és baráti) kódokat törtek fel. Birch végül azzal a dühítő ürüggyel utasított el, hogy nem tudna annyit fizetni, amennyit a munkám ér.[1]

Nem dicsérhetjük eléggé Frank Birch döntését, függetlenül attól, mik voltak az indokai. Philby, Guy Burgess, Donald MacLean és Anthony Blunt voltak a „Cambridge-i Négyek", akik az 1930-as évektől kezdve látták el információkkal az oroszokat. Kétség nem fér hozzá, hogy ha Philbyt alkalmazzák, megpróbálta volna továbbítani Bletchley megfejtett információit szovjet főnökeinek. Philby végül az MI6-nál kapott állást. De a bletchley-i vezetés – igen bölcsen – annyira titkolózott, hogy még sok titkosszolgálatos sem tudta biztosan, mi folyik a Parkban.

John Cairncross, miután elvégezte a Glasgow-i Egyetemet, a cambridge-i Trinity College-ban tanult ösztöndíjjal modern nyelveket. Az értelmes, energikus, kissé zárkózott ember megismerkedett Kim Philbyvel és Anthony Blunttal. Egy beszámoló szerint nagyon utálták egymást.

Blunt ki akarta szedni Cairncrossból, nem dolgozna-e az oroszoknak, de próbálkozásai megfeneklettek a kölcsönös és mélységes ellenszenven. Azután Cairncross megismerkedett a marxista James Klugmannel. Ő beszélte rá – ha hihetünk Cairncrossnak, meglehetősen aláváló módszerekkel –, hogy segítse a szovjeteket.

Cairncross 1936-ban kezdett dolgozni a külügyminisztériumban. Klugman ekkor elhívta a londoni Regent's Parkba, bár úgy állította be, hogy csak baráti találkozásról lenne szó. Ám ahogy Cairncross emlékirataiban olvashatjuk, amint megérkezett a parkba, egy kövér, holdvilágképű ember lépett elő az egyik fa mögül, és „Otto" néven mutatkozott be. A KGB embere volt. Klugman valamilyen kifogással otthagyta „Ottót" és Cairncrosst, „Otto" pedig felszólította Cairncrosst, hogy kémkedjen az oroszoknak.

Emlékirataiban Cairncross azt állítja, azért mondott igent, mert alig várta, hogy a fasizmust legyőzzék, annak pedig az lehetett a legjobb eszköze, ha együttműködik Szovjet-Oroszországgal. De céloz más okokra is, beleértve a zsarolást (félt, hogy elveszti állását a külügyminisztériumban) és a pénzt (elegánsabb helyre szeretett volna költözni a meglehetősen lompos nyugat-londoni környékről, ahol lakott). Az 1939-es Molotov–Ribbentrop-paktum igencsak megkeserítette az életét.

A háború alatt magántitkár lett Lord Hankey, a hírszerzőágazatok általános felügyelője mellett. Cairncrossnak ebben a minőségében közvetlen hozzáférése volt a Bletchley Parkból érkező, dekódolt szövegekhez. 1942-ben, rövid kiképzés után maga is csatlakozott századosi rangban a bletchley-i csapathoz, és a 3-as barakkban dolgozott. Henry Dryden kódfejtő megörökítette Bletchley-ről szóló beszámolójának utóiratában:

John Cairncross és én 1934-ben kerültünk a cambridge-i Trinity College-ba a modern nyelvek tanszékére, ő doktoranduszként, én ösztöndíjjal. Noha nem voltunk közeli barátok, találkoztam vele az előadásokon és egyszer a brit kommunista párt trinitybeli sejtjének koktélpartiján, mivel éppen akkor léptem be a pártba.

Ez meglepett, mert nem olyan embernek láttam, akit érdekel a politika. Jómagam 1935 januárjában kiléptem a pártból, rövid kokettálásom a kommunizmussal kiábrándulásba fulladt.

Diploma után elváltak útjaink. 1936-tól kezdve nem láttam és nem hallottam róla egészen 1942 decemberéig, amikor látogatásra érkeztem Kairóból a BP-be, és összefutottunk a 3-as barakk folyosóján. Vezérkari századosi egyenruhát viselt... 1943 nyaráig maradt a BP-ben, utána állást kapott az MI6-nál.

Következő és utolsó találkozásunkra 1949 februárjában került sor, amikor meghívott vacsorára. Akkortájt a pénzügyminisztériumban dolgozott. Vacsora közben feltette a meghökkentő kérdést: „Még mindig olvassuk az orosz rejtjeles szövegeket?" Nem volt tudomásom semmiféle munkáról, amelynek köze lett volna az oroszokhoz, annyit tudtam, hogy 1941. június 22-e után abbahagytunk minden efféle tevékenységet. Abban a pillanatban nem jutott eszembe más válasz azon kívül, hogy megráztam a fejem, és azt motyogtam: „Hol van az már!" Többé nem hozta szóba a dolgot.[2]

Cairncross 1942-ben kezdte módszeresen kihordani a megfejtett szövegeket a Parkból, hogy megmutassa főnökének, Anatolij Gorszkijnak, a londoni orosz nagykövetség munkatársának. Vélhetőleg azzal csitította lelkiismereti aggályait, hogy nem tetszik neki, hogy Nagy-Britannia létfontosságú katonai információkat titkol el orosz szövetségese elől. Igazság szerint Churchill taktikai megfontolásokból már 1941-ben személyesen juttatott el Sztálinnak a Bletchley Parkból származó információkat: minél nagyobb akadályokba ütközik Hitler a keleti fronton, annál jobb a szövetségeseknek. Ezzel együtt Cairncross akciói szörnyű következményekkel járhattak volna.

Bár az oroszok egy ideje tudtak a Bletchley Park létezéséről, azt nem tudták, hogy a dekódolt üzenetek onnan származnak. Az orosz

belbiztonsági szolgálat tökéletlen volt, ezer sebből vérzett, így fennállt a veszély, hogy a németek az *orosz* elhárításból kapnak szagot, hogy a távközlésüket módszeresen dekódolják. Más szavakkal Cairncross ideológiai megfontolásból sodorta veszélybe a Bletchley Park egész munkáját, és azzal együtt számtalan életet.

Végül Cairncrossnak sikerült annyi nyersfordítást szállítania szovjet barátainak, hogy a Ljubljankán megszólalt a vészcsengő; az oroszok egyszerűen nem hitték el, hogy egyetlen ember képes ilyen szupertitkos és kényes anyagokat lopni, Londonba vinni és továbbítani nekik. Először csapdára gyanakodtak. Egyetlen titkosszolgálat sem lehet enynyire áthatolható. De aztán legyőzték kezdeti kétségeiket, megcsóválták a fejüket, felhasználták az információt – és mindent tökéletesen pontosnak találtak. Hála Cairncrossnak és dekódolt szövegeinek, idejében értesültek a német fegyverkezésről, és erősebb páncélzattal látták el tankjaikat.

Sajátságos módon a BBC *Cambridge-i kémek* című drámája úgy ábrázolja Cairncrosst, mintha borzasztóan kínos lett volna számára megosztani információit az oroszokkal. A dráma szerint Anthony Blunt megfenyegette, amikor abba akarta hagyni a kémkedést. Vannak, akik ma is elnézőbbek Cairncross iránt, mivel Bletchley-ben szerzett információi segítették a szovjeteket győzelemre Kijev mellett az 1943-as kurszki csatában, ebben a véres ütközetben – Cairncross mellesleg magának tulajdonította a győzelem érdemét –, és egy ilyen diadal hozzájárult Németország végső vereségéhez. Bár tettei kockázatosak voltak és iszonyú következményeket vonhattak volna maguk után, Cairncross, ha kerülő úton is, de segített véget vetni a háborúnak.

Lehet, hogy még éveknek kell eltelnie, mire megtudjuk az igazságot. Mégis fel kell tennünk a kérdést, hogy az MI6 csakugyan ilyen naiv tájékozatlanságról tett volna tanúbizonyságot Cairncross-szal kapcsolatban? Az igaz, hogy riasztóan keveset tudott Philby, Burgess, MacLean és Blunt tevékenységéről. Ez a négy ember, noha a hírszerzés csúcsai közelébe kerültek, nem dolgozott az ország úgyszólván legtitkosabb intézményében. Talán a brit hatóságok úgy látták jónak, hogy kulcsfontosságú pillanatokban elhintsenek információmorzsákat Oroszországnak, ezzel segítve harcát Németország ellen?

A németek 1941 júniusában felrúgták Molotov és Ribbentrop megnemtámadási szerződését, és a Barbarossa-terv keretében megtámadták a Szovjetuniót. Bizonyos célzások szerint Churchill sejtette, hogy Hitler ezt a támadást már 1940 novemberében elhatározta; a miniszterelnök gyanúját diplomáciai csatornák és a Bletchley Parkból érkező dekódolt szövegek szították. Cinizmus nélkül kijelenthető, hogy egy Oroszország elleni német támadás jó hír volt Nagy-Britanniának; ha a német hadosztályok le vannak kötve keleten, rendkívül valószínűtlen, ha ugyan nem lehetetlen egy invázió az Egyesült Királyság ellen. Úgy tűnik, Churchill nem értett egyet a külügyminisztérium és a hírszerzés egyes vezetőinek pesszimizmusával, akik azt hangoztatták, hogy Hitler első számú célja Nagy-Britannia legyőzése. Valóban, maga Hitler is azt a látszatot keltette, hogy neki ez a legfontosabb.

1941-ben a Bletchley-ben megfejtett üzenetekből egyre tisztábban látszott, hogy a németek csakugyan meg akarják támadni a Szovjetuniót. A hírszerzésnél sokan úgy vélték, hogy ha ez a helyzet, az oroszok nagyon gyorsan, talán heteken belül megadják magukat, Hitler pedig ismét Nagy-Britannia felé fordulhat.

De miként figyelmeztethetnék Oroszországot anélkül, hogy feltárják a brit adatforrásokat? Áprilisban felhatalmazták Sir Stafford Crippset, a moszkvai brit nagykövetet, hogy figyelmeztesse Sztálint a Szovjetuniót fenyegető támadásra. Sztálin első reakciója az volt, hogy Hitler csak blöfföl. Ettől függetlenül a védelmet megerősítették. Azon a napon, amelyen megindult a német offenzíva, a körme hegyéig antibolsevista Churchill parancsot adott, hogy mindenféle módon támogassák Oroszországot.

1941 júniusának végén, amikor Magyarország hadat üzent a Szovjetuniónak, amelynek eredményeképpen Oroszország még több frontos harcra kényszerült (Németország mellett hadban állt Finnországgal, Romániával és Albániával is), a Bletchley Parknak sikerült megfejtenie a „Keselyű" kulcsot, amelyet a keleti fronton használtak a parancsok továbbítására. Churchill már másnap elrendelte, hogy továbbíthatják Sztálinnak a felderítés eredményeit, ameddig nem fedik fel a forrást. A továbbítást Cecil Barclay hírszerzőre, a moszkvai brit nagykövetség munkatársára bízták.

Az oroszok fölötte lusták voltak megköszönni az adatokat, amelyeket a brit hírszerzés ilyen körülményesen juttatott el hozzájuk. Igazából nem hitték el, amit a Bletchley Park megtudott, vagyis hogy a németek megfejtették az orosz kódokat, inkább arra gyanakodtak, hogy a kódtörés a britek műve volt.

Mennyi információt csepegtetett az oroszoknak Churchill? A közelmúltban születtek bizonyos spekulációk az oroszok „Lucy" fedőnevű svájci kémhálózatának tevékenységéről, amely kiváló hírszerzési adatokat továbbított Moszkvába, olyan kiválókat, hogy a feltételezések szerint egyenesen a német főparancsnokságról származtak. Ma már a Bletchley Parknak tulajdonítják „Lucy" legfontosabb információit, vagyis Churchill titokban „Lucyt" használta fel, hogy a létfontosságú értesüléseket eljuttassa Sztálinnak. Bletchley hivatalos krónikásai makacsul azt állítják, hogy ez nem igaz.

Később, 1943-ban Bletchley kódfejtői feltörtek egy német kulcsot, amelyet „Tarajos sülnek" neveztek el. Néhány héten át a német légierő összes rádióadását képesek voltak megfejteni, különösen azokat, amelyek a dél-oroszországi csapatmozgásokról és hadműveletekről szóltak. Az információk továbbítását a legnagyobb elővigyázattal végezték – olykor a brit nagykövetségen át –, hogy megóvják az adatforrást.

Vajon mennyit tudtak vagy fogtak fel az oroszok Nagy-Britannia kódfejtő rendszeréből? Az ember azt képzelné, hogy a szövegek, amelyeket Cairncross továbbított, elegendő támpontot szolgáltattak. Ahogy a háború előrehaladt, az oroszok bizonyosan tudomást szereztek az általuk „Krurort" álnéven emlegetett Bletchley Park létezéséről. Miranda Carter életrajzában Anthony Bluntról az olvasható, hogy ő is adott át szovjet tartótisztjeinek Bletchley-ből származó, megfejtett szövegeket. Ha így van, igazán meglepő, hogy az oroszok mégsem nyomozták ki, hol ez a hely. Peter Calvocoressi szerint az orosz hírszerzés sosem ismerte sem a Park teljesítményeinek nagyságát, sem a módszereit.

Kétszeresen meghökkentővé teszi Cairncross históriáját az a látszólagos könnyedség, amellyel ezeket a nyersfordításokat ki lehetett csempészni a Bletchley Parkból. Amikor 1951-ben a belbiztonsági szolgálat házkutatást tartott Cairncrossnál, több ezer terhelő dokumentumot találtak a lakásán. Cairncross tíz év alatt 6000 iratot továbbított a

Kremlnek. Robert Harris regényében egyetlen visszafejtett szövegre vadásznak, és azt az egyetlen cetlit is nehéz elrejteni. Úgy látszik, a valóságban mégis büntetlenül kisétálhatott a Parkból egy ember egy zsák papírral.

Elképesztő, hogy Bletchley-t, az ország legtitkosabb intézményét ennyire dilettáns módon védték. Például azokat, akik elhagyták a Parkot, nem motozták meg. Semmilyen módon nem követték a mozgásukat – vagy legalábbis semmilyen feljegyzés nem készült róla, még a kémek esetében sem. Ám Cairncross beszámolója az adatlopásról ma már nehezen hihető. Azt írja:

> *...nem jelentett gondot a dekódolt német szövegek megszerzése, mert megfejtés után csak úgy leszórták őket a padlóra. Hozzátettem őket saját angol fordításaimhoz, majd a nadrágomba rejtve vittem ki őket a Parkból, ahol sosem motoztak meg, hogy a közeli vasútállomáson átrakjam őket a táskámba.*
>
> *Ezután egy nyugat-londoni elővárosban, egy borítékban átadtam az egészet Henrynek [így nevezi szovjet tartótisztjét]. A metróállomás bejáratánál találkoztam vele, követtem a peronra, ugyanott szálltam le, ahol ő. Ezután követtem egy néptelen helyre, ahol átadtam a borítékot.*[3]

Hihető, hogy ennyire félvállról vették a biztonságot? Nem sokkal logikusabb arra gyanakodni, hogy a Park vezetősége és az MI5 pontosan tudták, mit csinál ez az ember, és egyszerűen információmorzsákkal etették, így csökkentve a minimumra az okozott kárt? Ha azt nézzük, milyen szigorúan jártak el minden véletlen, apró kiszivárogtatásnál, gyakorlatilag elképzelhetetlen, hogy valaki csak úgy kisétáljon egy ilyen intézményből, miután kiemelte az alkalmas módon elszórt töredékek, időjárás-jelentések, és egyebek közül épp azokat a szövegeket, amelyekre szüksége volt, és begyömöszölte őket a nadrágjába?

Mint már említettük, emlékirataiban Cairncross azzal kérkedett, hogy az ő érdeme a szovjet győzelem a kurszki csatában. Martin Gilbert történésznél ezt olvassuk: „Április végén egy Enigma-üzenet... megerősítette, hogy a keleti fronton Kurszknál átkaroló hadművelettel

el akarják vágni az előretolt szovjet erőket. Április 30-án a jelentések átkerültek Londonból Moszkvába." Az oroszok, miután megkapták a figyelmeztetést, órákkal a német támadás előtt lecsaptak a tüzérségre.

– Képesek voltunk figyelmeztetni az oroszokat a németek tervére, a támadás helyére, az átkaroló hadműveletre – mondja Jerry Roberts százados. – Képesek voltunk figyelmeztetni őket, hogy milyen hadseregcsoportokat, és ami a legfontosabb, milyen páncélos egységeket vetnek be a németek. Érdekes, a mai napig emlékszem arra, ahogy feltöröm a Kurszkkal kapcsolatos üzeneteket. Tudja, a nevek megragadnak az ember emlékezetében. Kivonatoltuk őket, és azt kellett mondanunk róluk, hogy a kémeinktől származik, mert egyszerűen fantasztikus kémeink vannak, a sok másféle információs forrásunk mellett.

Ha hitelt adhatunk Roberts állításának, nem sokkal logikusabb feltételezés, hogy a Bletchley Park vezetősége egy lépéssel megelőzte Cairncrosst, ezt a különös, megkeseredett embert?

De mi van azokkal, akik a brit hatóságok tudta nélkül igyekeztek segíteni a szovjeteknek? Huszonöt évvel Anthony Blunt halála után a British Library közreadta Blunt 30 000 szavas emlékiratát, amelyben nyoma sincs megbánásnak, sokkal jobban fájlalja a botrányt, amely kirekesztette a társaságból, miután 1979-ben kiderült róla, hogy szovjet ügynök volt. Sokan átkozzák, mert árulása számos értékes brit ügynök halálát okozta. Meglehetősen vérszegény ellenérv, hogy az 1930-as években, amikor Blunt a kommunisták mellé állt, keveset, mondhatni semmit sem lehetett tudni Sztálin eszelős vérengzéseiről.

A Molotov–Ribbentrop-paktum ellenére tény, hogy 1941-től a háború végéig az oroszok hidegen gyakorlatias megfontolásból a britek szövetségesei maradtak. Ebben az esetben csakugyan olyan rettenetes árulás-e, ha valaki adatokat szolgáltat nekik, amelyek segítik harcukat a németek ellen?

A Chapman Pincherhez és Christopher Andrew-hoz hasonló szerzők nyomatékosan – sőt indulatosan – állítják, hogy igen. Azzal érvelnek, hogy a Cambridge-i Ötök miatt nagyon sok lebuktatott brit ügynök halt meg borzalmas halállal. Ráadásul a háború alatt kiszivárogtatott információk tisztességtelen előnyhöz juttatták Sztálint a jaltai konferencián. És akkor még nem is említettük a legförtelmesebb árulást.

Cairncross élete alkonyán tagadta, hogy a háború után atomtitkokat adott volna át, ezzel segítve a szovjeteket, hogy elkezdhessék építeni a saját atombombájukat. Azok valahogy mégis hozzájutottak az atomtitkokhoz. Ezek miatt a titkok miatt húzódott el évtizedeken át a hidegháború, ezért szenvedett elnyomó rezsimek alatt egész Kelet-Európa.

A Cairncross-esettől függetlenül az ország rendkívül éber volt. A háború alatt a munkahelyeken elvárták, hogy mindenki azonnal jelezzen mindenféle rendhagyó viselkedést. A háború éveiben a civilek rendszeresen jelentették is az illetékes hatóságoknak, ha valami gyanúsat észleltek.

Ebben dicséretesen hatékonyak voltak. Az éberség iskolapéldája, amikor 1940-ben három német ügynök – két férfi és egy nő – szállt partra egy tengeralattjáróról Skócia partjainál. Egy kis vitorlással érkeztek meg a Port Gordon nevű apró halászkikötőbe. Ott elrejtették a csónakot, és nyilvánvalóan civilben keresztülvágtak a falun a dombtetőn lévő vasútállomásig.

Az állomáson az egyik ügynök jegyet akart váltani a vonatra mindhármuknak, és egy ötvenfontos bankjegyet adott az állomásfőnöknek, aki még életében nem látott ekkora címletet. Elnézést kért, bement az irodájába, és halkan telefonált, közölve, hogy van itt három ember „akikkel nem stimmel valami". Perceken belül letartóztatták őket, a két férfit fel is akasztották.

Történetesen ez volt az a falu, ahol az apám született és felnőtt. Gyerekkorában sokszor hallhatta ezt a büszkén előadott történetet. Apám szerint a nő „hozzáment valakihez a faluban", ami viccnek igazán jó, de ettől még tény marad, hogy az átlagpolgárok állandóan figyeltek a kémekre, és erre minden okuk meg is volt.

Cairncross bletchley-i tartózkodása felhívja figyelmünket egy különös tényre is, mégpedig arra, hogy az ilyen biztonsági hézag – ha csakugyan az volt – ritkaságnak számított.

Van egy érdekes epizód Andrew Sinclair *Vörös és kék* című tanulmányában a Cambridge-i Ötökről. 1944-ben, a felszabadulás után Kim Philby és Malcolm Muggeridge az effajta árulás okait és filozófiáját tag-

lalja Victor Rothschild párizsi villájában. Rothschildot, írja Sinclair, „felháborította Churchillnek az a döntése, hogy nem küldi el Sztálinnak a Bletchley-ben megszerzett adatokat a németek haditerveiről a keleti fronton". Rothschild nem tudott arról, hogy John Cairncross ugyanezeket az adatokat már kicsempészte. Muggeridge azt mondta Rothschildnak, hogy „indokoltan védték a bletchley-i adatokat, mert az oroszok a Molotov–Ribbentrop-paktum idején átadtak a németeknek mindent, amit a britekről tudtak".[4] Ekkor Sinclair szerint a méltatlankodó Philby kijelentette, hogy mindent meg kellett volna tenni a Vörös Hadsereg támogatására még akkor is, ha ezzel lebuktatják Bletchleyt.

Sinclair rámutat, hogy sem Kim Philbynek, sem Guy Burgessnek nem volt hozzáférése a bletchley-i dokumentumokhoz, ettől függetlenül már az, hogy egy ilyen beszélgetésre sor kerülhetett, ékesszólóan bizonyítja, mekkora szerencse, hogy sosem jöttek rá Bletchley titkára.

Máig ismeretlen okokból John Cairncrosst sosem üldözték. Külföldön élt, végül az Egyesült Nemzetek Élelmezésügyi Szervezetéhez került. Máig rebesgetik, hogy az ügyét eltussolták, és ő volt az állítólagos „Ötödik Ember" Burgess, Philby, MacLean és Blunt mellett, akik elárulták a brit hírszerzést a Szovjetuniónak. Az is képtelenségnek tűnik, hogy egy ember, aki nem titkolta politikai szimpátiáit, átjuthatott a rostán, mielőtt bekerült egy olyan intézménybe, mint a Bletchley Park (hacsak nem arról volt szó, hogy tudatos megfontolásból alkalmazták).

De miben is állt az a rosta? Egyes veteránok bizonyosan tudták, hogy mielőtt dolgozni kezdtek a Parkban, diszkréten lenyomozták egész életüket, ismerőseiket, tanáraikat stb.

Sheila Lawn a mai napig nem sejti, miért hívták be a Parkba.

– Én egyszerűen azért kerültem oda, mert úgyis sokan voltak ott a skót egyetemekről – mondja. – Gondolom, azért is, mert kihúztam a nevem a tanárjelöltek közül, és átírtam ide. Talán azt gondolták: „Hát, van elég esze hozzá", vagy mit tudom én.

Férje, Oliver ezt kiegészíti a saját emlékeivel:

– Amikor Sheila megjött a többiekkel, akik ugyancsak a skót egyetemekről érkeztek, nekem volt az a másik barátnőm, akivel Sheila előtt jártam, és ő ugyancsak közéjük tartozott. Jó sokan voltak ott Skóciából.

Mrs. Lawn emlékszik egy különös napra az egyetemen, mielőtt megjött a behívója Bletchleybe:

– Elcsodálkoztam, amikor a tanszékvezető és a felesége meghívtak vasárnap délután teára egy csomó idősebb, végzős diákkal együtt. Nagyon kellemes teázás volt, beszélgettem a többiekkel, meg ilyesmi – ugyanakkor elég furcsa, mert sosem hallottam olyat, hogy az én korosztályomból bárkit is meghívtak volna a francia–német szakosok közül. Szóval törtem a fejem, hogy ugyan mi lehetett az oka ennek a teázásnak? Vagy csak sorsot húztak: „Ezt hívjuk meg, vagy azt?" De arra végképp nem gondoltam, hogy éppen besoroznak.

Mint Sarah Baring említette, előkelő lányokat is lenyomoztak, hogy nem bolondulnak-e Hitlerért. Hogy mi a helyzet a kriptográfusokkal? Ez nem az iskolától függött, hanem a teljesítménytől. Továbbá, tekintve az első kódfejtők fiatalságát, náluk csak rutinellenőrzésre volt szükség. A háború előtti Nagy-Britanniában a tizennyolc-tizenkilenc évesek nemigen keveredhettek bele felforgató tevékenységbe, leszámítva talán a Cambridge-i Apostolokat.

Ugyanaz a James Klugman, aki beszervezte Cairncrosst a szovjeteknek, valamivel később a háború folyamán belekeveredett egy újabb titoksértésbe, amelynek megint csak Bletchley-hez volt köze. Ezúttal Jugoszláviáról volt szó: azt akarták elérni, hogy Churchill inkább Joszip Broz Titót, a partizánvezért támogassa, és ne a királypárti Mihajlovićot.

Klugmant egyesek azzal gyanúsítják, hogy titokban befolyásolta a kormány döntését a partizánok javára, noha Tito és támogatói kommunistaszimpatizánsok voltak, és úgyszólván bizonyosra lehetett venni, hogy a kommunizmust akarják majd felépíteni Jugoszláviában a háború után. Végül úgy döntöttek, hogy legjobb lesz, ha a népre bízzák az ország irányítását, de a kormány addig is azt az oldalt támogatta, amely a legalkalmasabbnak tűnt a Hitler elleni harcra.

Az 1990-es években megtalált dokumentumokból úgy tűnik, hogy a bonyolult jugoszláv helyzetre vonatkozó bletchley-i információk valahogy nem érték el a megfelelő embereket a Downing Streeten és a Whitehall megfelelő osztályain. Egy névtelen bletchley-i alkalmazott a következőket mondta:

A Bletchley Parkban az volt a munkám, hogy heti beszámolót készítsek a jugoszláv helyzetről Churchill számára. Akkor nem gyanítottam, hogy információinknak nem lesz következménye, de ma már igen. Most már arra gondolok, hogy több jelentésünk olyan osztályokra kerülhetett, ahol a Philbyhez hasonló emberek dolgoztak. Klugman biztosan fontosabb szerepet játszott ebben, mint gondolják. Két olyan embertől is hallottam, akik a háború alatt kommunista ügynökök voltak, de nem fejtették ki bővebben.[5]

Természetesen Angliának is megvoltak a terepen a saját ügynökei és a jól kidolgozott terve a kémelhárításra. Az egyiket 1940-ben vetették be, miközben Alan Turing és Peter Twinn még az irtózatosan nehéz tengerészeti Enigma megfejtésével küszködött. Megérkezett a Bletchley Parkba a haditengerészet hírszerzésének egyik fiatal sorhajóhadnagya, hogy megbeszélje, milyen eszközökkel tudnák megszerezni a németektől a létfontosságú berendezést.

A fiatal sorhajóhadnagyot Ian Flemingnek hívták, és Dilly Knoxszal tárgyalt. Fleming tervének a „Könyörtelen hadművelet" nevet adták. Kellett hozzá egy „működőképes német bombázó", amelyet majd a Légügyi Minisztériumtól kell beszerezni; továbbá „ötfős kemény legénység, köztük egy pilóta, egy rádiós, és valaki, aki tökéletesen beszél németül. Öltöztessék őket a német légierő egyenruhájába, véres kötésekkel kiegészítve". A terv úgy szólt, hogy „a gép zuhanjon bele a Csatornába, miután SOS-jelzéseket adott le a mentőegységeknek, és ha a mentőhajó fedélzetén vannak", a művelet elnevezéséhez híven „lelövik a német legénységet, a tengerbe dobják őket, és egy brit kikötőbe viszik a mentőhajót".

A cél természetesen az volt, hogy megszerezzék a hajó Enigma-kulcsait. Fleming önként jelentkezett a feladatra, noha nem volt rá esélye, hogy elfogadják; aki bármit is tudott az Enigmáról és a Bletchley Park munkájáról, azt sohasem engedték volna ki a frontra, mert féltek, hogy elfogja az ellenség, és kínzással kicsikarja belőle a szigorúan titkos információkat.

Sajnos az időjárás és más körülmények miatt folyton halogatni kellett a „Könyörtelen hadműveletet", amelyet végül félretettek. Alan

Turing és Peter Twinn olyan képpel fogadták a hírt, mint „a ravatalozói balzsamozók, akiket most fosztottak meg egy mutatós hullától".[6]

Fleming egyébként rendszeresen megfordult a Parkban, mert összekötő tiszt volt a kódfejtők és a tengerészeti elhárítás között. „Kéthetente meglátogattam a Bletchley Parkot", mondta. Mavis Batey annyit írt fanyarul a monográfiájában, hogy Fleming teremtménye, James Bond nem élvezte volna ezt a kiváltságot, mert még az őrbódénál se jutott volna beljebb. A Bletchley Park személyzetén kívül csak nagyon kevesek férhettek hozzá az Ultra és az Enigma titkához.

Itt talán azt is érdemes megjegyezni, hogy Fleming két Bond-könyve, az *Oroszországból szeretettel* (1957) és a *Csak kétszer élsz* (1964) még a többi 007-es történetnél is nyíltabban beszél a kódokról és a kriptográfiáról. Az *Oroszországból szeretettel* tulajdonképpeni főszereplője a LEKTOR nevű szovjet kódfejtő gép, a *Csak kétszer élsz*-é a MAGIC 44 japán kódfejtő. Bletchley neve nem fordul elő regényeiben. Elvégre Fleming ugyanazt a titoktartási szerződést írta alá, amit mindenki más. De, mint egyszer mondta a munkájáról: „Minden, amit leírtam, a valóságon alapul."

Talán azért hallunk olyan keveset a Park biztonsági hézagairól, mert ezek az információk máig kényes témának számítanak. Ám volt 1942-ben egy drámai eset, amely azt bizonyítja, hogy Nagy-Britannia kódfejtői közé valóban beépültek a nácik.

Tekintve, hogy a britek milyen sokat tudtak az Enigmáról már a háború kezdete óta, nyilvánvalóan ki kellett dolgozniuk egy sokkal fejlettebb rendszert: ez volt a Typex (másképpen: „Type X"). Bletchley-nek köszönhetően a Typex használatát szigorúan szabályozták, például a kódolt üzenetben nem használhattak tulajdonneveket, mert ezek, mint az Enigmánál rájöttek, megkönnyítették a kulcsszavak felfedezését.

Csakhogy az 1941-es észak-afrikai hadjáratban Rommel egy ideig, mondhatni, kísérteties biztonsággal érezte meg Montgomery hadmozdulatait, és könnyedén túljárt a britek eszén, akik egyre jobban aggódtak és dühöngtek. A brit hírszerzés tudta, hogy valahol szivárognia kell a rendszernek. És igazuk volt.

A Bletchley Park megfejtett egy olasz üzenetet, amely azt állította, hogy Rommel egy Kairóból küldött amerikai üzenet dekódolásának köszönheti a szerencséjét. Értesítették Churchillt, és az amerikaiak gyorsan léptek. A balszerencsés kiszivárogtató egy Fellers nevű ezredes volt, aki egyszerűen elküldte a brit állások helyzetét washingtoni főnökeinek. A nyomozás kiderítette, hogy nem árulásról van szó, mindössze túl egyszerű kódot használt.

A Bletchley-ben dolgozó férfiaknak és nőknek még évtizedeken át kellett együtt élniük a szigorú és rögeszmés titoktartással. Vajon milyen biztonsági szelepek könnyíthettek a szörnyű nyomáson? Az egyik rendkívül hasznos szelep a Park kulturális élete volt. Abból, ami kis klubokkal és társaságokkal kezdődött, 1943-ra a klasszikus zene, az opera, a tánc, az amatőr színjátszás széles skálája bontakozott ki. Bletchley keményen dolgozó munkatársai tudták, hogy játszaniuk is kell, ha meg akarják őrizni elméjük frissességét. Kulturális tevékenységük sokat elárul egy okos ifjú nemzedék ambícióiról.

23.

A Bletchley Park kulturális élete

Amikor ma hallgatjuk a háborús idők dalait és mulattatóit, általában azt halljuk, amit a csapatoknak, a táncos lokálokban, az üzemekben játszottak és adtak elő: Flanagan és Allent, George Formbyt, Tommy Trindert, Arthur Askey-t, az Andrews nővéreket, Anne Sheltont, Billy Cottont és zenekarát, Jack Buchanant, Vera Lynnt. A hangnem következetesen felemelő és következetesen egyszerű volt Formby kissé sikamlós célozgatásától, miszerint tudja ám ő, mit kezdjen a gázálarcával, Vera Lynnig és a doveri fehér sziklákig. Ez nem azt jelenti, hogy az előadók naivak vagy éppen együgyűek lettek volna; pusztán arra az érzelmi skálára voltak ráhangolva, amelyet mindenki élvezhetett. Popkultúra volt ez a legmagasabb szinten.

A Bletchley Park lakóinak kultúrája kezdettől igényesebb volt. Persze nem szándékosan alakították ki így; egyszerűen csak sok fiatal kódfejtő és nyelvész jött egyetemekről (az akkori fiataloknak nem egészen öt százaléka járt egyetemre), és tanulmányai része volt, hogy felkeltették bennük az érdeklődést a művészetek iránt.

Mellesleg akkor már a Parkon kívül is, sőt a csupán elemi oktatásban részesülő lakosság körében is terjedőben volt az a nézet, hogy a művészet értékes, élvezetes dolog, és nem kell hagyni, hogy a jómódú nagyvárosi elit kiváltsága maradjon. Bryan Magee filozófus, aki a háború idején volt tizenéves, nem csupán a legjobb klasszikus zenét szerette volna hallgatni, de a legjobb színházakba vágyott. A Parkon belül hihetetlenül gazdag és szórakoztató kulturális élet alakult ki.

Oliver és Sheila Lawn különösen kellemes emlékeket őriz a bletchley-i szabadidős foglalkozásokról.

– Sokat zenéltek – mondja Mr. Lawn. – Felolvasásokat tartottak. Színielőadásokat is. Jó sok amatőr színész dolgozott Bletchley-ben. És mindenféle hangversenyt is adtak.

– Sok tehetséges ember volt nálunk – teszi hozzá Mrs. Lawn. – Volt, amikor maguk a munkatársak koncerteztek.

Vendégművészek jártak ki Buckinghamshire-be. Oliver Lawn meséli:

– Emlékszem, eljött Myra Hess. Leutazott hozzánk egy-két, akkoriban közismert kvartett.

Mondtak valamit ezeknek a művészeknek arról, hogy milyen közönség előtt fognak fellépni? Tájékoztatták őket egyáltalán? Voltak, akiknek semmit nem mondtak. Teherautón odavitték őket, kiszálltak a hangszereikkel, megvolt a sikeres előadás, azután visszautaztak Londonba, és a leghalványabb sejtelmük sem volt róla, kik tapsolták meg őket.

Sheila Lawn hozzáteszi:

– Valamivel később a vezetőség a Parkon kívül építtetett egy előadótermet, ahol táncolhattunk, különféle összejöveteleket tarthattunk, így a bletchley-i lakosok is élvezhették a műsort.

Oliver és Sheila rajongott a felföldi táncokért. Hihetetlen módon a Parknak erre is volt tősgyökeres szakértője, a japán kódfejtés lángelméje, a híresen jó modorú, megnyerő Hugh Foss, a parkett ördöge.

– A Highland Reel volt az egyik legnépszerűbb klub – mondja Mr. Lawn.

– Hugh magas, elegáns férfi volt, szépen táncolt – teszi hozzá Sheila. – Arról természetesen fogalmunk sem volt, mivel foglalkozik.

Oliver Lawn kedves, mulatságos képet rajzol a táncestélyekről:

– Először a kastély bálttermében jártuk a skót reelt. Amikor a Parkon kívül megépítették az előadótermet, odaköltöztünk. Nyáron, ha jó idő volt, a tó partján, a krokettpályán táncoltunk.

Egy másik veterán emlékezete szerint Hugh Foss ebédidőben gyakorolt.

– Három–hat havonta bonyolultabb táncokat adott elő, és az András-nap* estéjén szabályszerű skót öltözékben pompázott. Miután elnyűttük *Circassian Circle* című lemezét, gyűjtést indítottunk, hogy vásárolhassunk neki egy újat.

Bletchley-ben a tánc volt az egyik legnépszerűbb szórakozás. Egy kódfejtő saját bevallása szerint annyira szeretett táncolni, hogy sikerült

* Szent András Skócia védőszentje. *(A ford.)*

a dátum elírásával egy egész héttel előbbre hozni a táncestet. Mulatságosan rendhagyó helyeken is fellobbant a táncőrület. Egy segédszolgálatos így emlékszik:

– A kastély konyhája akkora volt, hogy táncolni lehetett benne. Vacsoraidőben ott tanítottam keringőzni egy férfit. Csak egy lemezünk volt – az *Álmos lagúna* [mostanában a Radio Four *Desert Island Discs* műsorának motívumaként ismeretes].

Még Bletchley legmordabb alakjai sem tudtak ellenállni a szökdécselés varázsának. Mimi Gallilee emlékszik, hogy főnöke, a szigorú és nyakas Miss Reed teljesen átváltozott, amikor lejárt a munkaideje.

– Doris Reed eljárt táncolni felföldi reelt. Mindig vacsoraidőben ment.

Lucienne Edmonston-Lowe, aki a 6-os barakk iktatójában dolgozott 1942 és 1945 között, ugyancsak jóleső melegséggel emlékszik erre a szórakozásra.

– Ha valakinek tetszett egy előadás vagy koncert, voltak ismétlések, így elcserélhette valakivel az esti vagy éjszakai műszakot – mondta. – Emlékszem egy dalra az első karácsonyi ünnepségről, amelyen részt vettem. Három tehetséges lány énekelt, valahogy így:

Hétből hat napon át vezeklünk
Ezen az Istentől elhagyott helyen,
Hétből hat napon át vezeklünk
Egy napért, mikor jő a kegyelem
Félredobjuk, mit anyánk kötött nekünk.
Helyette finomabb ruhát veszünk,
Rafinált feketét de rigueur
És elegáns kalapot cri de coeur.[1]

Még a szovjet kém/kolléga John Cairncrosst is ámulatba ejtette Bletchley kulturális élete. Memoárjában ezt írta:

Behatárolt társasági életünk egyik fénypontja volt egy koncert, ahol német dalokat énekelt egy kollégám, és a karácsonyi pantomim, amelyben egy kucsmás orosz partizán dalolt

az életéről, de volt zenés-táncos revü is – T. S. Eliothoz méltó szellemességekkel megtűzdelve –, és vizet takarítottunk meg azzal, hogy kettesben fürdőztünk.[2]

A fiatal Mimi Gallileenek, akit zsenge kora kizárt néhány szilajabb mulatságból, az ilyesfajta tevékenység rendkívül csábítónak tűnt.

– Sok klub volt – mondja. – Néptáncos és mindenféle zenei. Vagy az ember csak leült, és hallgatta a gramofont. A kastély egyik homlokzati szobájából lett a társalgó. Volt könyvtár is. A barakkokban külön baráti körök alakultak. Bőven volt kivel ismerkedni és barátkozni. Pár éven belül megalapították a klubokat. Néhány zenei előadáson is voltam. Lemezeket lehetett hallgatni a társalgóban. Mihelyt megépítették a büfét, az út végén felhúzták a zene/tánc termet. Évente egyszer volt revü, néhányra én is elmentem. Nagyszerűek, fantasztikusak voltak – az emberek tomboltak.

Az alkalmi revük másik nagy csodálója, a 4-es barakk veteránja, Diana Plowman így emlékezett:

– Karácsonykor nagy szenzáció volt a revü. Sem azelőtt, sem azóta nem láttam ilyet – szellem, szín, előadói tehetség, szépség, lélegzetelállító volt...

A Bletchley Park revüi közismertek voltak profizmusukról. A veteránok emlékezete szerint rendkívüli gonddal írták meg és adták elő őket, például az olyan számokat, mint *A Részek elnevezése.** Mi lehetett volna ezekből a fiatalokból, ha egyetemi pályafutásukat nem zavarja meg a háború? Talán a Cambridge-i Footlightsban vagy hasonló egyetemi előadásokon tündökölnek. Biztos, hogy ezek a műsorok túlszárnyalták azokat, amelyeket az ENSA** mulattatói adtak elő a katonáknak.

De nemcsak revüket csináltak, és nem Dorothy Hyson és Frank Birch volt az egyetlen színészi tehetség; Mimi Gallilee szerint nagyon

* Henry Reed (1914–1986) költő, műfordító verse. *(A ford.)*

** ENSA: *Entertainments National Service Association* (Nemzeti Szórakozásszolgáltató Társaság), a brit hadsereg állományának a második világháború ideje alatti szórakoztatására, 1939-ben létrehozott szervezet. *(A szerk.)*

sok jó színész volt a Bletchley-ben. Közülük is kiemelkedett Shaun Wylie, a tehetséges matematikus, a Bletchley Park Színjátszó Klubjának vezetője. A 24 órás műszakok és a folyamatos, kimerítő munka ellenére is olyan előadásokat hoztak össze, mint a *Francia könnyek nélkül,* a *Sok hűhó semmiért,* a *Candida,* a *Gázláng* és J. B. Priestley-től az *Eljöttek a városba.*

Ezt az utóbbit manapság alig játsszák, de a háborús években a legnépszerűbb és legdivatosabb darabok egyike volt. Lényegében utópista fantázia: kilenc ember érkezik a semmiből egy városba, ahol nincs szegénység, megpróbáltatás, előítélet; a különböző előéletű hősök különbözőképpen reagálnak az álomvárosra, öten nem is bírnak ott maradni. Ez a szocializmusra emlékeztető középosztálybeli látomás rendkívül népszerű volt a háború után, film is készült belőle az Ealing Studiosban, amelyhez Michael Powell és Emeric Pressburger készített fényes forgatókönyvet.

Az ember csak bámul, hogy ezek a komoly fiatal kódfejtők és nyelvészek ugyanennyire komolyan vették az amatőr színjátszást. Némelyek szerint ez csak egy szelep volt, amellyel leengedhették a munka feszültségét, eszköz, hogy megfeledkezhessenek a robotról. De a színpad nem egyszerűen csak menekülést kínált. Az amatőr színjátszó csoportok profi szintű előadásokkal dicsekedhettek, és a fennmaradt fényképeken látni lehet, hogy meghökkentő ügyességük kiterjedt a jelmezekre és a díszletekre is. A *Gyertyafénynél* előadásában a fiatal John de Grey egy inast alakított, de honnan a csudából kerített hozzá korhű tizennyolcadik századi libériát? A két cicomás dáma körül a díszlet egy elképesztő részletességgel megfestett, elegáns szalont ábrázol.

Persze nem mindenki lépett be az amatőr színjátszó körbe. Jerry Roberts százados, aki a háború későbbi éveiben fáradságosan igyekezett megfejteni a „Tonhal" kódokat, kimondottan idegenkedett tőle.

– Nem sok kedvem volt hozzá. Más ismerőseimnek viszont volt. Talán az okozta, hogy nekem sokat kellett gyalogolnom az albérletemig. Moziba jártam a városban, és a Newmanryben dolgozó segédszolgálatosok alkalmanként meghívtak a Woburn Sandsbe táncolni. Fogtunk egy autót, amely kivitt, majd vissza is hozott. Máskülönben nehezen lehetett társasági életet élni. Sok klub létezett: sakk-klub, színjátszó

klub. És azok, akik a közelben laktak, vagy volt biciklijük, szívesen jártak ilyen klubokba. De ha az ember félórára lakott, nem kutyagolt vissza egy színházi próba miatt.

Hasonló emlékei vannak Irene Youngnak is, bár az 1942-es revüre a megbízhatatlan helyi buszjáratok ellenére is sikerült eljutnia:

– Élveztem a szórakozást, de közben sem szabadulhattam a gondolattól, hogy noha a BP-ben végzett munka tagadhatatlanul létfontosságú, mi tulajdonképpen viszonylag védett életet éltünk.[3] – Az előadásnak láthatólag nem sikerült felvidítania. Ám a fiatal kódfejtők zömét, sőt még az idősebbeket sem rettentette el a félnapi talpalás.

Ugyancsak lelkesen igyekeztek edzeni magukat, és szívesen űztek szabadtéri sportokat. 1942-ben L. P. Wilkinson, a Bletchley Park-i Szabadidőklub elnöke a következő feljegyzést küldte Bradshaw parancsnoknak: „Nagy könnyebbség lenne, ha a teniszpálya melletti nyári lakot használhatnák öltözőnek a játékosok. Csak kismértékű változtatásra lenne szükség, sőt talán semmilyenre. Megadná az engedélyt hozzá?" Bradshaw kegyesen rámondta az áment.

Más felhők is sötétlettek a teniszezők egén: nemcsak labdából volt kevés (fennmaradt egy döbbenetesen udvarias levél az Országos Levéltárban, amelyben a labdakészítő Dunlop cég sajnálkozik az elkerülhetetlen hiány miatt), de a pálya karbantartásáért is meg kellett küzdeni. Bradshaw parancsnok konzultált az erre szakosodott En Tout Cas nevű céggel – „Teniszpályában világelső!" – a helyreállítás költségeiről.[4]

A Bletchley Park-i Szabadidőklub vérszemet kapott, és kérelmezett egy „zenegépet". Bradshaw parancsnok megtudakolta, mennyibe kerül egy tisztességes darab. A kiszemelt modell 45 fontba került, ami akkortájt hatalmas összegnek számított. De a szabadidőklub további technikai újításokkal is szemezett, mégpedig egy „kombinált, televíziós zenegéppel", amelynek az ára az elképesztő 65 guine-re* rúgott. Sajnos, nem maradt róla feljegyzés, hogy megvették-e.

Természetesen volt élő zene is. Bletchley-ben kiváló kórusok működtek. Többekkel együtt Gordon Welchman is elnéző szeretettel emlék-

* 1 guinea (ejtsd: gini, aranypénz) = 21 shilling, összehasonlításképpen: 1 £ (angol font) = 20 shilling. *(A szerk.)*

szik meg a kódfejtőkről, akik madrigálokat énekeltek egy nyári estén a Grand Union Canal partján.

Egyes bletchley-i munkatársak a polgári életben is a művészi hivatást választották. Egyikük karmester volt a BBC-nél. 1942-től az egyik csoportot Jean Alington operaénekes vezette, a bletchley-i barakkokban csoportokat és aktákat neveztek el zeneszerzőkről és karmesterekről. A muzikálisabb munkatársak Brahms-dalokat énekeltek, és előadták Purcelltől a *Dido és Aeneas*t. Ráadásul vendégelőadókat is hívhattak a Parkba. Oliver Lawn nem az egyetlen veterán, aki emlékszik Myra Hess, a világhírű pianista koncertjére. Peter Pears operaénekes ugyancsak fellépett a Parkban.

A Bletchley Parkban kétszer bemutattak balettet is, amire megint csak Londonból hívtak meg hivatásos táncosokat. Ha valaki megnézi Powell és Pressburger 1948-as filmjét, a *Piros cipők*et – ahol fiatalok tömege tolakodik, hogy láthassák a Covent Gardenben egy új, különlegesen komponált és koreografált balett premierjét –, láthatja, mennyire ki volt éhezve egy egész nemzedék a művészi élményre. Ezek után elképzelhetjük, hogyan kaphattak a bletchley-i fiatalok az ilyen nívós szórakozásokon, hogy elfelejtsék létfontosságú, egyébként unalmas és fárasztó munkájukat.

A háború későbbi éveiben létrejött egy filmklub is, feltehetőleg erős konkurenciát támasztva Bletchley két mozijának. Ez persze olyan korszak volt, amikor Nagy-Britanniában még sokan jártak moziba; a legtöbben hetente egyszer, ha nem kétszer. Oliver Lawn emlékezete szerint a Bletchley Odeon olyan filmeket vetített, mint a *Bernadette dala.*

Egy korabeli film nemcsak sokat árul el a közhangulatról, de megmutatja a Bletchley Parkban is megnyilvánuló szomjúságot valami jobbra. 1944-ben Laurence Olivier otthagyta a tengerészetet, hogy filmet forgasson Shakespeare *V. Henrik*jéből. A kritikusok rég rámutattak, hogy Henrik politikai indítékait letompították a filmben, nehogy eltereljék a nézők figyelmét a hazafias felhangokról: angol katonák készülnek harcolni francia földön, egy karizmatikus vezető irányítása alatt.

Azonban ez az *V. Henrik,* alig pár hónappal a D-nap, a partraszállás előtt, messze meghaladta a szokásos demagóg buzdítást; célja az volt, hogy Shakespeare eredeti nyelvezetét – tágabb értelemben a kö-

zönség *örökségét,* harcok árán is védelmezett kultúráját – mutassa fel, tegye valósággá a nézők számára, William Walton zenéjével aláfestve. Szinte mintha öntudatlanul jött volna létre az a film, amely az angol művészet és kultúra megtörhetetlenségét és ragyogását hirdette.

Bletchley-ben a Park dolgozói buzgó mozinézők voltak, bár nem annyira Will Hayt kedvelték, hanem a különlegesebb műveket. Ahogy egy veterán visszaemlékszik, a Bletchley Park filmklubja inkább olyan alkotásokat mutatott be, mint az *Éjszakai vonat,* sőt alkalmilag még régi német filmeket is. Ne feledjük, alig tizenöt-húsz év telt el azóta, hogy a film kezdett művészetté válni.

Nyelveket is lehetett tanulni (függetlenül a hivatalos japán nyelvóráktól a „Bíbor" géphez beosztott munkatársaknak), méghozzá nemcsak modern nyelveket, de latint is.

Nemcsak ilyen tudományos klubok léteztek. Voltak sokkal hagyományosabb formái is a társas életnek.

– Newport Pagnellben – mondja Sheila Lawn – egy eléggé informális klubot hoztunk létre. Inkább afféle vándorklub volt, kávét és teát szolgáltak fel. Bárki bejöhetett, találkozhattunk a falusiakkal, összehoztuk az albérlőket. Ha valakinek ugyanakkor volt szabadnapja, amikor valamelyik barátjának vagy ismerősének, akkor vele tarthatott: beruccanhattak Londonba, ha volt pénzük hozzá, vagy sétálgathattak a vidéken. Emlékszem, amikor megismertem Olivert, egyszer elvonatoztunk Stratfordba, és megnéztünk egy darabot.

A háború vége felé a táncőrület okozott egy groteszk biztonsági pánikot a Bletchley Parkban. A Park vezetősége akkora buzgalommal igyekezett lehetőséget teremteni a táncoláshoz, hogy az valamilyen módon egy londoni újságíró fülébe jutott, akit Harry Procternek hívtak, és a *Daily Mail*nél dolgozott. Procter úgy vetette rá magát a sztorira, mint vadászkutya a nyomra. Bletchley tömör és ellentmondást nem tűrő feljegyzéssel válaszolt:

a) Figyelmeztessék a bletchley-i telefonközpontot, hogy figyeljenek Harry Procter hívására a Daily Mailtől. *Procter valószínűleg „Bletchley-t" vagy a „Külügyminisztérium vidéki csoportját" fogja keresni, és a klub titkárával akar majd beszélni.*

b) Egy ilyen hívás esetén a telefonkezelő rövid hallgatás után azt feleli, hogy a klub titkára nem elérhető, majd elkéri Mr. Procter számát, hogy visszahívhassák.

c) A „fényűző táncterem" kifejezés hallatán fölnevetünk, és elmagyarázzuk neki, hogy a hivatalos társalgót toldottuk meg egy ideiglenes kis kiegészítéssel.

Jó látni, hogy az információk kozmetikázása régebben kezdődött, mint ahogy azt manapság sokan feltételezik.

De nem minden újságírót fogadtak ilyen ellenségesen, aki a bletchleyi szabadidős foglalkozásokról akart tudósítani. A város és a környék lakosságának nagyon tetszettek a színielőadások. A háború vége felé a *Bletchley Gazette* némi sajnálattal közölte, hogy a Bletchley Park színjátszó csoportja utolsó előadására készül. Az újság névtelen riportere ezt írta:

A társulat népszerű volt a járásban, a BP mindenfelé elvitte őket, műsorokat rendeztek a Zenekörrel közösen a városházákon... akkora sikerrel, hogy az előadást meg kellett ismételni...

A társulat sokat köszönhetett a bletchley-i lakosoknak, különösen a kereskedőknek, akiktől mindig sok támogatást kaptak, étkészletet, bútort kölcsönözhettek, egy esetben az utolsó pillanatban még toroköblítőt is!

A társulat többek között azzal viszonozta a szívességet, hogy kb. 600 arcot sminkeltek ki a községi parádéra...

Ez a riport említi egyes helyi lakosok vádjait is, miszerint milyen kényelmes élete van a Park dolgozóinak, hiszen a zsúfolt és kiváló repertoár bizonyosan sok időt követel. A riporter a Park pártjára állt, ugyanakkor egyetlen célzást sem tett arra, mi folyik ott:

Az a pletyka, hogy a Park dolgozóinak rengeteg idejük lenne a próbákra... gyorsan elhalt. Az élet nem tréfa a Parkban. Ingázás a lakás és a munkahely között, nehéz munka, idegen környezet; a színjátszó csoport csupán eszköz, amely sokaknak segít, hogy életük felülemelkedhessen a „munka, alvás, evés" színvonalán.[6]

Ennél is többről volt szó: olyan fiatalok spontán alkotótevékenységéről, akik háborús feladatuk borzasztó felelőssége ellenére változatlanul fontosnak tartották a művészetet és a kultúrát, amelyek létfontosságúak lesznek, ha majd a háború véget ér, és a nemzetet újjá kell építeni és formálni.

24.

1943–44: a Colossus feltűnése

1943 elejére Dilly Knox megadta magát a betegségnek. Az előző évben kiújuló rákja miatt be kellett vonulnia a kórházba, de nem vállalta az operációt, mert „az emberből ne csináljanak szerelvényalkatrészt". Így az előző hónapokban otthon dolgozott a közeli Chilternsben, ahol a feleségével, Olive-val lakott (Knox és Olive Roddam az első világháború idején ismerkedett meg az admiralitásnál, 1920-ban házasodtak össze, és két fiuk született).

Felesége ápolta otthon. Dilly tudta, hogy haldoklik, de nem tűrte el a sajnálatot sem rokonaitól, sem barátaitól. Ahogy írta:

Vándor vagyok az ösvényen
Mely életből halálba vezet
Közben megismerhetem
A meséket mindkettőről
De az igazságot nem lelem.[1]

Akkoriban tudta meg, hogy kitüntették a Szent Mihály- és a Szent György-renddel. Fia, Oliver azt írta erről az időről:

Nem volt szokása, hogy féljen. Ekkortájt, tizennyolc-tizenkilenc éves koromban családi okokra való tekintettel szabadságoltak, hogy otthon lehessek apám utolsó napjaiban. Akkor kapta meg a Szent Mihály- és Szent György-rendet. Elmagyarázta anyámnak, hogy biztonsági megfontolásokból nem kaphat ennél magasabb kitüntetést. Túlságosan beteg volt ahhoz, hogy Londonba utazzon, de úgy vélte, kötelessége megfelelő formák között átvenni a kitüntetést; ragaszkodott hozzá,

hogy felöltözzön, és ülve reszketett a kandallóban ropogó tűznél, várva a palota megbízottját. A ruha már lötyögött rajta, a szeme besüppedt szürke arcába, mégis sikerült megőriznie ünnepélyes megjelenését.

– Semmi sem lehetetlen – mondta.

Miután 1943 januárjában átvette a kitüntetést, levelet írt kollégáinak a Kalyibába. Bensőséges és metsző hangú levele a Bletchley Park valódi természetéről így kezdődik:

Kedves Margaret, Mavis, Peter, Rachel stb.

Nagyon szépen köszönöm nektek és az egész csoportnak a kedves gratulációt. Természetesen ez a gratuláció megillet titeket is, hiszen a csoportvezető nem kaphat egy ilyen kitüntetést kollégái és társai segítsége nélkül. Mielőtt folytatnám, hadd soroljam fel őket...

Ezután számos csípős megjegyzés következik Alistair Denniston viselkedéséről a kódfejtéssel és a kódfejtőkkel szemben. Knox kifejti, hogy szerinte felületesen analizált üzeneteket továbbítottak a hírszerzésnek. Igazából arról volt szó, hogy a Bletchley Park munkájának alaphangját már nem a zseniális amatőrök, hanem az acélkemény profik adták meg, amit Knox mind intellektuálisan, mind érzelmileg nehezen viselt:

*Mostanában sok embert toboroztunk... az egyetemekről. Az egyetemen elképzelhetetlen, hogy a félkész munkát elvegyék a tudóstól, és másnak adják át. A felfedező elveszíti érdeklődését a felfedezés iránt, aki pedig átveszi, azt nem érdekli egy másik elme produktuma. Amíg tudjuk, ki veszi át és terjeszti a mi eredményünket, kutatásunk aurum irrepertuma nagy valószínűséggel sic melius situm lesz...**

* Aurum irrepertum sic melius situm: Quintus Horatius Flaccustól származó idézet, jelentése: a meg nem talált arany jó helyen van. *(A ford.)*

Most búcsúzom, zárom soraimat, noha remélem, hogy a Kalyiba hagyományai megmaradnak. Ismét köszönöm a részleg minden tagjának megingathatatlan hűségét.

Szeretettel, Dilly[2]

A kitüntetést továbbküldte Bletchley-be, mert úgy érezte, hogy az elismerés legalább annyira szól részlege munkájának, mint neki. Bletchley-ben a Knox-féle kódfejtési módszer egyre hóbortosabbnak és egyesek szerint ósdinak tűnt, de ettől függetlenül is csodálták.

– Volt érzéke a rendellenességek felfedezéséhez – mondja kollégája, Mavis Batey. – Mivel az ókori írnokok mindig követtek el hibákat a görög szövegek másolásánál, Dilly is mindig az efféléket kereste a kódokban. Ő volt az első, aki a kezelők eljárási hibáira alapozott, és azokból extrapolált.

Mrs. Batey nagy szeretettel emlegeti, hogy Knox már a Kalyiba első napjaiban is hírhedt volt a szórakozottságáról. Ha nagyon elgondolkozott, a szekrényajtón keresztül próbált kimenni a szobából. Télvíz idején háziköntösben látogatta meg a lyukkártyakészítőket. Imádta a forró fürdőt. A kávéjához – szokatlan kiváltság volt ez a szűkös időkben – szabad volt valódi tejet innia, az egyik szolgálatkész helyi tehén jóvoltából.

Amikor a változások elérték a Bletchley Parkot – itt nemcsak Alistair Denniston diszkrét eltávolítására gondolunk, de a gépesített kódtörésre is –, Knox nagyon figyelt, és alkalmanként vitriolos megvetéssel nyilatkozott. Mindazonáltal nem volt technikaellenes. Penelope Fitzgerald szerint kedvelte Alan Turingot, aki nem nagyon titkolta Asperger-szindrómáját Bletchley-ben. A drámaíró Hugh Whitemore a *Kódfejtés* című darabban még egy ambivalens réteggel egészíti ki Knox jellemét, arra célozva, hogy Knox ugyanúgy homoszexuális volt, mint Turing, és sok homoszexuális viszonya volt a múltban.

Knox 1943 februárjában halt meg, és vele szállt sírba egy bizonyos stílus és életfelfogás. Az ókori rejtelmekben járatos klasszika-filológusok régi kriptográfiai világa helyet adott az új, matematikai-műszaki gépkorszaknak a számítógépesítés hajnalán. Knox értett hozzá, hogy

egyszerre álljon két lábbal ebben a két világban, méghozzá élete végéig, sikeresen.

Akármilyen leleményesek voltak az Enigmák, elkerülhetetlenül meg kellett születnie egy még annál is bonyolultabb kódolási eljárásnak. Következésképpen a Bletchley Parkban dolgozó elméleti szakembereknek és műszaki zseniknek hétmérföldes lépésekkel kellett haladniuk, ha ilyen problémákkal kerültek szembe.

A mérnöki lelemény legfényesebb csillaga Tommy Flowers volt, becenevén az „okos cockney".* Vannak, akik szerint ezt a nevet tanítani kéne az iskolákban, mert ő volt az, aki megvalósította Alan Turing álmait, és valójában ő indította el a számítógépek korát.

1943-ban a Bletchley Parkban létrehoztak egy új csoportot, a „Newmanry"-t. A cambridge-i St. John's College-ból érkezett Max Newman matematikus professzor vezette, a csoport célja az volt, hogy feltaláljanak egy még tökéletesebb kódfejtő gépet.

Newman professzor az 1930-as években előadásokat tartott a matematikai problémák „mechanikai megközelítéséről", és ezekkel az előadásokkal ültette el Alan Turing fejében a „Turing-gépek" gondolatát. Az 1897-ben született Newman nagyon népszerű volt a Parkban; sok veterán emlegeti a nyitottságát, és azt, ahogyan bátorította másokat, hogy osszák meg a közösséggel az elképzeléseiket. George Vergine amerikai őrmester mondta a professzorról:

> *Max Newman remek fickó volt, örökké hálás leszek, hogy megismerhettem... délutáni teákat rendeztünk... ezeken matematikai vitákat folytattunk a problémákról, fejlesztésekről, technikákról... a táblára fölírtak egy témát, az analitikusok, köztük Newman, odasereglettek a táblához, kezükben a teájukkal, meghányták-vetették a kérdést, latolgatva, hogy lehet-e használni kódfejtésre.*[3]

* Cockney: kelet-londoni. *(A szerk.)*

Az Enigma mellett a német főparancsnokság most már a Lorenz-féle géptávíróval is továbbította a kódolt üzeneteket. Ehhez a Baudot–Murray-féle lyukszalagos rendszert használták, amely nem a morzeábécén alapult. A lyukak ötös csoportjai jelentették az ábécé egy-egy betűjét. Ennek a módszernek – amelyet a Bletchley Parkban „Hal" vagy „Tonhal" néven ismertek – abban állt a jelentősége, hogy számtalan üzenetet kódoltak vele a német főparancsnokság ki- és bemenő postájában. Nemcsak a frontokon tartózkodó embereket kötötte össze, de a tábornokokat is egymással és a Führerrel.

Ebben a bonyolult rendszerben az áttörés egy W. T. Tutte nevű fiatal kémikus/matematikus érdeme. Időközben Alan Turing is hazatért a több hónapos amerikai tartózkodás után, és belevetette magát a vitákba, mivel a visszautat azzal töltötte, hogy az elektromos áramkörökről olvasott. Több héten át dolgozott a „turingizmusoknak" nevezett módszereken, amelyekkel fel lehetett törni a kódokat. Ugyancsak a Bletchley Parkban dolgozott a radarkutatásból áthozott dr. Charles Wynn-Williams áramkörszakértő, aki értett ahhoz, hogy digitális áramköröket készítsen a rádiócsövekhez, amelyek így egy relénél ezerszer gyorsabban tudtak kapcsolni.

Itt lett szükség a Dollis Hill-i Postaügyi Kutatóintézet szakértelmére. Dollis Hill kellemes előváros Északnyugat-Londonban, ahonnan egyformán látszik Wembley és London távoli központja. A kutatóintézet – ahol egy föld alatti bunker is volt Churchill használatára – egy dombtetőn állt, itt dolgozott Tommy Flowers. Wynn-Williams segítségével Flowers elkezdte megtervezni a gépet, amelynek a sokatmondó „Heath Robinson" nevet adta.

Szakasztott olyan komikus készülék volt, mint amilyeneket William Heath Robinson karikatúráinak feltalálói eszelhetnek ki; egy veterán szerint „gumi és madzagok tartották egyben". De akármilyen mulatságosan festett, szélsebesen működtette a géptávírót. Olyan volt, mint egy szupergyors Bomba, átlagban 1000 karaktert írt le másodpercenként. Ez a gépezet volt a Colossus előfutára.

A Heath Robinson megfelelt minden elvárásnak, főleg azért, mert rendkívül gyors volt, és bebizonyította, hogy föl lehet használni a „Tonhal" kódhoz szükséges tárcsabeállítások kiszámítására. Noha a kódo-

kat manuálisan is fel lehetett törni, a gép sebessége olyan fontos volt, hogy többet is rendeltek belőle. Hamarosan tizenkét javított modell dolgozott Bletchley-ben.

A gép segítsége ellenére a munka ugyanannyi vesződséggel járt.

– A barakkban kitették a megfejtendő üzeneteket az asztalra: ha az ember nem boldogult vele, rátette egy kupacra, azután valaki más próbálkozott vele – mondja Jerry Roberts százados. – Ha megfejtették, akkor mindenki örült. De a meg nem fejtett üzenetek halma sose nőtt túl magasra. Ebből arra következtettem, hogy bizonyosan több mint kilencven százalékban megfejtettük a bejövő üzeneteket. Az igaz, hogy nagy türelem kellett hozzá, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy ha az ember sikeresen dolgozott, még ha akár négy, öt, nyolc óra kellett is az egynapi forgalom megfejtéséhez, megvolt az az öröme, hogy az általa szerzett információk segítségével még több üzenetet meg tudnak majd fejteni.

De lehetett a munka lehangoló is. Roy Jenkins (a későbbi Lord Jenkins) kissé fanyalgott, amikor 1944-ben a frontról vezényelték át kódfejtőnek a Newmanrybe. Úgy látszik, elég sajátságos alakok voltak a bedfordi „Tonhal" kódfejtő tanfolyamon is. Lord Jenkins ezt írta memoárjaiban:

Azzal fogadtak, hogy a hadügyminisztérium utasítása értelmében különleges hírszerző munkára vezényelnek. Január elejétől egy meg nem határozott „tanfolyamra" kellett járnom Bedfordba, hogy kriptográfus lehessek a Bletchley Parkban, és azokkal az üzenetekkel foglalkozzak, amelyeket a berlini német főparancsnokság küldött a frontok különböző parancsnokainak, Rundstedtnek, Kesselringnek, Mannsteinnek, Rommelnek és a többieknek. Ott volt A. D. Lindsay is, aki úgy döntött, hogy a Balliolban végzett embereknek a megfelelő helyre kell kerülniük, és ez fontosabb, mint a bosszúság, amit a siralmas filozófiai osztályzatommal okoztam neki. Nem tudom, miért gondolta, hogy jobb rejtjelfejtő leszek, mint filozófus, de nem tűrt ellentmondást.

A bedfordi tanfolyam résztvevőiről az volt a benyomásom, hogy gereblyével gyűjtötték be őket az árokpartról. Ott volt Charles Buckingham, a British Museum tehetséges kurátora, sorállományú egyenruhában... Francis Dashwood a West Wycombe Parkból, akit egyenesen az iskolából soroztak be, egy nem túl illusztris egyetemen végzett hadnagy North Midlandsből, aki velem lakott albérletben, egy disztingvált etoni, aki a Sloane Streeten lakott, meg tíz másik ember, akikre már nem emlékszem.[4]

Jenkins így nyilatkozott egy interjúban:

– Éjszakák telhettek el úgy, hogy az ember nem jutott semmire. Egyetlen kódot sem tört fel, hiába kínlódta végig az egész sivár éjszakát, hogy a végén már úgy érezte, felhorzsolódott az agya. Emlékszem egy éjszakára, amikor tizenhárom kódot fejtettem meg. De borzasztóan sok olyan éjszaka volt, amikor szerencsésnek mondhattam magam, ha egyet is sikerült, és az nagyon kimerítő tud lenni.

Ez így van, bár egy másik veterán szerint Jenkins nagy koponya volt, „de nem a világ legtehetségesebb kódfejtője".

A sikeres munka viszont rendkívüli örömet szerzett. Az elfogott üzenetek felbecsülhetetlenek voltak. Ezeket az üzeneteket Berlinből küldték Olaszországba és a keleti fronton harcoló német hadosztályoknak. Jerry Roberts százados visszaemlékszik a rendkívüli napra, amelyen rádöbbent, milyen mélyre sikerült behatolniuk a német főparancsnokság rádióforgalmába:

– Az üzenet elején megnevezték a feladót és a címzettet. Ilyen és ilyen tábornok küldi a berlini főhadiszállásnak. A legtöbbet tábornokok írták alá. Némelyiket maga Hitler. Emlékszem, én is legalább egy ilyen üzenettel találkoztam, ami alá azt írták: „Adolf Hitler, Führer."

Azok a briliáns elméjű emberek, akik megépítették a Colossust, nem sokat értettek a műszaki problémákhoz. Nagyon nehéznek bizonyult a géptávírószalagok szinkronizálása. A gép erősen igénybe vette az elektromos reléket, amelyek újra és újra tönkrementek. Newman professzor, Alan Turing és Tommy Flowers számos értekezletet tartott a gépek tökéletesítéséről, és ezeken az értekezleteken vitatták meg, hogy kivitelezhető-e az, ami lényegében az első számítógép lesz.

Pontosabban ők ezt „elektroncsöves gépnek" nevezték; a Heath Robinsonhoz képest előrelépést jelentett, hogy nem két szalagnak kellett futnia szinkronban, elég volt egy is. Flowers más módosításokat is beépített, például a fogashengert egy sor dörzskerékkel helyettesítette. Az elmélet megvalósítása, a mérnöki munka diadala kétségtelenül Flowers érdeme. Bár a döbbenetes gépezet elmélete Turing agyában született meg, a leleményes Flowers tökéletesítette a rádiócsöveket. Gondoskodott róla, hogy ne kapcsolódjanak le, ha egyszer működésbe léptek, ami roppant módon növelte a szerkezet megbízhatóságát. A gép másodpercenként 5000 karaktert volt képes elolvasni, azaz ötször gyorsabb lett, mint a Heath Robinson. Flowers és csoportja a Dollis Hillen tíz hónap alatt fejlesztette ki és építette meg ezt a gépet.

1943. november 25-én volt az első Colossus próbaüzeme. 1944 elejére a gép és utódai felbecsülhetetlen segítséget jelentettek Bletchley munkájában.

Az egyik gépkezelő, Harry Fensom így emlékezett:

> A Colossusok nevükhöz híven óriásiak voltak, rengeteg hőt termeltek, amelynek egy részét csövek vezették el. Ennek ellenére nagyon örültünk nekik a hideg téli napokon, különösen hajnali három-négy felé. Amikor bejöttem az esőről, felakasztottam az esőkabátomat a székre a tárcsákat mozgató sok száz elektroncső elé, és ott hamarosan megszáradt.
>
> Természetesen rendkívül fontos volt, hogy a gépek sose kapcsoljanak ki, egyrészt a csövek sérülését elkerülendő, másrészt így nem veszítettek időt a kódfejtésben. Ezért a szomszéd szobában volt tartalék energiaforrás, amely üzemzavar esetén automatikusan bekapcsolt.[5]

A gépek emlékeztettek az őrült tudósok laboratóriumaira – nem csupán a gondosan befűzött, rendkívül hosszú üzenetek szalagjaival, de a magasfeszültséggel járó folyamatos veszélyhelyzet miatt is. Fensom így folytatta:

> Egy napon kiáltást hallottam. Gillie Sutton volt, az egyik segédszolgálatos gépkezelő... Odafutottam. Gillie rátette a műszerfalra a kézitükrét: egy villámlás, és a tükör megolvadt. Két kivezetés – két nagy rézgomb – közé tette. Sajnos fémtükröt használt, és a tükör ívet húzott.[6]

Akkoriban nem igazán méltányolták, hogy Tommy Flowers menynyit fektetett bele ebbe a munkába. Jerry Robertsnek még ma is az a véleménye, hogy Flowers a töredékét sem kapta meg annak az elismerésnek, amely járt volna neki. Noha Flowerst a háború után kitüntették a brit lovagkereszttel (ráadásul megkapta a Feltalálók Díját, az ezer fontot), Roberts százados úgy érzi, hogy egy ilyen tehetséges és eredményes ember sokkal több figyelmet érdemelt volna, mint amennyit kapott.

De volt Flowers munkájának egy másik oldala is, mégpedig a kétkedés és az alkalmankénti ellenségeskedés, amellyel Gordon Welchman kezelte.

Thomas Flowers East Hamben, a londoni East End szívében született 1905-ben, egy kőműves családjában. Életének története megkapó és lenyűgöző példája az oktatás hatalmának abban a korban, amikor még a távoli jövőben rejlett a „társadalmi mobilitás" kifejezés.

Már kora gyerekkorában látszott, hogy kivételes érzéke van a természettudományokhoz és a mechanikához. Képességeivel ösztöndíjat szerzett egy műszaki főiskolára, majd az 1920-as években részt vehetett egy nyílt versenyen, és megnyerte az első díjat, a távközlési gyakornoki állást. A korai telefonok az állami posta keretében működtek, és a technikai fejlődés kimondottan izgalmassá tette a munkát. A telefonhálózatok egyre jobban automatizálódtak – már kitalálták a közvetlen tárcsázást, ahol nem a kezelő kapcsolt –, és a postamérnököktől elvárták, hogy a legfrissebb újításokat is alkalmazzák.

Flowersnek ehhez esti iskolákat kellett elvégeznie, mert új munkáltatóinak nagylelkűsége véget ért az álláslehetőség biztosításánál. Ezért hát nappal dolgozott, este pedig elméletet tanult. Ez a lelkes szorgalom juttatta be 1930-ra a Postaügyi Kutatóintézetbe a Dollis Hill tetején.

Magas szintű kutatásokkal foglalkozott, például azzal, hogyan lehet a nemzetközi forgalomban is alkalmazni a közvetlen tárcsázást. Ez vezette el az áramkörökhöz. Igyekezett felkutatni az elektromosság újabb felhasználási módjait, amelynek tudománya akkor még gyerekcipőben járt. Sok évvel később az elektronika Alan Turingot is megigézi a cambridge-i Trinity College-ban.

A két ember 1939-ben találkozott először a Bletchley Parkban. Flowerst együtt kérték ki a főnökével, dr. Gordon Radley-vel, a Postaügyi Kutatóintézet igazgatójával. Ő és Flowers voltak az elsők ama nagyon kevés mérnök közül, akiket beavattak az Enigma titkába.

Flowers és Turing már az első találkozásnál megérezte egymásban a rokon lelket; Turing kétségtelenül szívesebben tárgyalt Flowersszel, mint másokkal, talán Flowers őszinte lelkesedése és szakértelme miatt. Kölcsönösen tisztelték egymást, Turing viszonozta Flowers bletchley-i látogatásait is a Dollis Hillen, ahol a mérnök dolgozott.

Valamelyik korai találkozáson pattant ki az ötlet, hogy Flowers utánanéz, tud-e építeni egy olyan gépezetet, amely az elektromágnesesség segítségével fejtené meg az Enigmát. Akkoriban egy ilyen gondolat kivihetetlennek tűnt, mert nem volt meg hozzá a technika. Az ötlet azonban megragadt Flowers fejében.

Amilyen jó viszonyba került Turinggal, annyira kihívta Gordon Welchman ellenszenvét. Ez az 1941-es év végén ütközött ki először, amikor az áramkörszakértő Charles Wynn-Williams egy Mamutnak elnevezett új dekóderen, a Colossus egyik elődjén dolgozott. A géphez szükséges elektroncső-érzékelő egységeket Flowersnek kellett volna elkészítenie, de ő nem követte Wynn-Williams terveit, hanem a saját feje után ment. A szerkezetet alkalmatlannak minősítették, ami súrlódásokhoz vezetett. A gúnyolódó Welchman csak úgy kezdte emlegetni a mérnököt, hogy „Mr. Flowers a Dollis Hillről", és leplezetlenül kimutatta, hogy jobban bízik Wynn-Williams szakértelmében, mint Flowersében.

Ez az ellenségeskedés – színleg amiatt, hogy inkább reléket használtak a technikailag fejlettebb, de kipróbálatlan elektroncsövek helyett – eltartott még néhány hónapig, Welchman semmibe vette Flowerst és Dollis Hill-i munkatársait, ehelyett inkább a British Tabulating Machine

Companynek és annak a Harold „Doc" Keennek a szakértelmét vette igénybe, aki jelentősen hozzájárult az első brit Bombák felépítéséhez.

Úgy tűnik, ez túl sok volt a Dollis Hill-i emberek önérzetének. Welchman szerint Flowers kijelentette, hogy Keennek ezt „nem lenne szabad megúsznia". Amivel nyilván arra utalt, hogy az első Bombák óta a BTM egyetlen lépéssel sem jutott előbbre.

Minél öntudatosabb lett Flowers, annál lenézőbben viselkedett Welchman. 1943. június 4-én ezt írta:

> *Dr. Wynn-Williams nehezen boldogul a Dollis Hill-i népséggel, és úgy érzi, Mr. Flowers elképzelése az együttműködésről annyiban áll, hogy ő maga irányít mindent... Lehet, hogy Mr. Flowers őszintén úgy véli, ő sokkal jobban tudná irányítani a Bomba gyártását, mint Mr. Keen, dr. Wynn-Williams és én, de ha így van is, fölötte biztos vagyok benne, hogy téved. Valószínűleg nagyon jó a szokott egyszerű munkájában, és abban is, hogy szerkezeteket készítsen az általa átlátható problémák megoldására, de úgy találom, lassan fogja fel a mi munkánk összetettségét, és a gondolkodása mindent összevéve túlságosan merev.*[7]

Lehet, hogy így volt, az ember mégis kiérzi belőle a talán öntudatlan ellenállást: a cambridge-i matematikaprofesszorét a részben autodidakta, felkapaszkodott East End-i elképzeléseivel szemben. A Bletchley Park felső vezetői közül Welchman volt a leghajlamosabb a tudományos kutatás és a mindennapi munka szigorú ellenőrzésére; az, hogy ez a Dollis Hill-i társaság csak úgy odajött és pocskondiázta az ő saját nevelésű zsenijeit, láthatólag több volt, mint amennyit el tudott viselni.

Welchman növekvő ellenszenve – azt írta, „fel kell számolni dr. Radley és Mr. Flowers befolyását" – odáig fajult, hogy megkereste az admiralitás ellátóosztályát, és közölte velük, hogy Flowers gondatlanul eltékozolja a kutatásaihoz igényelt jó elektroncsöveket; őt és a Dollis Hill-i csoportot teljesen ki kéne zárni az efféle ügyekből.

Az admiralitás úgy döntött, hogy figyelmen kívül hagyja a bejelentést. Időközben Welchmant előléptették, és elutazott az Egyesült

Államokba. Ez egy kicsit megkönnyítette a Dollis Hill-i csoport munkáját. Paul Gannon történésztől tudjuk azt az érdekes tényt, hogy a Postaügyi Kutatóintézet önállóan döntött a Colossus kifejlesztéséről, tekintet nélkül a Bletchley Park érzékenységeire. A Park beérte a Heath Robinsonokkal – amelyek az üzemzavarok ellenére is működtek –, mert úgy érezték, a háborúnak előbb vége lehet, semhogy egy ennél is fejlettebb gépet üzembe helyezhetnének; a Dollis Hill-i csapat kissé hosszabbra saccolta a háborút.

Éppen ezért a Colossus kifejlesztéséhez szükséges pénzt, anyagot és személyzetet a posta biztosította, bár – a háborús bürokrácia következtében, és annak ellenére, hogy Churchill anyagilag igyekezett mindent elkövetni a kódfejtés érdekében – Flowers a pénzhiány miatt gyakran a sajátjából pótolt alkatrészeket. A Heath Robinsonnak volt valami zseniálisan összecsapott jellege, de a zsinegeket és a gumit Tommy Flowers zsebéből fizették. Ő maga mondta: „A dolgot az tette lehetővé, hogy az alapanyagok és a szolgáltatások biztosítása abszolút prioritást élvezett, és a laboratóriumi személyzet elképesztően sokat dolgozott; sokuk mást se csinált, csak dolgoztak, ettek, aludtak heteken és hónapokon át, miközben heti fél napot pihentek... az USA a kölcsönös segélynyújtási szerződés keretében ugyancsak hozzájárult az elektroncsövek és elektromos írógépek beszerzéséhez."[8]

Így tehát a monstrum Colossust 1944 januárjában összeállították Bletchley-ben, amivel sokak véleménye szerint felvirradt a számítógépes korszak hajnala. A Colossus több volt hatalmas, bonyolult számológépnél; program működtette, elektroncsövek és bonyolult, finom áramkörök lüktettek benne addig elképzelhetetlen mennyiségben, és hihetetlen sebességgel fejtette meg a Lorenz-üzeneteket.

Tommy Flowers elégtételt kapott: a munka, amit elvégzett, megfizethetetlen volt. Fürge mérnöki elméje hallatlan problémákat győzött le. Természetesen senkinek sem volt szabad szólnia egy szót sem.

Nagyon sokak számára rendkívül nehéz volt alkalmazkodni a háború után a békéhez. Tommy Flowers számára szinte kegyetlenül nehéz volt. Nem csak azért, mert a főnökét, Gordon Radley-t lovaggá ütötték, míg ő csak a lovagkeresztet kapta meg és a Feltalálók Díját. Akkoriban 1000 font persze nagyon tekintélyes összeg volt, egy fél házat le-

hetett venni belőle. De bizonyos tekintetben mellékes volt; mit számított a pénz, ha dr. Flowersnek tilos volt megosztania kivételes és újító tudását a kollégáival?

Paul Gannon szerint ennél is rosszabb, hogy míg néhány bletchley-i kódfejtő kivándorolt a háború után az USA-ba, és csatlakozott az ottani számítógépes kutatásokhoz, Flowers olyan helyen dolgozott, ahonnan nem volt lehetséges az efféle váltás. A Postaügyi Kutatóintézet rendkívül tekintélyes szervezet volt, egész életre szóló biztonságot nyújtott, ami ma elképzelhetetlen. Ugyanakkor észbontóan korlátozott volt egy Flowers kaliberű ember számára. Kétségbeesése csak nőtt, mivel a háború utáni brit kormány ragaszkodott minden bletchley-i művelet titokban tartásához, amivel elvágta a fejlődés útját, ellehetetlenítette a zsenge számítógépipart, amely Flowersnek mindenki másnál nagyobb lehetőségeket kínált.

Nem mindenki osztja azt a véleményt, hogy a titoktartás visszavetette a brit technológiai fejlődést. Harry Fensom a következőképpen összegezte gondolatait egy Enigma-szimpóziumon:

> Tudom, hogy néhány Colossust szétszedtek: sok ezer elektroncső tört össze, és azt hiszem, néhány panel a Manchesteri Egyetemre került Max Newmanhez. De a szakértelem megmaradt az emberekben, és a Colossus rugalmassága és moduláris újdonságai vezettek a brit számítógépes ipar születéséhez, a manchesteri munkához és a NPL programozási nyelvhez. És természetesen az elektronikus telefonközpontokhoz. Éppen ezért meghajtom a fejemet dr. Tom Flowers előtt, aki nélkül mindez nem történt volna meg.

Jerry Roberts százados viszont leszögezte, hogy szerinte Nagy-Britannia vesztett a háborút követő abszolút titoktartás miatt. Még ma is dühös Tommy Flowers helyett:

– Dan Brown [*A Da Vinci-kód* szerzője] írt egy *Digitális erőd* című könyvet, amelyben azt állítja, hogy a számítógépet 1944-ben a Harvardon találták föl. Hát ekkora kárt okoztak itthon. Az is baj volt, hogy a Colossus gépeket mind megsemmisítették, kivéve kettőt, amelyek

megúszták. Tíz gép volt – nyolcat szétszereltek és elpusztítottak, kettőt megtartottak Cheltenhamben, az új GCHQ-ban. Ez Churchill utasítására történt, mert semmit sem akart elárulni az oroszoknak. De ez lényegében azt jelentette, hogy Nagy-Britannia nem fejleszthette ki új számítógépes iparát. Biztosan találhattak volna valami megoldást a technológia eltitkolására, mint ahogy ez sikerült a szuperszonikus vadászgépeknél vagy minden más találmánynál!

Amikor néhány éve meginterjúvolták, dr. Flowers szomorkásan emlékezett vissza arra a pillanatra, amikor 1960-ban parancsot kaptak, hogy semmisítsék meg az utolsó két Colossust is a GCHQ-ban.

– Micsoda szörnyű hiba volt – mondta Flowers. – Parancsot kaptam, hogy semmisítsek meg minden feljegyzést, és én engedelmeskedtem. Az összes rajzot, a terveket, a Colossus egész dokumentációját bedobtam a kazánba. És néztem, ahogy ég.

Utóiratként csak annyit, hogy a Bletchley Park Múzeumban ma van egy helyreállított, működőképes Colossus. Ott áll hatalmasan, iszonyatos bonyolultságában: egy fantasztikusan zseniális mérnök maradandó testamentuma.

25.

1944–45: a D-nap és a háború vége

Az Enigma visszafejtése nem szorítkozott az elfogott ellenséges üzenetekre; ugyancsak aktív szerepet játszott a megtévesztő hadműveletekben. Ezek közül a legfontosabb a D-nap előkészítésében az 1944-es pas-de-calais-i csel. Harry Hinsley, az ismert történész és a Bletchley Park veteránja szerint Bletchley nélkül a D-nap katasztrofális kudarcba fulladt volna, a támadókat „visszavethették volna a tengerbe".

Íme a történet: a német hírszerzés hónapokon át figyelt egy új, hatalmas katonai egységet, az Egyesült Államok Első Hadseregcsoportját (FUSAG).* Értesültek arról is, hogy a 12. brit hadsereg több hadosztályát Norvégiába, Svédországba, Törökországba, Krétára és Romániába akarják küldeni. Úgy látszott, a szövetségesek gyülekeztek. A német hírszerzésben fokozatosan az a kép alakult ki, hogy a szövetségesek a La Manche csatornán át akarnak támadni. A legkényesebb pont Pas-de-Calais volt, mert az amerikaiak – látszólag – azt tervezték, hogy onnan özönlik el Franciaországot.

Ez az egész egy óriási, gondosan kitervelt megtévesztő hadművelet volt, hogy elvonják a németek figyelmét a valódi célpontról, a normandiai partokról. Ezenfelül, írta Ralph Bennett, „bombázás és szabotázs segítségével elég távközlési vonalat vágtak át Észak-Franciaországban pár héttel a D-nap előtt ahhoz, hogy a fontos hírek egy részét rádión át kelljen közölni". A telefonvonalak problémát jelentettek Bletchley számára, mert a telefonos kommunikációt nem tudták lehallgatni. Bletchley munkájának köszönhetően a szövetséges parancsnokok láthatták, hogy a hazugságok bejöttek, mert a német hadigépezet visszaigazolta őket, és a kriptográfusok megfejtették az üzeneteiket.

---

* FUSAG: *First United States Army Group. (A szerk.)*

A D-nap közeledtével Bletchley-t csúcsra járatták. Egy veterán emlékezése szerint az Overlord-hadművelet drámaian megváltoztatta a Park légkörét, nem kis mértékben a váratlan utazási tilalom miatt: „Fájó korlátozás volt, mivel a legtöbb embernek nem volt hol töltenie a hétvégéket. Tilos volt az önkiszolgáló étterembe járni, magányosan étkeztünk egy hullámbádog barakkban, és az étel is sokkal rosszabb lett. Egyre többet dolgoztunk, nagy nyomás nehezedett ránk."[1]

Az egyik segédszolgálatos rendszertelen naplót vezetett, amely ugyancsak a nyomást tükrözi: „Június 12. hétfő. Elkezdődött a lidércnyomás." „Kedd, 13. A mindenit, micsoda nap!" „Szerda, 14. Hektikus nap volt!" Valaki más felidézi egy eligazítás váratlan kimenetelét:

Éjfélkor kezdtünk, és az őrség parancsnoka azt mondta: „Hölgyeim, mielőtt leülnek, szeretném, ha idejönnének és megnéznék ezt a térképet." Megmutatta, hogy a déli parton hogyan csoportosulnak a hadsereg, a tengerészet és a légierő egységei, készen a reggeli invázióra. Azt mondta: „Emiatt ma éjjel nem beszélhetnek senkivel a szobán kívül, és nem mehetnek el az önkiszolgáló étterembe sem"... miből gondolták, hogy három segédszolgálatos majd Bletchley-ből figyelmezteti Hitlert, hogy most akarjuk megtámadni?[2]

Az ilyen bosszantó kukacoskodásokat leszámítva Bletchley híven teljesítette a kötelességét. 1944. június 6-án, amikor a szövetséges hadsereg elindult, hogy átvágjon a La Manche csatornán, Bletchleyben számtalan német üzenetet dekódoltak, többek között a tengeralattjárókét, jelentéseket az ejtőernyősök földet éréséről, mindezeket lefordították, és fél órán belül elküldték a megfelelő hatóságoknak. Noha a partraszállás pontos részleteit titkosították, az egyértelmű volt, hogy valami nagyon fontos dolog történik. Mavis Batey így emlékszik:

– Tudtuk, mikor jön el a D-nap: látom magamat, ahogy Bletchleyből Londonba utazom vonaton, és arra gondolok: „Valószínűleg én vagyok az egyetlen ezen a vonaton, aki tudja, hogy holnap lesz a D-nap."

Harry Hinsley kódfejtő a D-napon több mint huszonnégy órán át ült az asztalánál. A csúcs az volt, amikor fontos hívás érkezett a Downing

Streetről. Először egy női hang kérte, erősítse meg, ő Mr. Hinsley, azután beleszólt Churchill:

– Az ellenség már hallotta, hogy jövünk? – Hinsley biztosította a miniszterelnököt, hogy az első dekódolt német üzenetek már érkeznek a géptávírón.

Churchill néhány óra múlva ismét felhívta:

– Hogy állnak? Van valami rossz hír? – További dekódolások után Hinsley végre elhagyhatta az asztalát, hogy visszatérjen a szállására, és lefeküdjön.

Ám 1944 még nem a véget jelentette. A D-napot követően gyilkos áttörés történt a német haditechnikában, és ennek a célpontja London volt. Később ugyanebben az évben az egyik utolsó V–1 rakéta a stanmore-i Bomba-részleg közvetlen közelében csapódott be, de minimális kárt okozott, mert a robbanásgátló fal megvédte a gépeket.

Sarah Baring az admiralitáson dolgozott. Ha nem volt is szívderítő egy magányos éjszakai ügyelet az útvesztőben, tizenkét méter mélyen a Citadella nevű vasbeton építmény alatt, azért ebben is volt valami jó.

– Borzalmas volt egyedül ülni a lakásomban, miközben ezek az átkozott rakéták becsapódtak. A rövid gyalogút a Citadelláig... túlságosan csábító volt, hogy ellenálljak neki... A Citadella némelyeket Lenin mauzóleumára emlékeztetett. Én azonban megszerettem a vén légópincét, és mulatságos volt látni a rossz éjszakákon a pénzügyminiszter testes alakját, ahogy sárkánymintás, tűzpiros selyem háziköntösében bolyong a folyosókon.

Mavis Batey élénken emlékszik a V–1 rakétákra és az eszközökre, amelyekkel a Bletchley Park kódfejtői igyekeztek csökkenteni a hatásukat.

– Egész idő alatt kettős ügynökökkel dolgoztunk, akik dezinformációs adatokat közöltek főnökeikkel. Mivel el tudtuk olvasni az Enigma-üzeneteket, láthattuk, hogyan fogadták ezeket a dezinformációkat. Amikor a V–1-ek hullani kezdtek, az egyik kettős ügynököt utasították, jelentse a németeknek, hova csapódnak be a rakéták. Mert természetesen London közepére céloztak. A rakéták akkor *valóban* London közepén csapódtak be, ezért a hírszerzés máshova akarta irányítani őket. Tehát ez a kettős ügynök azt az utasítást kapta, hogy jelez-

ze főnökeinek, a rakéták Londontól északra csapódnak be. Ennek eredményeképpen a németek némileg rövidítették a rakéták útvonalát, így azok Londontól délre csapódtak be. Éppen ott, ahol a szüleim laktak.

Ebben az esetben, legalábbis Mrs. Batey szempontjából a tudatlanság volt a legkívánatosabb állapot; biztonsági megfontolásból semmit sem tudott erről a manőverről vagy az üzenetekről, amelyek megerősítették a sikert.

– Fogalmam sem volt róla, és jobb is így. Amikor megláttam a pusztítást Norburyben, nem tudtam, hogy ennek bármi köze lehet ahhoz, amit én csinálok. Szörnyű sokk lett volna, ha megtudom.

A háború döntő fordulata új kort nyitott Bletchley-ben. Tervek készültek, hol folytatódjék a kódfejtés a háború után. Ám ahogy a szövetségesek elfoglalták Franciaországot és a németek hátráltak, sokkal több lett a munka a Parkban, mert a fordulatot követően drámaian megnőtt a német kódolt rádióforgalom. A német hírszerzés tovább szűkítette a biztonsági hálót. Ez volt a legfárasztóbb korszak a Park életében. 1944 szeptemberére a 8-as barakkban a tengerészeti üzenetforgalom dekódolása napi 2200 üzenettel elérte a csúcsot.

Minél több hét telt el a D-nap óta, annál jobban leromlott a német híradósok munkamorálja: kevesebb figyelmet fordítottak a biztonsági előírásokra. Ekkorra a Colossus technológiája betagozódott Bletchley működésébe. További hat példányt hoztak a forradalmian új gépezetből a „Newmanrybe" és az új H barakkba, amelyet direkt a Colossusnak építettek. További példányok érkeztek az év folyamán.

A küzdelem végső szakaszában a Bletchley személyzete csaknem megduplázódott a két évvel korábbihoz képest. A kódfejtők és a segédszolgálatosok mellett megnőtt az ellátók száma is (beleértve a kastély 152 fős személyzetét, takarítókat, szerelőket stb.). Volt egy szállítási részleg 169 sofőrrel, akik közül legalább ötvenen nők voltak. A szállítók nem csak a postát vitték. A csoport egyik tagja meséli, hogy „volt egy Wolseley és egy Hillman is... az előcsarnokban vártunk a telefonhívásra. Aki ott volt, fölvette a kagylót, és máris indultunk a Watling Streeten St. Albansbe, vagy az admiralitásra."

A tempó, az összpontosítás, a figyelem egy pillanatra sem lankadt. 1944 decemberében Hugh Alexander felállította az IIJ Tengerészeti Csoportot, amelynek az volt a feladata, hogy megfejtse a japán tengerészeti kódokat. Még mindig voltak villongások a hadsereg és a Bletchley Park között. Ugyanabban a hónapban megvádolták a Parkot, hogy nem figyelmeztetett az ardenneki váratlan támadásra, amikor a britek és az amerikaiak tizennégy gyalogos- és hét páncéloshadosztállyal találták szemben magukat egy 120 kilométeres frontszakaszon. A támadást egyesek „a háború leghírhedtebb hírszerzői katasztrófájának" minősítették. A 3-as barakk munkatársai azzal védekeztek, hogy voltak adataik egy közelgő támadásról – még a dátumot is ismerték –, de az adásokban nem esett szó a helyről.

A problémák részben abból adódtak, hogy a németek ügyes megtévesztést használtak: szándékosan meghamisították a csapatmozgások helyét, ugyanakkor taktikai rádiócsendet rendeltek el. Ráadásul csökkent a Bletchleyben megfejtett adások száma; a németek a rádióadások helyett a saját területükön telefonnal továbbították az üzeneteket.

Az egyre lázasabb munkatempónak meglett a következménye. 1944 decemberére a megbetegedések száma meghaladta a négy százalékot, ami jóval több volt a normálisnál. A háború korábbi éveiben az ilyen munkatempót ellensúlyozta a fiatalos lelkesedés. Érthető azonban, hogy a szigorú műszakváltások, a lankadatlan odafigyelés a gyakran ismétlődő, unalmas munkára káros következményekkel jár. Gyakran mondják, hogy a közkatonáknak minden háború tömény unalom, leszámítva az ujjongó önkívület és az állati rettegés perceit. Bletchleyben kevés ok volt az ujjongásra vagy a rettegésre.

1945 januárjában a 6-os barakkban több német katonai üzenetet fejtettek meg a „Vészmadár" és a „Sólyom" kulcsok segítségével, mint bármikor. Noha a dagály tetőzött, a munka nem csökkent. Az 1945 februárjában lezajlott jaltai konferencia után – ahol Sztálin biztosította Churchillt, hogy a háború után szabad választások lesznek Lengyelországban – újabb kódfejtőkudarc következett, mert a Luftwaffe naponta változtatta a kódok hívójeleit, és háromnaponta a frekvenciát. Szerencsére néhány tapasztaltabb kódfejtő és forgalomelemző még mindig

képes volt kiszűrni egyes ellenséges gépkezelők egyéni sajátságait, ami segítséget jelentett a kódfejtésben.

Április 29-e éjszakáján a Bletchley Park ügyeletesei tanúi lehettek Hitler növekvő kétségbeesésének. A bunkeréből táviratozott Keitel tábornagynak, és három kérdést tett föl neki: „Hol van Wenck támadó egysége? Mikor törnek előre? Hol a kilencedik hadsereg?" Keitel azt válaszolta, hogy ezek az erők vagy elakadtak, vagy bekerítették őket.

Képzelhető az izgalom a barakkokban, ám a győzelem napjáig hátralévő időben még tovább szigorították a biztonsági intézkedéseket. Április végén, pár nappal a német fegyverletétel előtt a 3-as barakkot figyelmeztették, hogy a németek tömeges megadásáról szóló megfejtett szövegeket csak egy rendkívül szűk körrel közölhetik. Továbbá Edward Travis igazgató megtiltotta a gratuláló táviratokat, amelyeket kizárólag különleges helyzetekben engedélyezett, de akkor is előzőleg vele kellett jóváhagyatni őket.

Miért volt ez az aggodalom? Először is a háború Japánnal még nem ért véget. Ezenfelül Travis és a Bletchley Park vezetősége a győzelem mámorában is tisztán látták a titoktartás fontosságát a vérfagyasztó új geopolitikai helyzet fényében.

Manapság az a kép él a köztudatban, ahogy az ujjongó tömeg ünnepli a győzelem napját a londoni utcákon: egymásba karoló férfiak és nők, lámpaoszlopokra kapaszkodó emberek, kivilágítás az utcákon a sokévi elsötétítés után; a nép „kivilágította" magát, ahogy Hutch, az énekes mondta: jól berúgtak, táncoltak, csókolóztak azon a tökéletes éjszakán.

És a tilalmak sem akadályozhatták meg az ünneplést a Bletchley Parkban. Egy veterán így emlékszik arra a napra:

– Összegyűltünk a pázsiton a kastély előtt, ott hallgattuk, hogy a németekkel véget ért a háború. Hatalmas éljenzés tört ki, nagy volt az izgalom – noha az örömünket mérsékelte, hogy a japánokat meg kell verni, mielőtt hazatérhetnénk. Így hát visszamentünk a kódfejtő gépekhez.

Még egy oka volt annak, hogy visszamentek a gépekhez. A háború kezdete óta a kriptográfusok nemcsak a német forgalomra figyeltek, hanem az oroszra is. Bletchleyben pedig – akárcsak a szélesebb hírszerző és katonai berkekben – most már minden gondolat a „következő háborúra" irányult, mert fennállt a lehetősége, hogy Európában szembe kell nézni a győztes Oroszország területi igényeivel.

Ne feledjük, az 1920-as évek óta a britek mindent megtettek, hogy ellenőrizzék a szovjetek titkos rádióforgalmát. 1939-ben még több okuk lett rá a Molotov–Ribbentrop-paktum, Oroszország és Németország kölcsönös megnemtámadási szerződése miatt. 1940-ben, a finn–orosz háború idején, amely hatalmas mennyiségű kódolt üzenettel járt, Bletchley-nek sikerült megfejtenie az orosz kódokat. Amikor a németek megszállták Franciaországot, a párizsi száműzetésben élő lengyel kódfejtők ismét menekülni kényszerültek, ezúttal Nagy-Britanniába. Részlegükben, a middlesexi Stanmore-ban a lengyelek elfogták és elolvasták az Ukrajnából érkező orosz rádióüzeneteket.

Amikor 1941-ben a németek megtámadták Oroszországot, úgy tűnt, hogy a hatalmas medve váratlanul a britek szövetségese lesz. Hivatalosan így is kezelték őket, és Churchill külön elrendelte, hogy Oroszországot illetően tartózkodni kell a további hírszerzéstől, azonban nem teljesen így történt.

1944 szeptemberében Sir Stewart Menzies, az MI6 feje értekezletet hívott össze Sir Edward Travis, Gordon Welchman és Tiltman ezredes részvételével. Arról volt szó, hogy meg kell próbálni lépést tartani a szovjet kriptográfiával, sőt lehetőleg meg kell előzni. A 3-as barakkban néhányan, köztük egy amerikai tiszt, utasítást kaptak, hogy összpontosítsanak a Vörös Hadsereg legmodernebb felszereléseire. Már a győzelem napján tudták, hogy ha le is győzik a japánokat, a rejtjelfejtők egy része mindenképpen Bletchley-ben marad, még ha nem is tartózkodik a Parkban.

Természetesen, mint minden más területen, a győzelem napja nem jelentette azt, hogy mindenki tüstént otthagyhatta a szolgálati helyét. Ahogy Jean Valentine visszaemlékszik:

– Amikor Európában véget ért a háború, az anyám írt nekem Ceylonba: „Hát nem nagyszerű, hogy vége a háborúnak, és hazajöhetsz?" Nem értette, miért ne mehetnék haza azonnal. Azt feleltem: „Mama, bocsáss meg, itt még tart a háború."

De nem csak arról volt szó, hogy a háború folytatódott keleten. Még Európában is bonyolult dolog volt a lefegyverzés. A csapatok nem mehettek haza azonnal. A Bletchley Parkban is csak apránként engedték el a dolgozókat. 1945 májusa és szeptembere között új feladatokat kellett megoldani. A kódfejtést a romeltakarítás követte.

– Tucatjával érkeztek a műszaki könyvek Németországból – meséli Sheila Lawn arról az időről. – Engem és néhány lányt odaültettek, hogy írjuk össze a könyvek jellegzetességeit, amelyeknek az alapján le lehet nyomozni őket: szerzőt, kiadót, témát.

Leendő férje, Oliver, hasonló takarítást végzett.

– Részletes jelentést írtam arról, amit végeztünk. Mindketten szeptemberben távoztunk.

– Csak úgy elszivárogtak az emberek – mondja Sheila. – Egyre csökkent a létszám. Tízezer, azután nyolc. Annyian voltunk, hogy nem távozhattunk azonnal.

Valahogy fanyarul megható a Bletchley Park-i Szabadidőklub 1945 végén készült éves jelentése. A korábbi években a klub büszkén dicsekedhetett a „színielőadásokkal", „opera-előadásokkal", még a Bletchley Park kórusának koncertjével is, amelyet maga a BBC közvetített, továbbá a „vívással, sakkozással, tollaslabdával és fallabdával", ám most vérszegényebb lett a jelentés, ahogy a fiatalok távoztak. A táncterem padlója már nem döngött a táncospárok talpa alatt; kevesebben vettek részt a különböző biciklis és túraklubok programjaiban. Mint ahogy azt az éves jelentésből megtudhatjuk, még a „szvingrajongók" száma is csökkent. A klub vitézül működött tovább, az utolsó percig folytatni szándékozva ezeket a kifogástalan polgári tevékenységeket.

1945 júniusában különös visszhangja lett Gordon Welchman régi megfigyelésének a kódfejtők zenei tehetségéről. A BBC tudta, milyen sok tehetséges muzsikus van a Parkban, néhányukat már bemutatta egy előző műsorban. Most elhatározták, hogy magából a Parkból közvetítenek. Ez egy részről meglepően lanyha biztonságra utal – bár természetesen Bletchley tehetséges színészei amúgy is turnéztak a környéken, és nézőik tisztában voltak azzal, hol dolgoznak, még ha nem is tudták, hogy mit. Akkor a BBC miért ne jöhetett volna? Előadták

többek között Ralph Vaughan Williams műveit, aki Tallisból* és az angol népzenéből merített, ezzel erősítve a sok évszázados nemzeti egység érzését. A hallgatósággal nem közölték, hogy a zenészek mivel foglalkoztak a legutóbbi években.

Akkorra Európa már elcsöndesedett, és nekilátott a romeltakarításnak, de a világ másik végéből még mindig gyászos hírek érkeztek a Bletchley Parkba. 1945 augusztusában a hírszerzés megtudta, hogy az atombombát ledobták Hirosima és Nagaszaki japán városokra. Rosemary Calder elmesélte Michael Shmithnek, milyen volt, amikor az üzenet megérkezett.

– Én akkor a nappali műszakban voltam – mondta. – Nem tudtam, hogy a bombát ledobták, de az üzenetfolyam hirtelen megszakadásából sejtettem, hogy valami szörnyűség történt. Egyszerűen érezni lehetett, ahogy azok ott állnak és sikoltanak.[3]

De végre vége volt. Ránk maradt egy meglehetősen rideg feljegyzés „Felesleges személyek újraelosztása" címmel. A személyzet valamennyi tagjának szólt, és így kezdődött:

> *Tekintettel az ellenségeskedések megszűnésére, szervezetünkben nincs szükség többé az ön munkájára. Ilyen körülmények között a továbbiakban nem szükséges munkára jelentkeznie, ezért ...-től (üres hely a dátumnak) szabadon távozhat. Távozás előtt mindazonáltal jelentkezzen ezzel a levéllel a személyzeti tisztnél a 9-es barakkban, bizonyos adatok közlése céljából...*
>
> *A kincstár szabályzatának megfelelően az ön nevét felveszik a kincstári listára, hogy a jövőben is végezhessen kormányzati feladatokat.*[4]

Az átmenet nem volt gyors, és nem is volt fájdalommentes. Mivel sokan távoztak, a maradóknak új és kényelmetlen műszakbeosztást kellett kibűvészkedniük, hogy elvégezhessék a munkát. A Bletchley Park igazgatósága tett néhány javaslatot a szabad hétvégékről; azt hinnénk,

* Thomas Tallis angol zeneszerző (1505 k.–1585). *(A szerk.)*

az évekig tartó heti hétnapos műszakok után örömmel fogadták őket, de érdekes módon heves tiltakozást váltottak ki: ami bevált békeidőben a „családok és barátok között", ahogy a személyzet egyik tagja megfogalmazta, nem felelt meg a Parkban. Bletchley-ben a műszakok akkor működtek a legjobban, ha a dolgozó „megválaszthatta", melyik napot kívánja kivenni. Különben is, mondta ugyanez a munkatárs, mi abban a jó, ha minden vasárnap szabad?

„Vasárnap sehol nem lehet vásárolni – írta a személyzet képviselője a tiltakozó memorandumban. – Ezért (a BP szabályzatának értelmében) minden harmadik héten nem lehetne vásárolni. Londonban csak szombat délelőtt vásárolhatunk. Azok, akiknek időpontot kell kérniük – fodrásztól, fogorvostól, munkahelyi interjú miatt –, súlyos hátrányba kerülnek."

Ennél is súlyosabban esik a latba, folytatja az említett munkatárs, hogy „vasárnap kevés a szórakozási lehetőség, szombaton zsúfoltság van. A BP személyzete szempontjából csak növelné a gondokat, ha mindenki szabadságot kapna a hétvégeken." És a döntő érv? „Az albérletben lakó munkatársak sok esetben kénytelenek a szállásukon kívül ebédelni. Kétszeresen kellemetlen ez vasárnap, amikor a szállásadó otthon tartózkodik, márpedig vasárnap nehezebb ebédhez jutni, mint hétköznapokon."[5]

John Herivel valamivel csitítgatóbb hangot ütött meg a kötelező szabad hétvégékkel kapcsolatos vitában, noha úgy érezte, hogy a saját osztályán neki és Macintosh kollégájának továbbra is változatlanul kell dolgoznia. „Ha csak szombat–vasárnap távozunk el – írta egy feljegyzésében, amely fennmaradt a levéltárban –, lehetnek olyan napok, amikor egyikünk sincs bent, ami nagyon kényelmetlen lenne."[6]

Ennek ellenére folytatódott az intézmény lassú, körültekintő lebontása. Ilyen volt a Bletchley Park 1945 utolsó hónapjaiban: a valaha zsúfolt barakkok kiürültek; a spártai barakkok és a kastély szobái kongtak az ürességtől.

– Nagyon különös volt – mondja egy veterán. – Bletchley már csaknem kiürült, kísértetváros lett, csupán néhány rakodómunkás cipelte a bútorokat. Sok ezer ember lépett ki úgy a kapun, hogy sosem tért vissza.

Valójában a felszámolás ennél bonyolultabb volt; tekintettel a szigorú biztonságra és titoktartásra, a kastély, az összes barakk minden négyzetcentiméterét át kellett fésülni, felkutatva a legapróbb sifrét, a legparányibb gépalkatrészt, nehogy valami ott maradjon.

Bletchleyt nagyjából bepakolták, néhány Bombát szétszereltek (bár korántsem az összeset). Egyes segédszolgálatosok örültek neki, mert már szinte meggyűlölték a gépeket. Most, ahelyett hogy a legnagyobb gondossággal bántak volna velük, nem érdekelte őket, ha elejtik az alkatrészeket, és közben lelkesen sikongattak.

Eközben kint a Parkban máglyákat raktak a papírokból. A barakkokat, a kastélyt, mindent át kellett fésülni, hátha maradt valahol egy papírszelet. Találtak visszafejtett anyagokat egy ablakkeret alatt; télen olyan huzatosak voltak a barakkok, hogy ezeket használták szigetelőnek a hideg ellen.

A Colossust és a Heath Robinsonokat is szétszedték. Ami megmaradt, Stanmore-ba vagy a middlesexi Eastcote-ba vitték. Az eastcote-i Bombák nem álltak le, csak másfajta jeleket dekódoltak velük.

A Park legtöbb munkatársa számára a háború véget ért; a sok fiatal szétszóródott, hogy részt vegyen az ország újjáépítésében. Ma, ha visszatekintünk, hajlamosak vagyunk idealizmust látni abban a lelkesedésben; de pontosabb lenne azt mondani, hogy ez a rendíthetetlen realizmus, sőt egyfajta félelem ideje volt.

26.

1945 és azután: a közvetlen következmények

A sok ezer fiatal kriptográfus, nyelvész és segédszolgálatos végre ismét foglalkozhatott a jövővel, amit elterveztek maguknak, de a terveket hat évre fel kellett függeszteniük. Mégis volt valami irreális a dologban: mintha fehér ködbe kellett volna kimerészkedniük. Néhány veterán meséli, hogy különös módon nem kaptak részletes utasításokat, leszámítva a parancsot, hogy mindenáron meg kell őrizni a titkot. Utána a fiatalok kiléptek az életbe, hogy megkezdjék saját pályafutásukat.

– Nem volt semmi – mondja Oliver Lawn a Bletchley Parkban töltött utolsó napokról. – Egyáltalán semmi. Csak aláírtuk a titoktartási nyilatkozatot.

Sheila, a felesége hozzáteszi:

– Nem emlékszem semmiféle végső eligazításra. Megúsztuk a szörnyű háborút, és ami titok volt, titok maradt.

Ami Roy Jenkins kriptográfus társát, a „Tonhal" kódfejtőjét, Jerry Roberts századost illeti, ő még, sokakhoz hasonlóan, katonáskodott egy darabig. Rögtön Bletchley után átvezényelték a háborús bűntettek felderítésére.

– Ezt az időt rendkívül terhesnek találtam – mondja. – Egészen 1947-ig nem szereltek le. Visszatekintve ez volt az egyetlen időszak az életemben, amikor egyáltalán nem jutottam előre, nem csináltam semmi hasznosat. De nem sokkal később megismerkedtem egy középkorú belga hölggyel. A férje ügyvéd volt, a háború alatt lelőtt brit és szövetséges pilótákat mentettek, igyekeztek segíteni nekik, hogy visszatérhessenek Nagy-Britanniába, és ismét csatlakozhassanak a légierőhöz. A hölgy naplót írt. Akkor is egy pilótát rejtegettek a házban, amikor megjött a Gestapo. Pincétől a padlásig átkutatták a házat, de nem találták meg a férfit, csalódottan távoztak. Előbújt a pilóta, és mindenki

örült. Ekkor jött vissza a Gestapo. Ez volt a trükkjük. A belga nő sose látta viszont a férjét. Ő úgy tett, mintha megőrült volna. Az ügyét tárgyaló bíróság elnöke civilizált ember volt, elengedte. A hölgy megőrizte a naplóját, és szerette volna, ha valaki lefordítja. Én megtettem, azután kiadtuk.

Ezután Roberts százados rájött, hogy szórakoztatóbb foglalkozást kell találnia, mint amit eredetileg tervezett:

– Amikor a londoni egyetemen németül tanultam, az volt a célom, hogy a külügybe kerüljek. Örökké hálás lehetek érte, hogy sosem jutottam be. Egy nemzetközi tanácsadó cégnél lettem piackutató. – Ez a munka elvitte a világ minden zugába egy olyan időben, amikor nem sok brit utazgatott. – Attól fogva piackutató voltam, amit nagyon élveztem. Az 1970-es évekre saját cégem volt. De szerettem utazni! – A munka épp eléggé kitöltötte az idejét, hogy ellensúlyozza a keserűséget, amiért sosem beszélhetett Bletchley-ről.

Hasonlóképpen járt Gordon Welchman, aki olyan sok felbecsülhetetlen értékű újítással és rendszerrel gazdagította a Bletchley Parkot. Neki is fordulópontot jelentett a háború vége; teljességgel lehetetlennek találta, hogy visszatérjen régi egyetemi életéhez. A háború vége felé, kihasználva jó szervezőképességét, közreműködött a leendő Kormányzati Kommunikációs Központ (*Government Communications Headquarters,* GCHQ) létrehozásában.

Meggyőződése, hogy a tehetséges kriptográfusoknak adminisztrációs kötelezettségek nélkül kellene eljutniuk a bérskála tetejére, szöges ellentéte volt a közszolgálati felfogásnak. Ezt a meggyőződését a 6-os barakkban szerzett tapasztalataira alapozta, ahol az együttműködés áldásai felszabadították az időt a gondolkodás számára.

Makacs ellenállásba ütközött. Ráadásul úgy hitte, hogy a kormány, amikor nem hajlandó anyagilag támogatni a kutatásokat, végzetesen lelassítja a brit számítógépes ipart. Az állam mintha azt várta volna, hogy a technika átessen a kereskedelmi fejlesztésen, és csak azután akarta használni.

Welchman, mint mondta, addigra más ember lett: „A Bletchley Parkban és az Egyesült Államokban szerzett tapasztalataim kizökkentettek régi egyetemi életmódomból, lehetetlennek tűnt visszatérni

ahhoz, amit a háború előtt csináltam." Miután kellően jó ajánlóleveleket kapott Hugh Alexandertől, Welchman átvette kollégája régi helyét a John Lewis Partnership kutatási igazgatójának tisztében. Noha ez nagyon jó állás volt, az ember mégis kénytelen arra gondolni, hogy a háború utáni évek mintha nem feleltek volna meg a nagy várakozásoknak. 1948-ban Welchman otthagyta az áruházláncot, és családjával együtt Amerikába utazott. Később belépett a MITRE* nevű szervezetbe, és a harctéri kommunikációs rendszerekkel foglalkozott.

Bizonyos értelemben egyáltalán nem ért véget a háború. A konfliktus egyszerűen befagyott. Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Nyugat-Európa szakasztott olyan engesztelhetetlen ellenséggel nézett szembe, mint amilyen a nácizmus volt. Welchman csatlakozott a Varsói Szerződés és a szovjet hadsereg elleni stratégiai küzdelemhez.

Olyannyira megfelelt neki az, ahogy az amerikaiak a dolgokat intézik, hogy végül felvette az állampolgárságot. Ma már úgy érezzük, hogy Welchman viszolygása a brit hatóságok iránt több volt egyszerű ellenszenvnél. „Az emberek hajlamosak kirostálni azt, amit nem akarnak meghallani – írta a második világháború előtti kormányról. – A megbékítésre törekvő angol kormány kirostálta mindazokat az információkat Hitler Németországáról, amelyeket saját titkosszolgálatától kapott."

De a Bletchley Park más kulcsszereplői számára a háborút követő években az élet elvesztette az intenzitás ragyogását. John Herivel – akinek ihletett pillanata egy 1940-es éjszakán beláthatatlan hatással volt a háborús erőfeszítésekre – először elment tanítani. Hazatért szülővárosába, Belfastba, ott tanított egy iskolában, de nagyon hamar belátta, hogy nem bírja az üvöltöző kölyköket, ezért visszatért az egyetemre, és matematikai képzettsége ellenére is rájött, hogy a történelem az igazi szenvedélye. Többek között megírta Newton *Principiá*jának történetét.

– És azon kaptam magam, hogy már nem gondolok a Bletchley Parkra – mondja.

* 1958-ban az Massachusetts Institute of Technology (MIT) Lincoln Laboratóriumának 280 munkatársából alakult kutatóközpont, amely kezdetben az USA Légierő számára dolgozott. *(A szerk.)*

Mimi Gallilee, a küldönc és gépírónő, aki természetesen még nagyon fiatal volt, amikor munkába állt Bletchley-ben, elég siralmasnak találta a háborút követő éveket.

– Azt hiszem, legalább 1700 ember távozott, mi a middlesexi Eastcote-ba mentünk, oda, ahol a Bombák voltak, és úgy rémlik, már csak egy maradt meg. Semmit sem tudtam róluk. Senki nem tudott semmit. Azok, akik nem voltak gépkezelők, nem is tudhattak. Így hát beköltöztünk oda, ahol a segédszolgálatosok dolgoztak. Én természetesen az igazgatóságon maradtam... Akkor már Loehnis parancsnok volt a csoport feje. Ez 1946-ban történt. Még sok katona maradt a Bletchley Parkban. Azt hiszem, egy se jött át Eastcote-ba.

Mrs. Gallilee-nek a londoni költözés jelentette az első kóstolót a háború utáni szegénységből; még az egynapi metrójegy is komolyan megcsapolta a heti bért. Az élet örökös spórolásból állt.

– Bayswaterban laktam, és teljes árú jegyet kellett vennem Eastcote-ba – mondja – abból az alacsony bérből. Nem hiszem, hogy hat hónapnál többet töltöttem volna ott. Ők próbáltak fizetésemelést adni, de egyszerűen nem olyan volt a rendszer, nekem meg addig kellett várnom, amíg betöltöttem a huszonegyet. Az akkori közszolgálat nagyon merev volt, nem volt olyasmi, hogy jutalom. A kormánynak különben sem lett volna rá pénze.

Így a Bletchley Park viszonylagos kényelme és romantikája után kínos volt az új kilátás, hogy unalmas munkát kell végeznie alacsony bérért.

– Nem volt elég pénzem, hogy Londonban éljek és lakjak – mondja. – Így hát azt mondtam, elfogadom az első állást, ahol többet fizetnek. Ez az első munka az volt, hogy a Burroughs Wellcome-ban, egy kutató vegyészeti cégnél gépeltem. Felvettek. Rögtön heti egy fonttal többet kerestem. Az rengeteg pénz volt. De alig pár nap után azt gondoltam: nem megy ez nekem. Úgy éreztem, mintha az egyik világból egy másikba pottyantam volna. Minden más volt. Talán azt képzeltem, hogy mindenütt olyan az élet, mint a Bletchley Parkban. Mindig azt mondtam: „Úgy érzem magam, mintha egy teljesen más világba kerültem volna." Láttam a *Telegraph*ban a BOAC (a British Airways egyik elődje, a British Overseas Airways Corporation) hirdetését. Jelentkeztem és

felvettek, azután náluk maradtam 1947-től egészen 1953-ig. Akkor férjhez mentem.

Két rejtjelfejtő, tudatosan vagy öntudatlanul azt választotta, hogy segít helyreállítani az országot és megmaradt gyarmatait. Keith Batey így emlékszik:

– 1945 augusztusában hagytam el a Bletchley Parkot. Úgy döntöttem – most már úgy vélem, rosszul, de akkor helyesnek tűnt –, hogy nem foglalkozom tovább matematikával, így megpróbáltam a közigazgatásban elhelyezkedni. Felvettek, és valamilyen okból a gyarmatügyi minisztériumra szavaztam. Hat hónapot töltöttem el a külügyminisztériumban, miközben a köztisztviselői vizsgát vártam a dél-amerikai osztályon. Victor Peronéval dolgoztam együtt, aki akkor fejezte be roppant sikeres pályafutását mint Őfelsége képviselője a Vatikánban. Jellegzetes Edvárd-kori, potrohos úriember volt, vastag arany óralánccal. Akit igazán kedveltem – természetesen akkor még ifjú lóti-futi voltam –, a Bank of London and South America bank elnöke volt. Samuel Hoarenak hívták, és a legudvariasabb, legelőzékenyebb, legelbűvölőbb fickó volt, akivel valaha is találkoztam.

A minisztériumnak még mindig volt valami arisztokratikus jellege, igaz, már gyorsan fakult. Hoare mintha meghökkent volna a külügyminisztérium legújabb munkatársának származásától. A háború előtti években a külügyminisztériumban nagyon sok kékvérű dolgozott, aki a saját tekintélyes jövedelméből élt. Keith Batey-nél nem ez volt a helyzet.

– Samuel Hoare meglepődött – folytatja Mr. Batey. – Nem értette, hogyan kerülhetett a külügybe olyasvalaki, akinek ő nem ismeri a nevét. Mr. Beetynek hívott.

Mégis Batey volt a jövő emblematikus alakja, és nem Sir Samuel Hoare. Mr. Batey és a nemzedéke segített megteremteni az államigazgatás új korszakát, ahol már nem a régi iskolai kapcsolatok voltak a legfontosabbak.

Oliver Lawnnak ugyancsak a közszolgálat volt a logikus választás.

– 1945 szeptemberében egy szemeszteren át rendkívül intenzív matematikai tanfolyamon vettem részt a Readingi Egyetemen – mondja.

– Miután öt évet kódfejtéssel töltöttem, nagyjából elfelejtettem, amit matematikából tanultam, azután 1946 tavaszán letettem a tisztviselői vizsgát. Mehettem volna tudományos vagy közszolgálati pályára. Mindkettőben sikeres voltam, de mindent figyelembe véve úgy döntöttem, inkább tisztviselő leszek, mint hivatásos matematikus. 1946 júliusa táján léptem a köz szolgálatába.

Ahogy mondja, „oda irányították”, ami egyébként mindenkire érvényes volt a háború után. Noha minden munka szürkének tűnhetett ahhoz a mélytengeri életmódhoz képest, amelyet Bletchley-ben megszokott, Mr. Lawn végzettségével és családi hátterével teljesen logikus volt, hogy ezt választotta. Nagy-Britannia szétesett, bankcsőd fenyegette, fakó, rongyos volt, pergett róla a vakolat. Szükség volt okos, szakértő hivatalnokokra; nem politikusokra, hanem olyan emberekre, akik valóban tudják, hogyan működnek a dolgok. Mr. Lawn nemzedéke volt az, amelynek az elkövetkező években minden szempontból megnőtt a befolyása Nagy-Britanniában, a belvárosok újjáépítésétől a birodalom lebontásáig.

A nőknek, akik a feleségeik lettek, ez még egy olyan korszak volt, amikor a hölgyektől nem várták el, hogy dolgozzanak, annak ellenére sem, hogy a háború alatt tömegesen mozgósították a női lakosságot. Amikor egy feleség állapotos lett, magától értetődően átváltott az anyaságra és az otthonteremtésre.

Azért elég csüggesztő lett volna, ha Bletchley Park női munkatársai talonba teszik az eszüket. Szerencsére Sheila MacKenzie és Mavis Lever esetében határozottan nem ez volt a helyzet.

Sheila továbbra is az egyetemen dolgozott, ám eredeti terve, hogy a kontinensen tanítson, rendkívül kétségesnek tűnt. Milyen állapotban van az a kontinens? Mekkora részét kebelezi be még a Szovjetunió hatalmas tömege? A háború földrajzi változtatásokat kényszerített Sheila terveire. Kénytelen volt a brit lehetőségekkel beérni.

– Azt csináltam, amit Skóciában lehetett – mondja Mrs. Lawn –, a korábbi témáim alapján. Kemény munka volt ennyi év után. Azután egy évet töltöttem a birminghami egyetemen, posztgraduális diplomát szereztem szociológiából, azután személyzetis munkát vállaltam. Teljes váltás. Még mindig nehéz volt külföldre jutni.

A Park utáni első két télen ő és Mr. Lawn ugyancsak megérezték a szűkölködés jeges szelét. Ez is egy olyan időszak, amelyet ma már csaknem olyan nehéz elképzelni, mint a háborút. Sheila így emlékszik:

– Ó, de hideg volt! Nagyon kevés tüzelő, nagyon kevés meleg víz. Talán még rosszabb, mint a háború alatt. Mindent jegyre adtak, beleértve a krumplit és a kenyeret. A ruhákat meg, azt hiszem, 1952-ig adták jegyre. Amikor összeházasodtunk Oliverrel, csak a legalapvetőbb bútorokra kaptunk utalványt. De Olivernek volt egy dédnagynénje, aki meghalt, és néhány szép bútora hozzánk került. Ezekből rendeztük be a hálószobánkat és a nappalit.

Manapság szinte elképzelhetetlen az a fajta takarékoskodás, amely Sheila és Oliver esküvőjét jellemezte.

– Az anyám készítette és javította a ruháimat. Nagyon jól bánt a tűvel. Például két, az 1920-as évekből maradt nagyon szép selyemblúzból, amelyeket egy bőröndben tartott, képes volt három blúzt varrni; kettőt nekem, egyet magának, továbbá átalakított néhány ruhát magának és nekem. Az esküvőm nagyon jól sikerült, noha kölcsönvett ruhát viseltem. A gyönyörű fátyol a lelkészünk feleségének anyai öröksége volt. A menyecskeruhám kincstári pokrócokból készült, amelyet szép gesztenyebarnára festettünk. Az egyik unokatestvérem csinálta, aki szabás-varrást tanult egy szabónőnél, és annak a segítségével varrt nekem egy kosztümöt: szoknyát, mellényt, kosztümkabátot. Éveken át hordtam. Igazán csodálatos lett. A fehérneműm ejtőernyőselyemből készült. Príma anyag. Ez aztán „csináld magad" a javából!

Mavis Batey ugyancsak biztos volt benne, hogy a tudomány a jövője, habár egyelőre azt tartotta a legfontosabbnak, hogy családot alapítsanak újdonsült férjével, Keithtel.

– Oxfordban voltunk, visszatértünk a Christ Churchbe, én pedig nem igazán foglalkoztam szellemi munkával, amíg három gyermekünk fel nem nőtt. Azután mindennap eljártam a Bodley Könyvtárba. Így végül utolértem magam.

De mi történt a Park leghíresebb újítójával és legfényesebb csillagával? Alan Turing még csak harmincnégy éves volt, amikor véget ért a háború, a technika egyre közelebb jutott ahhoz, hogy ő megvalósít-

hassa a Turing-gépet, ugyanakkor homoszexualitása és a brit társadalom előítéletei is egyre közelebb juttatták tragikus – és teljesen értelmetlen – halálához.

Kezdetben úgy tűnt, hogy az átmenet a háborúból a békébe nem jelent túl nagy különbséget Alan Turing munkás életében. Miután már nem volt a 8-as barakk vezetője, visszatért az Egyesült Államokba, és ismét intenzív kutatásba kezdett. Ám a hermetikusan elzárt Bletchley-t körülvevő világ, a változó, enyhén neurotikus erkölcsi felfogás hallatlanul megnehezítette számára a kibontakozást.

1944 végén Turingnak új és újabb kriptográfiai kihívásokat kellett legyőznie a Bletchley Parkban csakúgy, mint Hanslope Parkban, a közeli távközlési központban. Az Egyesült Államokban látott ötletekre építve kidolgozott egy új beszédrejtjelező rendszert, amelynek a férfiakat rászedő asszony, Delila nevét adta.

Rendkívül bonyolult berendezés volt, hangfrekvencia- és sávszélesség-elemzővel. Andrew Hodgestől tudjuk, hogy Turing két fiatal újonccal, Robin Gandyvel és Donald Bayley-vel berendezett magának egy sarkot a Hanslope Laboratóriumban. Noha ez az intézmény, ellentétben Bletchley-vel, hangsúlyozottan katonás volt, Turing itt is különc tudós maradt fényesre koptatott nadrágjában, csapzott hajával és öntudatlan nyögdécselésével munka közben.

Feltűnően sokat tudott az elektronikáról ahhoz képest, hogy mindent magától tanult, de a munkát Bayley szervezte meg. Volt egy kis felzúdulás, amikor Turing elárulta neki, hogy homoszexuális; Bayley addig csak disznó viccekben hallott a dologról, és elborzadt. A kínos hallgatás gyorsan átcsapott ordítozásba, végül azonban valahogy sikerült kibékülniük, mert Bayley tovább dolgozott Turinggal, akármi volt is a véleménye Turing hajlamairól. Ha valaki tudta volna, mit hallgatnak el, őszintén elámult az együttműködésükön.

Turing először a hanslope-i régi házban aludt, azután inkább átköltözött Robin Gandyvel és egy vörös macskával a konyhakert közelébe, egy olyan barakkba, amilyenek a Bletchley Parkban voltak. A két férfi

hosszú sétákat tett, amelyekre érdekes módon a vörös macska is elkísérte őket. Ha Turingot felidegesítette a munka vagy a környezet, hosszú terepfutásokra indult.

Hanslope Park, bár szigorúan titkosnak számított, mégsem Bletchley volt, ám egy szempontból nagyon hasonlított hozzá, mégpedig abban, hogy Turing itt egyfajta közösségre talált. Noha sokkal katonásabb hely volt – az ünnepi vacsorákhoz spencerkabát (Turing esetében szmoking) dukált –, rendeztek összejöveteleket, táncoltak a szállítmányozó katonalányokkal, volt pletyka, intrika, és Turing egészen népszerű lett.

A szórakozott tudós habitusa meglepően fiatalos külsővel párosult – némelyek még harmincnégynek se nézték –, ami egyaránt vonzotta a férfiakat és a nőket. Varázsa nem ismert osztálykülönbségeket; ugyanúgy feltalálta magát a munkásszármazású bakák között, mint minden más csoportban. Még előadásokat is tartott emelt szintű matematikából.

1945 elején Turing és Bayley továbbra is a Delilah kábeleinek és elektroncsöveinek útvesztőjében bolyongott, és még annál is bonyolultabb munkákat végeztek, egyenletekkel, frekvenciákkal és kilohertzekkel. Tavaszra sikerült kódolniuk egy Churchill-beszéd hangfelvételét: a kódolt változat úgy sercegett, mint a fehér zaj. De a háborúnak már csaknem vége volt, megszűnt a nyomasztó sürgetés. Akármilyen fantasztikus teljesítményeket mutatott fel a technológia, a katonai vezetőknek már más terveik voltak, ez a fajta kódolás lecsúszott a fontossági lista aljára.

Már csak az volt a kérdés, hogy békeidőben mit tart fontosnak a kormány vagy akár a magánszponzorok Turing tudományos munkásságából. A King's College-ban újabb három évre meghosszabbították tudományos ösztöndíját, ami évi 300 fontot és akadémiai szabadságot jelentett. Ezenfelül megkapta a Brit Birodalom Rendjének tiszti fokozatát; ezt a kitüntetést biztonsági okokból nagyon fukaron osztogatták, attól félve, hogy a méltatás elárulhat valamit a kitüntetett érdemeiről.

Noha a Delilah-t nem kísérte lelkesedés – úgy tűnt, a posta is dolgozott a saját kereskedelmi hangkódoló rendszerén –, Turing vissza akart térni ahhoz a témához, amely az 1930-as évek óta nem hagyta nyugodni, vagyis létre akart hozni egy gondolkodó gépet, egy elektromos agyat, egy univerzális Turing-gépet, olyan bonyolultat, amely nemcsak bármilyen matematikai számítás elvégzésére képes, de tartalmazza az ehhez szükséges memóriát is.

Az 1930-as években, amikor az elmélet még forradalmian új volt, nehéz lehetett előre látni, hogyan tarthat lépést az elektroncsövek technikája egy ilyen konstrukcióval. De eljött 1943, és a Colossus sikere, amelyben ezernyi elektroncső működött egyszerre, váratlanul megnyitotta az új lehetőségek birodalmának kapuját.

A King's College várt matematikusokat és fizikusokat a délnyugat-londoni Nemzeti Fizikai Laboratóriumba. Az előző évek titkolózása és biztonsági intézkedései ellenére is hallottak Turing hírnevéről, és szerették volna alkalmazni. Turing ezt alkalmasnak találta arra, hogy megvalósítsa látomását. Célja egyszerű volt: az agy logikai működését utánozni egy gépben elektromos impulzusok által.

Ez a hónapokig, majd évekig tartó munka az egész szobát megtöltő, kijelzőkkel, kábelekkel, elektroncsövekkel zsúfolt, hatalmas gépezeten juttatta el Turingot a Manchesteri Egyetemre. Vásárolt egy házat az elővárosban, összebarátkozott a szomszédokkal, és elkezdte felderíteni azokat a városrészeket, ahol a hasonló gondolkodású férfiak és az alkalmat kihasználó ifjak váltottak sokatmondó pillantásokat.

Megismerkedett egy Arnold Murray nevű fiatalemberrel, akit meghívott magához vacsorázni. Több vacsora után meghívta, hogy töltse nála az éjszakát. Kapcsolatuk Andrew Hodges szerint egyszerre volt félszeg, fura és a maga módján megindító, ahogy a srác valósággal rácsodálkozott Turing intellektusára és magas társadalmi elismertségére.

De amikor pénzek tünedeztek el, Turing azonnal Murrayt gyanúsította. Összevesztek. Miután betörtek Turing házába, Murray elszólta magát, majd bevallotta, hogy ismeri a kérdéses betörőt – egy Harry nevű pasast –, és valamivel előbb találkozott vele, akkor, amikor Harry épp valamilyen balhét tervezett. Turing elment a rendőrségre, és feljelentette „Harryt".

Csakhogy a dolog váratlanul visszalőtt. A rendőrség lefülelte Harryt, aki vallomásában beszámolt arról, hogy Arnold Murray gyakran megfordult Turing otthonában. A rendőrség ezek után Turingra összpontosított.

Turing egyáltalán nem titkolta homoszexualitását. Miközben Mills nyomozó körülnézett a házában, ő borral kínálta, és régi dallamokat játszott neki hegedűn. Legbizalmasabb barátainak mindig is nyíltan beszélt a hajlamairól, sőt vicceket is faragott a férfiakról, akiket vonzónak talált. Ám 1952-ben kisebbfajta hisztéria övezte Nagy-Britanniában a homoszexualitást.

Hírhedt eset volt Lord Montagu és Peter Wildeblood újságíró kapcsolata, arról nem is szólva, amikor egy civil ruhás detektív rajtakapta egy nyilvános mosdóban John Gielgudot, amit ordító szalagcímekkel közöltek a vasárnapi botránylapok. Turingot súlyos szeméremsértéssel vádolták meg, ő pedig úgy viselkedett, mintha nem is értené, hogyan feltételezhetnek bűncselekményt róla.

Perében a GCHQ-nál dolgozó Max Newman és Hugh Alexander volt a mentőtanú. Turingot bűnösnek találták, és egyéves felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték, ám arra az ocsmányságra kötelezték, hogy körülbelül egy évig járjon „organoterápiára" – lényegében egy rendkívül primitív ösztrogénkezelésre – a Manchesteri Királyi Kórházba. Turing egy időre impotens lett, és megnőtt a melle.

Bár a perből nyilvánvalóan lett némi felzúdulás a Manchesteri Egyetemen – még a GCHQ is visszavonta a biztonsági engedélyét –, Turing megtarthatta állását. Addigra általános csodálat övezte a brit tudományos körökben. A konferenciákon a matematikusok versengtek a figyelméért. Már dolgozott a Mark II-n, a második Turing-gépen, amely még az elsőnél is nagyobb volt. Még régi kollégájával, Don Bayleyvel is sikerült kibékülnie, aki most Bletchley mellett, Woburn Sandsben lakott. Turing dacosan nem volt hajlandó bocsánatot kérni szexuális érdeklődése miatt, olyannyira, hogy elmesélte, egy párizsi útján felszedett egy fiatalembert, aki ragaszkodott ahhoz, hogy nadrágját a matrac alá tegye, nehogy annak meggyűrődjön az éle.

Turing ettől függetlenül pszichiáterhez kezdett járni. Világos, hogy energiája és jó humora ellenére is nyomasztotta a per és az ítélet, noha ezt nem ismerte el.

Ítélete 1953-ban hatályát vesztette. A Manchesteri Egyetem kinevezte az elméleti számítástudomány docensévé, ami anyagi tekintetben

biztonságot jelentett sok éven át. Külföldre járhatott vakációzni, ami ritkaság volt az 1950-es években, a sugárhajtású korszak előtt.

Így legalábbis kétesek maradtak öngyilkosságának körülményei, amelyet 1954-ben, negyvenkét éves korában követett el. A házvezetőnő az ágyában lelt rá. Turing szájára rászáradt a fehér hab. A házban találtak egy tégely nátrium-cianidot, továbbá folyékony ciánt, az éjjeliszekrényen egy megkezdett almát, amiből adódik a nyilvánvaló következtetés, hogy az almát megmártották ciánban. Andrew Hodges odáig megy, hogy felidézi, mennyire megigézte Turingot pár évvel a halála előtt a *Hófehérke és a hét törpe* című rajzfilm, és a gonosz boszorkány hátborzongató ráolvasása: „Mártsd az almát kotyvalékba / Hogy a méreg átitassa!"

Hodges szerint Turing néhány hónappal korábban elkészítette a végrendeletét. De mivel nem hagyott hátra levelet, és a viselkedése sem utalt öngyilkossági szándékra, ez valami lidércesen véletlenszerű elemet csempész be a halál körülményeibe.

Többek között Keith Batey sem hiszi, hogy Turing öngyilkos lett. Ő így emlékszik:

– Amikor a Királyi Légierő Intézetének titkára voltam, találkoztam James Lighthill-lel. Ugyanabban az időben volt a Manchesteri Egyetem professzora, amikor Turing. Ő mondta, hogy nem hisz Turing öngyilkosságában. Azt mesélte, hogy Turing imádott kísérletezni, és éppen a kólában próbálta savasítani a cianidot. Kísérletezés közben almát evett, és megmérgezte magát. James azzal folytatta, hogy Turing három nappal előbb vásárolt magának két pár új zoknit. Az, aki öngyilkos akar lenni, nem tesz ilyet.

Turingról szóló 1988-as sikerdarabjában, a *Kódfejtés*ben Hugh Whitemore finoman céloz egy másik lehetőségre. Az utolsó jelenetben Turing Görögországban nyaralt. Felcsíp egy fiatalembert, aki egy szót sem szól, Turing feltételezi, hogy nem tud angolul. Ahogy heverésznek, Turing, mintha csak magában beszélne, végre elkezd mesélni Bletchleyről, az ottani munkáról, az áttörésről, a biztonság és a titoktartás elviselhetetlen terhéről. A görög fiú továbbra sem szól.

De innentől kezdve elfog minket a váratlan, hideglelős gyanú: mi van, ha a görög fiú csapda? Szovjet kém? Hallottunk már ilyesmiről.

Ha ez a helyzet – ha a fiú minden szót megértett és továbbított is –, megtudta-e a brit titkosszolgálat, hogy Turing kiszivárogtatta a létfontosságú információt? És akkor ugye meg tudták szervezni a tudós elhallgattatását?

A játék ott ér véget, ahol a néző töprengeni kezd. Ám ez csak színház. Manapság nem hóbortjai és gyarlóságai, hanem a teljesítményei miatt emlékeznek Turingra, úgy, ahogy illik. A mellszobra ott áll a Bletchley Park Múzeumban. 2009 szeptemberében Gordon Brown miniszterelnök – a kormány és, úgy véljük, az ország nevében – bocsánatot kért Turing pere miatt.

– Nagyszerű matematikus volt – mondta Mr. Brown, méltatva Turing hozzájárulását „Nagy-Britannia harcához a sötétség diktatúrája ellen". – A hála, amellyel neki tartozunk, csak annál elborzasztóbbá teszi azt, amilyen embertelenül bántak vele. 1952-ben elítélték súlyos szeméremsértésért – valójában azért fogták perbe, mert meleg volt... Alan hálát érdemel azért, amivel hozzájárult az emberiség fejlődéséhez... mert a fasizmus elleni harcra elkötelezett férfiaknak és nőknek, az Alan Turinghoz hasonló embereknek köszönhetjük, hogy a holokauszt és a totális háború Európa történelméhez tartozik, és nem a jelenéhez.

Így igaz. Korunkban – amelyben Turing feltehetőleg jobban érezné magát – jobban megértik az emberi agy természetéről vallott filozófiai nézeteit, és még ennél is jobban az elektronikus aggyal kapcsolatos gondolatait. A munka, amelyet elkezdett, határtalan fejlődés előtt áll.

27.

Bletchley intellektuális öröksége

– Stony Stratford városában volt egy kocsma, ahova néhányan eljártak Bletchley-ből – mondja Geoffrey Pidgeon, az Y szolgálat veteránja. – Ott lehetett látni például olyanokat, hogy négy pasi görögül beszélget a sör mellett.

Ha szóba kerül a Park és annak hatása a munkatársak életére, nagyon sok veterán elismeri a hasznosságát; egyfajta egyetemi képzés volt még akkor is, ha a dolgozók eredeti tudása kissé megkopott. Csak a háború utáni években jöttek rá, mit kaptak a Parktól.

Általában a második világháború nem csupán győzni akarással töltötte el az embereket, de eltökéltséggel is, hogy a békében jobb életet teremtenek mindenkinek. A háború alatt nagy társadalmi változások zajlottak le a társadalombiztosításban, a megvitatott és elfogadott Beveridge-jelentésből megszületett a jóléti állam fogalma.

Ami ennél is fontosabb, erős kulturális igény támadt a tudás minél szélesebb elterjesztésére, az addig a kiváltságosok előjogát jelentő magas művészet, irodalom, zene és gondolkodás megosztására a lehető legtöbb emberrel. Bletchley nem „kihagyást" jelentett a fiatal munkatársak életében, inkább váratlan és rendhagyó oktatással szolgált, mint azt a Park sok veteránjától hallottam; olyan oktatással, amelyhez más körülmények között sose jutottak volna hozzá.

Nagyon fontos volt a pénz kérdése; a háború előtti és alatti évek technológiai fejlődése már terjeszteni kezdte szélesebb körben a remekműveket. Bryan Magee írja memoárjában, hogy amikor az 1930-as és 1940-es években kisfiú volt, a gramofonlemezek ára csökkent, így könnyebben beszerezhetők lettek, egyre több klasszikus zenét hallgathatott kiváló előadók tolmácsolásában, és ennek a hatása megváltoz-

tatta az életét. A zene egymaga annyi lehetőséget tárt fel előtte és annyi utat nyitott meg, amelyen végig lehetett menni![1]

Ugyanezekben az években jelentek meg a piacon a puha kötésű könyvek, amelyek sokkal több emberhez vitték el az irodalmat. Korábban a tömegeknek nem volt más lehetősége a nyilvános könyvtárakon kívül, amelyek csodálatos intézmények voltak, viszont egyszerre csak egy könyvet lehetett kölcsönözni két hétre. Viszont aki megvásárolta a könyvet, addig olvashatta, ameddig akarta.

A közvélemény-kutatásokból tudjuk, hogy a háborús években még jobban megnőtt a lelkesedés a mozi, különösen a felhőtlen szórakozást kínáló, káprázatos és költséges hollywoodi filmek iránt. De azt is megtudhatjuk, hogy a legtöbb embernek fejlett volt a kritikai érzéke, és némelyik, ma már klasszikusnak számító filmet gorombán elutasították, mert butaságnak tartották.

A Bletchley-ben élő fiatalok szellemileg nyitott, érdeklődő egyéniségek voltak. Még azok is szerettek kulturálódni, akik nem az egyetemről jöttek. Mimi Gallilee különös szeretettel emlékszik a kastély könyvtárára. Mások magukkal hozták a saját könyvtárukat.

– Nagyon érdekelt bennünket Freud – emlékszik vissza Mavis Batey. – A Pelican olcsó kiadásban megjelentette *A mindennapi élet pszichopatológiáját*. A hozzánk hasonló egyetemistáknak ezt okvetlenül be kellett szerezni!

(Lord) Asa Briggs ugyancsak a Pelicannél jelentette meg a könyvét Anglia társadalomtörténetéről. Az olcsó könyvtár valóságos kincsesbánya volt a tudásra éhező fiatal nemzedék számára, amely a közgazdaságtól a pszichológián át a nyelvészetig minden iránt érdeklődött, jóval a Jennie Lee-féle szabadegyetem* megjelenése előtt.

Az akkori fiatalok közül meglepően sokan töltöttek el bizonyos időt a háború előtt a kontinensen, tanulás céljából. Mavis Batey is közöttük volt.

---

* „1963. húsvét hétfőn Scilly szigetén pihentem. A reggeli mise és az ebédidő között írtam le a szabadegyetem körvonalait" – emlékszik vissza Harold Wilson, a munkáspárt akkori vezetője. Amikor 1964-ben a munkáspárt megnyerte a választásokat és Wilson miniszterelnök lett, Jennie Lee-t kinevezte kulturális miniszternek, és felkérte a szabadegyetem gyakorlati megvalósítására. *(A szerk.)*

– Mindenkinél közelebb kerültem Freudhoz, mert a Zürichi Egyetemre mentem – meséli Mrs. Batey. A nyelvészeknek normális körülmények között általában legalább egy félévet kellett tanulniuk valamelyik német egyetemen. Ám ekkor már 1938-at írtunk, a németek lerohanták Csehszlovákiát, ezért Mavis Batey-nek be kellett érnie egy német ajkú hellyel. – És magától Freud tanítványától, Carl Jungtól tanultam.

Azt képzelnénk, hogy a bletchley-i munka éppen elég szellemi kihívást jelentett az ott dolgozó fiataloknak. De mint láttuk, a kódtörés az alkalmi zseniális felvillanásokat leszámítva sokkal inkább türelem kérdése. És ennek a fiatal nemzedéknek megvolt a maga háttere. Csak azért, mert kiemelkedő teljesítményt nyújtottak a saját területükön – matematikában, nyelvészetben, klasszika-filológiában –, ez még nem határolta be az érdeklődésüket.

– Azt is sűrűn hallani, hogy többé-kevésbé be voltunk zárva Bletchley-be – folytatja Mavis Batey. – Ez egyáltalán nem igaz: a kisvárosban azt tettük, amit akartunk, én például jelentkeztem a Cambridge-i Egyetem kihelyezett pszichológiai tanfolyamára, és a városiakkal együtt jártam oda.

Másra is emlékszik:

– Lord Briggs mindig azt mondta nekem meg még néhány másik bletchleyinek: „Ez a mi egyetemünk volt, Mavis." Ez az öt év rendkívül fontos abban a korban... nagyon hálás vagyok azért, amit adott nekem, mert ott aztán mindenkit bedobtak a mély vízbe.

Mrs. Batey a Bletchley Parknak köszöni az önbizalmát.

– Mindig történész szerettem volna lenni – ahogy az is lettem –, méghozzá „környezettörténész". Ennek a tudományágnak W. G. Hoskins volt az úttörője. Számomra ő a guru. Idővel bekerültem kulturális örökségvédelmi bizottságokba, a Nemzeti Műemlékvédelmi Alapítványba. Mivel ez új téma volt, nem kellett tudnom, mit mondott X professzor vagy Y professzor. Boldogan kockáztattam, és aztán elolvastam, mit mondanak mások. Ekkor jöttem rá, hogy ez Bletchley ajándéka. Az ember vagy megcsinál valamit, vagy nem, de ha nem csinálja meg, senki sem fogja megcsinálni helyette.

Hasonlóképpen Sheila Lawn is az előtt került Bletchley-be, hogy lediplomázhatott volna. Ám neki épp megfelelt a Park légköre:

– Nagyon inspiráló volt ismeretlenekkel találkozni, beszélgetni velük. Találtam velem egykorú barátokat. Azt hiszem, én voltam az egyetlen zöldfülű bölcsész, mert mintha mindenki másnak lett volna diplomája. Különböző egyetemekről, az ország különböző részeiből jöttek, más tapasztalatokkal, más végzettséggel. Igen, a különböző tudományágak művelőit összekötötte a kollegialitás.

Sarah Baringot kizárólag nevelőnők oktatták, ám a Bletchley Park időnként olyan volt neki, akár egy különleges campus:

– Természetesen a kriptográfusok valamennyien ragyogó matematikusok voltak. Külön csoportot alkottak. Akadtak köztük sültbolond habókosak, de mind nagyon-nagyon kedves ember volt. Sosem jártam egyetemre, de itt szerencsémre a dolgok sűrűjébe kerültem, és az emberek, akikkel dolgoztam, igazán olyan csodálatosak voltak. Nagyszerű volt találkozni Turinggal és azzal a sokféle emberrel.

Egy másik veterán, Gwen Watkins azt mondta, hogy örökre bele szeretett volna temetkezni ebbe a különös, intellektuális forgatagba. Utána, amikor Bletchley Parkot összecsomagolták, és mindenkinek be kellett állnia a háború utáni Nagy-Britannia sivár taposómalmába, Watkins hálás volt azért, hogy egy ilyen helyen dolgozhatott. Bletchley Park bizonyos értelemben alapozást adott neki. – Rendkívül hasznos tapasztalat volt együtt lenni olyan emberekkel, akiknél a mindennapokhoz tartozott a könyv, a zene, a művészet, a történelem és az ehhez hasonlók.[2]

Mimi Gallileenek megadatott a lehetőség, hogy láthassa nemzedéke legfényesebb elméit a hétköznapokban. Aminek tanúja volt, az békében közhely lett volna Oxfordban vagy Cambridge-ben, de Mimi máskülönben sosem láthatott volna ilyet.

– Ott volt például Alan Turing – emlékszik Mimi. – Mindig úgy látom, amint lehorgasztott fejjel végigsétál az utakon, és balra fordul a 9-es barakknál. Nagyon komoly fiatalember volt, és mindig olyan aggodalmasnak tűnt. Ilyenek voltak az ottaniak. Maga biztos megijedt volna Josh Coopertől. Nagydarab, lomha ember volt. Járás közben időnként ilyeneket kiabált: „Csipesz!"

Josh Cooper különcségének nem volt határa. Egy bletchleyi anekdota szerint egy estén úgy lépett ki a Parkból, hogy a kalapját a kezében szorongatta, az aktatáskáját pedig a fején egyensúlyozta. Ez mindennapos látvány lenne egy oxfordi kollégium udvarán. Ahogy Mimi Gallilee mondja:

– Mi ezt elfogadtuk normálisnak. Nem nevettük ki. Hozzászoktunk. Olyan sokan voltak ilyenek. Kiváló emberek a maguk szakterületén.

Voltak példák a barakkokban a szexuális különcségre is – ami megint csak a régi egyetemek hagyománya –, de Mimi Gallilee szerint ezt egészen más szemmel nézték. Ez önmagában is jó iskola volt a kislánynak, ami árnyalta a világnézetét a háború után:

– Mi nagyon tudatlanok voltunk fiatalként, mert semmit sem tudtunk a homoszexualitásról. Ha valaki egy cseppet nőiesnek tűnt, kicsit vihogtunk, de ennél tovább nem mentünk. Hogy mi volt ez, ártatlanság vagy tudatlanság? Ilyesmiről nem volt szokás beszélni – otthon biztosan nem –, így általában keveset tudtunk a világról.

A Bletchley Park, mint munkahely, egymagában iskola volt egy Mimi Gallileehez hasonló kislánynak. Azt mondja, néha csak nézte ezeket a nagy szellemeket, abban a tudatban, hogy sose lenne képes bekapcsolódni a beszélgetésükbe.

– Mindig magasabb szintű dolgokról diskuráltak. Ha az ember fülelt az étteremben, hallhatta, ahogy beszélgetnek, vitáznak – nyilvánvalóan nem a munkájukról, hanem általánosabb témákról –, és ez olyan kifinomult légkört teremtett. Többségük egyetemről érkezett. Elmondhatom, hogy egyáltalán nem olyasmiken vihogtak és kacarásztak, mint a tudatlanok – például én. Biztosan nem mutattak volna ujjal bizonyos emberekre, nem kacagták volna ki őket. Minél többet gondolkozom rajta, annál nívósabbnak látom azt a helyet.

A háború későbbi éveiben, amikor a Bletchley Park munkatársainak létszáma megsokszorozódott és a Colossus kódfejtő gépek csaknem ipari tempóban dolgoztak, egyesek továbbra is fenn akarták tartani a kollegiális légkört. Max Newman professzor arra bátorította beosztottait, hogy szenteljenek időt a „gondolkodásra". „Kutatási naplókat" nyitott, amelyekbe akárki beleírhatta, ha támadt egy ragyogó ötlete, hogy nyoma maradjon. Ez a könyv nem csupán a matematikusoknak és a nyelvészeknek szólt, a segédszolgálatosok is használhatták. És ha ele-

gen érdeklődtek a téma iránt, összegyűltek megbeszélni. Ezek voltak a „teadélutánok".

Ha gyorsan áttekintjük, hova kerültek a Bletchley Park veteránjai a háború után, ízelítőt kapunk a Park szellemi-művészi intenzitásából.

Jane Fawcett, aki a 6-os barakkban dolgozott, a háború után komoly karriert futott be építészettörténészként; bekerült a rendkívül befolyásos Viktoriánus Társaságba (amelynek John Betjeman volt az egyik alapítója), és a Brit Építészek Királyi Kamarájába.

Dorothy Hyson színésznő nem csupán visszatért a West Endre, de 1945-ben csatlakozott John Gielgud akkor alakult Haymarket Companyjéhez, amely azonnali hírnévre tett szert. 1947-ben, röviddel első férje, Robert Douglas halála után másodszor is férjhez ment egykori bletchley-i kollégájához, Anthony Quayle-hoz. Kevéssel később visszavonult a színjátszástól, és inkább két gyermeküket nevelte, miközben férje hallatlanul népszerű lett a moziban, és lovagi címet kapott.

Angus Wilson író, akinek idegeit megviselte Bletchley, 1949-ben kiadta első novelláskötetét, *Hitvány banda* címmel: a novellák dermesztő portrékat festenek a korabeli felső középosztály életéről. Igazi hírnévre 1952-ben megjelent *Bürök és ami utána jön* című első regényével tett szert. Wilson kollégája és barátja, Bentley Bridgewater a British Museum titkára lett.

Roy Jenkins, aki nem szeretett „Tonhal" kódot fejteni, egy solihulli sikertelen próbálkozás után 1948-ban bekerült a parlamentbe mint Southwark Central képviselője. Ez a hely hamarosan eltűnt a választókörzetek határának megváltoztatása miatt, Jenkins azonban 1950-ben szerzett egy másik mandátumot Birmingham Stechfordban. Nemzedékének egyik legbefolyásosabb politikusa lett, az 1960-as évekre belügyminiszter, 1967-ben pénzügyminiszter. A korszak sok más jelentős politikusához hasonlóan, akik megjárták a háborút – ilyen volt Edward Heath is –, Jenkins lelkesen támogatta a Közös Piacot, abból a megfontolásból, hogy az európai államok erős gazdasági kapcsolata kizárja a jövőben a háborúkat.

Keith Batey lakótársából, Howard Smithből moszkvai nagykövet és az MI5 vezetője lett, David Reesből az Exeteri Egyetem híres matematikaprofesszora.

A Bletchley Park rendkívüli zenei hagyományait büszkén vitte tovább Douglas Craig kódfejtő, aki operai baritonként futott be karriert, és színes képzeletű direktor lett Glyndebourne-ban, majd a Sadler's Wells színháznál. Colin Thompson, az egyik kriptográfus, aki segített feltörni az olaszok alternatív kódgépét, a C 38M-et, a Skót Nemzeti Galéria kurátora lett. James Hogarthból, a tengerészeti Ultra veteránjából a külügyminisztérium magas rangú tisztviselője lett, kollégájából, J. H. Plumbból történészprofesszor.

Ez a rövid felsorolás megmutatja, hogy még ha a Park fő tevékenysége önmagában talán nem volt is inspiráló, azok a fiatalok, akik ott vívtak meg a legmakacsabb és legijesztőbb problémákkal, az intézményt elhagyva készen álltak arra, hogy elfoglalják az őket megillető helyeket a kormányban, a közszolgálatban, a művészetben, még akkor is, ha épphogy lediplomáztak Oxfordban vagy Cambridge-ben. A hadseregből jött munkatársakhoz képest a Park civil fiataljainak életében még rövid megtorpanást se nagyon jelentett Bletchley.

Tőlük eltérően azonban nekik nem járt az a fényűzés, hogy elmondhassák, milyen eredményeket értek el a háború alatt. Épp ellenkezőleg: se a családjuknak, se a házastársuknak, se a gyerekeiknek nem szólhattak egyetlen szót sem azokról a rendkívüli évekről.

28.

Bletchley után: leszáll a csend

– Az apám 1951-ben halt meg – mondja John Herivel. – És természetesen semmit sem sejtett a háborús tevékenységemből. Noha tudta, hogy a Bletchley Parkban voltam, fogalma sem lehetett arról, mit csináltam ott. És röviddel a halála előtt érte ez a borzasztó csalódás. A fia voltam, nagyon ígéretes diák, de az volt a látszat, hogy semmit sem tettem a háborúban. És csak úgy kirobbant belőle a keserűség. Azt mondta: „Te sose csináltál semmit!"

A titoktartási nyilatkozat, mondja Herivel, olyan mélyen belevésődött mindenkibe, aki aláírta, hogy még ilyen iszonyúan szélsőséges helyzetben is elképzelhetetlen volt megszegni.

– Gondoltam én arra, hogy már nem sok van neki hátra – magyarázza Herivel a hallgatását –, de nem akartam éppen *én* lenni az összes aláíró közül, aki megszegi a szerződést.

Nemcsak a szülőkről volt szó. Mavis és Keith Batey rájött, hogy a gyerekeket is tudatlanságban kell tartani. Miközben az 1940-es éveket felváltották az 1950-esek, majd az 1960-asok, ezek a gyerekek a legapróbb részletet sem tudhatták meg abból, hogy a szüleik mit csináltak a háború alatt. Ám ezeknek az apró részleteknek megvolt az a tulajdonságuk, hogy a legmeglepőbb módokon tudtak kiszökni az ember száján.

Mavis Batey meséli, hogy annyira beépült az agyukba az ábécé betűinek numerikus megfelelője, ami már önmagában gyanús lehetett. Rögtön mond rá egy példát:

– Pár éve a lányom a Bodley Könyvtárban dolgozott a J emeleten. Tíz emelet, mondtam neki, az sok. Ő pedig azt válaszolta: „Honnan tudod, hogy a J a tizedik emeleten van?" Másra tereltem a beszédet. Az ilyen apró dolgok árulják el az embert.

Persze voltak olyanok, akik sohasem hagyták el Bletchley-t, a GC&CS-nél maradtak, noha néhány évvel később, amikor létrejött a GCHQ, Cheltenhambe költöztek. Ilyen volt Hugh Alexander és a közkedvelt Eric Jones, aki a GCHQ főnöke lett. Mások még önmaguk előtt is anynyira titkolták Bletchley-t, hogy nem is gondoltak rá többé.

Mimi Gallilee a BBC hírfeldolgozó osztályán kapott állást. Tetszett neki, de itt sem bírt megmaradni. Az 1960-as években Amerikába utazott. Amikor visszajött, régi életének különös és meglehetősen zavarba ejtő visszhangjával találkozott.

– Amikor meghallgatásra mentem a Bush House-ba, beleírtam az életrajzomba, hogy a Bletchley Parkban dolgoztam, és zárójelben hozzátettem: „külügyminisztériumi evakuáltként". Az irodában egy ismeretlen ember megkérdezte: „Látom, dolgozott a Bletchley Parkban. Mit csinált?" Azt feleltem: „Sajnálom, de erről nem beszélhetek." Teljesen gépies volt a válaszom – mondja. – Nem volt időm kigondolni, hogy mit mondjak, ha ezt kérdezik tőlem. Sose titkoltam, hogy ott voltam, csak annyit tettem hozzá, hogy a háború idején a külügyminisztérium illetékességi körébe tartozott. Az a férfi az irodában Hugh Lunghi volt.

Lunghi közismert alak; Churchill tolmácsa volt az 1945-ös jaltai konferencián, így találkozott Roosevelttel és Sztálinnal is. Az elsők között jutott be 1945-ben Hitler bunkerébe. Bletchley említése így lett nagyon fontos Mimi állásinterjújában.

– Ezért kaptam munkát a Bush House-nál – mondja Mrs. Gallilee. – Nem tudtam, hogy az a részleg, ahova jelentkeztem – a világhíradó –, ugyancsak titkos hivatalként működött.

Voltak, akik még ennél is elszántabban őrizték a titkot. 1974-ben megjelent Frederick Winterbotham könyve az Ultráról. Walter Eytan (korábban Ettinghausen; pár évvel az után változtatta meg a nevét, hogy Angliából áttelepült a Közel-Keletre, ahol végül izraeli diplomata lett), aki a 4-es barakkban dolgozott, így emlékezett vissza:

– Annyira megdöbbentem, hogy nem voltam hajlandó elolvasni a könyvet, amikor megmutatták, és a mai napig gátlást érzek, ha a téma véletlenül fölmerül.[1]

A későbbi években, különösen Winterbotham könyvének megjelenése után Bletchley veteránjainak úgy rémlett, mintha sűrűbben ta-

lálkoznának. Keith Batey és Oliver Lawn, akik az 1960-as évekre magas rangú köztisztviselők lettek, sokszor üléseztek együtt fontos kormánybizottságokban. Roy Jenkins is gyakran futott össze emberekkel, akik megkérdezték: „Maga is a Parkban volt?"

Egyszer egy fényes estélyen találkozott Sarah Baringgal, és cinkosan összekacsintottak.

– Korábban sose találkoztam vele, bár igazán kedves ember volt – mondja Sarah Baring. – De azért ismertem. Megkérdeztem tőle, mondanak-e neki valamit a BP kezdőbetűk, és ő nevetve azt válaszolta, hogy igen.

Ám a kényszerhallgatás évei fájó családi drámákat is okoztak egyes kódfejtőknél.

– Az embernek felejtenie kellett harminc éven át – mondja Mavis Batey. – Most egyre-másra írnak nekem, és faggatnak: „A férjem meghalt és én sosem tudtam meg, mit csinált Bletchley Parkban. Meg tudná mondani nekem?" Nos, nem, sajnos, erre nem vagyok képes, hacsak nem az én csoportomban dolgozott. Minden barakk szigorúan el volt zárva a többitől, hogyan tudhattak volna egymásról?

1974-ben végre lehullott Bletchley titkáról a lepel, ám még így is különös lelki mellékhatással volt számos hajdani munkatársra. Noha Winterbotham könyvét a publikációk sorozata követte, egyes alkalmazottak ki se bírták ejteni a Park nevét, a saját szerepükről meg végképp képtelenek voltak beszélni, annyira beléjük épült a titoktartás. Walter Eytanhoz hasonlóan másoknak is az volt a véleménye, hogy Winterbotham szégyellhetné magát a könyvért. Volt, aki az 1980-as években, még a legközelebbi családtagjainak sem árult el egy szót sem.

Egy skóciai veterán kódfejtő, később lelkipásztor következetesen azt mondta a gyerekeinek, hogy lelkészként szolgált a háborúban, noha azok is tudták róla, hogy csak a háború *után* szentelték fel. Még csak kiejteni sem volt hajlandó Bletchley nevét. Neki ez kötelesség volt; valamit megígért, és azt be is tartotta.

Ami Walter Eytant illeti, nála még a házasság sem törhette meg a hallgatást:

– A titoktartás a második természetünkké vált; a feleségem azt mondta, nehezen szánta rá magát, hogy hozzámenjen egy olyan emberhez, aki nem mondja el, mit csinált a háborúban. Annyit árultam el, hogy egy Bletchley nevű helyen voltam, ami semmit nem mondott neki.[2]

Mások gyakorlatiasabbak voltak.

– Egy szót se szóltam egy léleknek se! – meséli Jean Valentine. – A dolog nem került szóba, mert nem említettem. Férjhez mentem, és nem kérdeztem a férjemtől, miféle titkos dolgok történtek azon a gépen, amellyel repült, ő pedig sosem kérdezte, hogy én mit csináltam.

Egy férj és egy feleség valamikor az 1970-es évek végén, egy vasárnap délutá árulta el egymásnak, mit csinált a Parkban, miközben a férj a kocsit mosta.

Aztán ott volt Mimi Gallilee különleges esete: ő, az anyja és a nővére más-más minőségben, de valamennyien ott dolgoztak Bletchleyben. Az anya pincérnő volt, így kevésbé kellett titkot tartania. Ugyanakkor Mimi és a nővére – aki az egyik barakkban dolgozott – sosem beszélt a dologról a háború után. Sajnos a nővér az 1960-as évek végén meghalt, és Mimi a mai napig nem tudja, mivel foglalkozott a testvére abban a barakkban. Honnan is tudhatná? Hivatalos feljegyzések nem maradtak.

Van még sok szomorú történet, főleg azoké a fiataloké, akik – mint John Herivel – szerették volna elmesélni a szüleiknek a háborút követő években, hogy mit csináltak, aztán mégsem tették. Végül a szülők meghaltak, és sosem tudták meg a titkot. Néhányan elviselhetetlennek tartják, hogy nem maradtak hivatalos iratok, mintha azok az évek meg sem történtek volna. Sheila Lawn így emlékszik:

– Nagyon sajnálom, hogy az apám sokkal előbb meghalt, minthogy bármit is elmondhattam volna neki. 1961-ben hunyt el, az anyám jóval később, de akkor már beteg volt. Nagyon sajnálom, hogy nem mondhattam el... apámat úgy érdekelte volna.

– Ugyanez a helyzet az én szüleimmel is – teszi hozzá Oliver Lawn. – Mindketten az 1960-as években haltak meg. Sosem kíváncsiskodtak. Sokan kerültek ilyen helyzetbe. Rokonok, akiknek tudniuk kellett volna, de nem mondhattuk el. Azután pedig meghaltak.

Manapság némelyek nem értik, miért kellett ilyen sokáig titkolózni. Az egyik oka az az egyszerű tény volt, hogy a kódolási rend-

szert – az Enigmát vagy a „Tonhal"-at, amelyet Bletchley-ben sikerült feltörni – tovább használták a világ számos részén, beleértve a gyorsan apadó Brit Birodalom végvidékeit. Sőt a kommunista Kelet-Németország első éveiben nem is változtattak az eredeti Enigmán, amit nemcsak a britek, de a keletnémetek orosz hűbérurai is kihasználtak.

A második ok a hidegháború volt: Churchill 1945-ben hátborzongató beszédet mondott a Kelet-Európára leereszkedő vasfüggönyről. Érthető is volt a paranoia, hiszen közvetlenül Németország legyőzése után a sztálini Szovjetunió felrúgta összes ígéretét, és nemcsak Lengyelországot nyelte le, de Németországból is kiharapott egy jókora darabot, Nyugat-Európa határáig terjesztve ki a diktatúrát. Rémítően nagy területet foglalt el. Churchill, amikor felmérte, hogy a szovjetek milyen közel kerültek Franciaországhoz és Nagy-Britanniához, 1945-nek egy kétségbeesett pillanatában nyíltan fontolgatta, hogy nem kellene-e leradírozni Moszkvát az új atombombával.

Hát ezért döntöttek úgy, hogy Bletchley titkai titkok maradnak. Bizonyos értelemben a konfliktus nem ért véget. Az 1940-es évek hadjárataiban Churchill nagyon óvatosan engedélyezte, hogy Bletchley-ből származó információkat adjanak Sztálinnak, és ugyanakkor minden erejével igyekezett titkolni a forrást. Az volt a legjobb, ha az oroszok nem is sejtik, mennyire jutottak a britek a kódfejtésben.

Ha már a szovjeteknél tartunk, Mimi Gallilee, aki a BBC világhíradójánál dolgozott az 1970-es években, találkozott néhány elmosódó visszhangjával annak az időnek, amikor a Parkban dolgozott.

– Figyeltük a világkommunizmust. Nem voltunk kémek, de sok dolgunk volt a disszidensekkel. Átjött Szolzsenyicin. A főnököm volt az első, aki meginterjúvolta és összebarátkozott vele itt az Egyesült Királyságban. Az 1970-es években – teszi hozzá, amikor az kerül szóba, hogy milyennek látja a múltat – a Bletchley Park már halott volt. Senki sem tudta, mi az. Senkinek nem jelentett semmit.

Még a hely létezése is kissé irreálisnak tűnt, amikor Mimi az 1970-es években elhatározta, hogy odautazik. Akkorra Bletchley alig volt több a csillogó új település, Milton Keynes egyik elővárosánál. Mimi egy barátnőjével ment oda, akit a háború után ismert meg. A barátnőnek halvány fogalma sem volt a dologról.

– Akkor még mindig nem tudtam az Enigmáról. Az egyetlen kifejezés, amit ismertem, az Ultra volt. Tudtam, hogy mit jelent, noha semmihez sem tudtam kapcsolni... Végigmentünk a Wilton Avenue-n, odaértünk a kapuhoz és mondtam a barátnőmnek: „Itt dolgoztam a háború alatt." Azt felelte: „Nem akarsz bemenni és körülnézni?" Mire én: „De igen, szeretnék." De nem volt ott senki, legalábbis én senkit se láttam.

Majd így folytatja:

– Na szóval, egy nappal Winterbotham könyvének megjelenése után szó volt róla a tévéhíradóban is, amit a barátnőm nézett. Arról beszéltek, hogy mi folyt a Parkban. A barátnőm felhívott: „Olyan büszke voltam, amikor hallottam ezt a dolgot a Bletchley Parkról, és te egy szóval sem említetted!" Annyit válaszoltam: „Hát igazából nem volt ott semmi említésre méltó..."

A város létezése ébren tarthatott bizonyos emlékeket, de a legkisebb változás is váratlanul eltávolíthatta őket az emlékezőtől: „Nem gondoltam volna, hogy a Vicarage Walk ennyire megváltozhat, mégis ez történt – írta Gwen Watkins arról a kis sétányról, amelyen akkor lakott, amikor a Luftwaffe rádióforgalmának kódfejtője volt. – Tele volt parkoló autókkal, és drága biciklik hevertek a pázsiton."

Gwen Watkins egy nagyon csöndes kis sétányra emlékezett, ahol a házak ablakait sose nyitották ki, és a bejáraton csak különleges látogatók mehettek be különleges alkalmakkor. Most tágra nyílt ablakokat, vászonfüggönyöket látott, mögülük zene harsogott. „Hogy miért is változott meg! – írta. – Elfordultam, és soha többé nem mentem arra."[3]

A Lawn házaspár emlékezése szerint a hatóságok igen kevéssé forszírozták a titoktartást a munkatársak távozása után. Ez magától értetődő volt.

– Ott volt a tudatalattiban – mondja Sheila Lawn. – Egyszerűen eszembe se jutott, hogy beszéljek. Hogy úgy mondjam, háborús munka volt.

Amikor a kastélyt és a birtokot 1991-ben megmentették, a házaspárt nemcsak megrohanták az emlékek, de végre megbeszélhették egymással, mivel foglalkoztak – ötven évvel az után, hogy a háború véget ért. Az 1990-es évek elején elhatározták, hogy még egyszer elmennek a Parkba, ami sajátságosan megindító élménynek bizonyult.

– Azóta sok minden megváltozott – mondja Mr. Lawn. – Épületeket bontottak le. De még így is sok minden volt, amire emlékeztünk. Olyan volt, mint a kettős látás. Hihetetlen, mi mindent elfelejtettem. Mintha életünk egy részét ismét megmutatták volna nekünk.

Miután érintkezésbe léptek a frissen létrehozott Bletchley Park Alapítvánnyal, Lawnék kapcsolata a Parkkal megint helyreállt. Nekik és sok ezer más embernek egyedi tapasztalataik voltak. Vernon Watkins költő, aki Bletchley-ben szolgált, azt mondta erről az időről, hogy „olyan helyzet, kor és lelkesedés volt, amely nem ismételhető". Pár éve egy névtelen kódfejtő ugyanilyen szenvedélyesen összegezte érzelmeit:

– Soha életemben nem végeztem lenyűgözőbb munkát, amely ennél nagyobb elégtételt jelentett volna.

29.

A Park megmentése

Így lett vége a Bletchley Parknak, amely Nagy-Britannia kriptográfiai tevékenységének szíve volt; a GCHQ a feladatokat először egy lombos londoni elővárosba, azután Délnyugat-Angliába tette át.

A régi birtok azonban a kormány tulajdonában maradt, elsősorban postamérnökök képzésére. Közvetlenül a háború után a posta állami intézmény volt. A telefonvonalak a Whitehall illetékességi körébe tartoztak.

Az 1960-as években rút építményt csaptak hozzá a Bletchley Parkhoz, egy kavicsos habarccsal bevakolt, zömök irodaházat, a vasútállomáshoz legközelebb eső kapuval átellenben. Jöttek az 1980-as évek, a telefonvonalakat magánkézbe adták – az új céget British Telecomnak (BT) hívták –, elkezdték kifejleszteni a száloptikás technológiát, csökkent az oktatóközpont jelentősége.

Egy időszakban a birtok változatos feladatokat látott el. A mérnökök mellett egy darabig itt képezték ki a GCHQ alkalmazottait. Volt még iskola a BT igazgatóinak, volt tanárképző, azután a PACE *(Property Advisers of the Civil Estate)** közszolgálati csoportnak adott otthont. De ahogy az 1980-as éveket felváltották az 1990-esek, a kastély is omladozni kezdett, a körülötte álló barakkok nemkülönben. Noha a birtok kényelmesen közel – alig pár mérföldnyire – volt Milton Keyneshez, üzleti haszna egyre csökkent. A telek és az ingatlan a kormány érthető feltételezésével ellentétben nem a British Telecomé volt. Ekkor találták ki, hogy el kell adni a telket, és a pénzt valami hasznos dologba lehet fektetni.

A kastély azonban nem a kormányé volt, hanem egyesek szerint a néhai Hugh Sinclair tengernagyé, a titkosszolgálat vezetőjéé, aki a saját

* Polgári Birtoktulajdon Tanácsadó. *(A szerk.)*

zsebéből fizetett érte 7500 fontot 1937-ben, mivel a Whitehall húzta-halasztotta az időt. A kormány nem tartotta fontosnak, hogy rendezze a kérdést.

1991-ben közbelépett a frissen alakult Bletchley Park Alapítvány, amely teljes joggal úgy határozott, hogy egy ilyen fontos helyet meg kell őrizni, méghozzá olyan állapotban, hogy megnyithassák a közönség előtt.

A kastély akkor már siralmasan festett. A bálterem cirkalmas faragványaival, stukkóival már csak düledék volt, a mennyezet leszakadni készült. A barakkok – amelyek túlélték az ötven-egynéhány év időjárási viszontagságait – pocsék állapotba kerültek. Mégis azonnal látta mindenki – azok is, akik veteránok voltak, és azok is, akik nem –, hogy érdemes a helyet múzeummá alakítani, ahol a fiatalabb nemzedékek megismerhetik azt a sorsdöntő munkát és azt a szellemi korszakváltást, amely az ő világukhoz vezetett.

Nem Bletchley Park volt az egyetlen újrahasznosított háborús intézmény. Ha valaki ma elmegy Eastcote-ba vagy Dollis Hillre, megláthatja, mi lett az egykori kiterjedt, titkos létesítményekből az ingatlanpiacon. Dollis Hillen azok a szobák, amelyekben Tommy Flowers és csoportja olyan kiváló munkát végzett a Colossuson, ma elegáns lakások, ám Eastcote értékét annyira fölverte a dúsgazdag elővárosi környezet, hogy egyszerűen nem lehetett elvesztegetni, bár nemrég mégis eladták ingatlanfejlesztőknek. Azt aligha kell hozzátenni, hogy a volt légitámaszpontok országszerte átalakultak félig-meddig kihalt vadonból ipari területté, ökofaluvá vagy hasonlóvá.

Nem minden változás rossz. Egy bizonyos határon túl már nincs mit tanulni egy dudvával és tető nélkül maradt barakkokkal szegélyezett, kátyús csapástól. Bletchley-nél azonban sokkal fontosabb volt, hogy lehetőség szerint olyannak őrizzék meg, amilyen a háború idején volt.

Noha rengeteg fáradságba került a meggyőzés meg a pénz előteremtése, a Bletchley Park Alapítvány nagy keservesen mégis belevághatott a munkába, hogy olyan hellyé alakítsa át a Parkot, ahova eljöhet okulni a nagyközönség. Az elkövetkező években a Bletchley Park új és csodálatos életre kelt múzeumként. A legfontosabb a helyreállított

barakkok, az Enigmák, a Colossusok és a Bombák bemutatása, ami különösen a fiatalokat nyűgözi le. Azoknak a gyerekeknek a fantáziájára, akiknek az osztályában és a szobájában egyaránt megtalálható a számítógép, nagyon mély hatással vannak e gépek ősei a sok-sok tárcsával, kapcsolókkal, kábelekkel és elektroncsövekkel.

A múzeum kiváló teljesítmény: rendkívül népszerű, becslések szerint évente 200 000 látogató keresi föl. Noha némelyik barakk, mint írtam, még mindig roskadozik – a kék ponyvák minden fuvallatra csapkodni kezdenek –, a hely végre megkapta a szükséges tőkét a helyreállításra.

Ha valaki ma meglátogatja Bletchley-t, az átélheti, milyen lehetett belépni a főkapun a háború alatt. Van egy őrbódé, utána következnek a barakkok és a betonblokkok. Onnantól alig pár száz métert kell megtenni a felhajtón, és már látjuk is a tavat és a kastélyt. Hétvégeken a múzeum megtelik látogatókkal, a kastély előtti pázsiton gyakran tartanak különleges rendezvényeket: veterán autók versenyét, régiségbemutatókat, katonai megemlékezéseket. Pár barakkban rekonstruálták a háborús berendezést, az egyszerű asztalokat, ódon rádiókat, hogy a látogató ízelítőt kapjon abból, milyen lehetett itt dolgozni.

De a Park helyreállítása ennél is fontosabb célt szolgál. A legutóbbi húsz évben nagyszerű központ lett azoknak, akik valaha itt dolgoztak. A nyolcezer-egynéhány bletchley-i veterán között máig vannak olyanok, akik még nem jelentkeztek, nem látogatták meg újra a Parkot. Ahogy Ruth Bourne szeretettel megjegyezte: minden évfordulón egyre többen bukkannak elő a ködből.

Mivel nincs hivatalos névsor a régi dolgozókról – ha Bletchley-t szigorúan titkosították, az is titok volt, ha valaki itt dolgozott –, az alapítvány nem tudja lenyomozni az összes veteránt, akik nagyon gyakran csak a szóbeszédből értesülnek a múzeumról, vagy az újságban találnak egy cikket a Bletchley Parkról.

Sok veterán számára a mai Bletchley Park egy klub és egy búcsújáró hely keveréke; elég végigmenni a szobákon, megpillantani az előcsarnok sötét fatábláit, megtalálni egy kis gödröt az odavezető úton, és máris feltörnek a sok éven át visszafojtott emlékek.

Az építészettörténész Jane Fawcett – aki 2009 őszén, hatvannégy év után látogatott el először a Parkba – emlékezett rá, hogy a hely ko-

pottabb volt, mint amilyennek most tűnik. Oliver és Sheila Lawn, akik úgy szerették a környéket, végig akartak hajtani a zöld ösvényeken, ahol valaha bicikliztek, de belegabalyodtak Milton Keynes végeérhetetlen, körforgalmú útjaiba. Semmi sem tart örökké. Ám a park és a lehetőség, hogy találkozhatnak azokkal, akikkel sok éven át meg sem ismerhették egymást, mélységes elégedettség és öröm forrása.

A háború összes résztvevője – a RAF pilótái, a Land Girls* – megtartotta a maga találkozóját: ismeretségek születtek, barátságokat pecsételtek meg, amelyeket az 1945 utáni években is megőriztek a rendszeres találkozások és emlékezések. A Bletchley Park munkatársai ettől meg voltak fosztva. Az évenkénti táncos vacsorák vagy egyszerűen csak egy kocsmában legurított korsó sörök helyett nekik be kellett érniük saját néma emlékeikkel. Noha nemzedékükben mindenki úgy tekintett a háborúra, mint a leghatalmasabb jellemformáló tapasztalatra, Bletchley veteránjai számára csupán egy lyuk volt ott, ahol a tapasztalatoknak kellett volna lenniük.

Ahogy teltek az 1950-es, '60-as, '70-es évek, néhány személyes emlék kissé elhalványulhatott. Miként is maradhattak volna meg, ha valaki sosem beszélhet senkivel arról, amit átélt? Szerencsére a Park életének intenzitása és egyedisége óriási segítségnek bizonyult: a legtöbb emlék ma is olyan éles, mint a lézerfény. Érdekes módon a Batey és a Lawn házaspár is azt hangoztatja, hogy nekik valamivel könnyebb dolguk volt: habár ők sem beszéltek a Parkról a háború után, megmaradt nekik a tudat, hogy közös élményeik vannak. Kissé olyanok voltak, mint a cinkosok.

Mostanában a leggyakrabban azt kérdezik a Bletchley Park veteránjaitól: „De miért? Miért kellett ilyen sokáig hallgatni?" Amikor egy kódfejtő elmegy egy iskolába, hogy beszéljen az emlékeiről, a diákok a legtöbbször azt firtatják: „Hogy a csudába tudott ilyen sokáig titkot tartani?" A Twitter, a pillanat alatti, világméretű tömegkommunikáció korában ez a gondolat őszintén megdöbbenti a fiatalokat.

– Ráadásul vannak ezek a műsorok, mint a *Newsnight* – mondja Mavis Batey –, olyan témákról, mint Oszama bin Laden, és csak úgy

* Women's Land Army: brit polgári szervezet az első és a második világháború alatt. Tagjai nők voltak, akik a behívott férfiak helyett művelték a földeket. *(A ford.)*

dobálóznak összevissza komoly hírszerzési adatokkal. Mintha megszűnt volna a titoktartás fogalma.

Neal Ascherson író, akinek a húga segédszolgálatos volt Bletchley-ben, egyszerre találta csodálatra méltónak és megdöbbentőnek a lány hallgatását: „Ez a hallgatás nagyon brit – írta pár éve az *Observer*ben. – Senki más nem tudott volna így hallgatni, holott senkit sem jutalmaztak meg érte. Manapság képtelenek lennénk ilyen hallgatásra."

Az egyik magyarázat, amit már említettünk, a hatóságok paranoiája volt a hidegháború miatt. Ehhez járult a tudat, hogy sok ország továbbra is a németekéhez hasonló kódrendszereket használ. Mindazonáltal van egy kissé filozofikusabb magyarázat is az általános hallgatásra. Mint azt a hírszerző irodák történetének szélesebb körű tanulmányozása sejtetni engedi, a titoktartás még a közelmúltban is egyfajta brit fétis volt.

A titoktartás bizonyos szempontból hatalom; tudunk valamit, amit senki más nem tud. Bletchley lázgörbeszerű teljesítménye – a lángelme ihletett lobbanásai és a legönfeláldozóbb aprómunka – talán olyasmi volt, amit Nagy-Britannia büszkén őrizhetett a háború után, miközben a nemzetet megfosztották a birodalmától, a gazdagságától, és kétségbeesetten kellett kapaszkodnia, hogy helyet találjon magának a keleti és nyugati blokkra szakadt világban. Lehet, hogy nincs többé tűzerőnk, de megőriztük a bennszülött leleményességet (csak gondoljunk a vad büszkeségre az 1950-es években, amikor feltalálták a Harrier sugárhajtású gépet: lángeszű újításokban még mindig világelsők vagyunk!). És ahogy a háborús kémkedés átalakult ipari kémkedéssé, nem csupán a fontosságát, de a méltóságát is megőrizte a hallgatás.

Szerepet játszik ebben a régimódi hazafiasság is. Még ma is vannak olyan veterán kódfejtők, akik nem beszélnek arról, amit csináltak, és dühösek, amiért mások megteszik, noha Bletchley-ről az 1980-as évek óta tudnak és beszélnek. Voltak és vannak olyanok, akik úgy érzik, hogy Frederick Winterbotham – az első, aki 1974-ben először vállalkozott arra, hogy nyomtatásban tárja föl Bletchley titkát – tulajdonképpen áruló. Ezek olyan titkok voltak, amelyeket magunkkal kell vinni a sírba.

De van Bletchley Park történetének egy másik oldala: a küzdelem a hivatalos elismerésért. Az öreg katonák megkapják az érmeiket; de mit kaptak a Bletchley Parkban dolgozó férfiak és nők? 2009 októberében

David Miliband külügyminiszter elnökölt egy bletchley-i ünnepségen, ahol minden ismert veterán emlékjelvényt kapott. Ez jóleső gesztus volt, azután a Park is kapott pénzt a felújításra, és a kormány utólag bocsánatot kért Alan Turingtól. De az emlékjelvény nem azonos a kitüntetéssel.

Amikor anyagot gyűjtöttem ehhez a könyvhöz, levelet kaptam egy bletchley-i veteránától: azt írta, torkig van a cikkekkel, amelyek csak a társasági életen lovagolnak, meg hogy mennyit táncoltak a munkatársak a pázsiton. A háború idején, írta, hallatlanul keményen kellett dolgozni: inkább erre emlékeznének.

Igen, megfelelően kellene emlékezni és megemlékezni. De akkor is hiba lenne megfeledkezni Bletchley életének más vetületeiről. A csodák, amelyeket ezek a férfiak és nők műveltek, ugyanúgy átragyognak a szórakozáson, mint a robotoláson, mert mind a kettő rendkívüli erőfeszítéseket követelt. Én ámulatba ejtőnek és teljesen logikusnak találom, hogy valaki, aki eljön az éjszakai műszakból, ahol nagy nyomás alatt végezte fárasztó összpontosítást követelő munkáját, rögtön megy tovább a színházi próbára.

– Bár azóta is voltak csodálatos barátaim – emlékszik vissza Gwen Watkins –, sosem éltem át többé ahhoz fogható boldogságot, nem élveztem annyira a kultúrát és mindent, ami az életet jelentette.[1]

Elképesztő belegondolni, hogy a csillogó értelem mellett micsoda félelmetes összpontosítást és kimeríthetetlen türelmet követelt az a munka. És mint mindig, ha erről esik szó, rögtön felmerül a kérdés: képes lenne-e a mai nemzedék megfelelni egy hasonló kihívásnak?

A múltkorában véletlenül felfigyeltem két címlapra: az egyiket a modern videojátékokat megalkotó britek leleményességének szentelték, a másikat Gary McKinnonnak, a számítógépes hackernek, aki feltörte a Pentagon rendszerét, és amikor ezt írom, az amerikaiak éppen igyekeznek elérni a kiadatását, hogy bíróság elé állíthassák.

Nem kívánom párhuzamba állítani ezeket az embereket a Bletchley Park kódfejtőivel. Én csak megjegyzem, hogy a brit számítógépes játékszakértők vezetik a mezőnyt abban a rendkívül elvont versenyben, ahol kódokat kell betáplálni számítógépekbe; Gary McKinnonban pedig, aki Asperger-szindrómásnak állítja magát, megvan az a lelemény,

hogy Észak-Londonból, egy közönséges személyi számítógépről meghackeljen egy irdatlan katonai rendszert, megkerülve a Pentagon összes jelszavát és kódjait. Nem csoda, hogy az amerikai hatóságok ki vannak borulva.

Továbbá megjegyzem, hogy talán sosem lesz többé olyan kihívás, mint az Enigma; rendkívül valószínűtlennek tűnik, hogy a jövendő háborúkban képzetlen amatőrökből állítsák össze a hírszerző és kódfejtő szakértők csoportját. Ők abszolút profik lesznek, akik szinkronban dolgoznak. Ez még inkább kiemeli a bletchleyi férfiak és nők teljesítményét. Alig volt egyebük az eszüknél, a lelkesedésüknél és az elszántságuknál, de nekifeküdtek a munkának, és abba sem hagyták, amíg sikert nem értek el.

Kétségtelen, hogy történetükből hiányzik a bombázók pirotechnikai izgalma, vagy az Atlanti-óceánt átszelő konvojok jeges szorongása; bizonyára ez lehetett az egyik ok, ami miatt olyan sokáig elmaradt az elismerés. Mégis, ahogy Eisenhower mondta, ezek a férfiak és nők voltak azok, akik két évvel megrövidítették a háborút.

Sok-sok ezer ember volt a kontinensen, aki nem maradt volna életben a Bletchley Parkban végzett fantasztikus munka nélkül.

Jegyzetek

1. Szolgálatra jelentkezés

1. Feljegyzés az Országos Levéltárból. A legtöbb dokumentum, amelyet ebben a könyvben idézünk, a HW 62 sorozatban található, kivéve néhányat a HW 25 és a HW 67 sorozatokban.
2. S. Gorley Putt, idézi Margaret Drabble: *Angus Wilson: The Biography* (Secker and Warburg, 1995).

2. 1938–39: a kódok iskolája

1. Ruth Sebag-Montefiore: *A Family Patchwork: Five Generation of an Anglo-Jewis Family* (Weidenfeld and Nicolson, 1987).
2. Penelope Fitzgerald: *The Knox Brothers* (Macmillan, 1977).
3. Az Országos Levéltár dokumentumai.
4. John Herivel: *Herivelismus* (M & M Baldwin, 2008).
5. Peter Hilton interjúja a BBC-nek.
6. A levél ma az Országos Levéltárban található.

3. 1939: mindenből a legjobbat

1. F. H. Hinsley és Alan Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park* (Oxford University Press, 1993).
2. E. R. P. Vincent professzor, idézi Christopher Andrew: *Secret Service: The Making of British Intelligence* (Heinemann, 1985).
3. Irene Young: *Enigma Variations: A memoir of Love and War* (Mainstream, 1990).
4. Gordon Welchman: *The Hut Six Story* (Allen Lane, 1982).

4. A kastély és környéke

1. Malcolm Muggeridge: *Like It Was* (Methuen, 1982).
2. Landis Gores, idézi Kathryn A. Morrison monográfiája: *The Mansion at Bletchley Park* (English Heritage).
3. Bletchley Park Trust levéltára, idézi Marion Hill, *Bletchley Park People* (The History Press, 2004).

5. 1939: hogyan törjük fel a feltörhetetlent?

1. Robin Denniston: *Thirty Sercret Years* (Polperro Heritage Press, 2005).
2. Aileen Clayton: *The Enemy is Listening* (Hutchinson, 1980).
3. Denniston: *Thirty Secret Years,* i. m.
4. Herivel: *Herivelismus,* i. m.
5. Jack Copeland: *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing Logic, Philosophy* (Clarendon, 2004).
6. Fitzgerald: *The Knox Brothers,* i. m.
7. Herivel: *Herivelismus,* i. m.
8. Peter Twinn interjúja a BBC-nek.

6. 1939–40: beavatás az Enigmába

1. Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park,* i. m.
2. Ez a memorandum és Dilly Knox más feljegyzései az Országos Levéltárban találhatók.
3. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.

7. Jéghideg szállás, vécé a szabadban

1. A BBC interjúja Trumpington bárónővel Bletchley Parkról.
2. Stuart Milner-Barry, idézi Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park,* i. m.
3. Young: *Enigma Variations: A memoir of Love and War,* i. m.
4. Feljegyzések a szállásokról, Országos Levéltár.
5. Herivel: *Herivelismus,* i. m.

8. 1940: Az első felcsillanó fények

1. Sebag-Montefiore: *A Family Patchwork: Five Generation of an Anglo-Jewis Family,* i. m.
2. Sir Anthony Quayle: *A Time to Speak* (Barrie and Jenkins, 1990).
3. William Millward beszéde egy Enigma-kongresszuson, Bedford, 1992.
4. Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park,* i. m.
5. Peter Twinn, idézi Michael Smith, *Station X* (Channel Four Books, 1998).
6. Peter Calvocoressi: *Top Secret Ultra* (Cassell, 1980).
7. Marian Rejewski, idézi Hugh Skillen: *Enigma and Its Achilles Heel* (Pinner, 1992).

8. F. L. Lucas, idézi: *Enigma: The Battle for the Code* (Weidenfeld and Nicolson 2000).
9. Dilly Knox feljegyzése Alistair Dennistonnak, Országos Levéltár.

9. 1940: ihlet és megfeszített munka

1. Herivel: *Herivelismus,* i. m.
2. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
3. Alistair Denniston feljegyzése, Országos Levéltár.
4. Copeland: *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing Logic, Philosophy,* i. m.
5. Dilly Knox feljegyzése, Országos Levéltár.
6. Dilly Knox feljegyzése, Országos Levéltár.
7. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
8. Clayton: *The Enemy is Listening,* i. m.
9. Andrew Hodges: *Alan Turing – The Enigma* (Burnett Books, 1983).
10. Gwen Watkins: *Cracking the Luftwaffe Codes* (Greenhill, 2006).

10. 1940: a Bombák

1. Frederick Winterbotham százados: *The Ultra Secret* (Purnell Books, 1974).
2. Hodges: *Alan Turing – The Enigma,* i. m.
3. Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park* (Oxford University Press, 1993).
4. Frank Birch feljegyzése Edward Travisnek, Országos Levéltár.
5. Dr. Dunlop és Bradshaw parancsnok levelezése, Országos Levéltár.
6. Idézi Paul Gannon: *Colossus – Bletchley Park's Greatest Secret* (Atlantic, 2006).

11. 1940: az Enigma és a légi háború

1. Peter Calvocoressi interjúja a BBC-nek.
2. Clayton: *The Enemy is Listening,* i. m.
3. Clayton: *The Enemy is Listening,* i. m.
4. Winterbotham százados: *The Ultra Secret,* i. m.
5. R.A. Ratcliff: *Delusions of Intelligence: Enigma, Ultra and the End of Secure Ciphers* (Cambridge University Press, 2006).
6. Roy Jenkins: *Churchill* (Macmillan, 2001).

12. Bletchley és a társadalmi osztályok kérdése

1. Josh Cooper beszámolója, Országos Levéltár.
2. Behívók, Országos Levéltár.
3. Graham Turner interjúja Lord Dacre-ral, *Daily Telegraph,* 2000.
4. Idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.
5. Fodrászati feljegyzések, Országos Levéltár.

13. 1941: az atlanti csata

1. Joan Murray, idézi: *Enigma: The Battle for the Code* (Weidenfeld and Nicolson, 2000).
2. Copeland (ed.): *The Essential Turing: Seminal Writings in Computing Logic, Philosophy,* i. m.
3. Hugh Alexander, idézi: *Enigma: The Battle for the Code.*
4. Asa Briggs, előszó Gwen Watkins *Cracking the Luftwaffe Codes* c. művéhez (Greenhill Books, 2006).
5. Feljegyzések a személyzetről, Országos Levéltár.
6. Blagrove felügyelő, idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.

14. Evés, ivás, és túl hosszú teázás

1. Young: *Enigma Variations: A memoir of Love and War,* i. m.
2. Feljegyzések Bletchley élelmiszer-ellátásáról, Országos Levéltár.
3. Feljegyzések a teafogyasztásról, Országos Levéltár.
4. Ridley százados feljegyzése a teával kapcsolatban, Országos Levéltár.
5. Denniston feljegyzése a teával kapcsolatban, Országos Levéltár.

15. 1941: a segédszolgálatos nők esetei

1. Feljegyzés a segédszolgálatosok toborzásáról, Országos Levéltár.
2. Dokumentumok, amelyeket Felicity Ashbee adományozott az Imperial War Museumnak.
3. Az Imperial War Museumban található iratok.

16. 1941: Bletchley és Churchill

1. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
2. Idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.
3. John Herivel előadása a Sidney Sussex College-ban, 2005.

4. John Herivel előadása a Sidney Sussex College-ban, 2005.
5. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.

17. Katona vagy polgár?

1. Calvocoressi: *Top Secret Ultra,* i. m.
2. Edward Thomas tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park,* i. m.
3. R. A. Ratcliff: *Delusions of Intelligence,* i. m.

18. 1942: súlyos kudarcok és belső viszály

1. Kim Philby: *My Silent War* (MacGibbon and Kee, 1968).
2. Hinsley – Stripp: *Codebreakers: The Inside Story of Bletchley Park,* i. m.
3. P. W. Filby előadása egy Enigma-kongresszuson, 1992.
4. Denniston: *Thirty Sercret Years,* i. m.
5. Denniston: *Thirty Sercret Years,* i. m.
6. Philby: *My Silent War,* i. m.
7. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
8. Ralph Bennett tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
9. Hugh Skillen: *Enigma and Its Achilles Heel* (Pinner, 1992).
10. Hugh Denham, idézi Michael Smith: *The Emperor's Codes* (Bantam, 2000).
11. Michael Loewe tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
12. Maurice Wiles, idézi Smith: *The Emperor's Codes,* i. m.
13. Michael Loewe tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
14. Hugh Denham, idézi Smith: *The Emperor's Codes,* i. m.
15. John Winton: *Ultra at Sea* (Leo Cooper, 1985).
16. Edward Thomas, idézi Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
17. Clayton: *The Enemy is Listening,* i. m.
18. Ralph Bennett tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
19. Feljegyzések a barakkokról, Országos Levéltár.
20. Hugh Alexander, idézi: *Enigma: The Battle for the Code,* i. m.

19. A vonzalom szabályai

1. S. Gorley Putt, idézi Margaret Drabble: *Angus Wilson: The Biography* (Secker és Warburg, 1995).

2. John Cohen interjúja a BBC-nek.
3. Segédszolgálatos interjúja, Bletchley Trust Archive, idézi: *Bletchley Park People,* i. m.

20. 1943: nagyon különös kapcsolat

1. Michael Howard, *Times Literary Supplement,* 2009 őszén.
2. Barbara Abernethy beszélgetése Michael Smithszel, *Station X,* i. m.
3. Hodges: *Alan Turing – The Enigma,* i. m.
4. Calvocoressi: *Top Secret Ultra,* i. m.
5. Telford Taylor tanulmánya, lásd F. H. Hinsley – Alan Stripp: *Codebreakers,* i. m.
6. Christine Brooke-Rose, idézi Smith, *Station X,* i. m.
7. Harry Fensom beszéde egy Enigma-kongresszuson 1992.
8. Amerikai katona, idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.
9. Asa Briggs előszava Watkins *Cracking the Luftwaffe Codes* c. művéhez, i. m.
10. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
11. Winton: *Ultra at Sea,* i. m.

21. 1943: az óvatlan beszéd kockázata

1. H. Fletcher feljegyzése, Országos Levéltár.
2. Welchman: *The Hut Six Story,* i. m.
3. Nigel de Grey feljegyzése, Országos Levéltár.
4. Nigel de Grey feljegyzése Wallace ezredesnek, Országos Levéltár.
5. Feljegyzés Mr. Fletchernek, Országos Levéltár.
6. Belső feljegyzések, Országos Levéltár.
7. Nigel de Grey levele, Országos Levéltár.
8. Levél Nigel de Greynek, Országos Levéltár.
9. Calvocoressi: *Top Secret Ultra,* i. m.

22. Bletchley és az oroszok

1. Philby: *My Silent War,* i. m.
2. Henry Dryden tanulmánya, lásd Hinsley – Stripp: *Codebreakers,* i. m.
3. John Cairncross: *The Enigma Spy: The Story of the Man who Changed World War Two* (Century, 1997).

4. Andrew Sinclair: *The Red and the Blue: Intelligence, Treason and the Universities* (Weidenfeld and Nicolson, 1986).
5. Idézet, lásd *Independent*, 1994.
6. Mavis Batey: *From Bletchley with Love* (Bletchley Park Trust-monográfia).

23. A Bletchley Park kulturális élete

1. Lucienne Edmonston-Lowe beszéde egy Enigma-konferencián, 1992.
2. Cairncross: *The Enigma Spy: The Story of the Man who Changed World War Two,* i. m.
3. Young: *Enigma Variations: A memoir of Love and War,* i. m.
4. Feljegyzések a teniszpályáról, Országos Levéltár.
5. Feljegyzések az újságírókról, Országos Levéltár.
6. *Bletchley Gazette*, 1945.

24. 1943–44: a Colossus feltűnése

1. Dilly Knox verse, idézi Penelope Fitzgerald, *The Knox Brothers* (Macmillan, 1977).
2. Dilly Knox búcsúlevele, Országos Levéltár.
3. George Vergine, idézi Virtual Jewish Library.
4. Roy Jenkins: *A life at the Centre* (Macmillan, 1991).
5. Harry Fensom beszéde egy Enigma-konferencián, 1992.
6. Harry Fensom beszéde egy Enigma-konferencián, 1992.
7. Gordon Welchman levele, Országos Levéltár.
8. Tommy Flowers, interjú az Imperial War Museum videobemutatóján, London.

25. 1944–45: a D-nap és a háború vége

1. Idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.
2. Idézi Hill: *Bletchley Park People,* i. m.
3. Rosemary Calder, idézi Smith: *The Emperor's Codes,* i. m.
4. Leszerelési emlékeztető, Országos Levéltár.
5. Feljegyzés a Bletchley Park tisztviselőjétől, Országos Levéltár.
6. John Herivel feljegyzése, Országos Levéltár.

26. 1945 és azután: a közvetlen következmények

–

27. Bletchley intellektuális öröksége

1. Bryan Magee: *Clouds of Glory* (Pimlico, 2004).
2. Gwen Watkins: *Cracking the Luftwaffe Codes* (Greenhill, 2006).

28. Bletchley után: leszáll a csend

1. Walter Eytan interjúja a BBC-nek.
2. Walter Eytan interjúja a BBC-nek.
3. Watkins: *Cracking the Luftwaffe Codes,* i. m.

29. A Park megmentése

1. Watkins: *Cracking the Luftwaffe Codes,* i. m.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani legelőször is Kelsey Griffinnek, a Bletchley Park Múzeum igazgatójának, amiért olyan kiváló embereknek mutatott be. Közülük is különösen nagy hálával tartozom Sarah Baringnek, Mavis és Keith Batey-nek, Ruth Bourne-nek, Mimi Gallileenek, Simon Greenishnek, John Herivelnek, Oliver és Sheila Lawnnak, Trudie Marshallnak, Geoffrey Pidgeonnak, Veronica Plowmannek, Nicolas Ridley-nek, Jerry Roberts századosnak, Sarah és John Standingnek, főleg pedig Jean Valentine-nak. Ugyancsak köszönöm a Bletchley Park Trustnak, hogy létrehozta azt a felbecsülhetetlen értékű múzeumot, amely delejes erővel vonzza a jövő nemzedékeket.

Név- és tárgymutató

40-es szoba (kriptográfia) 26, 27, 39–41, 43, 52, 153, 163, 165

A

A Da Vinci-kód (Dan Brown) 243
A mindennapi élet pszichopatológiája (Sigmund Freud) 270
A Részek elnevezése (Henry Reed) 224
Abernethy, Barbara 184
Abwehr 109, 158–159
Adcock, Frank 27
Adstock 98, 168
Afrika 82, 91, 119, 123, 159, 164, 170, 219
Agnes-bomba (Agnus Dei) 93–94
Albánia 211
Alexander, Hugh 22, 59, 122, 146, 147, 156, 172, 173, 191, 249, 258, 266, 277
Algeciras 159
Alington, Jean 227
Allen, Chesney 221
Altenfjord 194
Amerikai Egyesült Államok, Amerika 21, 35, 41, 79, 106, 114, 123, 161, 166, 167, 183, 184, 186, 187, 189, 191, 192, 245, 257, 258, 263, 277
Andrew, Christopher 214
Andrews nővérek 221
Anzio 201
Arisztotelész 40, 75
Ascherson, Neal 287
Ashbee, Felicity 138, 139
Ashtead 25
Askey, Arthur 221
Athenia utasszállító hajó 121
Atlanti csata 119–127
Atlanti-óceán 79, 85, 119, 121, 160, 168, 186, 289
Auschwitz 108
Ausztria 38

B

Babbage, Dennis 178
Baldock 88
Balloch-kastély 124
Banburismus dekódoló rendszer 122
Banbury 122
Bannister, Michael 155
Banstead 197
Barbarossa-terv 211
Barclay, Cecil 211
Baring, Sarah 7–9, 21, 28, 32, 63, 68, 83, 111–113, 115, 128,

133, 137, 156, 198, 201, 217, 247, 272, 278, 298
Batey, Keith 44, 50, 52, 59, 67, 70, 151, 177–178, 199, 260, 267, 274, 276, 278, 286
Batey, Mavis (született Lever) 11, 18, 25–26, 44, 47, 50, 56, 59, 71, 76, 81, 82, 86, 109, 115, 116, 119–120, 122, 137, 153, 155, 177–178, 233, 246, 247, 248, 261, 262, 270–271, 276, 278, 286
Baudot–Murray-féle lyukszalagos rendszer 235
Bayswater 259
Beaton, Cecil 28
Bedford 57, 64, 116, 140, 166, 236
Beeching, dr. 16
Belfast 258
Belgium 90
Bell Laboratórium 186
Bengázi 159
Bennett, Ralph 165, 171, 245
Bentley Bridgewater 60, 274
Berlin 100, 123, 159, 236, 237
Bertrand, Gustave 44–45, 47, 193
Betjeman, John 274
Beveridge-jelentés 269
„Bíbor" japán kódfeltörő gép 106, 185, 228
Bidwell, Mrs. 59
bigram tábla 79, 93, 121, 174
Bin Laden, Oszama 286
Birch, Frank 17, 41, 80, 93, 121, 172, 207, 224
Birley, Maxine (De la Falaise grófnő) 112
Birmingham 14, 16, 102, 103, 107, 124, 261, 274
Birmingham Stechford 274
Bishop's Stortford 60
Bismarck német hadihajó 104, 123–124, 179
Blagrove, E. 126, 127
Bletchley Gazette 229
Blunt, Anthony 207, 208, 210, 212, 214, 216
Bomba-gépek 23, 47, 52, 53, 62, 67, 74, 75, 76, 79, 82, 86–98, 102, 124, 135, 137, 140, 145–147, 150, 154, 164, 168, 173, 180, 185–187, 188, 202, 203, 205, 235, 241, 247, 255, 259, 285
Bombay 168
Bourne, Ruth 38, 95–96, 124, 150, 285, 298
Bowden, Mrs. 59
Boxmoor Hill 64
Bradshaw, Wesley 31, 96, 116, 226
Brett-Smitht, Hilary 179
Briggs, Lord Asa 125, 191, 270, 271
Brit Királyi Légierő *lásd* RAF
British Tabulating Machine Company (BTM) 88, 190, 202, 240
British Telecom (BT) 283
Britten, Benjamin 18
Broadway Buildings 14, 26, 41, 58
Brooke-Rose, Christine 189
Brown, Gordon 268
Brown, Tommy 174
Buchanan, Jack 138, 221
Buckingham, Charles 237
Buckinghamshire 7, 9, 14, 31, 135, 182, 190, 201, 222
Bundy, William 188
Burberry, Elizabeth 179
Burgess, Guy 207, 210, 216
Bush House 277
Bush, Elizabeth 180
Buzzard, Leighton 138
Bürök és ami utána jön (Angus Wilson) 274

C

Calder, Rosemary 253
Calvocoressi, Peter 35, 71, 118, 151, 188, 189, 206, 212
Cambridge 16, 17, 20, 21, 26, 28, 29, 30, 35, 40, 87, 146, 152, 166, 180, 187, 196, 207–208, 224, 234, 241, 271, 272, 275
Cambridge-i Apostolok 217 210
Cambridge-i kémek (BBC) 210
Cambridge-i Négyek 207
Cambridge-i Ötök 214–215
Campbell Harris, Jean (Lady Trumpington) 58, 115
Candida 225
Canterburyi mesék (Powell és Pressburger) 190
„Cápa", a tengeralattjárók kódja 161, 169, 174
Carbe, Albert (Cesar) 159
Carlisle 26
Carnoustie 135
Carroll, Bob 189
Carter, Miranda 212
Cecil, Robert 162
Ceylon 98, 134, 167, 169, 251
Chamberlain, Neville 15, 17, 51, 76, 90,
Chatham 55
Chicks 202–203
Chilterns 58, 231
Christ Church 262
Churchill, Winston 34, 39, 90, 91, 92, 99–100, 104–108, 126, 142–149, 158, 160–161, 164, 170, 171, 183–184, 192–193, 211–212, 216, 217, 218, 220, 235, 242, 244, 247, 249, 251, 264, 277, 280
cilli 70, 73, 76
Citadella 137, 247
Clayton, Aileen 39, 84, 101, 105, 170
Clothier, Harry L. 204
Colombo 160, 167, 168
Colossus kódfejtő gép 62, 82, 231–244, 248, 255, 265, 273, 284, 285
Cooper, Arthur 160
Cooper, Josh „Medve" 15, 18, 19, 39, 53, 67, 84–85, 109, 111, 115, 132, 139, 172, 272
Cooper, Michael 109
Copeland, Jack 45, 79, 93, 122
Cotton, Billy 221
Coventry 99, 103–106, 107, 109, 170
Craig, Douglas 275

Cripps, Sir Stafford 211
Cunningham, Sir Andrew Browne 120

Cs

Csak kétszer élsz (Jan Fleming) 219
Csehszlovákia 15, 38, 271

D

Dachau 108
Dacre, Lord lásd Trevor-Roper, Hugh 50, 114
Daily Mail 228
Dan Brown 243
Dánia 76, 90
Dashwood, Francis 237
Dayton (Ohio) 187
De Courcey-Meade 30
De Gaulle, Charles 193
De la Falaise *lásd* Birley, Maxine
„Delfin", a tengerészeti Enigma 160, 169
Delilah-gép 264
Denham, Hugh 160, 167, 168
Denmark Hill 56
Denniston, Alistair 17, 18, 20, 22–24, 25, 27, 33, 39, 41, 45–46, 48, 51, 53, 73–74, 77, 80–81, 113, 121, 126, 130, 132, 137, 138, 146, 161–163, 165, 184, 185, 186, 193, 232, 233
Denniston, Robin 81, 162
Derby 106
Desert Island Discs (Radio Four) 223
Dido és Aeneas (Purcell, Henry) 227
Digitális erőd (Dan Brown) 243
Dobson segédszolgálatos 138
Dollis Hill 235, 238, 239–242, 284
Dollis Hill-i Postaügyi Kutatóintézet 235
Douglas, Robert 274
Downing Street 144, 147, 217
Doyle, Conan 18
Dönitz, Karl 160, 165, 170
Drabble, Margaret 83
Drake, Sir Francis 140
Dunbartonshire 136
Dundee 135
Dunkerque 90, 91
Dunlop, Gavin, dr. 96

E–É

East Ham 239
Eastcote 94, 137, 150, 255, 259, 284
Edmonston-Lowe, Lucienne 223
Egyiptom 40, 123, 165
Eins, Gustav Siegfried 197
Éjszakai vonat (Carol Reed) 228
el-Alamein 11, 170, 171
Élet-halál kérdése (film) 190
Eliot, T. S. 224
Eljöttek a városba (J. B. Priestley) 225
Elmers School 51, 54, 109

Enigma 10–11, 17, 20, 22, 23, 28, 29, 38, 40–48, 49–57, 66, 70–74, 75–76, 78, 79, 82, 84, 88–93, 99–110, 119, 120–121, 123, 136, 143, 145, 147, 158, 159, 160, 161, 162, 167, 169, 170, 170, 174, 180, 185, 193–194, 196, 199, 213, 218–219, 234, 235, 240, 243, 245, 247, 280, 281, 285, 289
Erzsébet hercegnő 117
Erzsébet I., királynő 152
Ettinghausen, Walter 124, 277
Euston 7
Eytan, Walter (korábban Ettinghausen) 277, 278

F

Fasson, Anthony 174
Faulkner százados 15
Fawcett, Jane 13, 30, 60, 64, 123, 274, 285
Fensom, Harry 190, 238, 243
Filby, P. W. 161
Finnország 211
Firth of Clyde 79
Fitzgerald, Penelope 18, 45, 233
Flanagan, Bud 221
Fleming, Ian 12, 17, 218–219
Fletcher, H. 150, 198
Flowers, Tommy 234, 235, 237–244, 284
Formby, George 221
Foss, Hugh 42, 43, 167, 178, 185, 222
Fowler, Alex 189
Földközi-tenger 67, 120
Francia könnyek nélkül 225
Franciaország 44, 47, 55, 76, 90, 91, 92, 99, 193, 245, 248, 251, 280
Freeborn 144
Freud, Sigmund 270, 271
Friedman, William 186

G

Gallilee, Mimi 30, 31, 33, 52, 53, 63–65, 100, 116, 125, 129, 132, 156, 157, 162, 182, 189, 196, 197, 223, 224, 259, 270, 272, 273, 277, 279, 280, 298
Gandy, Robin 263
Gannon, Paul 242, 243
Gayhurst 140, 198
Gayhurst-kastély 140
Gázláng 225
Gestapo 11, 18, 256, 257
Gibbs 111
Gibraltár 68, 159
Gibraltári-szoros 168
Gielgud, John 266, 274
Gilbert, Martin 213
Giraud, Henri 193
Glasgow 16, 79, 102, 124, 208
Glyndebourne 275
Godfrey, John 120
Gores, Landis 35
Gorszkij, Anatolij 209
Görögország 120, 267
Grand Union Canal 22, 227

Grazier, Colin 174
Greene, Graham 9
Greenwich Village 187

H

„Hal" vagy „Tonhal" módszer 154, 235, 236, 256, 274, 280
Halfaya-hágó 123
Hamburg 103
Hampstead 116
Hankey, Lord 208
Hanslope Park 263, 264
Harrington, John 203
Harris, Robert 196, 213
Hay, Will 228
Haymarket Company 274
Heath Robinson-gép 52, 235, 238, 242, 255
Heath, Edward 274
Hemel Hempstead 64
Henniker-Major, Osla 7, 9, 28, 63, 128, 134
Herivel, John 19, 29–30, 36, 42, 46, 47, 50, 53, 55, 66, 75–76, 91, 145–146, 154, 258, 276, 279
Heródasz 40
Hess, Myra 222, 227
Hilton, Peter 20
Himberside 106
Hinsley, Sir Harry 11, 27, 49, 70, 91, 157, 161, 169, 179, 245, 246, 247
Hirosima 253
Hitler, Adolf 15, 27, 41, 43, 51, 76–77, 90, 92, 99, 100–101, 107, 108, 114, 119, 152, 209, 211, 217, 237, 246, 250, 258, 277
Hitvány banda (Angus Wilson) 274
HMS *Belfast* 194
HMS *Clyde* 160
HMS *Duke of York* 194
HMS *Gleaner* 79
HMS *Hood* brit hajó 123
HMS *Norfolk* 194
HMS *Pembroke* 5 124
HMS *Petard* 174
HMS *Sheffield* 194
Hoare, Samuel 260
Hobbs család 60
Hobbs, Michael 60
Hodges, Andrew 85, 87, 90, 129, 131, 145, 180, 187, 263, 265, 267
Hogarth, James 275
Holdfény szonáta-hadművelet 103
Hollandia 90, 100
Hollerith-gép 126, 144
Hoskins, W. G. 271
Howard, Michael 183
Howard, Trevor 176
Hyson, Dorothy 12, 68, 224, 274

I

Inverness 9, 200, 201
Islington 31, 63
Ismay 126

J

japán kód 27, 98, 166, 184, 185, 249
japán kódfejtés 42, 167, 185, 219, 222
Japán, japánok 11, 106, 160, 166, 167, 184, 185, 250, 251
Jayre, Ione 178
Jeffreys, John 18, 44, 70
Jenkins of Hillhead, Lord *lásd* Jenkins, Roy
Jenkins, Roy (Lord Jenkins of Hillhead) 12, 107, 236–237, 256, 274, 278
Johnson, Celia 176
Jones, Eric 118, 277
Jugoszlávia 217
Jung, Carl 271

K

Kabackie-erdő 45
Kairó 209, 220
Kalyiba 8, 17, 18, 25, 47, 50, 53, 57, 58, 90, 109, 119, 120, 177, 232, 233
Keen, Harold „Dic" 88, 173, 241
Keitel, Wilhelm Bodewin Johann Gustav 250
Kelet-Németország 280
Kendrick, Tony 50, 54
Kentucky 169
„Keselyű" német kulcs 211
Késői találkozás (David Lean filmje) 133, 176
Kesselring, Albert 236
Keynes, Milton 280, 283, 286
Királyi Haditengerészet 77, 123, 124
Klugman, James 208, 217
Knight, Gwen 202
Knox, Alfred Dillwyn, „Dilly" 17–18, 21, 22, 25, 40, 41, 43, 45–47, 50, 53–54, 56, 57, 58, 70, 73–74, 76, 78–81, 83, 109, 115, 119, 152, 158, 163, 177, 193, 218, 231–233
Knox-léc 43
Kódfejtés (Hugh Whitemore) 233, 267
Kommunikációs Kiegészítő Iroda (CSAW) 186
Korda Sándor 191
Kormányzati Kódfejtő és Rejtjelező Iskola, GC&CS 14, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 41, 43, 49, 53, 77, 78, 118, 129, 161, 163, 205, 207, 277
Kormányzati Kommunikációs Központ (GCHQ) 118, 244, 257, 266, 277, 283
Kormányzati Kommunikációs Központ (Government Communications Headquarters, GCHQ) 118, 244, 257, 266, 277, 283
„Könyörtelen hadművelet" 218
Közel-Kelet 277
Krebs halászhajó 121
Kréta 123, 245
Kurszk, kurszki csata 11, 210, 213, 214

L

La Manche csatorna 38, 91, 100, 245, 246
Lancashire 16
Lang, Fritz 97
Langford-Dent, Ann 83
Lawn, Oliver 28, 37, 50, 72, 85, 88, 94, 101, 105, 106, 114, 129, 150, 155, 171, 178, 188, 199, 221–222, 227, 256, 260, 261, 262, 278, 279, 281, 282, 286, 298
Lawn, Sheila (született MacKenzie) 9–10, 16, 27, 28, 34, 37, 60–61, 65, 67, 69, 110, 130, 136, 141, 178, 200, 216, 217, 221–222, 228, 252, 261, 271, 279, 281, 286, 298
Lee, Jennie 270
Légierő Női Kisegítő Hadtest (WAAF) 39, 84, 138, 179
Lemp, Julius 121
Lengyelország 38, 46, 100, 193, 249, 280
Leon család 15, 130
Leon, Fanny 32
Leon, Sir George 15, 32, 33
Leon, Sir Herbert 32
Letchworth 88, 89, 202, 203
Lever, Mavis *lásd* Batey, Mavis
Lightfoot, Jack 139
Lighthill, James 267
Lindsay, A. D. 236
Linehan, Caroline 180
Liscombe Park 60
Liverpool 22, 102
Ljubljanka 210
Loewe, Michael 166–167
London 10, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 27, 31, 36, 56, 58, 60, 69, 91, 94, 99, 100–104, 110, 111, 136, 162, 170, 193, 196, 208, 209, 210, 213, 214, 222, 227, 228, 231, 235, 239, 246, 247–248, 250, 254, 257, 259, 265, 283, 289
Long, Leo 206
Lorenz-üzenetek 154, 235, 242
Lucas, Frank 18, 73
„Lucy" svájci orosz kémhálózat 212
Luftwaffe 11, 46, 91, 100–102, 106–107, 110, 162, 170, 249, 281
Lunghi, Hugh 277
Luxemburg 90
Lütjens, Günther tengernagy 123
Lynn, Vera 221

M

Macclesfield 118
MacLean, Donald 207, 210, 216
Madrid 159
Magee, Bryan 221, 269
Málta 123, 170
Mamut dekóder 240
Manchester 102, 243, 265, 266, 267
Mannstein, Erich von 236
Már megint ez az ember (rádiókomédia, BBC) 190
Marion Hill 115, 182, 190
Mark II. gép 266
Marlowe, Christopher 152
Mary, Bedford hercegnője 140
Matapan-fok 11
McKinnon, Gary 288
Menzies, Sir Stewart 23, 144, 149, 161, 163, 151
Metropolis (Fritz Lang) 97
MI6 (Military Intelligence, Section 6, azaz Brit Katonai Hírszerzés 6. szekció) 14, 15, 17, 100, 114, 149, 161, 163, 186, 207, 209, 210, 251
Middlesex 137, 150, 193, 251, 255, 259
Miliband, David 288
Miller, Max 142
Millward, William 69, 118
Milner-Barry, Stuart 20, 43, 39, 105, 146, 147, 148, 150
Mimiambi 40
Mitford lányok 111, 113
Molesworth, Miss 203
Moloney, Miss Adele 96–97
Molotov–Ribbentrop-paktum 208, 211, 214, 216, 251
Montagu, Lord 266
Montgomery, Bernard Law 170, 171, 219
Moszkva 212, 214, 280
Mountbatten, Lord Louis 28, 156
Muggeridge, Malcolm 34, 215, 216
Murray, Arnold 265
Murray, Joan (Joan Clarke) 89, 122, 137, 180
Murray, Odette 179
München 16, 17, 103
müncheni paktum 15

N

Nagaszaki 253
Néma háborúm (Kim Philby) 207
Németország 22, 29, 41, 44, 45, 73, 76, 108, 113, 185, 210, 211, 251, 252, 258, 280
New York 186, 191
Newman, Max 234, 237, 243, 266, 273
Newmanry 179, 225, 234, 236, 248
Newport Pagnell 60, 198, 228
Newton, Sir Isaac 258
Nicolson, Harold 91
Nigel de Grey, Frank Lucas 18, 33, 36, 46, 157, 162, 163, 189, 201–204, 225
Norbury 248
North Midlands 237
Northampton 64
Norvégia 55, 76–77, 78, 90, 194, 245
Noskwith, Rolf 179

O

Observer 287
Olaszország 43, 237
Oliver, Roland 180

Oroszlánfóka-hadművelet 92, 100
Oroszország, Szovjetunió 14, 101, 107, 123, 169, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 251, 261, 280
Oroszországból szeretettel (Jan Fleming) 219
Orwell, George 118
Oxford 16, 20, 22, 25, 35, 86, 152, 163, 166, 200, 262, 272, 275

P

PACE (Property Advisers of the Civil Estate) 283
Párizs 47, 73, 74, 91, 216, 251
Pas-de-Calais 245
Payne, Diane 125, 140
Pearl Harbor 106, 166, 184
Pears, Peter 227
Pentagon 288, 289
Percival, Sir Arthur E. 160
Perone, Victor 260
Perrott, J. B. 201
Perth 135, 136
Pevsner, Nikolaus 14
Philby, Kim 159, 163, 207–208, 210, 215, 216, 218
Pidgeon, Geoffrey 62, 269, 298
Pincher, Chapman 214
Pireusz 120
Piros cipők (Pressburger) 227
Plowman, Diana 30, 123, 126, 131, 173, 224
Plumb, J. H. 275
Powell, Lord Baden 153
Powell, Michael 190, 225, 227
Pressburger, Emeric 190, 225, 227
Priestley, John Boynton 118, 225
Prince, F. T. 180
Principia (Newton) 258
Procter, Harry 228–229
Purcell, Henry 227
Putt, S. Gorley 13, 176
Pyry 45

Q

Quayle Gibraltar 68
Quayle, Sir Anthony 12, 68, 274
Queen Elizabeth 186
Queen Mary 191
Queux, William le 153
QWERTZU 46

R

Radley, Gordon, dr. 240, 241, 242
RAF, Royal Air Force (Brit Királyi Légierő) 7, 33, 100–104, 106, 139, 170, 182, 267, 286
Ramsbotham, Michael 180
Ratcliff, Rebecca 107, 153
Reed, Doris 33, 157, 223
Reed, Henry 180, 224
Reed, Walter 183
Regent's Park 208
Rejewski, Marian 73, 193
Ridley százados vadásztársasága 15, 35, 131
Roberts, Jerry 62, 92, 154, 214, 225, 236, 237, 239, 243, 256, 257, 298
Rock, Miss M. 82
Románia 211, 245
Rommel, Erwin Johannes Eugen 123, 159, 170–171, 219, 220, 236
Roosevelt, Franklin Delano 183, 277
Rose, Jim 189
Roseveare, Bob 178
Rothschild, Victor 216
Rundstedt, Karl Rudolf Gerd von 236

S

Sadler's Wells 275
Saunders fregattkapitány 77
Scapa Flow 77
Scharnhorst német csatahajó 193–194
Scherbius, Arthur 41
Schmidt, Bruno 72
Schmidt, Hans Thilo 44
Schmidt, Wulf („Harry Tate") 159
Sebag-Montefiore, Ruth 15, 16, 68
Secret Intelligence Service (SIS) lásd még M16 15, 16
Shakespeare, William 227
Shelton, Anne 221
Shmith, Michael 253
Simpson család 189
Sinclair, Andrew 215–216
Sinclair, Sir Hugh 15, 17, 129, 163, 283
Skillen, Hugh 166
Skócia 130, 200, 215, 216, 261
Slusser, Robert M. 179
Snow, C. P. 146
Sobibor 108
Sok hűhó semmiért (Shakespeare) 225
„Sólyom" kulcs 249
St. James's Park 14
Stanmore 94, 138, 247, 251, 255
Steeple Claydon 98
Steiner, George 11
Stephenson, Sir William 192
Strachey, Lytton 18
Strachey, Oliver 18, 158, 185
Stratford 228, 269
Stripp, Alan 42, 70
Surrey 197
Sutton, Gillie 239
Svédország 76, 245

Sz

Szahara 159
Szingapúr 160, 179
Szolzsenyicin, Alekszandr Iszajevics 280
Sztálin, Joszif Visszarionovics 41, 171, 209, 211–212, 214, 216, 249, 277, 280
Sztálingrád 171

T

Tallis, Thomas 253
Tallyhewen tanya 124
„Tarajos sül" német kulcs 212
Távol-Kelet 164
Taylor, Telford 188, 189
Temze 55
The Hut Six Story (Gordon Welchman) 142
The Times 193, 207
Thomas, Edward 152, 170
Thompson, Colin 275
Tiltman, John 18, 27, 33, 84, 149, 152, 157, 166, 184, 185, 251
Tirpitz német csatahajó 169, 194
Tito, Joszip Broz 217
Törökország 245
Travis, Edward 8, 33, 93, 143, 146–147, 156, 157, 162, 164, 184, 187, 189, 203, 250, 251
Treblinka 108
Trevor-Roper, Hugh, 114
Trinder, Tommy 221
Trumpington, Lady *lásd* Campbell Harris, Jean
Tullichewan Castle 136
Turing, Alan 12, 20–22, 34, 47, 50–52, 53, 58, 62, 70, 73–74, 75, 79, 80, 83, 85, 87–88, 89–90, 93, 115, 116, 122, 129, 131, 133, 135, 145–146, 147, 149, 155, 165, 173, 180–181, 186–188, 218, 219, 233, 234–235, 237, 238, 240, 262, 263–268, 272, 288
Turing-bomba 75, 135
Turing-gép 21, 87, 90, 234, 263, 265, 266
Tutte, W. T. 235
Twinn, Peter 20, 46, 54, 71, 80, 93, 218, 219
Typex kódológép („Type X") 71, 219

U

Ukrajna 251
Ultra 11, 22, 99, 107, 144, 156, 188, 193, 206, 219, 275, 277, 281
Utolsó látogatás (Evelyn Waugh) 117

V

V. Henrik (Shakespeare) 227
Valentine, Jean 129, 130, 134, 135–137, 140, 150, 167, 168, 251, 279, 298
Varsó 45
Varsói Szerződés 258
Vatikán 260
Vergine, George 234
„Vészmadár" kulcs 249
Victory Bomba 89, 92, 93
Viktória királynő 140
Vincent, E. R. P. 27
Vörös és kék (Andrew Sinclair) 215
Vörös-tenger 168

W

Waddon Hall 17
Wales 27, 181
Walker, Harvie, 147, 148
Walsingham, Sir Francis 152
Walton, William 228
Washington 184, 186, 187, 192
Waterfield 126
Watford 64
Watkins, Gwen 85, 272, 281, 288
Watkins, Vernon 282
Waugh, Auberon 128
Waugh, Evelyn 117, 128
Webster, Mrs. 61
Welchman, Gordon 20, 22, 26, 28, 29, 31, 53, 54–56, 67, 70, 74, 76, 83, 88, 89, 90, 93, 109, 133, 142–143, 145–147, 150, 156, 164, 165, 173, 178, 187, 191–192, 199, 226, 240, 241, 251, 252, 257, 258
Wembley 235
Wenck, Walther 250
West Wycombe Park 237
Whitehall 14, 15, 17, 104, 147, 158, 160, 161, 174, 193, 217, 183, 284
Whitemore, Hugh 20, 233
Wildeblood, Peter 266
Wiles, Maurice 166, 167
Wilkinson, L. P. 226
Williams, Ralph Vaughan 253
Wilson, Angus 12, 60, 83, 116, 274
Wilson, Harold 270
Winterbotham, Frederick 22, 87, 99, 105, 123, 277, 278, 281, 287
Winton, John 169, 194
Woburn Sands 63, 116, 225, 266
Woburn-apátság 66, 139, 197
Wodehouse, P. G. 16, 114
Wolverhampton 103
Woolton, Lord 130
Workshop 96
Wylie, Shaun 165, 179, 225
Wynn-Williams, Charles, dr. 235, 240–241, 253

Y

Young, Scot Irene 30, 35, 61, 130, 133, 226

Z

Zygalski, Henryk 44, 46, 70, 73
Zygalski-lapok 44, 46, 70, 73

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 1.
X 213714